

Doktori értekezések 8.

ÁDÁNY TAMÁS VINCE

A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG
JOGHATÓSÁGA

Előzmények, tendenciák és előfeltételek

PÁZMÁNY PRESS

SZÉCHENYI TERV

Ádány Tamás Vince

A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága
Előzmények, tendenciák és előfeltételek

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

DOKTORI ÉRTEKEZÉSEK 8.

Sorozatszerkesztő: *Frivaldszky János*

ÁDÁNY TAMÁS VINCE
A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG
JOGHATÓSÁGA

Előzmények, tendenciák és előfeltételek

PÁZMÁNY PRESS
Budapest 2014

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujsechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A kötet a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014. sz. projektje
(Tehetségtámogatás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
kilenc tudományágában) keretében jelent meg.

©Szerző, 2014

© PPKE JÁK, 2014

ISSN 2064-1907

ISBN 978-963-308-182-2

Kiadja: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30. • www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Varga Zs. András dékán

Nyomdai előkészítés, nyomás: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.
www.komarominyomda.hu

Szüleim emlékének

TARTALOM

Előszó	9

Első rész

Az egyéni felelősség alkalmazhatóságának nemzetközi jogi keretei

I. Az egyéni felelősség nemzetközi intézményrendszerének kialakulása	13
I.1. Nemzetközi büntetőbíráskodási törekvések a klasszikus nemzetközi jogban	19
I.2. Az I. világháború utáni felelősségre vonás kérdései	20
I.3. Az első kísérlet egy állandó Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozására	26
I.4. A II. világháború utáni ad hoc törvényszékek	27
I.4.1. <i>A törvényszékek létrehozása</i>	27
I.4.2. <i>A nürnbergi per közvetlen hatása a további jogfejlődésre</i>	29
I.4.3. <i>A nürnbergi per közvetett hatása a jogfejlődésre</i>	34
I.5. Az ENSZ ad hoc törvényszékei	38
I.5.1. <i>A törvényszékek létrehozása</i>	38
I.5.2. <i>Ügymegosztás a nemzeti hatóságokkal</i>	41
II. A legsúlyosabb jogsértésekért viselt felelősség széttagoltsága	47
II.1. A nemzetközi büntetőjog elhatárolása az államok felelősségétől	47
II.2. Az állam által elkövetett bűncselekmény kérdése	51
II.3. Az egyének és államok együttes felelősségének mai keretei	60
II.4. A nemzetközi büntetőjog nemzeti fórumokon történő alkalmazásának korlátai	69
II.4.1. <i>Az Eichmann ügy</i>	75
II.4.2. <i>Augusto Pinochet kiadatása</i>	77
II.4.3. <i>Yerodia N'Dombasi ügye a Nemzetközi Bíróság előtt</i>	81
II.4.4. <i>Immunitás a hibrid törvényszékeken: Charles Taylor</i>	83

II.4.5. <i>Az egyetemes joghatóság kelepcei</i>	87
II.5. Jogsértések hivatalos minőségben – állami felelősség nélkül	90
Második rész:	
Az egyéni felelősség alkalmazásának előfeltételei	
a Nemzetközi Büntetőbíróságon	
III. A Nemzetközi Büntetőbíróság eljárásának anyagi jogi előfeltételei	99
III.1. Az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények	99
III.1.1. <i>Népiirtás</i>	102
III.1.2. <i>Az emberiség elleni bűncselekmények</i>	109
III.1.3. <i>Háborús bűncselekmények</i>	111
III.1.4. <i>Az agresszió bűncselekménye</i>	114
III.2. A nemzetközi büntető jogszabályok megjelenése a hatályos magyar jogban	121
IV. A joghatóság gyakorlásának eljárásjogi előfeltételei	157
IV.1. A „fegyver” elsütése: az eljárás indító mechanizmusok	163
IV.1.1. <i>Részes Állam által benyújtott panasz</i>	167
IV.1.2. <i>Az Ügyész által saját jogon kezdeményezett eljárás</i>	172
IV.1.3. <i>A Biztonsági Tanács, mint az eljárás kezdeményezője</i>	177
IV.2. Az ügy elfogadhatósága: a „komplementaritás” és annak kialakulása	187
IV.3. Az ügy elfogadhatóságának pillérei a Római statútum szerint	191
IV.4. Együttműködés a tagállami hatóságokkal.....	210
IV.5. Az együttműködés megtagadásától az ügy elfogadhatóságának megtámadásáig.....	217
IV.6. A felfüggesztéstől a megszüntetésig: a Biztonsági Tanács	231
V. Konklúziók	239
Forrásjegyzék	249

ELŐSZÓ

A jelen kötet 2011 tavaszán megvédett doktori értekezésem alapján készült. A disszertáció nyilvános védeése óta a témául választott jogterület dinamikus fejlődése újabb kérdéseket vetett fel. Az eltelt időben például a nemzetközi szervezetek felelősségéről szóló tervezetet végleges, második olvasatában is elfogadta a Nemzetközi Jogi Bizottság; az arab tavasz történelmi változásokat, tragédiákat és csalódásokat okozott szerte az arab világban; a Nemzetközi Büntetőbíróság újabb helyzetekben indított nyomozást, működni kezdett a dolgozat írásakor még csak elméleti konstrukcióként létezett komplementaritás; Magyarországon új Büntető törvénykönyv lépett hatályba, és Biszku Béla felelőssége vetett fel súlyos kérdéseket. Továbbra is hiányzik azonban a Római statútumot kihirdető magyarországi jogszabály, és továbbra sem sikerült megnyugtató választ találni béke és igazság alapvető értékeinek dilemmájában. Ezekre a kérdésekre a kötet nem feltétlenül erkölcsi vagy világpolitikai súlyuk alapján próbál reflektálni, hanem elsősorban aszerint, hogy mennyiben érintik a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárási képességét, a joghatóság gyakorlásának tág értelemben vett előfeltételeit.

E reflexiók szükségszerűen tökéletlenek: a kötet hibáit bizonyára többen észreveszik majd. A hibákért, hiányosságokért természetesen egyedül én leszek felelős, és nem azok, akik e munka megjelenését a kezdetektől segítették. Közülük külön szeretnék ezúton is köszönetet mondani a disszertációt éveken át végigkísérő témavezetőmnek, Kovács Péternek, és opponenseimnek: Dobromir Mihajlovnak és Kardos Gábornak. Nem sorolhatok fel mindenkit, aki a doktori eljárásban vagy azon kívül tanácsával, kritikájával segítette munkámat: hihetetlen segítséget és támogatást jelentett, köszönöm. Sokat köszönhetek minden egyetemi oktató legőszintébb kritikusanak: a hallgatóknak akik, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, a Debreceni Egyetemen, vagy a USF budapesti programján hozzászólásaikkal, kérdéseikkel néha egészen új nézőpontok vizsgálatára készítették.

És végül, de nem utolsósorban szeretném megköszönni feleségemnek, Katónak türelmét, támogatását és mindazt a lelki erőt, amivel sokszor az enyémet is pótolta a kötet megírása közben.

ELSŐ RÉSZ
AZ EGYÉNI FELELŐSSÉG
ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK
NEMZETKÖZI JOGI KERETEI

I. AZ EGYÉNI FELELŐSSÉG NEMZETKÖZI INTÉZMÉNYRENDSZERÉNEK KIALAKULÁSA

A modern nemzetközi kapcsolatok története során a szuverének feletti hatalom hiánya volt a nemzetközi közjog talán legmeghatározóbb jellegzetessége. Ez a sajátosság egyrészt a nemzetközi jog jogi jellegét megkérdőjelező számos kritikai vélemény ihletője lett,¹ másrészt számtalan nehéz, de nem mindig megoldhatatlan kihívást rejt a nemzetközi joggal foglalkozók számára, a nemzetközi jog megalakítása, alkalmazása és különösen szankcionálása terén.²

Erőteljesen jelentkeznek ezek a kihívások a különböző nemzetközi bíraskodási rendszerekben, hiszen a bírói hatalomgyakorlás jellemzően alá-fölrendeltségi viszonyt tételez fel bíró és peres fél között. Ez a hierarchikus kapcsolat a nemzeti jogokban az állam főhatalmából eredően, a személyi főhatalom alá tartozó természetes és jogi személyek vonatkozásában adottnak tekinthető, míg a nemzetközi jogban, az államok szuverenitásának tiszteletben tartása mellett, a szuverenitások anarchiájában alkalmazható technikákkal, mintegy mesterségesen kell megteremteni a bíró *iurisdictio*-ját, azaz igazságszolgáltatási *hatalmát*.³ A szuverének közötti viták békés rendezését előíró tételes jogi kötelezettség

¹ JOHN AUSTIN, és mások véleményét l. ARTHUR NUSSBAUM: *A Concise History of the Law of Nations*, 233-234. o. idézi: COPLIN: *The Functions of International Law* 7. o. A nemzetközi jog tagadását felvállaló nemzetközi politikai realizmus vezéralakja, HANS MORGENTHAU azonban ennél lényegesen tartózkodóbb. Határozottan elválasztja egymástól a jog hatékonyságát és létezését, különbséget tesz továbbá a nemzetközi jog bizonyos területei között, és így a nemzetközi jog létezése mellett áll ki, bár annak hatékonyságát a törzsi jogokhoz hasonlítja. (*Politics Among Nations*, 263-265. o.) A bírói hatalom hiányát, illetőleg hiábavalóságát már sokkal szigorúbben értékeli. (*Ibid.*, 422. o.)

² A szankciót, mint a jog jogiságának szinte kizárólagos ismervét THOMAS HOBBS óta többen is átvették. Erre nézve l. például COPLIN: *The Functions of International Law*, 3.o.

³ A *iurisdictio*, mint hatalom magyarázatát l. ZLINSZKY JÁNOS: *Állam és jog az ősi Rómában*, 40. o. Az archaikus kor idejéről, a *rex*-ről a következőt olvashatjuk: „hatalma volt annak megállapítására, hogy mi a jog: *ius dicere*. Nem arra volt joga, hogy egyes esetekben a tényállást megvizsgálva döntést hozzon: *iudicare*, hanem arra, hogy a tényállás eldöntéséhez felhasználható elveket meghatározza.” A joghatóság széles körben használt fogalmával az egyetemi alapképzésben ma használt (büntető) eljárásjogi tankönyvek igen szűkszavúan bánnak. Fogalom-

több, mint egy évszázados;⁴ de már ezt megelőzően is sor került harmadik fél bevonására épülő módszerek alkalmazására.⁵ Ez a valamivel több, mint száz éves jogfejlődés az állami alávetés különböző megoldásait alakította ki, amely megoldások a bíróságok szempontjából vizsgálva a joghatóság alapját szolgáló rendszereket jelentik, és amelyek mögött minden esetben feltárható az eljárás lefolytatására, vagy helyesebben: a joghatóság elfogadására irányuló állami akarat,⁶ akár szerződéses,⁷ akár bármilyen más formában jelentkeznek is.⁸

A nemzetközi bíróságokkal kapcsolatban tett fenti általános megállapítások logikailag (*conclusio ad minorem*) alkalmazhatók a nemzetközi jog részét képező nemzetközi büntetőbíráskodásra is.⁹ A nemzetközi jog e fiatal területén a mai napig öt ténylegesen nemzetközi törvényszék három különböző joghatósági

meghatározást TREMMEL FLÓRIÁN tankönyvében találunk, eszerint „A joghatóság a bűnügyek megosztását jelenti különböző államok között, aza nemzetközi értelemben [...] vett hatáskör” (*Magyar büntetőeljárás*, 113. o.). További például szolgálhat ABDUL G. KOROMA bírónak a Yerodia ügyhöz fűzött különvéleménye (ICJ Reports, 2002. 60. o. (5)).

⁴ 1907. évi I. Hágai egyezmény, 1. cikk: „Az Államok közötti erőszakhoz folyamodás lehetőség szerinti mellőzésének szándékával a Szerződő Felek megállapodnak abban, hogy legjobb erejükkel biztosítják nemzetközi vitáik békés rendezését”

⁵ Jól ismert példája a mai választottbíráskodás előképe a hellén városállamok kapcsolataiban, vagy a középkori pápai bíráskodás. L. NAGY KÁROLY: *A nemzetközi jog és Magyarország...* 11. és 23. o.

⁶ Az ICC kodifikáció egészére érvényes a régi voluntarista megállapítás: „Nem keletkezik nemzetközi jog a népek akarata ellenére, hanem csakis azok akarából, és az a törvényhozás, mely ezzel az akarattal szemben a maga akaratát akarja érvényre juttatni, ezt semmi kényszereszközzel sem fogja elérhetni. Joga elvész, még mielőtt a gyakorlatban érvényesült volna [...] Hogyha valamely jog észszerűség szempontjából még oly kivánatos is, de a souverän akarat, mely egyesül van hivatva e jog megalkotására, vele ellenkezik, úgy a logikus bizonyítás mit sem használ, mert a jog nem az értelem logikája, hanem az akarat tette által válik pozitívvé.” BULMERINCQ ÁGOST (AUGUST VON BULMERINCQ): *Nemzetközi-jog gyakorlata, elmélete és kodifikálása*, 131. o. (fordította: Karsai Sándor)

⁷ MADALEINE MORRIS: *High Crimes and Misconceptions...* 19-20. o.

⁸ Jellegzetes példaként a Nemzetközi Bíróság joghatósági modellje említhető. SHABTAI ROSENNE monográfiája szerint a joghatóság vagy „mainline” (szöveggörnyezet alapján itt kb: „kifejezett”) vagy „incidental” (szöveggörnyezet alapján itt kb: „beleértett”). A kifejezett joghatóság szerinte mindig az állami akarattól függ, míg a beleértett joghatóságot a Nemzetközi Bíróság Statútumából vezeti le. A szerzővel teljesen egyetértve mindazonáltal megjegyzem, hogy a Nemzetközi Bíróság Statútum, mint nemzetközi szerződés szintén *per definitionem* az állami akarat megtestesítője. I. SHABTAI ROSENNE: *The World Court – What it is and how it works*, 81. o., A Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságának alávetési nyilatkozattal történő elfogadása is elsősorban az állami akarat függvénye, maga a Nemzetközi Bíróság sem formai kritériumok alapján dönt. Vizsgálatának tárgya, hogy egyértelműen megállapítható-e a nyilatkozatot tevő állam akarata, hogy „*ipso facto*, és külön megegyezés nélkül” kötelezőnek ismeri el a Bíróság joghatóságát. I. LAMM VANDA: *A Nemzetközi Bíróság kötelező joghatósági rendszere*, 52. o. Az állami akarat nemzetközi bíráskodásban játszott szerepét illetően l. még Morgenthau *op. cit.* 415-422. o.

⁹ L. LATTMANN TAMÁS: *A nemzetközi büntetőbírói fórumok működésének rendszere...* 9. o.

modellje vizsgálható.¹⁰ Okkal feltételezhető, hogy a korai *ad hoc* törvényszékeken a szabályozás újszerűsége miatt felmerülő kisebb-nagyobb hiányosságok, jogbiztonsági aggályok nagy részét orvosolhatná egy sikeres állandó büntetőtörvényszék.¹¹ A megoldott kérdések helyébe azonban újak lépnek: nagyrészt azért, mert az állandó törvényszék létrehozása olyan súlyos korlátozást jelent a részes államok szuverenitása felett,¹² hogy a széleskörű támogatás megszerzése érdekében a joghatósági modellnek szükségszerűen kompromisszumot kell teremtenie a *szuverenitások védelme* és az *eljárások hatékonysága* között.¹³

Az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság nem jöhetett volna létre, ha a hidegháború vége utáni években nem vált volna egyre erősebbé az az igény, hogy a legsúlyosabb jogsértések elkövetőinek büntetlensége véget érjen. A büntetlenség felszámolása jegyében született meg a nürnbergi perekkel a nemzetközi jogi felelősség különböző jogalanyok közötti megosztásának gondolata, az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásának megteremtésével.

A jelen munka a nürnbergi ítélet óta eltelt évtizedekben kialakult megoldásokat nem külön-külön kívánja elemezni, hanem a különböző felelősségi rendszerek egymás közötti kapcsolatrendszerére összpontosítva, arra a kérdésre keresi a választ, hogy a felelősségre vonás disztributív telepítése, különböző nemzetközi jogalanyok közötti felosztása vajon növeli-e a felelősségre vonás hatékonyságát, vagy épp ellenkezőleg: a felelősségi rendszerek gátolják egymás működését? A kötet egyik központi kérdése tehát, hogy milyen feltételek mellett vonható felelősségre állam, nemzetközi szervezet illetve egyén gyakorlatilag ugyanazért a cselekményért. A vizsgálat tárgyául választott cselekmények nyilvánvalóan a „legsúlyosabb jogsértések”, azonban e kissé hatásvadász zsurnalizmusnál pontosabb kifejezés használata már prejudikálná, hogy melyik felelősségi rendszer alkalmazható. Így az is vizsgálandó, hogy a különböző felelősségi rendszereknek a legsúlyosabb jogsértésekre használt különböző fogalomkészlete – feltétlen alkalmazást igénylő normák megsértése vagy a nemzetközi bűncselekmények – milyen mértékben mutatnak átfedést.

¹⁰ A kötet csak a nemzetközi törvényszékek joghatósági kérdéseivel foglalkozik, ezért a hibrid megoldások csak érintőlegesen szerepelnek.

¹¹ Yearbook of the International Law Commission, 1996. II. rész, 2. kötet, 28-29. o. 4-16 bek. és 35. o. 12. bek; KIM YOUNG SOK: *Co-operation of a State...*, 160. o.

¹² LEILA N. SADAT – CARDEN S. RICHARDS: *The New International Criminal Court*, 385. o.; HAROLD HONGJU KOH: *On American Exceptionalism*, a konkrét példát illetően 1482-1483. o. és 1486. o.; SUZAN M. PRITCHETT: *Entrenched Hegemony, Efficient Procedure, or Selective Justice?: An Inquiry into Charges for Gender-Based Violence at the International Criminal Court*, 271. o.

¹³ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 20. o., illetve 353. o. SUZAN M. PRITCHETT: *op. cit.* 265. o.

A fentiekben vázolt problémát a jelen kötet az egyéni felelősség szempontjából közelíti meg. A nemzetközi jog klasszikus felfogása csak az államot tekintette jogalanynak, ugyanakkor mára az egyének is egyértelműen rendelkeznek bizonyos korlátozott jogalanyisággal. Míg Jean-Jacques Rousseau a háborút államok és nem emberek közötti konfliktusnak tekintette,¹⁴ Robert H. Jackson a nürnbergi perben már arról szólt, hogy ezeket a bűncselekményeket emberek követik el, nem absztrakt entitások.¹⁵

A XX. század második felének tapasztalatai alapján a két felelősségi rendszer közötti kölcsönhatások gyengeségét kihasználva, mind az egyének, mind az államok sikerrel kerülhetik el a felelősségre vonást, erősítve ezzel a büntetlenség kultúráját. Számos esetben a bűncselekmények környezetét adó konfliktusban nemzetközi szervezetek égisze alatt tevékenykedő csapatok is részt vesznek, ez tovább bonyolíthatja a felelősség elosztását a különböző nemzetközi szereplők között. Az állami immunitás és a magas rangú tisztviselők ebből fakadó mentességének kérdése, vagy a nemzetközi szervezetek és az államok közötti felelősség megosztása olyan határterületekre világítanak rá, amelyek azt jelzik, hogy egyes esetekben a több szereplő között nem megoszlik, hanem elveszhet a felelősség. A különböző eljárások megindításával kapcsolatos kérdések, a betudhatóság, az ügyek elfogadhatósága vagy a komplementaritás vizsgálata együttesen tehát e kötetben azt a célt szolgálja, hogy ezek egymás mellett vagy ellen hatnak-e, segítik-e vagy – épp ellenkezőleg – ellehetetlenítik egymás alkalmazását.

Mivel a kötet vizsgálatának tárgyát képező jogintézmények esetében az állami akarat hangsúlyos tényező, ezért a pusztán jogtechnikai jellegű vizsgálat nem rajzolhatja teljes képet. A felelősségi rendszerek belső kapcsolatrendszerére ezért nem csak jogtechnikai oldalról közelítendő meg, a reálpolitikai megfontolások mellett a jogi problémák mögötti döntések hátterében – néha ugyan csak szólamként – gyakran visszatér két alapvető érték, a *béke* és *igazság* kapcsolata, esetleges konfliktusa is.

A nemzetközi büntetőjog szűk értelmében, néhány korai előképet leszámítva kifejezetten új jogterület.¹⁶ Bár a II. világháború utáni összes nemzetközi példája egyértelmű erkölcsi értékítéletre épült, az már egy veszélyes általánosításhoz vezetne, ha a konfliktus lezárását követő egyéni felelősségre vonást már *önma-*

¹⁴ JEAN-JACQUES ROUSSEAU: *Értekezések és filozófiai levelek*, 474. o. (Budapest, Magyar Helikon, 1978.)

¹⁵ International Military Tribunal for the Trial of the Major War Criminals, Ítélet 1946, id.: AJIL, vol. 41 (1947), 172 o.,

¹⁶ L. pl.: KUSSBACH ERICH: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 45-48. o.; ADRIAN BOS: *Recent Developments...*, 41. o.

gában a mindenkori igazság győzelmének tartanánk. Kellő intézményi garanciák hiányában a szituációban rejlő csapdát másként is megfogalmazhatjuk: lehet-e „méltó és igazságos” a legyőzöttek feletti bosszú? Pontosabban, összeegyeztethető-e a *jog* immanens természetével a mindenkori győztes által önállóan – akár jogi formában gyakorolt – pusztá megtorlás?¹⁷ Vespasian Pella egyértelmű válasza szerint a nemzetközi bírói fórum nélkül a nemzetközi büntetőjog elvei a bosszú jogi álcát öltött eszközeivé torzulanak.¹⁸ A történelmi példák sora alapján helytelen lenne azt feltételezni, hogy a tömeges emberi jogi jogsértések elkövetői csak vesztesek lehetnek egy potenciális fegyveres konfliktusban; vagy hogy egyáltalán létezik az atrocitások keretétől szolgáló fegyveres konfliktus.

A jog érdemi tartalmáról szóló talán legszebb állítást Celsus fogalmazta meg csaknem kétezer évvel ezelőtt: *ars boni et aequi*, a jónak és a méltányosnak művészete. A jognak, létezése tényénél fogva olyan elvitatatlan méltósággal kell bírnia, amely önmagában védendő érték: ennek az értéknek a társadalmi szerepét hangsúlyozta a szekularizált társadalmak kialakulásáig, az elmúlt évezredekben át a jog mögötti igazság szakrális igazolása, ami viszont nem jelenti azt, hogy a joggal és a hozzá társuló hatalommal ne éltek volna vissza számtalanszor az emberiség történetében. Ez a talán túlzottan általánosnak tűnő fejtegetés a nemzetközi kapcsolatrendszerben folytatott bűnvádi eljárásokra kiemelten igaz – ritka kivételektől eltekintve a nemzetközi büntetőjog történelmi előképei között számos *justizmordot*, vagy legalábbis annak gyanúját találunk. A ténylegesen vagy állítólagosan elkövetett bűnök súlya a megtorlást indokolhatja (sokszor indokolja is) – de a jog méltóságának csorbítását azonban még ez sem, ha már a megtorlásra egyáltalán jogi utat veszünk igénybe.¹⁹

Elsőre talán provokatívnak, legalábbis túlzónak tűnhet ez az állítás: de alaposabban végiggondolva a történelmi példákat, látható, hogy minél kevésbé jogszerű a legyőzöttekkel szembeni eljárás, annál valószínűbb, hogy az utókor szemében az egykori bírák is gonosztevők vagy csak egyszerű bosszúállók lesznek, lehetőséget teremtve ezzel az elkövetett súlyos jogsértések utólagos politikai relativizálására.

A bírák felelősségének kiváló összefoglalását adja a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék elnökének, Lord Geoffrey Lawrence-nek megállapítása: „Egy pillanatra sem szabad elfelejtenünk, hogy a tárgyalás jegyzőkönyve

¹⁷ ANTONIO CASSESE, *Reflections of International Criminal Justice*, 1-4. o.

¹⁸ VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 44. o.

¹⁹ GEORG SHWARZENBERGER: *The Judgment of Nuremberg*, 331. o.

alapján, amelyekre támaszkodva ma ezek felett az emberek felett ítélkezünk, holnap bennünket fog megítélni a történelem.”²⁰

Ha a jogon magán tesznek (akárcsak szellemi) erőszakot, akkor az általában kikezddheti a társadalom gerincét jelentő jogban a mindenkori közbizalmat, különösen pedig lehetőséget ad arra, hogy egyesek kérdőjelet tegyenek az *egész* eljárás mögé – így a ténylegesen elkövetett bűncselekményeket is tagadhatják, amellyel az érintett csoportok között további társadalmi feszültséget generálnak, növelik a „történelmi igazságtalanságok” számát, stb.

A nemzetközi büntetőjog történetét felidézve, a laikus és szakmai gondolkodók nagy részének elsőként a nürnbergi eljárások jutnak először eszébe, és így a figyelem könnyen elsiklik más háborúk után többé-kevésbé ártatlanul meghurcolt legyőzöttek felett. Ha viszont vizsgálódásunkat kiterjesztjük a korábbi történelmi példákra, a fenti aggályokra és a legsúlyosabb jogsértések elleni fellépés nemzetközivé alakításának igényére is beszédes példákat találhatunk. Ha az aradi vértanúk kivégzését megelőző eljárás vagy a nürnbergi eljárás kisebb-nagyobb hibái alapján próbálunk választ találni a nemzetközi büntetőjog elméleti problémáira, nyilvánvalóan gyökeresen más erkölcsi eredményre jutunk. A jogszerűséghez, a megfelelő eljárási és jogi formák betartásához való csökönös ragaszkodás tehát nem feltétlenül lesz öncélú technikai szörszálhasogatás.

A korábbi példák létezése és fentiekben leírt szerepe ellenére, a nemzetközi büntetőjog történetére vonatkozó vizsgálódást érdemes mégis csak a XX. század eseményeire alapozni. Az Aristide Briand megfogalmazta célkitűzés szerint a II. világháború előtti események a „*La Paix par la Justice*” jegyében zajlottak. Az ICC felállítására a kilencvenes években megindult munkát már egy új jelszó, a „*No peace without justice*” határozta meg.²¹ Béke és igazság értékei közötti kapcsolat szinte azonos a két költői megfogalmazásban: az utóbbi szerint azonban az igazság már nem pusztán egy lehetőség, hanem szükségszerűség. A XX. század végén megjelent sok, fontos nemzetközi szereplő által el nem ismert, ugyanakkor mégis széles körben elfogadott álláspont szerint tehát az igazságszolgáltatás a béke megteremtésének, megőrzésének *conditio sine qua non*-ja lett. Cherif Bassiouni megfogalmazásában: „igazság nélkül nem lehet béke, mert a béke nem a vezetők közötti politikai megállapodás, hanem az emberek közötti megértés. Ahhoz, hogy az emberek közötti megértés létrejöhessen, pártatlan, egyenlő, tisztességes és a valóságra épülő igazságszolgáltatásra van szükség.”²²

²⁰ ARKAGYIJ POLTARAK: NÜRNBERGI EPILÓGUS, 181. o.

²¹ KOFI ANNAN: *Advocating for an International Criminal Court*, 365. o.

²² M. CHERIF BASSIOUNI: *Former Yugoslavia: Investigating Violations...*, 1211. o.

Ez a szemléletbeli változás – amely az államok és a nemzetközi szervezetek világában alapvető érték, a „béke” mellé emelte az „igazságot” – számos tételes jogi kompromisszumot igényelt, ugyanakkor a két érték egymáshoz való viszonya esetenként megoldatlan maradt. Béke és igazság olykor ellentmondásos viszonya merülhet fel a Biztonsági Tanács és a Nemzetközi Büntetőbíróság hatásköreinek elválasztása kapcsán, vagy egyes békeszerződések, illetve fegyverszüneti megállapodások amnesztia-rendelkezései okán. A még le nem zárult folyamat, amelyben az igazság és a béke egymáshoz való viszonyának átértékelése megkezdődött, már a nürnbergi per előtt megindult.

I.1. Nemzetközi büntetőbíráskodási törekvések a klasszikus nemzetközi jogban

A kiemelkedő súlyú jogsértések bírói úton történő megtorlására a XX. század elejétől fogva történtek nemzetközi szintű kísérletek. Maga az idea, jellemzően eseti jelleggel már korábban is felmerült.²³ 1872-ben Gustav Moynier, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának alapító tagja és későbbi elnöke kezdeményezte a francia–porosz háborúban elkövetett cselekmények elbírálására egy állandóvá váló törvényszék felállítását.²⁴

A XIX. századra datálja az egyén háborús bűncselekményekért fennálló büntetőjogi felelősségének szokásjogi alapjait a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által a 2000-es évek elején kiadott humanitárius szokásjogi gyűjtemény is.²⁵ Az ott idézett humanitárius jogi kézikönyvek, a Lieber kódex és az Oxford Manual azonban nemzeti szinten voltak „csak” kötelezőek, vagyis aligha sorolhatók a nemzetközi intézmények – vagy azok nemzetközi jellegű előképei – közé.²⁶ A Lieber kódex a 47. cikkben kifejezetten az egyének felelősségét említi, a XX. század második feléig meghatározó logika alapján:

Azok a bűncselekmények, amelyeket minden büntető kódex büntetni rendel, mint a gyújtogatás, gyilkosság, csonkítás, testi sértés, útonállás, lopás, betörés, csalás, hamisítás, nemi erőszak, amennyiben amerikai katona követi el egy ellenséges országban annak lakói ellen, nem csak

²³ KUSSBACH ERICH: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 47-49. o.

²⁴ REMIGIUS CHIBUEZE: *United States Objection to the International Criminal Court...*, 25. o.

²⁵ HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, 551. o.

²⁶ Bár az egyéni felelősség tárgyával tett bűncselekmények nagyfokú hasonlóságot mutatnak egyes mai bűncselekmények tényállásaival.

a hazai módon büntetendők, de minden olyan esetben, amikor ez nem jelent halálos ítéletet, a súlyosabb büntetést kell választani.

A Lieber kódex az ellenséges ország területén elkövetett cselekményeken túl is állított fel egyéni felelősségi rendszert, a fent idézett cikkel ellentétben például minden körülmények között halállal büntette, ha az Egyesült Államok katonája rabszolga-kereskedelemben fogott.²⁷ A Lieber kódex egyes szabályainak megsértése miatti felelősség bármely katonai vezetőre – így a konföderációs tisztokra is – kiterjedt. Az Andersonville-i hadifogolytábor egykori konföderációs parancsnokát 1865-ben ennek alapján végezték ki az Egyesült Államokban.²⁸

Az 1912-13-ban lezajlott két balkáni háború után, (már akkor is az akadémiai és a civil szféra kezdeményezésére) létrejött Balkán-bizottság 1914-re elkészült jelentése a hadifoglyokkal való bánásmód a polgári lakosság elleni atrocitások felelőseit is megnevezte, de a kirobbanó háború miatt a kérdés „lekerült a napirendről”.²⁹

Az egyéni felelősség kérdése ugyan nem, de a későbbi fejlődés egyik sarokköve a háború alatt született dokumentumokban is felbukkant. 1915 május 24-én a francia, az orosz és a brit kormányok közös nyilatkozatban ítélték el az Oszmán Birodalom örmények elleni atrocitásait.³⁰ Ez a dokumentum használta minden valószínűség szerint először az „emberi(e)sség elleni bűncselekmények” kifejezést.³¹ Az utóbbi évek magyar fordítási dilemmájának másik gyökereként,³² a humanitás eszméjének fent említett felbukkanása mellett, 1917-ben, a szovjethatalom békedekrétumában Lenin az agresszív háborút az „egész emberiség elleni legnagyobb gonosztett” kifejezéssel illette.³³

I.2. Az I. világháború utáni felelősségre vonás kérdései

A Párizs környéki békék előkészítő konferenciáin több változatban is felmerült a háborús jogsértések miatti egyéni felelősség kérdése – a XIX. század továbbelő

²⁷ Lieber kódex, 58. cikk

²⁸ WILLIAM H. PARKS: *Command Responsibility for War Crimes*, 7. o.

²⁹ PRANDLER ÁRPÁD: *A Nemzetközi Büntetőbíróóság létrehozása*, 35-36. o.

³⁰ SHARON A. WILLIAMS: *Preconditions to the Exercise of Jurisdiction*,

³¹ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 16. o.

³² NAGY KÁROLY: *Nemzetközi jog*, 314. o.; PRANDLER ÁRPÁD: *A Nemzetközi Büntetőbíróóság létrehozása...*, 44. o. KUSSBACH ÉRIK: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 153. o.

³³ idézi.: ARKAGYIJ POLTARAK: *Nürnbergi epilógus*, 595. o.

nagyhatalmi attitűdjének megnyilvánulásaként, igencsak szubjektíven. A brit diplomácia II. Vilmos császár felelősségét hangsúlyozta, és az örmények, és más ártatlan kisebbségek üldözésének megtorlása iránti igény nem, vagy csak kis mértékben létezett.³⁴

Állandó intézmény kialakításáról a békeszerződés végleges szövegében nem volt szó – a Németországgal kötött Versailles-i békeszerződés „Megtorlások” címet viselő VII. részének 227-230. cikkei szabályozták ugyan II. Vilmos császár felelősségre vonására tett lépéseket, de ő ekkor már Hollandia által biztosított menedéjogát élvezte, amely sikerrel gátolta meg a speciális nemzetközi büntetőtörvényszék létrehozását.³⁵

„A Szövetséges és Társult Hatalmak nyilvánosan vádolják II. Hohenzollern Vilmost, korábbi Német Császárt, a nemzetközi erkölcsiség és a szerződések szentsége elleni legsúlyosabb bűncselekmény elkövetésével.

Egy különleges törvényszék fog alakulni a vádlott elleni tárgyalás lefolytatására, amely által biztosítatnak a vádlott védelemhez való jogai. A törvényszék öt bíróját az alábbi öt Hatalom egyenként nevezi ki: az Amerikai Egyesült Államok, Nagy Britannia, Franciaország, Olaszország és Japán.³⁶

A 228. cikk szerint a felelősség, különböző katonai törvényszékek előtt, kiterjedt még mindazokra, akiket azzal vádolnak, hogy megsértették a háború jogát illetve szokásait. A német kiadatási kötelezettség független volt a német vagy más központi hatalmak területén folytatott büntetőeljárások tényétől. Ezek a „kisebb bűnösök” akkor kerültek volna nemzetközi törvényszék elé, ha cselekményeik több győztes hatalom érdekeit sértették volna – ellenkező esetben csak az érintett hatalom járt volna el. A 230. cikkben Németország kötelezettséget vállalt minden vonatkozó információ rendelkezésre bocsátására, amelyet „olyannak ítélnek, amely szükséges a szóban forgó cselekményekre vonatkozó teljes tudás biztosításához”.³⁷

³⁴ LLOYD GEORGE: *Truth about Peace Treaties* c. művét idézi WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 17. o. 18. lábjegyzet

³⁵ STEVEN C. ROACH: *Politicizing the International Criminal Court: the convergence of politics...* 22. o.

³⁶ Versailles békeszerződés, 227. cikk

³⁷ Versaillesi béke, 230. cikk

Figyelemre méltó a két egymást követő rendelkezés szóhasználatának változása: míg a 228. cikk még a mai értelemben vett háborús bűncselekményekkel *vádolt* személyekről beszélt, addig a 229. már egyértelműen a háborús bűncselekményben „*bűnös*” személyekről szól: az eljárásra azonban még csak a kiadatást követően kerülhet sor, a szóhasználat tehát joggal ébreszthetett „*Vae victis*” félelmeket a német delegációban, amely ennek megfelelően nem hagyta szó nélkül a fenti rendelkezéseket. A békeszerződés feltételrendszeréhez az aláírás előtt fűzött megjegyzéseiket közölte 1919. októberében az *International Conciliation* című amerikai folyóirat.³⁸ A Békeszerződés VII. részéhez fűzött kommentárok a későbbi, államfők nemzetközi felelősségre vonásával kapcsolatos nemzeti ellenvélemények előfutárai. A vélemény kifejti, hogy egy ilyen rendelkezést tartalmazó szerződés megerősítésével Németország elfogadná a különleges nemzetközi törvényszék joghatóságát, amelyet minden bizonnyal a szuverenitást korlátozó természete miatt „nem lehet megtenni.”³⁹

A következő német ellenvetés nyilvánvalóan a *nullum* elveken alapul. A 227. cikk megfogalmazásában szereplő „*a nemzetközi erkölcsiség és a szerződések szentsége elleni főbenjáró bűn*”⁴⁰ fordulatot illetően a német delegáció véleménye a XX. században először, de nem utoljára emel kifogást: „A célzott büntetőeljárás minden jogalapot nélkülöz”, hiszen a nemzetközi jog nem ismeri a megtorlást, csak az „előírások és tilalmak” szankciójaként. Bár a német vélemények ezen állítása ma már nem lenne tartható, következtetésük az adott kor viszonyai között mindenképpen helyesnek látszik: sem a nemzetközi jog, sem a győztes hatalmak belső jogai nem rendelték büntetni „az erkölcs nemzetközi jogának” megsértését – így az ezért létrehozandó speciális törvényszék visszamenőleges hatállyal alkalmazna büntetőjogot.⁴¹

A német vélemény a vesztes helyzethez képest meglepő keménységgel érvel az egyéni felelőssége általánosítása mellett, és így a „győztesek igazsága” ellen. A német delegáció szerint a békekötés egyik legnemesebb célja, hogy a megsértett igazságot minden olyan esetben helyreállítsa, ahol jogsértés történt. Ezt a célt pedig nem lehet megvalósítani, ha politikai okoknál fogva az ellenség megbélyegzése a cél, vagy ha „győztes a bíró szerepét kapja”, mert akkor a nyers erő kerül az igazság helyébe: „*might is put in the place of right.*”⁴² A béke és az

³⁸ *Comments by the German Delegation on the Conditions of Peace* in: *International Conciliation*, No. 143, 1201-1338. o.

³⁹ „This cannot be done.” - *Ibid.* 1287. o.

⁴⁰ „supreme offence against international morality and the sanctity of treaties” *Ibid.* 1287. o.

⁴¹ *Ibid.* 1287-1288. o.

⁴² *Ibid.* 1288. o.

igazság értékeinek ilyen összekapcsolása még akkor is figyelemre méltó, ha, mint jelen esetben, egy vesztes állam kétségbeesett próbálkozása volt a háború következményeinek enyhítésére.

A német delegáció szerint, a jogsértések kivizsgálására hivatott eljárásnak is jogszerűnek kell lennie: a kor viszonyai között helyesen szögezték le a később, Nürnbergben már elutasított érvet:

A nemzetek jogának jelenlegi állása szerint csak az állam, mint a nemzetközi kötelezettségvállalás alanya felel a háború jogának és szokásainak megsértéséért. [...] Németország soha nem utasította el, és ezúton ismét kifejezi készségét a nemzetközi jogsértéseknek a jog teljes erejével történő megtorlására, valamint arra, hogy minden vádat, bármelyik féltől érkezék is, pártatlanul kivizsgáljanak.⁴³

A német képviselők kitartó ragaszkodása a „ha a törvényszék nemzetközi, akkor a békeszerződés valamennyi részes felére kiterjedő joghatósággal kell rendelkeznie” koncepcióhoz, végül megakadályozta a nemzetközi eljárások lefolytatását. Nehéz lett volna cáfolni azt a német érvet is, hogy törvényszék ne a győztesek katonáiból, hanem semleges államok képviselőiből álljon. Németország továbbá azonos részvételt követelt magának a létrehozandó nemzetközi törvényszékben, valamint azt a megoldást szorgalmazta, hogy a törvényszék csak nemzetközi jogi kérdésekben járjon el, a büntetéskiszabás maradjon tagállami hatáskörben.

A német ellenkezés hatására a békeszerződés szövege nem, de tényleges alkalmazása komolyan megváltozott. A győztesek számára talán arcátlanak tűnő német igények természetesen nem valósulhattak meg: nincs arra utaló jel, hogy komolyan felmerült volna az I. világháború utáni általános felelősségre vonás kérdése, függetlenül attól, hogy az antant vagy a központi hatalmak oldalán harcolt-e az elkövető. Ehelyett inkább egyáltalán nem került sor nemzetközi büntetőeljárásra. Vilmos császárt Hollandia nem adta ki, hiába szerepelt a Békeszerződésben, hogy az antanthatalmak ki fogják kérni. Sőt, mivel a német büntetőjog valóban tiltotta német állampolgárok kiadatását,⁴⁴ ezért a kisebb súlyú vádlottak német nemzeti bíróság előtt feleltek tetteikért. Sokuk elleni vádeljáráshoz Németország nem járult hozzá,⁴⁵ mondván a kormányzást veszélyeztetné,

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.* 1287. o.

⁴⁵ KOVÁCS TAMÁS: *A nemzetközi büntetőbíráskodás fejlődése a XX. század első felében*, 380. o.

ha a katonai és tengerészeti elitjének javát bíróság elé kéne állítania. Egy későbbi nemzetközi vizsgálóbizottság szerint a 228. cikkben szereplő katonai törvényszékek helyett a Lipcsei Bíróságon lefolytatott eljárások keveseket érintettek, és a kiszabott büntetések nem voltak megfelelőek.⁴⁶

A versailles-i megoldáshoz hasonló rendelkezések a trianoni békében is megtalálhatóak voltak. A VII. fejezet magyar címe szerint „Büntető rendelkezések”-et tartalmazott, a Versailles-i békéhez képest értelemszerű különbségekkel.

Az eljáró katonai törvényszékek kijelölése és joghatóságuk megállapítása lényegében azonos elv szerint történt, mint a Versailles-i békében: tehát az az állam volt jogosult az eljárás lefolytatására, amelyik ellen az állítólagos cselekményeket elkövették, ha több ilyen is lett volna, nemzetközi törvényszék ítélkezett volna. A szerződés szövege alapján a vizsgált elkövetők körének meghatározása a győztes hatalmak kizárólagos, diszkrecionális joga volt. A 157. cikk második fordulata szerint a Magyar Kormány megkeresés alapján köteles volt *a Szövetséges és Társult Hatalmaknak* kiszolgáltatni a háború törvényeivel és szokásaival ellenkező cselekmények elkövetésével vádolt minden személyt, „akár név szerint nevezik meg őket, akár pedig azt a rangfokozatot, tisztséget vagy hatáskört jelölik meg, amelyben a magyar hatóságok az illető személyeket alkalmazták.”

A Szövetséges és Társult Hatalmak kifejezés a trianoni béke nyelvezetében két országcsoportot jelölt: a Szövetséges és Társult Főhatalmak – Amerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Japán és Olaszország – mellett „Belgium, Kína, Kuba, Görögország, Nikaragua, [sic!] Panama, Lengyelország, Portugália, Románia, a Szerb-Horvát-Szlovén Állam, Sziám és Cseh-Szlovákország”.⁴⁷

További eltérés a Versailles-i békéhez képest, hogy vélelmezhetően Ferenc József 1916-ban bekövetkezett halála és IV. Károly későbbi béketörekvései miatt,

⁴⁶ WILLIAM SCHABAS: *Genocide...*, 20. o. A Szövetséges és Társult Hatalmak csaknem 100 fő kiadatását kérték, ehhez képest a német diplomácia ezt a listát sikerrel csökkentette a felére, és végül a 45 vádlottból csak 12 személyt vontak felelősségre. Az akkori viszonyokat jellemzi, hogy a fent említett büntetések elégtelenségét azért vetették fel a győztes hatalmak, mert a Lipcsei Birodalmi Bíróság egyetlen esetben sem szabott ki halálbüntetést. KOVÁCS TAMÁS: *op.cit.* 381. o.

⁴⁷ Trianoni békeszerződés, Preambulum 1-4. számozatlan bekezdések A békeszerződés jelen értekezésben közölt részletei az azt kihirdető, „Az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. törvénycikk” fordításában közöltekkel azonosak. L. www.1000ev.hu - <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7489>

az uralkodó személyes felelősségéről, sem a trianoni, sem a st.-germain-i szerződések nem rendelkeztek.⁴⁸ Az elcsatolt területek és a lakosság aránya viszont szükségessé tette a joghatóság kiterjesztését a kisantant országaira is.

„A 157-159. Cikk rendelkezései alkalmazást nyernek azoknak az Államoknak Kormányaira nézve is, amely Államokhoz a volt Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó területeket csatoltak, azokra a személyekre vonatkozólag, akiket a háború törvényeivel és szokásaival ellenkező cselekmények elkövetésével vádolnak, s akik az említett Államok területein tartózkodnak vagy ezeknek az Államoknak rendelkezése alatt állanak.

Ha az illető személyek az említett Államok valamelyikének állampolgárságát már megszerezték, ennek az Államnak Kormányára kötelezi magát, hogy felelősségre vonásuk és megbüntetésük biztosítása végett az érdekelt Hatalom megkeresésére és azzal egyetértőleg, minden szükséges intézkedést meg fog tenni.”⁴⁹

A Szövetséges és Társult Hatalmak fogalmának ismeretében ezek a rendelkezések tehát gyakorlatilag döntően a kisantant országok nemzeti eljárásaira bízák a cselekmények megítélését. Kiemelendő az egyéni felelősség köréből a Németországgal kötött békéhez képest óvatosabb, büntetőjogi garanciákat jobban tisztelő megfogalmazás, amelyben már nem keverednek össze a bűnös-vádolt kifejezések.⁵⁰

Az utóbbi években rövid időre újra a közfigyelem tárgyává vált a Párizs környéki békék e viszonylag ritkán tárgyalt része, amikor szülővárosában, Makón, Szakáts Gábornak emléktáblát készültek avatni.⁵¹ A német hadsereg által az 1915-től használt lángszóró – és a páncéltörő rakétától a légmell kezelésére szolgáló orvosi berendezésig több más eszköz illetve eljárás – feltalálóját 1920-ban említették azok között, akikkel kapcsolatban a háborús bűnök vizs-

⁴⁸ A Saint-Germain-i béke vonatkozó VII. fejezete a trianonival gyakorlatilag azonos, ezért azt külön nem elemeztem. L. St-Germain-i béke, 173-176. cikkek

⁴⁹ Trianoni béke, 160. cikk

⁵⁰ Trianoni béke, 157. cikk szerint: „A bűnösöknek talált személyekre a törvényekben előírt büntetések nyernek alkalmazást.”

⁵¹ „Makó emléktáblát állítana a lángszóró atyjának”, index.hu, 2007. augusztus 21.

gálatát el kívánták rendelni,⁵² ám erre a vizsgálatra soha nem került sor, bár az általa feltalált fegyvert azóta is, több haderőben használják.⁵³

I.3. Az első kísérlet egy állandó Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozására

A Nemzetek Szövetsége az I. világháborúban elkövetett jogsértések kivizsgálásában ugyan tökéletesen kudarcot vallott,⁵⁴ de működésének utolsó éveiben egy kevésbé ismert kísérletet tett egy, ezúttal állandó Nemzetközi Büntetőbíróság felállítására. Vespasian Pella elnöksége alatt 1925-ben a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület javasolta, hogy az agresszió bűncselekményét az egyéni felelősséggel egyetemben illesszék be az Állandó Nemzetközi Bíróságon létrehozandó büntető tanács hatáskörébe,⁵⁵ majd a Nemzetközi Jogi Egyesülettel karöltve utóbbi javaslatukat úgy módosították, hogy a Nemzetek Szövetsége alapítson önálló büntető joghatósággal rendelkező szervet. Az azt létrehozó szerződés el is készült, 1937-re, a háború kitörése miatt azonban nem érkezett be a szükséges mennyiségű ratifikáció.⁵⁶

Az 1937-es egyezmény-tervezet létrejöttét azonban a terrorizmus elleni harc kezdeteként helyesebb azonosítani, nem pedig a Nemzetközi Büntetőbíróság előfutáraként. A tervezet a Nemzetek Szövetségének válasza volt arra a szabályozatlanságra, amelyet az 1934-es marseilles-i merénylet helyezett a nemzetközi figyelem központjába.⁵⁷ Az 1934-ben felállított szakértői bizottság által kidolgozott szöveg alapján 1937. november 1-16. közötti Genfi Konferencia két egyezményt fogadott el, a Terrorizmus elleni fellépésről szólót és az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szólót, azzal a megkötéssel, hogy utóbbiban részes fél csak az előbbi

⁵² KENYERES ÁGNES (ed): *Magyar életrajzi lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.htm>

⁵³ Az Egyesült Államok haderejénél például 1978-ig volt rendszeresítve, ekkor önként beszüntették harctéri alkalmazását. L. JOEL BAGLOLE: *Flamethrowers - One Of The Most Controversial Weapons*,

⁵⁴ STEVEN C. ROACH: *Politicizing the International Criminal Court: the convergence of politics...* 24. o.

⁵⁵ VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 38. o.

⁵⁶ BENJAMIN N. SCHIFF: *Building the International Criminal Court* 23. o.

⁵⁷ KOVÁCS PÉTER: *Le grand précédent: la Société des Nations et son action après l'attentat contre Alexandre, roi de Yougoslavie*, 143. o.

részes felei lehetnek.⁵⁸ A tematikus különbségek és a gyakorlatilag teljesen hiányzó ratifikációk miatt nem túlzás kijelenteni, hogy a nemzetközi büntetőjog érdemi kezdeteit a II. világháború utáni időben kell keresnünk.

I.4. A II. világháború utáni ad hoc törvényszékek

A nürnbergi eljárás és tokiói párja elvitathatatlan történelmi érdemein túl, az ott kidolgozott jogi alapelvek miatt is olyan referencia pont, amely nélkül lehetetlen a mai nemzetközi büntetőjog céljainak, problémáinak és működésének megértése. A joghatóság gyakorlása szempontjából több lényeges eltérést is mutat a mai megoldásokhoz képest, ennek ellenére e tekintetben is közvetlen elődnek tekintendő.

Az eljárást a vonatkozó szakirodalom és a széles közvélemény is az első olyan eseteknek tartja, amikor a nemzetközi közösség lépett fel közvetlenül olyan személyekkel szemben, akik az állam szuverenitása mögé bújva, alapvető emberi értékeket úgy romboltak le, tömegesen és szervezetten, hogy az már végül a nemzetközi kapcsolatok ezredéves koncepcióit rázta meg. A nürnbergi per eredményeként vált nyilvánvalóvá, hogy a szuverenitás ugyan alapvető, de már nem kizárólagos értéke a nemzetközi jognak,⁵⁹ és a mai nemzetközi jogban esetenként más értékek – az emberi személy védelme – elméletileg akár meg is előzhetik.⁶⁰

I.4.1. A törvényszékek létrehozása

A Nemzetközi Katonai Törvényszék a háborúban győztes négy nagyhatalom ideológiai ütközésektől nem mentes együttműködésére épült.⁶¹ A per előkészítésének ma fellelhető első lépése teheráni csúcspont fél évvel követő, 1943. októberében kiadott háromhatalmi moszkvai nyilatkozat, amennyiben ez foglalko-

⁵⁸ MICHAEL YEW MENG HOR – VICTOR VRIDAR RAMRAJ – KENT ROACH: *Global anti-terrorism law and policy*, 44. o.

⁵⁹ Ahogy SIR HARTLEY SHAWCROSS fogalmazott nürnbergi záróbeszédében: „A nemzetközi jog már múltban is fellépett olyan igénnyel, hogy az állam mindenhatóságát korlátok közzé szorítja, mivel az emberi lényt, minden jog végső egységét, nem lehet megfosztani az emberiség védelmétől, amikor az állam olyan módon tiporja el jogait, amely az emberiség lelkiismeretét megrázza” *Nuremberg Trial Proceedings*, Vol. 19. 471-472. o.

⁶⁰ ANTONIO CASSESE: *When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes?*, 854. o. vagy *International Criminal Law*, 292. o.

⁶¹ Az együttműködés sikerét még a hidegháborús szovjet irodalom is elismerte. ARKAGYIJ POLTARAK: *Nürnbergi epilógus 191-192. o.*, 598. o.

zott először a háború utáni egyéni felelősségre vonás kérdésével általánosságban. Az atrocitások elkövetőit ekkor még nemzeti alapon tervezték bíróság elé állítani, azokban az országokban, ahol a bűncselekményeket elkövették: akiknek a cselekményei nem voltak földrajzilag ilyen módon behatárolhatók, egy később meghatározandó rendszer szerint feleltek volna.⁶² A háborús főbűnösök kérdése már önálló fejezetben szerepelt a csaknem két évvel későbbi jaltai nyilatkozatban – igaz a fejezet egyetlen rövid mondatból áll, miszerint a három külügyminiszter sürgősen ki fogja dolgozni a felelősségre vonás módját.⁶³ Az európai hadszíntéren kivívott győzelem után a Szövetségesek még a Potsdami konferencián sem állapodtak meg a bűnösök személyéről: a németországi rendezés politikai elveként egyértelművé tette a nyilatkozat, hogy a háborús bűnösöket meg fogják büntetni,⁶⁴ de hogy kik lesznek azok, azt részben az ekkor már zajló londoni tárgyalások eredményétől tették függővé, szeptember 1-re ígérve a majdani vádlottak személyének nyilvánosságra hozatalát.⁶⁵

Az 1943-45 közötti brit álláspont szerint a megtorlást nem jogi formában képzelték el, a „törvényen kívüliekkel” szembeni bánásmód alapján, amelyet néhány évvel korábban helyeztek hatályon kívül a brit jogban.⁶⁶ Az amerikai megközelítés nem volt egységesnek nevezhető, míg a szovjet gyakorlat a már harmincas években kimunkált koncepciók peres gyakorlatában bízva a látványos igazságszolgáltatás pártjára álltak.⁶⁷ A *common law* országok ódzkodása a megtorlás büntetőjogi eszközeinek alkalmazásától érthető, amennyiben egyes nyilvánvaló problémákat, mint például a visszamenőleges hatály kérdését, a precedensjog szempontjából vizsgálunk: a katonai törvényszék felállítása mellett szóló döntést ezért részben az is indokolta, hogy a *common law* rendszerekben ezek ítélete nem számít precedens értékűnek.⁶⁸ Amikor a Szövetségesek háborús győzelme már igen valószínűnek látszott, a háború utáni rendezésről szóló háromoldalú (amerikai-szovjet-brit) tárgyalások egyik központi kérdése lett a gyűjtőnevelükön „náci háborús bűnök” elleni fellépés.⁶⁹ Végül 1945. augusztus 8-án írták

⁶² L. 1943. októberi moszkvai nyilatkozat

⁶³ Teheráni nyilatkozat, VI. fejezet

⁶⁴ Potsdami nyilatkozat, III. fejezet IV.5. bek.

⁶⁵ Potsdami nyilatkozat VII. fejezet.

⁶⁶ RICHARD OVERY: *The Nuremberg Trials...* 3. o.

⁶⁷ *Ibid.* 7-8. o.

⁶⁸ *Nuremberg Trial Proceedings*, Vol. 2. alapján GEORG SCHWARZENBERGER: *The Judgement of Nuremberg*, 332. o. L. még az angol-amerikai akadémiai álláspontra OVERY: *op. cit.* 22. o.

⁶⁹ A tárgyalások jegyzőkönyvei magyarul: *Teherán, Jalta, Potsdam* (Kossuth Kiadó, 1972) A későbbi nürnbergi perre vonatkozó megállapításokat l. különösen a jaltai feljegyzések között, 181. oldal körül.

alá azt a Londoni Egyezményt, amelynek melléklete tartalmazta a Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmányát. Ezt az alapokmányt (statútumot) vette át a McArthur tábornoknak a potsdami értekezlet felhatalmazásán nyugvó, 1946. január 19-i napiparancsa alapján létrejövő Tokiói Törvényszék. is.⁷⁰

A fenti dátumok igen szoros határidőket jeleznek, amelyek nyomása máshol is megfigyelhető a nürnbergi perek előkészítése kapcsán. A Holokausztról szóló teljes tényfeltáró anyagot, a felelősök megnevezésével együtt, végül csak néhány nappal a nürnbergi tárgyalások megkezdése előtt készítették el.⁷¹

Az eljárások alapjául szolgáló anyagi jogi szabályok azonban már a vádlottak és a tényleges cselekmények meghatározása előtt körvonalazódtak,⁷² amelyben nagy szerepet kapott a későbbi főügyész, az amerikai Robert Jackson, aki egy 1941-es havannai beszédében már a későbbi statútum alapjait fektette le.⁷³

1.4.2. A nürnbergi per közvetlen hatása a további jogfejlődésre

A „Nürnbergi per” történelmi szerepétől némileg független, jogfejlődésre gyakorolt hatása legkönnyebben a nemzetközi büntetőjog alapelveivé vált szabályok kimunkálásában érhető tetten, amelyek a korábbi évszázadok számos megdöntetlennek vélt tételét változtatták meg. Az ENSZ Közgyűlése a „Nürnbergi elvekkel” kapcsolatban olyan fordított időrendben hozta meg határozatait, amelyet csak a szóban forgó elvek kiemelt fontossága indokolhat.

Már az első Közgyűlésen, 1946. december 11-én elfogadták a 95 (I) számú határozatot, amely megerősítette a nemzetközi jognak a Nürnbergi Törvényszék alapokmányában és ítéletében elismert elveit. Két évet kellett viszont arra várni, hogy a 95. (I) határozatban foglalt általános kötelezettségen túl megbízzák a

⁷⁰ BERT A. RÖLING-ANTONIO CASSESE: *The Tokyo Trial and Beyond*, 2. o.; HAJDU GYULA: *Nemzetközi jog*, 433. o., KUSSBACH ERIK: *Nemzetközi büntetőjog*, 21. o. A Tokióban létrehozott Nemzetközi Katonai Törvényszék több lényeges eltérést is mutatott a nürnbergi mintához képest. A joghatóság gyakorlását, valamint annak előfeltételei vonatkozásában például Tokióban csak olyan személyek ellen jártak el, akik a béke elleni bűncselekmények valamelyik tényállását is kimerítették. (RÖLING – CASSESE: *op.cit.* 3. o.) Így annak ellenére, hogy a bűncselekmények listája azonos volt a nürnbergi alapokmányban foglaltakkal, a béke elleni bűncselekmények elkövetése a személyes felelősségre vonás egyfajta *conditio sine qua non*-ja lett. Végezetül megemlíthetjük, hogy a tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszék nem rendelkezett joghatósággal jogi személyek felett.

⁷¹ OVERY: *op.cit.* 12. o.

⁷² ROBERT B. WILKINSON: *The Nuremberg and Tokyo Trials: Another Step toward International Justice*, 302. o.

⁷³ JOHN BARETT: *The Nuremberg Roles of Justice Robert H. Jackson*, 517. o.

Nemzetközi Jogi Bizottságot⁷⁴ – amelynek akkor még a tagjait sem választották meg – ezen elvek összefoglalására, és az „Emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények” fogalmának kidolgozására, beleértve az említett alapelvek helyének meghatározását is. A Nemzetközi Jogi Bizottság munkáját tehát azzal kezdte, hogy kijelölte saját vonatkozó mandátumának határait: eszerint nem az elvek jogi státuszát vizsgálta, azt már az akkori álláspont szerint a Közgyűlés határozatai eldöntötték, hanem „csak” az elvek pontos tartalmának megállapítására törekedett.⁷⁵ Ezek az elvek az alábbiakban foglalhatóak össze, mint a nemzetközi büntetőjog mai napig érvényes általános keretei.

a) A személyes felelősség elve

Bármely személy, aki olyan cselekményt követ el, amely nemzetközi bűncselekménynek minősül, azért felelős lesz és büntetéssel sújtható.

A Nemzetközi Jogi Bizottság megállapítása szerint a nürnbergi gyakorlathoz képest, amely ezt az elvet alapokmánya szerint csak a tengelyhatalmak, gyakorlatilag csak németek vonatkozásában alkalmazta, a szabály már általános érvényű része lett a nemzetközi jognak. Elvileg tehát az 1940-es évek után már nem hívható fel a versailles-i békét tárgyaló német delegáció érve, a nemzetközi szokásjog egyértelmű szabálya a nemzetközi jog által meghatározott bűncselekmények elkövetőinek személyes felelőssége. Az elv mögött meghúzódó megfontolás Jean Spiropoulos *rapporteur* szerint: a nemzetközi jog bármilyen nemzeti jogi közvetítés nélkül állapíthat meg és kérhet számon kötelezettségeket az egyénekre nézve is.⁷⁶ Az elv ilyen értelemben radikális elszakadást jelent a II. világháborút megelőző államközi gyakorlattól.

b) A belső jogi minősítés irrelevanciája

Az a tény, hogy a belső jog nem állapít meg büntetést olyan cselekményre, amely nemzetközi jog szerinti bűncselekménynek minősül, nem mentesíti az ilyen cselekményt elkövető személyt a nemzetközi jog szerinti felelőssége alól.

⁷⁴ ENSZ Közgyűlés 177. (III.) számú határozat

⁷⁵ Draft Code of Offences, 1951, YILC, 1950.II. 374. o. 96. bek,

⁷⁶ YILC, 1950 Vol. II, 374. o. 98-99. bek.

A II. elv a személyes felelősség egyenes következménye, annak másik oldala – nyilvánvaló, hogy az I. alapelv e kiegészítés nélkül túl könnyen kiüresedne.⁷⁷ Ennél meglepőbb kijelentést tesz a Nemzetközi Jogi Bizottság jelentése, amikor a nemzetközi jog „szupemáciájaként” ismert intézményt említi a közösen értelmezett első két elv jogcímeiként.⁷⁸

A nemzetközi jognak a nemzeti jogok fölé történő elhelyezése általános érvényre még a XXI. század elején sem tűnik reális tartalommal bíró kijelentésnek. A nürnbergi elvek rendszer-átszervező erejét és a nemzetközi jogi bűncselekmények mögötti tilalmak imperatív jellegét példázza, hogy a nemzetközi jog és belső jog kapcsolatában új elemként jelent meg az a gondolat, hogy bizonyos cselekményekért viselt felelősség kérdésében a nemzetközi jogi szabályozás a nemzeti szabályozás hiányában vagy akár annak ellenére is érvényesíthető.

c) A hivatalos minőség irrelevanciája

Az a tény, hogy a nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövető személy állam- vagy felelős kormányfőként járt el, nem menti őt ki a nemzetközi jogi felelőssége alól.

Az állami immunitás mögé rejtőzés jogi lehetőségét elvileg már ekkor kizárta a nemzetközi jog.⁷⁹ A Nemzetközi Katonai Törvényszék sokat idézett megfogalmazása szerint: „Az, aki egy állam közhatalmának nevében eljárva megsérti a háború jogát, nem számíthat mentességre, ha maga az állam, amelynek nevében eljár, túllépte az azt nemzetközi jog alapján megillető hatásköröket.”⁸⁰

A szokásjog részeként megfogalmazott elv tartalma e ponton eltér a Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútumától, amennyiben a nürnbergi perben a hivatalos minőség még enyhítő körülményként sem volt értékelhető. A merev elutasítás helyett a Nemzetközi Jogi Bizottság helyesebbnek látta, ha az enyhítő körülmények mérlegelését a mindenkori eljáró bíróság hatáskörében hagyja.⁸¹ Ezt a megközelítést alkalmazta a Nemzetközi Jogi Bizottság a következő elv vonatkozásában is.

⁷⁷ *Ibid.*, 100. bek.

⁷⁸ *Ibid.* 102. bek.

⁷⁹ Az itt részletesen tárgyalandó okok alapján ez a tétel csak nemzetközi bíróságok esetében áll meg: alább, 60. o.

⁸⁰ Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, vol. I, Nürnberg 1947, 223. oldala alapján idézi: YILC, 1950 Vol II, 375. o. 104. bek

⁸¹ YILC, 1950. Vol. II. 375. o. 104. bek.

d) Az ún. *Führerprinzip* elvetése

Az a tény, hogy az elkövető a Kormányának vagy felettesének utasítása alapján járt el, nem menti fel őt felelőssége alól, amennyiben [eltérő] erkölcsi választása valójában lehetséges volt.

A IV. elv a nürnbergi vádlottak védekezésének egyik leghírhedtebb elemére adott nemzetközi jogi válasz: a jogon és a jogászok közösségén messze túlmutató hatásokkal bír a parancs követése, mint a felelősséget erkölcsi és jogi értelemben kizáró körülmény egyetemes elutasítása. A hitleri utasítások és azoknak való feltétlen engedelmesség gyakori emlegetése miatt kapta a parancsnoki lánc értékelésének ez az eleme a későbbi szerzőknél a *Führerprinzip* megnevezést. Az elv, és a hozzá fűzött kommentár szerint a nemzeti jogokban régóta ismert elvről van szó, amely, mint ilyen, a nemzetközi jognak is szükségszerű része. Az elvnek a Nemzetközi Jogi Bizottság által kidolgozott megfogalmazása a Nemzetközi Katonai Törvényszék ítéletéből vette át „az erkölcsi választás” kritériumát: a kommentár ezt tekinti a felelősség szempontjából meghatározó tesztnek, és nem magának a parancsnak a létét.⁸² A későbbi szabályozásokból ez a nyíltan metajurisztikus, ám véleményem szerint meglehetősen hasznos elem már hiányzik, de a parancsnoki felelősség keretében megállapítható, hogy több ponton a mai napig visszatérő eleme a nemzetközi büntetőeljárásoknak.⁸³

e) A tisztességes eljáráshoz való jog

Bármely, nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövetésével vádolt személynek joga van a tisztességes eljáráshoz a tények és a jog megállapítására.

A tisztességes eljárás követelménye, amely mai szemmel talán triviális elvnek tűnhet, 1945-50-es viszonyok között értelmezve hatalmas előrelépést jelentett. A Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútumában való szerepeltetése miatt az alapelv akár az emberi jogok nemzetközi szabályozásának egy korai példajaként is azonosítható, amelynek alapokmányba foglalását többek között azzal indokolja

⁸² *Ibid.* 105. bek.

⁸³ Jelenleg inkább a kényszer fogalmába tartozhat bele, a kettő közötti elhatárolásra az ICTY gyakorlatában kialakult ún. Erdemovic-teszt nyújthat eligazítást. Az Erdemovic ügyben a fellebezés kifejezetten a „moral choice”-ra épült. IT-96–22a, Fellebbviteli Tanács, ítélet, 1997. október 7., 8. o., 11.a. Bek.

Ferencz Benjamin, hogy *a győztesek* által alkalmazott igazságszolgáltatás miatt maga az eljárás még nem lesz *ipso facto* korrupt, de ilyen helyzetben mindenképpen fokozott óvatossággal kell eljárni.⁸⁴ A tisztességes eljárás nürnbergi követelményrendszere öt lényegi pontban írta le a vádlottak eljárásban élvezett jogait:⁸⁵ joguk volt általuk értett nyelven előre megismerni a vádak tekintetében kimerítő részletességű vádiratot; az eljárás bármely szakában joguk volt az ellenük felhozott vádakról magyarázatra; joguk volt az előzetes vizsgálatok során, illetve a tárgyalás alatt a vádlott által megértett nyelvre való fordítás igénybevételéhez; joguk volt saját nevükben vagy választott képviselő útján kifejezni védekezésüket;⁸⁶ ennek során joguk volt a tárgyaláson bizonyítékok betérjesztésére, és a vád tanúinak kikérdezésére.⁸⁷ A Nemzetközi Katonai Törvényszék alapvető kötelessége volt a tisztességes és gyors eljárás lefolytatása, amely utóbbi fordulatra a feleslegesnek vélt „jogászai szörszálhasogatás” visszaszorításával együtt a szovjet bíró többször is felhívta a törvényszék figyelmét.⁸⁸ A tisztességes eljárás e követelményeit a Nemzetközi Katonai Törvényszék bizonyos vonatkozásokban akár hatalmas erőfeszítésekkel is igyekezett betartani – például a fordításokat – más vonatkozásban politikai-katonai nyomásra erősen korlátozott, például az alább tárgyalandó *tu quoque* típusú védekezést a tokiói törvényszék kifejezetten tiltotta.⁸⁹

A VI. alapelv a Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútum szerinti bűncselekményeket sorolta fel, újra megerősítve azokat, a VII. pedig a lehetséges részesi alakzatok újabb körét határozza meg, a *common law* körébe tartozó ún. *complicity* fogalmán keresztül. A „*complicity*” fogalom kontinentális büntetőjogi dogmatikának megfelelő feltárása olyan összehasonlító büntetőjogi munkát igényel, amely jelen munka tartalmára tekintettel itt és most mellőzhető.

A Nemzetközi Katonai Törvényszék és a mai törvényszékek joghatóságát együttesen vizsgálva azt is megállapíthatjuk, hogy a nürnbergi megoldások sok tekintetben a mai módszereknél is fejlettebbnek bizonyultak. Talán a legfontosabb különbség a jogi személyek büntethetőségének kérdése, amely a Római

⁸⁴ FERENCZ BENJAMIN: *The Nurnberg Trial Procedure and the Rights of the Accused* 144-145. o.

⁸⁵ Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmánya, 16. cikk (a)-(e).

⁸⁶ A védelem képviselőinek szabad megválasztása érdekében az amerikai hatóságok közbenjárására felfüggesztették azokat a német nemzeti büntetőeljárásokat, amelyeket a Nemzetközi Katonai Törvényszék vádlottak által választott ügyvédek ellen folytattak. A választott jogi képviselők túlnyomó többsége tagja volt a náci pártnak, kb. 10%-uk ellen pedig SS tagságuk miatt folyt eljárás. L. FERENCZ BENJAMIN: *The Nurnberg Trial Procedure and the Rights of the Accused* 146. o., különösen 14. lábjegyzet.

⁸⁷ YILC 1950. Vol. II. 375. o. 107. bek.

⁸⁸ ARKAGYIJ POLTARAK: *Nürnbergi epilógus*, 191. o.

⁸⁹ BERT A. RÖLING-ANTONIO CASSESE: *The Tokyo Trial...* 59. o.

Konferencián még napirenden szerepelt, de a Statútumba végül nem került be.⁹⁰ Ennek hatásaként ma az agresszió véleményem szerint gyakorlatilag üldözhetetlen bűncselekménnyé vált,⁹¹ így a nürnbergi eljárásokban a Robert Jackson sikere, hogy magát a jogellenes háború indítást tegye meg a legsúlyosabb bűnnek, úgy tűnik, feledésbe kezd merülni.⁹²

A jogi személyek büntetőjogi felelőssége új értelmet nyer a nemzetközi jogban, különösen a komplementaritásra, vagy helyesebben, az anakronizmust elkerülendő: a nemzeti-nemzetközi hatáskörök kijelölésére tekintettel. Nürnbergben többek az NSDAP-t, az SA-t és annak utódát az SS-t nyilvánították *bűnös szervezeteknek*.⁹³ Ezáltal nemcsak a nemzetiszocializmus eszméjét bélyegezték meg, de lehetővé tették, hogy e szervezetek alacsonyabb rangú vezetői, az SS tagjai *nemzeti bíróságok* előtt felelősségre vonhatóak legyenek, már pusztán szervezetekben betöltött rangjuk alapján – bár erre ténylegesen nem került sor. További szankcióként lehetetlenné vált e szervezetek újjáalapítása is.⁹⁴

I.4.3. A nürnbergi per közvetett hatása a jogfejlődésre

Jelen könyv célja elsősorban a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos kérdések felvetése, a Nemzetközi Katonai Törvényszékről azonban nem beszélhetünk pusztán jogi szempontból. Eredeti célkitűzései között is szerepelt a helyesen felismert történelmi fontosság, és a jövő politikájának már ekkor elhatározott alakítása – az eljárásban azonban a politika még ezen túl is megjelent.⁹⁵ A történelmi szerep és a politikai célok felvállalt megjelenítése,⁹⁶ valamint az eljárás úttörő jellege egyaránt szükséges a törvényszék munkájának szélsőségektől mentes megítéléséhez; kulcsfontosságú hogy fel- illetve elismerjük a Nemzetközi Katonai Törvényszék vízvázalató jellegét, és az eljárások politikai befolyásoltságát. Ezek egyrészt szinte az összes kritikai megjegyzésre magyarázattal szolgálhatnak, másrészt számos mai, az állandó törvényszék joghatóságával kapcsolatos félelmet is más megvilágításba helyeznek.

⁹⁰ M. CHERIF BASSIOUNI: *The Rome Conference*, 8.o.

⁹¹ L. ANDREA SERENI: *Individual Criminal Responsibility*, 104. o. (in: Flavia Lattanzi, William Schabas: *Essays in the Rome Statute*)

⁹² FERENCZ BENJAMIN: *The International Criminal Court: The First Year and Future Prospects*, 259. o.

⁹³ ANDREW CLAPHAM: *Issues of complexity...*, 34. o.

⁹⁴ SZABÓ IMRE: *A nürnbergi per vádbeszédei, Előszó*, 5. o.

⁹⁵ POLTARAK: *op.cit.* 6. o.

⁹⁶ L. pl. OVERY: *op.cit.* 7-8. o.

A kritikákkal kapcsolatban pedig külön hangsúlyozandó, hogy tárgyalásuknak nem lehet célja a náci bűnösök akár erkölcsi, akár jogi felmentése; a politikai befolyásoltság sem érinti a Holokauszt megítélését. Problémás viszont, és a joghatóság gyakorlásával kapcsolatba hozott kérdéseim indokoltságának szempontjából releváns,⁹⁷ hogy a megtorlás körébe tartozó személyek kiválasztása nagyrészt a korábbi évtizedek gyakorlatának megfelelően, a nagyhatalmi érdekek klasszikus ütköztetése révén történt, a Szövetségesek 1945. februári jaltai találkozásán elfogadott nyilatkozat a három külügyminiszerre bízta a kérdés rendezését.

Az eljárások sikere és az elkövetett cselekmények súlya ellenére szinte azonnal megjelentek azok a kritikák, amelyek többsége azt állítja, hogy a Nemzetközi Katonai Törvényszék a „győztesek bírósága” volt: statútumának szövege,⁹⁸ létrehozatalának technikája,⁹⁹ a törvényszék szervezete¹⁰⁰ és a kor politikai realitása is megakadályozta, hogy a Szövetségesek által elkövetett háborús bűnöket vizsgálja. A nemzeti és nemzetközi szint közötti hatáskörök megosztásának kérdése adja az első (sőt, az újabb tapasztalatok alapján mondhatjuk, az összes) *ad hoc* törvényszékkel szembeni leggyakoribb kritika magyarázatát. Az első vizsgálandó kérdés, hogy volt-e joga egy *ad hoc* törvényszéknek az eljárás lefolytatására, honnan szerezte joghatóságát egy nemzetközi fórum, hogy a fent ismertetett elvek jegyében egy állam szuverenitása felett átnyúlva megbüntesse annak állampolgárait? A klasszikus nemzetközi jog nézőpontjából a kérdés több, mint indokolt. Lehet ugyan jogászai szörszálhasogatásnak minősíteni,¹⁰¹ vagy lényegesen megalapozottabb erkölcsi megközelítésekkel magyarázni,¹⁰² de ez utóbbiak – egyébként helyesen – inkább „csak” azt indokolják, hogy *miért kell* a joghatóságot megállapítani, és nem szolgálnak olyan tételes jogi válasszal, amely

⁹⁷ N.B. az ICC eljárásindító mechanizmusai, l. *alább*, 123. oldaltól

⁹⁸ Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútumának, 1. cikke szerint a Törvényszék célja az Európai Tengelyhatalmak fő háborús bűnöseinek gyors és igazságos megbüntetése

⁹⁹ Győztes hatalmak által kötött nemzetközi szerződések, illetve Tokió esetében megszálló csapatok igazgatási aktusának utólagos „nemzetköziesítése.” Technikailag nehezen lett volna megvalósítható a német vagy japán részvétel ezekben a szerződésekben, hiszen szuverenitásuk gyakorlására tényleges kormányzat híján képtelenek voltak.

¹⁰⁰ A szervezet önmagában nem árulna el sokat, de a személyi megosztás mindenképp. Az ügyészek és bírák kizárólag a négy győztes nagyhatalomból érkeztek, a védelemben viszont csak német jogászok dolgoztak.

¹⁰¹ L. POLTARAK: *op.cit.* 193. o.

¹⁰² A háborús főbűnösök megbüntetésének igényét mai napig ROBERT H. JACKSON főügyésztől származó frappáns idézettel szokás illusztrálni: hagyni őket nyugodtan megírni emlékirataikat: megcsúfolja a holtakat, és cinikussá teszi az élőket. (id.: CHERIE BOOTH: *Prospects and Issues...*178. o.)

megmagyarázná, hogy *miért lehet*. A cél helyes azonosítása ilyen radikális, koncepcionális jogi, azaz jogrendszeren belüli változások esetében nem igazolhatja az eszköz megválasztását. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne maradna lehetőségünk pont a klasszikus nemzetközi jog alapján megmagyarázni tulajdonképpen mindkét Nemzetközi Katonai Törvényszék joghatóságának alapját. Schwarzenberger több művében említi a *debellatio*¹⁰³ illetve az abból fakadó kondominiumot¹⁰⁴, mint a német szuverenitás gyakorlására a győztes hatalmakat feljogosító intézményeket: a joghatóság eredete a II. világháború utáni *ad hoc* törvényszékeken tehát a szuverenitás gyakorlására képes kormányzat igazgatás helyébe lépő megszálló hatalmakkól vezethető le.

A két törvényszék történelmi szerepe vitathatatlan – ugyanakkor komoly aggályok is felmerülnek a két Nemzetközi Katonai Törvényszék eljárása miatt. Ezek voltak az első, valóban működő nemzetközi törvényszékek, de az azokat létrehozó személyek még a klasszikus nagyhatalmi értékrendszerből indultak ki, és ez, sajnos nyomot hagyott a törvényszékeken. A tisztességes eljárásra törekvés a lehetőségekhez képest, sőt voltaképpen azokon túl is, számos kérdésben bizonyítható.¹⁰⁵ A győztesekből álló bíróságnak e törekvések mellett két veszélytől kell tartania, ahogy az a nürnbergi eljárásból kiderült. A törvényszék soha nem lehetett objektíve pártatlan, hiszen csak a legyőzöttek bűneivel foglalkozott. A vádlottak ilyen kiszolgáltatottsága szinte csábít az eljárással való visszaélésre: a győztesek bűnei akár a vesztesek elleni vádpontok is lehetnek.

Ez történt a katyni mészárlással, amely a nácik elleni vádak között nem marginálisan szerepelt: a szovjet ügyész állítása szerint:

A vádiratban azt találjuk, hogy az egyik legfontosabb bűncselekmény, amelyért a háborús főbűnösök felelőssé tehetőek, a fasiszta megszállók által a katyni erdőben agyonlőtt lengyel hadifoglyok tömeges kivégzése.¹⁰⁶

A lengyel tiszték tömeges kivégzése végül a nyugati bírák vonakodása miatt nem jelent meg az ítéletben, ez azonban véleményem szerint csak akkor igazolná a tisztességes eljárás Nemzetközi Katonai Törvényszék által támasztott követelményeinek teljesülését, ha az ítélet tényleges és kifejezett felmentést tartal-

¹⁰³ GEORG SCHWARZENBERGER: *The Judgment of Nuremberg*, 331. o., *International Law*, 297-298. o.

¹⁰⁴ GEORG SCHWARZENBERGER: *The Judgment of Nuremberg*, 339. o.

¹⁰⁵ L. a védelem felkészülését, az ítéletek kiszabását, stb. l. FERENCZ BENJAMIN: *The Nurnberg Trial Procedure and the Rights of the Accused* 144-151. o.

¹⁰⁶ *Nuremberg Trial Proceedings*, Vol 7. 1946. február 14., 425. o.

mazna e kérdésben. A katyni atrocitás kérdésében a tisztességes eljárás maradtalan teljesülését cáfolja továbbá, hogy a védelem nem idézhetett be ebben a kérdésben tanúkat. A szovjet jogászok ezt, saját korábbi fent idézett állításukkal ellentétben két tényezővel indokolták: Katyn egyrészt „csak egy epizód volt”, amelyre nézve másrészt közismert, hogy a náci megszállók bűne.¹⁰⁷ A kilencvenes évek elején részlegesen megnyíló szovjet levéltárakból kiderült, miért nem tűrt a Szovjetunió semmilyen bizonyítást az ügyben: a lengyel tisztak kivégzésére lényegében egy NKVD akció keretében került sor, Sztálin tudtával, Berija utasítására.¹⁰⁸

Az azonban, hogy a győztesek is követtek el jogsértéseket, nem értékelhető a hihetetlen szörnyűségeket kitervelő és megvalósító elkövetők javára. Morális, elvi és gyakorlati szinten sem megengedett az ún. „*tu quoque*”, azaz a „te is” típusú védekezés használata egy nemzetközi büntetőperben.¹⁰⁹ A jogsértések súlya nem teszi lehetővé, hogy a represszáliák intézményét ilyen módon importálja a nemzetközi büntetőjog az államok felelősségére vonatkozó általános nemzetközi jogból. Katyni mézárást valóban kitervelő és elrendelő személyek menekülésének módszere mellett kevésbé feltűnőek a győztesek „csak” elhallgatott bűnei. A szőnyegbombázást a mai napig nem ítéli el az angol-amerikai katonai gondolkodás, a drezdai csaknem 140 000 áldozattal járó pusztítás ellenére sem. A Sztálingrádnál fogságba esett német 6. hadsereg 91 000 katonája közül a háború után alig ötezen térhettek haza.¹¹⁰

A Világháború után a német és japán vezetőkkel szembeni eljárás sikerei és hiányosságai egyaránt alapul szolgáltak a törvényszékek gyakorlata alapján a negyvenes évek második felében meginduló jogfejlesztő munkához. Mindkettő – a szándékos és akaratlan hibák, és a pozitív eredmények – egyaránt hozzájárulásnak tekinthetők, ha a jövőre nézve alkalmazzuk őket.¹¹¹

A Nemzetközi Katonai Törvényszékek mai hatása természetesen messze túlmutat a jogtechnikai, jogfejlesztési eredményeken. Azonban még akkor is, ha vizsgálódásunkat csak e területre szorítjuk, máig szembeszökő Nürnberg és

¹⁰⁷ *Nuremberg Trial Proceedings*, Vol 13. 1946. május 11. 429-430. o.

¹⁰⁸ JUHÁSZ GYULA: *A lengyel kérdés a második világháborúban*, 38. o.

¹⁰⁹ *A tu quoque* védekezés csak a korlátlan tengeralattjáró-háború vonatkozásában volt sikeres, és az okozati összefüggés még ebben az esetben sem volt kimutatható. A Törvényszék soha nem ismerte el, hogy KARL DÖNITZ ellen azért ejtették a vádak, mert az amerikai taktika CHARLES NIMITZ által is elismerten hasonló volt. (MICHAEL P. SCHARF-AHRAN KANG: *Errors and Missteps: Key Lessons the Iraqi Special Tribunal Can Learn from the ICTY, ICTR, and SCSL*, 936. o.) Utólag ez is inkább szabályt erősítő kivételnek tűnik.

¹¹⁰ MARTIN ROBERTS: *Európa története*, II. kötet, 167. o.

¹¹¹ L. BERT A. RÖLING-ANTONIO CASSESE: *The Tokyo Trial*, 89-90. o.

Tokió öröksége különösen a fentebb vázolt, az egész jogterületet átható alapelvek tekintetében, de éppoly könnyen felfedezhető a közvetlen kapcsolat a bűncselekmények mai és nürnbergi rendszere között is. A bűncselekmények meghatározásában és az eljárás lefolytatásának általános szabályaiban szintén hangsúlyosan vannak jelen a nürnbergi gyökerek,¹¹² annak ellenére, hogy az elmúlt hatvan év nemzetközi emberi jogi rendszere és humanitárius jogi szabályozása igen nagy mértékben átalakult,¹¹³ és ez a folyamat a bűncselekmények tényállásainak fejlődése mellett kihatott a terhelt jogaira és az áldozatvédelemre egyaránt.

I.5. Az ENSZ ad hoc törvényszékei

I.5.1. A törvényszékek létrehozása

A bipoláris világrend megváltozása után rövidesen eltűnt az a mesterséges kohéziós erő, amely az egykori Jugoszláviát összetartotta, és a kirobbanó brutális konfliktusban Európában évtizedek óta nem látott kegyetlenséggel törtek felszínre a százados etnikai feszültségek. Az egyre inkább terjedő válságban a humanitárius jog szabályai helyett (a háború utáni rendezésre tekintettel) etnikailag homogén területeinek kialakítása vált sokak számára elsődlegessé. A „végső megoldás” helyett az „etnikai tisztogatás” borzalmait nem lehetett egy, a nürnbergi modellt egy az egyben átültető törvényszéket létrehozni: *a háború után az utódállamokban létezett funkcionáló szuverenitás*, amely a bírósági rendszerek működésében is tetten érhető volt. A konfliktus egyes szakaszaiban elkövetett cselekmények numerikus megoszlása viszont azt sem tette lehetővé, hogy bármelyik, a jogsértésekben korábban érintett állam joghatósága alá utalják a cselekményeket.¹¹⁴ A nemzeti hatóságok arra sem voltak alkalmasak, hogy saját joghatóságuk alá tartozó személyeket megbüntessenek. A fő felelősök állam- vagy kormányfőként jártak el, és a jugoszláv példa egy újabb, korábban ilyen magas rangú személyek esetében, ilyen mértékű politikai támogatással nem ismert problémát mutatott be a nemzetközi közösségnek: az állami hatóságok nem akartak eljárni

¹¹² Például az ún. Führerprinzip elvetése, azaz a parancsra cselekvés irrelevanciája. (L. fentebb, 21. o.)

¹¹³ Pontosabban fejlődött ki. 1945-ben még nem létezett nemzetközi emberi jogi dokumentum, mára pedig a nemzetközi jog legfontosabb normarendszerévé vált, amelyet több jogérvényesítési mechanizmus egészít ki.

¹¹⁴ BERTRAM S. BROWN: *Primacy or Complementarity: Reconciling the Jurisdiction of National Courts and International Criminal Tribunals*, 398. o.

olyan személyekkel szemben, akiket vagy hősnek tartottak, vagy egyéb politikai okokból nem akarták „meghurcolásukat”.¹¹⁵

Három évvel a jugoszláv konfliktus kitörése után Ruandában lelőtték a Juvenal Habyarimana elnököt szállító repülőt, aki a fedélzeten tartózkodó burundi elnökkel együtt meghalt. Haláluk a közép-afrikai konfliktus egyik legvéresebb fejezetét nyitotta meg. A ruandai igazságszolgáltatás a népirtás alatt összeomlott:¹¹⁶ annak ellenére, hogy konfliktus jellemzően nem-nemzetközi maradt, és így az atrocitások felett a ruandai bíróságok járhattak volna el, ha *képesek* lettek volna rá.

Mindkét problémára az ENSZ Biztonsági Tanácsának egy-egy határozata kísérelt meg nemzetközi jogi megoldást nyújtani. Kofi Annan ENSZ-főtitkár az ICTY felállítása kapcsán tett, korábban már idézett jelentésének megfelelően a létrehozandó *ad hoc* törvényszék anyagi jogába – a *nullum* elvek tisztelete miatt – csak a vitán felül szokásjoggá vált szabályok kerültek. A jelentés szerint ezek: a négy 1949-es genfi egyezmény, a szárazföldi hadviselési szabályzat (1907. évi IV. hágai egyezmény melléklete), a népirtás tilalmáról szóló 1948. évi egyezmény és a Nürnbergi Törvényszék statútuma (1945. augusztus 8-i londoni egyezmény).¹¹⁷ A Statútumba került bűncselekmények megfogalmazása kontinentális szemmel nézve szokatlanul rugalmas: ez adott lehetőséget a két törvényszéknek arra, hogy összehangolja a védett jogi értékekben bekövetkezett fejlődést a nemzetközi büntetőjog akkor már fél évszázada Csipkerózsika álmot alvó szabályaival: e tekintetben a két törvényszék kétségtelenül kiváló munkát végzett. A két törvényszék munkájának végéhez közeledve újra az érdeklődés központjába kerül: már látható, hogy milyen „hatékonysággal” jártak el. Az, hogy mennyiben sikerült megfelelni a legmagasabb rangú elkövetők megbüntetésének, leginkább politikai téren eredményez pró és kontra véleményeket.

Jogi szempontból, a további jogfejlesztésre tekintettel egy vitatható kritikai megjegyzés tehető: az *ad hoc* büntető törvényszékek ideiglenességük és *ex post facto* természetük miatt a legnagyobb szakmai hozzáértés mellett sem képesek

¹¹⁵ NATASA KANDIC: *War Crimes and Civil Society*, 110. o.; ALFRED P. RUBIN: *A Critical View of the Proposed International Criminal Court*, 142-143. o.; vagy más összefüggésben: GEO-GORDON BATTLE: *Trials before the Leipsic Supreme Court of Germans Accused of War Crimes*, 16. o.; vagy l. még Aubrey Daniels ügyész levele Nixon elnökhöz, id.: MATTHEW LIPPMAN: *War Crimes: The My Lai Massacre and the Vietnam War*, 318-319. o.

¹¹⁶ A hozzávetőlegesen Magyarország lakosságával egyező lélekszámú országban mindössze öt bíró és ötven gyakorló jogász maradt. I. KIRS ESZTER: *Introduction and Critical Remarks...* 52. o.

¹¹⁷ 1993. május 3-i főtitkári jelentés a 808/1993 Biztonsági Tanács-határozat 2. bekezdése alapján (S/25704), 35. bek.

maradéktalanul megfelelni *valamennyi*, a nemzeti büntetőjogokban bevett, általánosan elismert jogelvnek – a pártatlanság,¹¹⁸ a praktikum, a hatékony prevenció és számos más érv szól az állandó nemzetközi büntetőbíráskodás intézménye mellett.¹¹⁹

Fogalmilag kizártnak tartom, hogy egy *ad hoc* törvényszék a *nulla poena sine lege* garanciáját annak teljességében, „hibátlanul” képviselni tudná,¹²⁰ mivel az elkövető oldalán a büntetni rendeltség tudatához véleményem szerint szükséges a büntetést kiszabó fórum *létezésének* ismerete is – amely pedig az elkövetés pillanatában még nem értelmezhető elvárás. Ez a „*nulla poena sine curia*” megállapítás azonban a nemzetközi büntetőjog újszerűségében rejlő kivétel, és nem az érintett törvényszék kritikája. A magyar Alkotmánybíróság megfogalmazásában:

„A nemzetközi jog, amelynek szintén sarkalatos tételei között szerepel a *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* elve, az *általános szabály alóli kivétel* megengedhetőségének megfogalmazásával fogadta be magába a II. világháborút követő visszaható hatályú jogalkotást.”¹²¹

¹¹⁸ L. a „győztesek igazsága” elleni garanciákat VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 44-45. o.

¹¹⁹ „mivel az igazság *per definicionem* nem lehet szelektív” I. ANTONIO CASSESE: *Reflections of International Criminal Justice*, 10. o.

¹²⁰ A szerzők többsége a *nullum crimen* elvvel azonos tartalommal tárgyalja, és a cáfolhatatlan anyagi jogi tilalmak felsorolásával igazolja, hogy a cselekmények már korábban is tiltottak voltak. A tilalomhoz az egyéni büntető felelősséget viszont – különösen a nemzetközi jogban – a *nulla poena* alapján kell *kifejezetten* rendelni. Nem minden jogi tilalom megszegése eredményez bűncselekményt, ez különösen igaz a nemzetközi jogban. A kifejezett büntetni rendelés hiányzott a tilalmak esetében, legalábbis Nürnberg előtt. L. pl.: SANDRA L. JAMISON: *A Permanent International Criminal Court: A Proposal that Overcomes Past Objections*, 437. o. A jellemzően angolszász irodalom szerint kérdéses lehet, hogy egyáltalán szükséges-e ez a fajta „túlzott pozitívizmus”. A *nullum* elveket külön tárgyaló szerzőkjellemzően a büntetéskiszabás gyakorlatára vonatkoztatják a *nulla poena* elvet, és több munkában találhatunk érveket arra nézve, hogy a *nulla poena* nem is része a nemzetközi büntetőjognak. (L.: GUILLAUME ENDO: *Nullum crimen nulla poena sine lege and the ICTY and ICTR*, 208. o., 23. jegyzete) Többek között hasonló megállapításra jut WILLIAM SCHABAS: *The Perverse Effects of the Nulla Poena Principle* c. munkája. Erveiben azonban a *nulla poena* elv csak a *büntetéskiszabásra* korlátozódik, másrészt kritikája elsősorban *nulla poena* jegyében a nemzeti gyakorlat alapján kiszabott súlyosabb büntetéseket éri. (*op. cit.* 538-539. o.) Ugyanitt az Erdemovic ügy alapján állítja, hogy az elv nem abszolút természetű. Ezzel szemben VESPASIAN PELLA már a Népszövetségi tervezet egyik elemeként említi a *nulla poena* biztosításának igényét, amit ő a bűncselekmény és a hozzá rendelt szankció előre definiáltságaként határoz meg. I. VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 38. o.

¹²¹ 2/1994 ABh, (saját kiemelés)

A kilencvenes években azonban már létezett egyes tiltott cselekmények elkövetése miatti egyéni felelősség közismertnek nevezhető jogi szabályozása,¹²² és ezzel, épp a logikai összefüggés miatt együtt kellett járjon annak tudata, hogy *valamilyen fórumnak* joga lesz az eljárás lefolytatására.¹²³ Annál is inkább megalapozott ez a vélelem, mert a szokásjogi természetű nürnbergi elvek már tartalmazták az egyéni büntetőjogi felelősséget, amely a nürnbergi gyakorlat fényében magában foglalja egy nemzetközi törvényszék létezésének lehetőségét.¹²⁴

Az aggályok tehát nem alapozzák meg az ICTY vagy az ICTR joghatósága elleni támadásokat, de azt igazolják, hogy az egyetemes joghatóságot csak *ad hoc* törvényszékekkel kiegészítő rendszer,¹²⁵ hiába tudná az egyes eljárási garanciákat azonos, vagy jobb módon biztosítani a bizonyos nemzeti bíróságoknál, nem lehet képes e garanciák által elérni kívánt *helyzet* hasonlóan kedvező alakítására.

1.5.2. Ügymegosztás a nemzeti hatóságokkal

Az eljárások hatékonyságát az ENSZ *ad hoc* törvényszékein a nemzeti bíróságok és a nemzetközi törvényszék párhuzamos joghatósága valósítja meg, a nemzetközi törvényszék elsőbbségének fenntartásával.¹²⁶

Az ICTY esetében az elsődleges joghatóság érvényesítésének alapja a Statútum 29. cikke, amely minden államra nézve értelmezhető együttműködési

¹²² Köszönhetően a nürnbergi ítélezés széleskörű ismertségének. Az ún. nürnbergi elvek tartalmának és jogi természetének bemutatását l. alább 19. oldaltól

¹²³ WILLIAM SCHABAS: *Perverse Effects...*, 538. o.

¹²⁴ Az angolszász és a római-germán jogi hagyományokban rejlő konfliktus magyarázatát l.: CRISTOPH BURCHARD: *The Nuremberg Trial and Its Impact on Germany*, 827-829. o. Az a két közismert tény, hogy a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék létezett és az egyéni felelősség elve alapján járt el, kiegészítve a nürnbergi alapelvek jogi természetére vonatkozó ENSZ közgyűlési állásponttal (l. fentebb, 19. o.), együttesen ezt a következtetést támasztják alá.

¹²⁵ Vö. alább, 64. o.

¹²⁶ Vagyis az ICTY ügyésze bármely ügyben kérheti az ügy átadását a nemzeti hatóságoktól, amelyben nyomozást folytat vagy vádat emelt. ICTY Eljárási és bizonyítási szabályzat, 9(iii) szabály; JACKSON MAOGOTO: *The Ad Hoc Tribunals for the...*, 70. o.

Az alábbiakban jelen elemzés csak az ICTY szabályait részletezi. Az ICTR esetében a lényeges elemek tekintetében teljes azonosságra bukkanunk, annak ellenére, hogy az állami hatóságok más okból nem alkalmasak az eljárás lefolytatására. Ehhez hozzájárul az elkövetők kiemelkedően magas száma, amelynek érdekében alternatív igazságszolgáltatási formák bevezetésére is sor került.

és jogsegélynyújtási kötelezettséget ír elő.¹²⁷ Az együttműködési kötelezettség részletes szabályait – és elmulasztásának szankcióit – az *ad hoc* törvényszékek által alakított Eljárási és Bizonyítási Szabályzatokban találjuk. Ezek jogforrási természetét véleményem szerint leginkább talán a nemzetközi szervezetek autonormatív aktusaira emlékeztet, és amennyiben a törvényszékek saját munkájára vonatkozó szabályokat vizsgáljuk, ilyen értelemben nem is merülnek fel problémák. Autonormatív aktusként azonban az együttműködés vonatkozásában államokra telepített kötelezettségeket állítanak fel, és ez legalábbis megkérdőjelezhető a biztonsági tanácsi határozatból vagy a szerződésből eredő felhatalmazások szerint. Az egyértelmű jogforrási felhatalmazásból eredő állami kötelezettség az együttműködés, ennek részletes szabályait viszont ezek az új, atipikus források tartalmazzák.¹²⁸

Az ICTY a tagállamok együttműködésének hiánya miatt több szabály bevezetésére is rákényszerült. A *7bis* szabály alapján,¹²⁹ ha egy állam nem tesz eleget a 29. cikkben foglalt kötelezettségének, az azt észlelő bíró javaslata alapján a törvényszék elnöke erről értesíti a Biztonsági Tanácsot. Ugyanez a következménye annak, ha az állam az ügyész információt kérő megkeresését, vagy nyomozati cselekmény,¹³⁰ illetve ideiglenes intézkedés végrehajtására¹³¹ vonatkozó megkeresését hagyja figyelmen kívül. Az ügyész nem csak ilyen megkereséseket terjeszthet be az államoknak (és megfelelő nemzetközi szervezeteknek, pl. INTERPOL), hanem az eljárás átvételére vonatkozó kérést kezdeményezhet az eljáró bírónál, ha látszólag a törvényszék joghatóságába tartozó cselekmény miatt bármely állam

- köztörvényes bűncselekményként folytat eljárást
- az eljárás nem pártatlan vagy független, vagy az eljárás kifejezetten az elkövető nemzetközi büntető felelősség alóli kimentését (*shielding*) szolgálja, vagy az eljárást más okból kifolyólag nem megfelelően folytatták le (*not diligently prosecuted*)

¹²⁷ Az általános kötelezettség meghatározásán túl a Statútum szerint: „Az államok indokolatlan késedelem nélkül kötelesek teljesíteni az Elsőfokú Tanács jogsegélykérelmét vagy határozatát, beleértve, de nem korlátozva a következőkre: a) személyek azonosítása és felkutatása, b) tanúkihallgatások és bizonyításfelvétel, c) okiratok szolgáltatása, d) személyek őrizetbe vétele vagy letartóztatása, e) a terhelt átadása vagy átszállítása a Nemzetközi Törvényszékhez.”

¹²⁸ Az eljárási szabályzatok jogforrási természetét illetően a hazai tankönyvek közül l.: Kovács Péter: Nemzetközi közjog, 154. o.

¹²⁹ Elfogadták 1997. július 25.

¹³⁰ ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat, 39. szabály

¹³¹ ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 40. szabály

- ha az eljárás szoros összefüggésben áll valamely olyan, jelentős ténybeli vagy jogi kérdéssel, amely a törvényszék előtt zajló eljárásra hatással lehet.¹³²

Ha az Elsőfokú Tanács az ügyész jelzését megalapozottnak találja, hivatalosan kérheti az eljárás átadását. A kérésnek tartalmaznia kell a nyomozati eredmények, a bírósági jegyzőkönyvek illetve az esetleg már meghozott ítélet másolatának átadását. Az így átvett ügyeket nem tárgyalhatja ugyanaz a Tanács, mint amelyik az eljárás átvételében eljár.¹³³ Ha az értesítéstől számított hatvan napon belül a megkeresett állam nem ad elfogadható választ, amelyből kiderül, hogy az állam az igényelt lépéseket megtette, vagy megteszi, a Tanács az a Törvényszék Elnökén keresztül értesíti a Biztonsági Tanácsot.¹³⁴

Néhány éve lehetőség van az eljárások visszautalására a nemzeti hatóságokhoz. Erről, a *11bis* szabály szerint az ICTY tárgyalás megkezdése előtt dönt egy, három különböző tanácsot képviselő ICTY állandó bíróból álló testület (*Referral Bench*). Átadható az eljárás a vádirat benyújtása után olyan államnak, amelynek a területén követték el a cselekményt, vagy ahol az elkövetőt letartóztatták, vagy bármely más államnak, amely joghatósággal rendelkezik, és kellően felkészült egy ilyen ügy fogadására. Az ügy átadását a Referral Bench hivatalból vagy ügyészi kezdeményezésre indíthatja, az ügyész - és ha szükséges a vádlott - meghallgatása után, az átadásra pedig csak akkor kerülhet sor, ha bebizonyosodott, hogy a lefolytatandó tárgyalás tisztességes lesz, és halálbüntetés kiszabására vagy végrehajtására nem fog sor kerülni, és rendezték a tanúvédelmi kérdéseket. Az ügyésznek lehetősége van ilyen átadott eljárásokra megfigyelőket küldeni. Az átadott eljárás a nemzeti bíróság bűnösséget vagy annak hiányát megállapító ítélethozatala előtt bármikor visszavehető, ilyenkor az állam köteles az eljárás átadásával kapcsolatban a fent leírt módon, de a hatvan nap helyett haladéktalanul visszaadni az eljárást. Az eljárás ICTY-nak történő visszaadásához képest az Elsőfokú Tanács helyébe a Referral Bench lép. A Referral Bench döntéseit az ügyész a vádlott értesítésétől számított 15 napon belül megfellebbezheti.

A kétszeres ítélet tilalma az elsődleges joghatósági rendszerekben is hangsúlyosan jelen van. Egyrészt az ICTY Statútum 10. cikke alapján, másrészt a Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 13. szabályában. A Törvényszék elsőbbségét a fenti eljárások egyes elemein túl a 12. szabály biztosítja: a nemzeti ható-

¹³² ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 9. szabály

¹³³ ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 10. szabály

¹³⁴ ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 11. szabály

ságok eljárásában született megállapítások nem kötik az ICTY-t, ha az eljárásban köztörvényes bűncselekményként értékelték a terhelt tényállásszerű magatartását, illetve a hivatalos magyar fordítás szerint: „a nemzeti bíróság eljárása nem volt pártatlan vagy független, azt azzal a céllal folytatták le, hogy megvédjék a terheltet a nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonástól, vagy a bűnüldözés nem volt megfelelő.”¹³⁵ A *ne bis in idem* másrészről az állami bíróságokat köti: ha az ICTY által már jogerősen elbírált ügyben egy állam eljárást kezdeményez, és azt a Törvényszék indoklással ellátott felszólítására nem szünteti meg, az Törvényszék elnöke ezt jelenti a Biztonsági Tanácsnak.

A fenti szabályok érvényesítése során szembeszökő a Biztonsági Tanács szerepe: az ICTY azonban nem mindig szorult rá e hatalom gyakorlására. A bíróság eljárását hátráltató magatartása miatt a Blaskić ügyben Horvátországgal szemben végzést bocsátott ki a törvényszék, amely horvát részről (érthetően) erős ellenállásba ütközött. A nemzetközi büntető törvényszékek a nürnbergi elvek óta az egyén felelősségének megállapítására hivatottak – korábban fel sem merült, hogy van-e joguk az érintett *államra* nézve kötelező intézkedést előírni.

A megoldás kidolgozásához a Fellebviteli Tanács *amicus curiae* véleményeket kért, és ezek segítségével alakított ki álláspontját.¹³⁶ A Tanács az irat eredeti címének – *subpoena* – pontos jelentéstartalmát igyekezett megállapítani. A *subpoena* a *common law* rendszerekben egy bíróság által kiadott kötelező bírósági utasítás: ezt már az Elsőfokú Tanács is elismerte. Kérdéses maradt, hogy van-e lehetőség arra, hogy nem teljesítése esetén az eljáró Törvényszék szankciókat alkalmazzon, ami az eredeti fogalom integráns része.¹³⁷ Alain Pellet *amicus curiae* véleményét elfogadva a Fellebviteli Tanács ezzel ellentétes álláspontra jutott, az *ut res magis valeat quam pereat* elve alapján. Az angol-amerikai jogrendszerekből a nemzetközi törvényszékekre átszármazó *subpoena* szankciói tehát nem alkalmazhatók államokkal, csak a joghatóság alá tartozó egyénekkal

¹³⁵ A Statútum 1996-ban hatályos szövegének hivatalos magyar fordítását l.: 1996. évi XXXIX. törvény a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról, 1. sz. melléklete

¹³⁶ BLASKIĆ ügy, *Decision on the Admissibility of the Request for Review by the Republic of Croatia of an Interlocutory Decision of a Trial Chamber (Issuance of Subpoena Duces Tecum) and Scheduling Order*, (a továbbiakban: BLASKIĆ *subpoena*) 16. pont

¹³⁷ Egy *subpoena* megsértése az ún. „contempt of court” nevű tényállás megvalósításaként büntethető. Az ICTY keretei között Vojislav Šešelj ellen indult ilyen ügyben külön eljárás, de ott nem *subpoena*, hanem az Elsőfokú Tanács végzésének (*Trial Chamber Order*) megsértése miatt. Šešelj könyvében megnevezett több, védett tanút a büntetőeljárásban. Vojislav Šešelj Contempt of Court Initial Appearance on 29 April, ICTY Sajtónyilatkozat, 2010. április 22.

szemben.¹³⁸ Ugyanakkor a Tanács, az ENSZ Alapokmány VII. fejezetének és 25. cikkének együttes értelmezésével, az ICTY-t létrehozó biztonsági tanács határozatra alapozva a Statútum szerinti együttműködési kötelezettségről, párhuzamba állítva azt a törvényszék elsődleges joghatóságával, megállapította:

Azonban az is magától értetődő, hogy a Nemzetközi Törvényszék, saját, kényszer alkalmazni jogosult ügynökökkel nem rendelkezvén, a szuverén Államok joghatósága alatt élő személyek bíróság elé állítása érdekében az Államok együttműködésére kell számíton. A Nemzetközi Törvényszéknek az Államokhoz kell fordulnia, amennyiben hatékonyan kíván nyomozást folytatni, bizonyítékokat gyűjteni, tanukat idézni és vádlottakat letartóztatni és átadni a Nemzetközi Törvényszéknek.¹³⁹

Az együttműködési kötelezettséget és annak kikényszerítését ugyanakkor a Tanács, az Ügyész álláspontját elutasítva nem sorolta a joghatóság fogalma alá, mivel az államok felett a Törvényszék nem gyakorolhat bírói funkciókat. Helyette a kényszerítő hatáskörök fogalmát (*mandatory powers*) vezette be, és az államok *erga omnes* kötelezettségei közé sorolta a Törvényszékkel való együttműködést.¹⁴⁰ Az együttműködés két különböző fajtáját is azonosította a Tanács: az önkéntes és a kötelező együttműködést (*cooperative compliance and mandatory compliance*).¹⁴¹ A kötelező utasítás tartalmi követelményeit tekintve is iránymutatást adott a Fellebbviteli Tanács. Az államokhoz címzett utasításoknak a) lehetőségekhez képest konkrétan megjelölt dokumentumokra kell vonatkozniuk; b) a dokumentumok iránti igényt indokolni kell; c) nem jelenthet indokolatlan teherterételt az államra; d) a címzett államnak megfelelő időt kell biztosítani az együttműködésre.¹⁴² Az a tény, hogy az együttműködést előíró ICTY megkeresések nem teljesítését a Törvényszék nem szankcionálhatja, nem zárja ki a Biztonsági Tanácshoz fordulás lehetőségét, a fent tárgyalt esetekben.

¹³⁸ BLASKIČ *subpoena*, 25. pont.

¹³⁹ BLASKIČ *subpoena* 26. pont

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ BLASKIČ *subpoena* 31. pont

¹⁴² BLASKIČ *subpoena* 32. pont

A Fellebbviteli Tanács döntése tehát nem zárta ki az államok kötelező erejű felszólítását az együttműködésre: ez jelenti egyes vélemények szerint az érdemi fordulópontot a nemzetközi büntetőjog történetében.¹⁴³

¹⁴³ JACKSON NYAMUYA MAOGOTO: *A Giant without Limbs: The International Criminal Court's State-Centric Cooperation Regime*, 8. o.

II. A LEGSÚLYOSABB JOGSÉRTÉSEKÉRT VISELT FELELŐSSÉG SZÉTTAGOLTSÁGA

II.1. A nemzetközi büntetőjog elhatárolása az államok felelősségétől

A nemzetközi büntetőjog, a kifejezés jelen munkában használt jelentésében a nemzetközi jog része, az *egyén* közvetlen felelősségének szabályait írja le. A klasszikus nemzetközi jogi felfogás szerint viszont a nemzetközi jog elsődleges alanyai az államok – ezek feladata a nemzetközi jog végrehajtása és a jogsértések szankcionálása. A rendszer belső logikájából következett, hogy a szankciók alanya is kizárólag az állam lehetett, ezért meg kell vizsgálnunk, hogy a nemzetközi jog súlyos megsértése esetén kapcsolódik-e, és ha igen, milyen mértékben az állam nemzetközi és a tényleges elkövető egyéni felelőssége.

Az államok felelősségére vonatkozó szokásjogi szabályok által ismert következményeket a nemzetközi büntetőjog körébe tartozó cselekményekre alkalmazva jogi és erkölcsi, valamint súlyos gyakorlati problémákba ütközünk.¹⁴⁴ Ami az államok felelősségét illeti, Bibó István megállapítását idézve: ha „a nemzetközi jog szankcióit [...] egymás mellé sorakoztatjuk, akkor oly sort kapunk, melyet a hatékonyság növekedése s a jogérvényesítési jelleg csökkenése jellemez. Legkezdetén találjuk a *jóvátételi kötelezettséget* tartalmazó szankciókat, melyek mindig jogérvényesítést jelentenek, tiszta jogintézmény jellegüket az is kiemeli, hogy módjukat és mértéküket a két érdekelt fél egyező akarata, tehát a „nemzetközi jogalkotó” akarata szabja meg; a *megengedett önszegély* esetei már a sértettnek egyoldalú cselekményei: a *represszália* ugyan még jogérvényesítés jellegű, de ugyanakkor tulajdonképpen nem más, mint a jogi felelősségtől mentesült jogellenes cselekmény, mely a pusztá jogsértésektől élesen el nem határolható;”¹⁴⁵ A jóvátétel különböző formái mellett tehát a mai kifeje-

¹⁴⁴ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 3-5. o.

¹⁴⁵ BIBÓ ISTVÁN: *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban*, 27. o.

zéssel ellenintézkedésnek nevezett intézmények korlátozott alkalmazásával¹⁴⁶ valósulhat meg hatékony nemzetközi jogi szankció. Bibó szerint „A represszália [...] a nemzetközi jog legtipikusabb szankciója és összes szankcióinak őse.”¹⁴⁷

Esetünkben viszont olyan jogsértések megtorlásáról van szó, amelyekkel szembeni *hasonló súlyú* jogsértés semmilyen körülmények között nem igazolható, és amelynek részben épp ezért a hatékonysága is kétséges.¹⁴⁸ Fegyveres konfliktusban továbbá a represszáliák hatékonyságát nagymértékben csökkenti, ha az ellenség amúgy sem törődik a humanitárius jog betartásával, vagy ha a túl nagy tét miatt e jogintézmény alkalmazása nem jelent elegendő nyomásgyakorlást, mint például a világháborús terrorbombázások vagy a korlátlan tengeraltattjáró-háború esetében;¹⁴⁹ a háborús represszália ráadásul könnyen a fegyveres konfliktus eszkalálódásához vezethet.¹⁵⁰

Nem meglepő tehát, hogy a háborús represszáliák intézménye a nemzetközi jog mai szabályai közül a legóvatosabb megfogalmazás szerint is kizorulóban van,¹⁵¹ az utóbbi két évtized számos helyi és nemzetközi konfliktusában csak az irak-iráni háborúban hivatkoztak erre a jogcímre a felek, de azt is többször elítélte az ENSZ Biztonsági Tanács.¹⁵² A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által kiadott humanitárius szokásjogi összefoglaló ezen túlmenően – e ponton fokozhatatlanul óvatos megfogalmazásában – a nemzetközi szokásjog szabályaként azt állapítja meg,¹⁵³ hogy a nemzetközi jog szerint talán nem eredendően tilos háborús represszália „jogellenességének hiánya”¹⁵⁴ csak egy szigorú, megszorító feltételrendszernek való megfelelés esetén merülhet fel. A feltételek között nem szerepel az a csak első ránézésre triviális elvárás,¹⁵⁵ hogy a háborús represszália

¹⁴⁶ A fenti idézethez képest lényeges korlátot jelent az erőszak alkalmazása, és az 1945 utáni normatív expanzió.

¹⁴⁷ BIBÓ ISTVÁN: *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban*, 20. o.

¹⁴⁸ HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I., 514. o.

¹⁴⁹ FRITS KALSHOVEN: *Belligerent Reprisals*, 214. o.

¹⁵⁰ HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I., 514. o.

¹⁵¹ HERCZEGH GÉZA: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*, 315. o.

¹⁵² HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I. 513-514.o

¹⁵³ 145. szabály, *Ibid.* 513. o.

¹⁵⁴ Az eredeti, talán kissé nyakatekertnek tűnő megfogalmazás („not to be unlawful”) is azt sugallja, hogy egy erős főszabály (≈ a háborús represszália jogellenes) alóli, ritka kivételtől, következésképpen megszorítóan értelmezendő feltételrendszeréről van szó. *Ibid.* 515. o.

¹⁵⁵ A nemzetközi humanitárius jog logikájából, alapelveiből egyértelműen kiderül, hogy léteznie kell egy ilyen jellegű tilalomnak. Ugyanakkor az alább kifejtendő, jogsértő állammal szembeni fellépés, szükség szerint hatással van a polgári lakosságra is: annak elhatárolása, hogy a polgári lakosság ellen irányul vagy csak hatással van rá, egyes esetekben nehezen megvalósítható,

nem irányulhat a polgári lakosság ellen.¹⁵⁶ A szöveg alapján nehezen megállapítható, hogy a szerzők szokásjogi erőt tulajdonítanak-e ennek, az ENSZ Közgyűlés 2675(XXV). számú határozatában foglalt feltételnek,¹⁵⁷ amelyet azóta a bírói gyakorlat¹⁵⁸, a jogirodalom¹⁵⁹ és az I. kiegészítő jegyzőkönyv is megerősített.¹⁶⁰ A szerzők óvatosságát magyarázhatja a háborús represszáliákkal kapcsolatos általános nemzetközi jog ellenérzés. Herczegh Géza 1982-es beszámolója szerint az utóbbi jegyzőkönyvet elfogadó genfi konferencián a háborús represszáliák általános szabályozásával szemben komoly nemzetközi ellenállás bontakozott ki,¹⁶¹ amelynek hatására a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága a tervezet szövegét is módosította: csak az abszolút tilalmakat tartotta meg, a represszáliákra vonatkozó általános szabály tervezetét visszavonta.¹⁶²

A kilencvenes években a háborús represszáliák jogi helyzete és feltételrendszere megkérdőjelezhető maradt. Az ICTY a Kupreskić ügy kapcsán találkozott a kérdéssel, amelyben egy Ahmici nevű kis muzulmán faluban, boszniai horvátok által elkövetett mészárlást vizsgált a Törvényszék. A támadást az Elsőfokú Tanács „nem katonai műveletnek” minősítette, hanem egy, a polgári lakosság elleni indított, előre kitervelt és megszervezett tömeggyilkosságnak.¹⁶³ A védelem érvei között bukkant fel a háborús represszáliák kérdése, és részben a *tu quoque* védekezés, amennyiben azt állították, hogy hasonló támadásokat a boszniai muzulmánok is végrehajtottak.¹⁶⁴

Azon túl, hogy a Törvényszék ismét megerősítette, hogy a polgári lakossággal szembeni háborús represszália minden körülmények között tilos, az ítélet röviden

ráadásul ez utóbbi esetben bizonyos mértéken túl gyakorlatilag nincs morálisan minősíthető különbség.

¹⁵⁶ HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I., 514. o.

¹⁵⁷ L. ott, 7. pont

¹⁵⁸ KUPRESKIĆ ÜGY, Elsőfokú ítélet, 518. bek.; *Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága, illetve azzal való fenyegetés tárgyában adott tanácsadó vélemény* (1996. július 8.), ICJ Reports, 1996. 257.o. 78. bek.

¹⁵⁹ LORD WRIGHT: *Killing of Hostages as a War Crime*, 303. o.; WILLIAM GERALD DOWNEY JR.: *Law of War and Military Necessity*, 256. o. REMIGUISZ BIERZANEK: *Reprisals in Armed Conflicts*, 834. illetve 839. o.

¹⁶⁰ 51. cikk. 6. pont és 52. cikk 1. pont 53. cikk c) pont alapján a polgári lakosság, a polgári objektumok és a vallási kegyhelyek sem lehetnek represszáliaként elkövetett támadás célpontjai.

¹⁶¹ HERCZEGH GÉZA: *A humanitárius nemzetközi jog...*, 312-315. o.

¹⁶² *Ibid.* 311-312. o.

¹⁶³ KUPRESKIĆ, Elsőfokú ítélet, 762. bek.

¹⁶⁴ KUPRESKIĆ, Elsőfokú ítélet, 515. bek.

kitér azokra a feltételekre is, amelyeket a háborús represszália jogszerűségének szokásjogi minimumaként is értelmezhetünk.¹⁶⁵

1. *célhoz kötött*: egy korábbi súlyos jogsértéssel szemben, a jogkövető magatartás kikényszerítése végett kerül alkalmazásra, ezért sem az előzetes, sem a viszont-represszália nem megengedett, illetve a represszália nem lehet büntető jellegű¹⁶⁶
2. *legvégső esetben alkalmazható intézkedés*: csak akkor fordulhat hozzá a hadviselő fél, ha már nem maradt jogszerű megoldás, és az ellenség felszólítás ellenére sem tér vissza jogszerű magatartáshoz¹⁶⁷
3. A represszáliák általános szabályaihoz hasonlóan ebben az esetben is érvényesül az *arányosság* követelménye, amely egyúttal magában foglalja azt a kötelezettséget, hogy a represszáliaként gyakorolt tevékenységet *haladéktalanul abba kell hagyni*, ha az ellenség jogkövető magatartásba kezd.¹⁶⁸ Az arányosság következménye, hogy a polgári lakosság ellen soha nem alkalmazható háborús represszália¹⁶⁹
4. a represszáliáról a *legmagasabb kormányzati szinten kell dönteni*, tehát a harctéren intézkedő tiszt saját hatáskörében nem alkalmazhatja¹⁷⁰

Frits Karlshoven monográfiája további feltételként említi, hogy mindkét oldalon nemzetközi jogalanyiség kell hozzá.¹⁷¹ E tételt elfogadva arra a következtetésre jutunk, hogy a háborús represszália nem-nemzetközi fegyveres konfliktusban nem alkalmazható, amely eredményt az idézett humanitárius szokásjogi kompiláció is megerősít.¹⁷²

A feltételek mérlegelése helyett az ICTY gyakorlatában a háborús represszáliák elutasításának újabb okaként a *tu quoque* védekezés elutasítása jelenik meg.¹⁷³ Az erkölcsi elutasításon túl az Antonio Cassese elnökletével eljáró tanács olyan

¹⁶⁵ HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I., 515-518. o.

¹⁶⁶ FRITS KARLSHOVEN: *Belligerent Reprisals*, 25. 37. 41. o.

¹⁶⁷ KUPRESKIĆ, Elsőfokú ítélet, 535. bek.

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ KUPRESKIĆ 513-514. §, 529. §, 532. § 210. o. 786. jegyzet: ENSZ Közgyűlés 2675 (XXV)/1970 határozata

¹⁷⁰ KUPRESKIĆ, Elsőfokú ítélet, 535. §

¹⁷¹ FRITS KARLSHOVEN, *Belligerent Reprisals*. 32. o.

¹⁷² HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, 514. o.

¹⁷³ KUPRESKIĆ, különösen az idézett 517. bekezdésben. Bár az ítélet megállapításai visszaköszönnek a fent idézet humanitárius szokásjogi gyűjtemény feltételei között (l. 165. lábjegyzet), az ICTY álláspontja egyértelműen a a háborús represszáliák főszabálykénti elutasítására épül. Ennek oka az alább kifejtendő szemléletbeli különbség, amely multilaterális viszonyra teszi a hadviselő felek kapcsolatát.

pozitív jogi alapokkal támogatta meg a nemzetközi büntetőjognak e régi axiómáját,¹⁷⁴ amely egyúttal új megvilágításba helyezte az államok felelősségének kérdését humanitárius jogsértések esetén. A Kupreskic ítélet vonatkozó eszmefuttatását az alábbi gondolat vezeti be:

„Mindazonáltal, az e rendelkezések mögött meghúzódó általános megfontolás szerint a súlyos jogsértések (grave breaches) miatti felelősség abszolút jellegű, és mint ilyen, nem kerülhető meg eltérő tartalmú szerződésekben vagy megállapodásokban. A fortiori az ilyen felelősség, és általánosabban megfogalmazva a nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértése [serious violations] miatti egyéni büntetőjogi felelősség megállapítása nem hiúsulhat meg olyan érvekre hivatkozással, mint a viszonyosság.”¹⁷⁵

A háborús represszáliákra való hivatkozások visszaszorulásához az is hozzájárulhat, hogy alkalmazásuk könnyen idézhet elő egyéni büntetőjogi felelősséget háborús bűncselekmény miatt.¹⁷⁶ Ugyanakkor, a nemzetközi büntetőjog kilencvenes években megindult reneszánsza előtt az egyéni felelősség alkalmazhatóságának rovására e jogintézmény létjogosultságát erősítette az agresszió definíciójának hiánya.¹⁷⁷

II.2. Az állam által elkövetett bűncselekmény kérdése

Az előzőekben az államok között alkalmazható bilaterális szankciórendszer intézményeinek alkalmazását kíséreltem meg, a vélhetően legsúlyosabb jogsértésekkel kapcsolatban. A felmerülő kétségek után érdemes tehát más alkalmazható intézmény után kutatni az államok felelősségét meghatározó szokásjogban, ahogy azt az Államok felelősségéről szóló tervezet végleges, 2001-ben lezárt szövege összefoglalja.¹⁷⁸ A kezdeti, még koncepcionálisnak nevezhető kísérletek

¹⁷⁴ *Ibid.* 517-519. bek.

¹⁷⁵ KUPRESKIC, 517.

¹⁷⁶ FRITS KARLSHOVEN, *Belligerent Reprisals*. 72. o.

¹⁷⁷ *Ibid.* 288-298. Emiatt ugyanis a Közgyűlés nem foglalkozott tovább érdemben a *Draft Code of Offences*-zel, ezért ez az alternatíva – az egyéni büntetőjogi felelősség – FRITS KARLSHOVEN megállapítása szerint még mindig nem igazi vetélytársa a háborús represszáliáknak. N.B. ez a tétel valószínűleg az 1971-es első kiadás alapján maradhatott a szövegben.

¹⁷⁸ Yearbook of the International Law Commission, (a továbbiakban: YILC), 2001. Vol. II. 2. rész 26. o.

után,¹⁷⁹ a később meghatározóvá vált terminológiai probléma¹⁸⁰ Roberto Ago jelentésében bukkant fel először,¹⁸¹ majd a tervezet korábbi változatának 19. cikke fogalmazta meg pontosan a nemzetközi jogi *vétség* és *büntett* közötti különbséget, amely fogalompár nemcsak a magyar nyelvű jogászok számára okozott inkonzisztenciát az alapvetően polgári jogi jellegű, bilaterális viszonyokra épülő felelősségi rendszerben.¹⁸² (Ago munkásságától más tekintetben sem volt idegen a büntetőjogi minták használata az államok felelősségével kapcsolatban: a tervezet struktúrája – egyfajta általános és különös részre bontás – is bevallottan a kontinentális büntetőjogi kódex-hagyományból ered.)¹⁸³

Az államok felelősségéről szóló tervezetet végül lezáró rapporteur, James Crawford egy, a *European Journal of International Law*-ban közzétett cikkében fűzött néhány akadémiai kommentárt az általa megvalósított változtatásokhoz. A Nemzetközi Jogi Bizottság jelentésében írottak után nem meglepő, hogy a *European Journal*-ban kifejtett álláspontja szerint nem az a kérdés (vagy talán az nem is lehet kérdés), hogy létezik-e különbség a felelősség különböző szintjei között. Vannak esetek, amikor az állam egy másik állammal szemben fennálló kötelezettségét szegi meg – ezért is felelős lesz. De létezik a jogsértéseknek egy olyan köre is, amikor a jogsértő állam a nemzetközi közösséggel, mint olyannal szemben fennálló kötelezettségét szegi meg. (A Nemzetközi Jogi Bizottság jelentéséhez képest többletként megjelenő magyarázó félmondat röviden zárja le a potenciálisan felmerülő vitát: a Barcelona Traction ügy óta az ilyen kötelezettségek létezése adott,¹⁸⁴ e kérdésben nincs helye vitának.¹⁸⁵)

„[...] alapvető különbséget kell tenni az Államnak a nemzetközi közösség egésze, mint olyan, illetve egy másik állammal szemben létező kötelezettségei között [...] Természetüknél fogva az előbbiek

¹⁷⁹ L. pl. az agresszió bűncselekményének fogalmáról mondottakat, YILC, 1969. Vol II. 116. o. 5. bek.

¹⁸⁰ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, YILC, 2001. II. kötet, 2. rész, 110. o. 2. bek.

¹⁸¹ YILC, 1970. Vol. I. 177. o. 13. bek.

¹⁸² *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása*, ICJ Reports, 2007. 167. pont 114. o.; YILC, 2001. Vol. II., 68. o. 8. bek. és YILC, 1970. Vol. II., 185-186. o. 25-27. bek.

¹⁸³ YILC, 1969. vol. 1. 113. o. 3. bekezdés

¹⁸⁴ *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (Belgium v. Spanyolország) ítélet, ICJ Reports, 1970. 3. o.; a továbbiakban: Barcelona Traction ügy

¹⁸⁵ JAMES CRAWFORD: *Revising the Draft Articles on State Responsibility*, 442. o., valamint *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* 287. o.

minden állam érdekét érintik. Az érintett jogok fontosságára tekintettel kijelenthető, hogy minden állam jogosan igényelheti azok védelmét: ezek erga omnes kötelezettségek¹⁸⁶

A jogsértő állam ezért is felelős, helyes tehát a kétfajta felelősség között különbséget tenni. Ha viszont utóbbit bűncselekménynek hívjuk, az félrevezető lehet, a felelősségi rendszer egészét koncepcionálisan veszélyeztetheti.¹⁸⁷ Crawford véleménye szerint, ha e különleges eseteket büntettnek nevezzük, akkor meg kell határozni az eljáró intézményeket, a vonatkozó eljárási rendet, a vitarendezés menetét. Enélkül ugyanis üres szó marad a kifejezés, amely csak a „hatalmasok hatalmát” növeli tovább, valamint e meghatározások nélkül a bűncselekmény fogalma valami rejtélyes új jelentést nyerne, és így a használata felesleges.¹⁸⁸

Az Államok felelősségéről szóló tervezet ilyen nagymértékű átalakítása természetesen heves reakciókat váltott ki. A Nemzetközi Jogi Bizottságnak szintén prominens tagja, Alain Pellet vonatkozó írása már a címében sugallja a szenvedélyes határozottságú véleménynyilvánítást - „Can a State Commit a Crime? Definitely, Yes!“. Alapvetése viszont olyan nagymértékben fedi a James Crawford által kifejtetteket, hogy csekély hangsúlybeli különbözőségük ellenére nehezen érthető, hogy térhetnek el ennyire következtetések. Pellet megállapítása szerint is markáns különbség van a nemzetközi jogsértő aktusok között. Nem említhető egy lapon egy kétoldalú kereskedelmi egyezmény megszegése és egy népirtás,¹⁸⁹ holott mindkettő „*wrongful act*” avagy „*fait illicite*” azaz jogellenes cselekmény.¹⁹⁰ Hasonló érveket felsorakoztatva azt javasolja, hogy „a nemzetközi bűncselekményt a *ius cogens* megsértéseként határozzák meg”¹⁹¹. A hasonló alapvetés után a lényeges eltérés a két koncepció között az egyes jogkövetkezmények tekintetében van. Míg Pellet kötelező bírászkodás igénybevételét javasolta a tervezetbe emelni,¹⁹² addig Crawford álláspontja szerint – mely rapporteurként végül nagyobb hatásúnak bizonyult, és a Nemzetközi Jogi Bizottság többsé-

¹⁸⁶ *Barcelona Traction Light and Power Company, Limited*, ítélet, 33. o. 33. bek.

¹⁸⁷ JAMES CRAWFORD, *op. cit.* 442. o.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 443. o.

¹⁸⁹ ALAIN PELLET: *Can a State Commit a Crime? Definitely, Yes!*, 426. o.

¹⁹⁰ A korai kodifikációs munka során, már ROBERTO AGO első jelentéseiben kialakult angol és francia terminusok együttes nyelvtani, illetve történeti és rendszertani értelmezésével egyértelműen megállapítható, hogy a helyes magyar fordítás valóban a „cselekmény”, hiszen ez magában foglalja a tevékenységeket és mulasztásokat egyaránt. L. YILC, 1970. Vol. I. 277. o. 15-17. bek.

¹⁹¹ ALAIN PELLET: *Can a State Commit a Crime?...* 428-429. o.

¹⁹² *Ibid.* 429. o.

gének támogatását is megszerezte – az ilyen esetekben, anélkül hogy bűncselekménynek neveznénk a jogsértő aktust, minden állam jogosult lesz ellenintézkedésekre.¹⁹³ A *ius cogens* megsértése miatti, ún. minősített felelősség (*aggravated responsibility*), illetve az állam bűncselekménye között tehát több van egyszerű szemantikai különbségnél. A különbségeket az Államok felelősségéről szóló tervezet magyarázata nem fejt ki részletesen, így az egyike marad a tervezet nyitott kérdéseinek.¹⁹⁴ A két felelősségi modell feltételrendszere gyakorlatilag tehát azonosnak nevezhető, de a javasolt jogkövetkezmények lényeges eltéréseket mutatnak, és a tervezet szabályai egyes államok ellenzését is kiváltották.¹⁹⁵

E jogkövetkezmények között sincs azonban akkora szakadék, mint azt a vita hevesességéből első ránézésre vélnénk. Spinedi megállapítása szerint, ha elfogadjánk, hogy a kikényszerítő intézményrendszer hiánya miatt nem lehet büntető jellege a szankciónak, akkor a polgári jellegű felelősséget is elfelejthetnénk a nemzetközi jogban, hiszen nemzeti bíróság előtt annak érvényesítéséhez is szükséges az állami intézményrendszer.¹⁹⁶ Ezen az alapon tehát nem zárható ki a büntető jellegű államközi szankciók feltételezése, ahogy azt a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete megerősíti:

Felmerülhet továbbá, hogy a modern nemzetközi jog milyen mértékben ismeri el a nem a sértett állam, hanem például egy nemzetközi szervezet által alkalmazott szankciók létezését; valamint, hogy nem léteznek esetek arra nézve, hogy egy nemzetközi jogellenes aktus a nemzetközi közösség minden tagját érintette volna, vagyis a jogsértő minden állammal szemben felelősséget kellett volna vállaljon. Ezek a problémák a nemzetközi közösség kezdődő megszemélyesítésének szempontjából voltak különösen fontosak, továbbá részben ezek tették lehetővé a nemzetközi jogban a „büntett” fogalmának meghatározását.¹⁹⁷

A Roberto Ago által javasolt bűncselekmény fogalom kontextusából kiderül, hogy *rapporteur*-ként ő a felelősség általános szabályai között a kötelezettséget,

¹⁹³ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* 281-282. o. 7. bek.

¹⁹⁴ BRUHÁCS JÁNOS: *Az államok felelősségéről szóló végleges tervezet*, 124-125. o.

¹⁹⁵ SZABÓ MARCEL: *A jóvátételi cikkek kodifikációja*, 46-47. o.

¹⁹⁶ MARINA SPINEDI: *La responsabilité de l'Etat pour „crime”: une responsabilité pénale?* In: *Droit international pénal* 106-107. o.

¹⁹⁷ YILC, 1970. Vol. I. 177. 13. bek.

és annak megszegését helyezte a felelősségi jogviszony középpontjába, nem a magatartást és annak áldozatra gyakorolt hatását.¹⁹⁸ Emellett ki akarta használni az akkor újnak nevezhető *ius cogens* fogalomban, és a mögötte húzódó nemzetközi közösségekben rejlő lehetőséget: ezért *ez a bűncselekmény fogalom nem analóg a belső jogi bűncselekmény fogalommal*.¹⁹⁹ Az eltérő jelentéstartalom miatt okkal állíthatjuk, hogy a jog fogalmi precizitását tiszteletben tartandó nem lenne helyes azonos fogalmat egy alapvetően más tartamú jogintézményre alkalmazni. A kifejezés annál is inkább megtévesztő lehet, mert – legalábbis 1945 óta – a tételes nemzetközi jogban is létezik egy olyan bűncselekmény fogalom, amely a belső jogival szinte teljesen azonos, és az *egyének valóban büntető felelősségének* megállapítására ad lehetőséget.²⁰⁰

Megvizsgálva ugyanakkor a bűncselekmény kifejezést nélkülöző, James Crawford által kidolgozott javaslatot, azt találjuk, hogy a felelősségi jogviszony itt is alapjaiban átalakul annak ellenére, hogy a következmények a jogsértő állam vonatkozásában ugyanazok, mint bármely más jogsértés esetén. A korábbi bilaterális viszony (jogsértő vs. sértett állam) helyett ugyanis valódi multilaterális jogviszony jön létre az ún. minősített felelősségi körben.²⁰¹ A jogviszony multilaterálissá válását részben igazolja, részben magyarázza a tervezet végleges formájában észlelhető koncepció változás, amely szerint a felelősségi jogviszony központi eleme a kötelezettség(szegés), és nem a vétkekesség vagy a kár.²⁰²

A minősített felelősség a felelősségi jogviszonyban korábban közvetlenül nem szereplő harmadik államokkal szemben is támaszt különböző kötelezettséget,²⁰³ ide tartozik a jogsértő módon létrejött helyzet elismerésének tilalma, a kötelezettség a jogszerű állapot visszaállítására.²⁰⁴ Ez utóbbi várható hatékonysága csak túlzó optimizmussal éri el a kellő mértéket, ráadásul a hatékonyság rovására kialakuló ördögi kört jelenthet az a kérdés, hogy vajon az minősített felelős-

¹⁹⁸ YILC, 1970. Vol. I. 177-178. o., 11-13. bek és különösen 24. bek.

¹⁹⁹ ERIC WYLER: *From 'State Crime' to Responsibility for 'Serious Breaches of Obligations Under Peremptory Norms of General International Law'* 1150. o.

²⁰⁰ Maga a Nemzetközi Jogi Bizottság javasolta a Közgyűlésnek, hogy vizsgált téma címét angolul változtatásak „*offences against mankind*” „*crimes against mankind*”-ra. L. YILC, 1987. Vol. II. 2. rész, 13. o. 65. bek.

²⁰¹ ERIC WYLER, *op. cit.* 1152. o.

²⁰² Amelyeket a tervezet beolvasztott a jogellenesség fogalmába, bár a későbbi fejezetekben mindkét intézmény továbbra is jelen van, súlyából mit sem veszítve. *Ibid.* 1153. o.

²⁰³ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* 15. cikkhez, 155. o.

²⁰⁴ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* 41. cikk, 1. még *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 286-290. o.

séget jelent-e, ha egy állam, minősített felelősség esetén nem teljesíti a jogsértővel szembeni, jelenlegi 41. cikk szerinti kötelezettségeit. *Ha nem*, vagyis az ilyen kötelezettségszegés a „hagyományos” felelősségi modell körébe tartozik akkor ez esetben vajon melyik állam lesz a sérelmet szenvedő, vagyis mely államok lesznek jogosultak ellenintézkedésre? *Ha igen*, vagyis a minősített felelősség esetén a nem jogsértő államot terhelő kötelezettség megszegése szintén minősített felelősség eredményez, akkor vajon melyek lesznek az eredeti jogsértést elkövető állam kötelezettségei? Úgy tűnik tehát, hogy ezáltal épp a represszáliák és ellenrepresszáliák rossz emlékü egymásutánjának egy sokkal bonyolultabb, és nehezebben átlátható spirálját sikerült megteremteni, különösen, ha elfogadjuk, hogy a jelenlegi rendszerben alkalmazott jogkövetkezmény sem más, mint több egyéni ellenintézkedés együttese.²⁰⁵

Az Államok felelőségéről szóló tervezet jelenlegi, hivatalosnak tekinthető értelmezése szerint, a minősített felelőséget kiváltó jogellenes magatartásokkal szemben minden állam jogosult lenne ellenintézkedésekre. Az ellenintézkedések egyik legfontosabb ismérve, az arányosság ilyen esetekben súlyos kérdéseket vet fel: a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normájának megsértése esetén a norma imperatív jellegéből eredően fogalmilag kizárt, hogy ugyanazt a *feltétlen alkalmazást igénylő* normát ne alkalmazzák az államok, ellenintézkedésre hivatkozva. Ezáltal a *ius cogens* koncepció elvi alapjai sérülnének, nem is szólva az ijesztő tényleges hatásokról. Ha viszont alacsonyabb súlyú jogsértés lehet csak az ellenintézkedés tárgya, akkor kétségessé válik ezek hatékonysága, még akkor is, ha a minősített felelősség körében tárgyalt intézményeken túl is fűződhet további szankció az ilyen jogsértésekhez:

„A jelen cikk nincs tekintettel az ebben a részben tárgyalt egyéb következményekre, valamint azokra a következményekre, amelyeket a jelen fejezetben tárgyalt jogsértések a nemzetközi jog szerint maguk után vonhatnak.”²⁰⁶

Az Államok felelőségéről szóló tervezet végleges változatának vonatkozó III. része két kritérium mentén határozza meg saját alkalmazhatósági körét.²⁰⁷

²⁰⁵ DENIS ALLAND: *Countermeasures of General Interest*, 1222. o.

²⁰⁶ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 41. cikk 3. bek.

²⁰⁷ II. Rész, III. fejezet, 40. cikk, *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 277. o.

1. a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normájának (*peremptory norm*),
2. súlyos (komoly) megsértése szükséges hozzá. (*serious breach*²⁰⁸)

Ahogy az már korábban szerepelt, a Roberto Ago által kidolgozott régebbi tervezet bűncselekmény fogalma több, mint hasonló meghatározást tartalmazott: a régi 19. cikk szerint alapvető fontosságú norma komoly megsértése lett volna az állam által elkövetett bűncselekmény. Így látszólag nem többről, mint ugyanazon jogintézmény átnevezéséről van szó.²⁰⁹

Akár alapvető fontosságúnak, akár feltétlen alkalmazást igénylőnek hívjuk is a nemzetközi jognak e (tudatosan²¹⁰) nem pontosan körülhatárolt, de ennek ellenére jól érzékelhető központi szabályait, már jellemző tartalmuk miatt is igaznak látszik az a megállapítás, hogy egyes normákat nem lehet „csak egy kicsit” megsérteni.²¹¹ Mindazonáltal az Államok felelősségéről szóló tervezet nem tagadja ennek elvi lehetőségét: a „komoly” jogsértés követelménye a tervezet rendelkezései és magyarázata szerint bizonyos feltételek bizonyításához kötött.²¹² Eszerint egy ilyen jogsértés kellően nagymértékű (azaz nem elhanyagolható), vagy szándékosan, illetve szervezeten elkövetett.²¹³ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy azok a normák, amelyek legkisebb megsértése is minden valószínűség szerint súlyos hátrányt okoz, nem feltétlenül esnek egybe a technikai értelemben vett alapvető fontosságú normákkal.²¹⁴

A *ius cogens* és az *erga omnes* normák közötti kapcsolat a végleges tervezetben egyfajta kompromisszum eredménye.²¹⁵ Az ebből fakadó kétértelműség (a korábbi 19. illetve a jelenlegi 40. cikk szerinti normák potenciálisan két norma-

²⁰⁸ A genfi jogban használt „grave breach” elterjedt fordítása a magyar terminológiában szintén súlyos jogsértés, az itt alkalmazott kevésbé magyaros fordítás ezt a nyilvánvaló különbséget hivatott kifejezni.

²⁰⁹ ERIC WYLER, *op. cit.* 1159. o.

²¹⁰ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 283. o. 3. bek.

²¹¹ ERIC WYLER, *op. cit.* 1158. o.

²¹² L. Államok felelősségéről szóló tervezet 40. cikk 2. bek.

²¹³ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 285. o. 7. bek.

²¹⁴ A különbség létreje utal a *A népiirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazásának* ügyében hozott ítélet 147. pontjának szóhasználata. A Bíróság joghatóságáról szóló megállapításokkal kapcsolatban megállapították, hogy igazak még akkor is, ha: „a feltételezett jogsértések egy feltétlen alkalmazást igénylő normával ütköznek, vagy olyan kötelezettséget sértenek meg, amely alapvető humanitárius értékeket véd és erga omnes alkalmazható.” ICJ Reports, 104. o.

²¹⁵ BRUHÁCS JÁNOS: *Az államok felelősségéről szóló végleges tervezet*, 120. o.

csoportra utalhatnak) valószínű okát ismerteti Eric Wyler idézett tanulmánya. A Nemzetközi Bíróság ítéleteiben a Szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény alapján az *erga omnes* megjelölést alkalmazzák, míg a Nemzetközi Jogi Bizottság szintén hasonló normacsoportra a Bécsi egyezményben szintén szereplő „eltérést nem engedő norma” kifejezést használta²¹⁶ – így tehát az eredetileg a szerződések érvénytelenségével / megszűnésével kapcsolatos fogalom került át a nem csak szerződéses jogsértések esetén alkalmazható, Államok felelősségéről szóló tervezetbe, úgy, hogy ugyanakkor az eltérést nem engedő normák nem minden megszegése eredményezett volna állami büntetőjogi felelősséget.²¹⁷

Az Államok felelősségéről szóló tervezet végül arra a megállapításra jut,²¹⁸ hogy a nemzetközi jog alapvető normáinak – N.B. akár *ius cogens*-nek, akár *erga omnes*-nek hívjuk azokat – vitathatatlan léte ellenére, a Nemzetközi Katonai Törvényszék 1946-os megállapítása ma is igaz:

“A nemzetközi jog elleni bűncselekményeket emberek követik el, nem absztrakt lények, és kizárólag az ilyen bűncselekményeket elkövető egyének megbüntetésével kényszeríthetők ki a nemzetközi jog rendelkezései.”²¹⁹

Ez tehát az egyik meghatározó oka annak, hogy a korábban állami bűncselekménynek nevezett aktusokat a tervezet végleges formája már más kifejezéssel illeti,²²⁰ hiszen az államokkal szemben nem lehet a belső jogihoz hasonló büntetőjogi szankciókat alkalmazni.²²¹ Az államok felelősségének ez a „magasabb”

²¹⁶ vö. 1969. évi bécsi egyezmény 53. cikk, *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 65. o. 5. bek. 128. 6-7. bek. stb.

²¹⁷ JAMES CRAWFORD-JACQUELINE PEEL-SIMON OLLESON: *The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Completion of the Second Reading*, 978.o.; ERIC WYLER, *op. cit.* 1156. o.

²¹⁸ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* 279. o. 5. bek.

²¹⁹ International Military Tribunal for the Trial of the Major War Criminals, Ítélet 1946, id.: AJIL, vol. 41 (1947), 172 o. (221. o.)

²²⁰ L. *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 280. o. 6. bek.: Vezetőik elítélése ellenére sem Németország, sem Japán, mint olyan nem lett “bűnöző”, az ICTY és az ICTR is csak személyekkel szemben járhat el. Természetesen a személyek felelőssége mellett az állam jóvátételi felelőssége is megállapításra kerülhet.

²²¹ IT-95-14-AR 108 bis, BLASKIĆ ügy, Judgement on the Request of the Republic of Croatia for Review of the Decision of Trial Chamber II of 18 July 1997 25. bek. „a hatályos nemzetközi jog szerint egyértelmű, hogy az államokkal szemben, *per definitonem* nem lehetséges a nemzeti jogokban megszokott büntető szankciók alkalmazása”.

szintje, azonban még nem nevezhető a szokásjog részének, inkább egy progresszív jogfejlesztési kísérlet,²²² amely ráadásul egy tudatosan felvállalt eltérés a korábbi bírói gyakorlattól is.²²³ A kiobbant vitát látva akár az is felvetődhet, hogy egyáltalán lehet-e a különböző jogsértések miatt felelősséget egységes koncepcióba foglalni.²²⁴

Az államok által elkövethető bűncselekmény koncepció ellen szól, a fentiekén túl egy jogtechnikai probléma, egy korábban még nem büntetett jogellenes cselekmény „bűncselekménnyé” minősítésének módjában. Ha a mai viszonyok között vizsgáljuk e fogalmakat, egyelőre elfogadva a tervezetből jelenleg hiányzó állam által elkövetett bűncselekmény fogalmát (vagy azonosnak tekintve azzal a minősített felelősség tervezett szabályait), az a nemzetközi *ius cogens* megsértését jelenti. Ez viszont a Szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény alapján nem feltétlenül szerződéses eredetű: *ius cogens* természetét a nemzetközi közösség egésze, mint olyan, vita esetén pedig a Nemzetközi Bíróság állapítja meg.²²⁵ Ha tehát a *ius cogens* megsértése bűncselekmény, akkor új államközi bűncselekménnyé egy magatartást a Nemzetközi Bíróság fog nyilvánítani, azáltal, hogy a mögöttes szabályt *erga omnes* szabállyá minősíti. Ugyan az egyéni bűncselekmények esetében a Római Konferencia többsége nem kívánt szerződéses bűncselekményeket vonni a joghatóságba (treaty based crimes),²²⁶ vagyis nem teremtett új bűncselekményt, a szokásjogi listát a *nullum* elvekkel lezárta, és azon ma, a Statútum hatályba lépése után csak a szerződésben Részes Államok Gyűlése általi módosítása változtathat.²²⁷ Tehát amíg az általánosan elismert *ius cogens* szabályok jelenleg több ponton lefedik az Római statútum

²²² L. CRAWFORD-PEEL-OLLESON: *The International Law Commission Articles*, 978. o.

²²³ IAN SCOBIE: *The Invocation of Responsibility...*, 1209. o.

²²⁴ SZABÓ MARCEL: *A jóvátételi cikkek kodifikációja*, 44. o.

²²⁵ Szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény, 53. cikk

²²⁶ MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism...*, 67. o. (7. jegyzet) Egyes szerzők szerint csak a nemzetközi szokásjog teremthet új bűncselekményt, mert a szerződés csak az államok akaratóból jöhet létre, és azok nem fogják akciószabadságukat ily módon korlátozni. PAUL ARNELL: *International Criminal Law and Universal Jurisdiction*, 57. o. Más vélemények szerint az Római statútumban részes felek jogalkotóként hoztak létre a szokásjogon túlmenően is bűncselekményeket. KENNETH S. GALLIANT: *Jurisdiction to Adjudicate and Jurisdiction to Prescribe in International Criminal Courts* 789. o. A megkülönböztetés a szokásjogi alapon egyetemes joghatósága körébe is tartozó bűncselekmények (*core crimes*) és a szerződésen alapuló bűncselekmények között a joghatóságban is megjelent az ILC statútum tervezete szerint. JOHAN D. VAN DER VYVER: *Personal and Territorial Jurisdiction of the International Criminal Court*, 31-32. o.

²²⁷ PAUL RABBAT: *Aut Dedere Aut Judicare: Constitutional Prohibitions on Extradition and the Statue of Rome*, 183. o.

és a Tényállások Elemei alapján ismert bűncselekményeket,²²⁸ vagyis több ilyen bűncselekmény egyben *erga omnes* norma sérelmének is tekinthető, addig a két alaki jogforrás (Részes Államok Gyűlése illetve a Nemzetközi Bíróság) eltérése miatt ez az állapot elméletileg változhat, újabb fogalmi inkonzisztenciát okozva az amúgy is zavaros területen.

II.3. Az egyének és államok együttes felelősségének mai keretei

A fentiekben vázolt vita alapján, bár annak egyezményes lezárása még nem tűnik valószínűnek, legalábbis belátható időn belül,²²⁹ már jelen pillanatban is szinte biztosra vehető: először, hogy a *ius cogens* megsértése miatti állami felelősségi modell elkülönül a nemzetközi jog egyéb normáinak megsértése miatti felelősségtől; másodsor, hogy a nemzetközi jog elleni bűncselekmény miatt az elkövető egyénre hárul a büntető felelősség. Az egyéni büntető és az állami felelősség elhatárolása a kodifikációs munka kezdeteitől jellemző volt a Nemzetközi Jogi Bizottság államok felelősségével kapcsolatos munkájára, mind a mai napig.²³⁰ Az 1969-es évkönyvben például ezt olvashatjuk:

Végezetül, egyértelmű tendencia bontakozott ki a tág értelemben vett háborús bűncselekmények területén érvényesülő kettős felelősség vonatkozásában. Ugyanazon cselekmény felidézheti az Állam, annak ügynökei és az egyén felelősségét is. A Bizottságnak ezzel az egyéni felelősséggel nem önálló témaként kell foglalkoznia, úgy ahogy Mr.

²²⁸ Ha az egyes tényállások összehasonlítása helyett az *emberi személy alapvető jogainak* súlyos megsértésére építjük a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények fogalmát, akkor találunk gyakorlatilag teljes átfedést. Az emberi személy alapvető jogai kifejezés ilyen irányú használatát JEAN PICTET az emberi jogok és a humanitárius jog viszonyára javasolt új kifejezésére alapozhatjuk: a PICTET által javasolt „*les droit humains*” kifejezést párhuzamba állítva a Barcelona Traction ítélet francia szövegében szereplő „*les droits fondamentaux de la personne humaine*” fordulattal. L. JEAN PICTET: *Les droit humanitaire et ...* 12. o. és *Barcelona Traction ügy*, ítélet, 32. o. 34. pont. Létezik óvatosabb felfogás is, miszerint vannak olyan nemzetközi bűncselekmények, amelyek egyúttal *ius cogens* normát is sértenek. L. pl. STEVEN S. RATNER-JASON ABRAMS: *Accountability...* 167. o.

²²⁹ L. www.un.org/law/ilc – Topics Completed: 9. 6. State responsibility, 2014. január

²³⁰ A XX. század közepén HANS Kelsen (L. *Collective and Individual Responsibility in International Law with Particular Regard to the Punishment of War Criminals*” (1943), 33 *California Law Review* 530; *Peace through Law* (1944) p. 71; *Principles of International Law* (1952), p. 235) még az *act of state* doktrína alapján kizárta egyének és államok együttes felelősségét: szerinte ha az állam felelős, a nevében eljáró egyén nem az, kivéve a kémkedés és a hadi álnokság eseteit. Ezt az álláspontot azonban már az EICHMANN ügyben eljáró bíróság is meghaladottnak találta. L. EICHMANN, 28.

Garcia-Amador tette, hanem talán a felelősségre vonatkozó általános szabályok között, bizonyosan pedig a felelősség érvényesítésére vonatkozó eljárás szabályozásában.²³¹

Jelen kötet további vizsgálódásához elegendő e ponton annyit bizonyítani, hogy létezhetnek, nem elhanyagolható számban esetek,²³² amikor az egyén büntetőjogi felelősségének megállapítására képes nemzetközi törvényszékek szerinti nemzetközi bűncselekmény egyúttal a nemzetközi jog alapvető normájának komoly megsértését jelenti, (az Államok felelősségéről szóló tervezet 40-41. cikkei szerinti értelemben).²³³ Az ilyen – egyelőre hipotetikusnak tekintett esetekben – egyszerre merülhet fel az elkövető egyén személyes, büntető- és a jogsértő állam nemzetközi felelőssége.²³⁴ A Nemzetközi Bíróság szerint: az ilyen „kettős természetű felelősség továbbra is a nemzetközi jog állandó jellegzetessége marad.”²³⁵

Az összehasonlítandó fogalmak közül az imperitív szabályok meghatározása tűnik nehezebbnek. Határozatlanságuk ellenére az ilyen normák egy része ismert, és ez a kör a fenti hipotézist látszik alátámasztani. Az Államok felelősségéről szóló tervezet például kerüli a kógens normák felsorolását – a *rapporteur* már idézett akadémiai beszámolójában azonban találunk egy hangsúlyosan csak példálódzó jellegű felsorolást a vitán felül ilyen jellegű normákra nézve, amely magában foglalja a népirtás, az apartheid, az agresszió és a gyarmati rendszer erőszakos fenntartásának tilalmát.²³⁶

Más esetekben is igazolható lehet, hogy a felelősség az egyént és az államot egyszerre terhelheti, André Nollkaemper szerint ilyen cselekmény az agresszió, a népirtás, az emberiség elleni bűncselekmények, védett személyek megölése

²³¹ YILC vol 1. 1969 p. 115. 16. bek.

²³² L. pl.: MICAELA FRULLI: *Jurisdiction Ratione Personae*, 533. o.

²³³ A Nemzetközi Jogi Bizottság kommentárjában említett példák (agresszió, népirtás, rabszolga-kereskedelem, apartheid) az állam mellett egyéni felelősséget is felvethetnek. L. YILC, 2001. Vol. 2. 112. o. (4)

²³⁴ M. CHERIF BASSIOUNI szerint ehhez két feltételnek kell teljesülnie: egyrészt a cselekmény megrázza az emberiség lelkiismeretét, másrészt a nemzetközi békét és biztonságot veszélyezteti. Álláspontja szerint, ha e két elem megtalálható egy bűncselekményben, az egyúttal *ius cogens* norma sérelmét is jelenti. L. BASSIOUNI: *International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes* 69. o.; más megközelítésben l.: *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 111-112. o. 163. pont, valamint HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, vö. 532-534. & 572. o.

²³⁵ *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 173. pont, 116. o

²³⁶ JAMES CRAWFORD: *Revising the Draft Articles on State Responsibility*, 978. o.

fégyveres konfliktusban, a terrorizmus és a kínzás.²³⁷ Bár e felsorolás az idézett munka szokásjogi alapú megközelítésében indokolt, a büntetőjogban elvart, megszorító értelmezéséhez közelebb állónak érzem, ha csak a három, jelenleg létező nemzetközi törvényszék alapokmánya és a Nürnbergi alapelvek szerint szoba jöhető bűncselekményeket tekintem jelen munka keretei között egyértelműen állami és egyéni felelősséget is megalapozó cselekménynek, természetesen csak abban az esetben, ha ezek az államnak is betudhatóak lesznek.

A minősített állami felelősség, a korábbi állami bűncselekmény fogalmi eleme a nemzetközi jog alapvető normájának megsértése. A fent említett, szűkített listán szereplő cselekmények közül az agresszió és a népirtás tilalmát a Barcelona Traction ügy nevesítve emelte be az *erga omnes* hatályú normák körébe.

„az agressziós cselekmények és a népirtás tilalma, és [...] az emberi személy alapvető jogai, ideértve a rabszolgaság és a faji megkülönböztetés elleni védelmet”²³⁸

Feltehető, hogy a Barcelona Traction ítélet vonatkozó részének másik fordulata – „az emberi személy alapvető jogai” – magában foglalhatja az emberiesség elleni- és (a humanitárius jogon keresztül) a háborús bűncselekményeket is (mivel annak szabályai szintén az emberi személy jogaira is tartalmazznak szabályozást).²³⁹ Ezt az értelmezést támasztja alá, többek között, a Nemzetközi Bíróság gyakorlatából a Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága tárgyában adott tanácsadó vélemény, legalábbis az Államok felelőségéről szóló tervezet szerinti értelmezésében, amennyiben az abban szereplő feltétlen alkalmazást igénylő, az *erga omnes* hatályú szabályok közzé is tartozó normákra vonatkoztatjuk:²⁴⁰ mert bár a Barcelona Traction ítéletben a humanitárius jog szabályait *expressis verbis* nem említette a Nemzetközi Bíróság az *erga omnes* normák között, később megállapította:

²³⁷ ANDRÉ NOLLKAEMPER: *Concurrence Between Individual Responsibility...* 618-619. o.

²³⁸ Barcelon Traction ítélet, 34. bek. Az ítéletben említett agressziós cselekmények egyben a 2010-ben elfogadott agresszió bűncselekményének elkövetési magatartásai is.

²³⁹ Az emberi jogok és a humanitárius jogból levezethető védelem együttesen adják Jean Pictet-nél ‘les droit humains’, fogalmát, amely párhuzamban állítható az ICJ Barcelona Traction ügyben alkalmazott megfogalmazásával, az „emberi személy alapvető jogai” fordulattal. (*les droits fondamentaux de la personne humaine*). L. JEAN PICTET: *Le Droit humanitaire et la protection des victimes de la guerre*, 12. o.

²⁴⁰ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 284. o. 5. bek. A feltétlen alkalmazást igénylő és az *erga omnes* normák helyét illetően a Kommentárban I. jelen kötet 216. lábjegyzetét a 41. oldalon.

Kétségtelenül azért, mert a fegyveres konfliktusokban alkalmazandó humanitárius jog számos szabálya olyan alapvető fontosságú az emberi személy védelmének és az „emberiesség elemi szempontjainak” tiszteletben tartásához, ahogy azt a Bíróság a Korfu szoros ügyben 1949. április 9-én hozott ítéletében megállapította, a hágai és genfi egyezmények széles körben elfogadottak. Továbbá ezeket a szabályokat minden államnak figyelembe kell venni, attól függetlenül, hogy ratifikálták-e az azokat tartalmazó egyezményeket, vagy sem, mert a nemzetközi szokásjog áthághatatlan normáinak minősülnek.”²⁴¹

Maga a Nemzetközi Bíróság azonban e tanácsadó véleményben nem nyilatkozott a humanitárius jogi szabályok *ius cogens* természetéről;²⁴² ennek ellenére a nemzetközi bírói gyakorlatban találunk ezt erősítő kijelentést.

„Továbbá, a nemzetközi humanitárius jog legtöbb szabálya, különösen a háborús bűncselekményeket, emberiesség elleni bűncselekményeket és a népirtást tiltóak, szintén a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő, azaz eltérést nem engedő és felsőbbrendű normáinak (*ius cogens*) számítanak.”²⁴³

A humanitárius jog megsértése miatti egyéni felelősség önmagában véve szintén nem új keletű szabály. A nemzetközi humanitárius jog modern, gyakran idézett előfutáiraiként értelmezhető dokumentumokban már a XIX. század második felében megjelentek a szabályok megsértésének egyéni felelősségre épülő szankciói. E kérdésben az amerikai polgárháborúban az Unió haderejének nemzeti szabályozását jelentő *Lieber kódex* rendelkezik közvetlenebb relevanciával, mert annak szabályait egyes esetekben a Konföderációs csapatok elfogott, súlyos jogsértéseket elkövető tisztjeivel szemben is alkalmazták. A *Lieber kódex* 44-47. cikkei,²⁴⁴ az Egyesült Királyság jogi hagyományaiban talán a „tekintélyes jogkönyvek” babérjaira törő magánjellegű jogi kompiláció, az ún. *Oxford*

²⁴¹ Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága..., ICJ Reports 257. o. 79. bek.

²⁴² Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága..., ICJ Reports. 258-259. o. 83-84. bek.

²⁴³ Kupreskic, Elsőfokú ítélet, 520. bek.

²⁴⁴ A megszállt országban a személyekkel szembeni bármely indokolatlan erőszak, a tulajdon bármely, az előljáró tiszt által el nem rendelt elpusztítása, bármely rablás, fosztogatás vagy kifosztás, még akkor is, ha a helyet erővel foglalták el, az ilyen helyek lakosaival szemben bármely nemi erőszak, sérülés okozása, csonkítás vagy megölésük halálbüntetés vagy a cselekmény súlyának megfelelő más súlyos büntetés terhe alatt tilos.

Manual 84. cikke,²⁴⁵ nem is beszélve a Genfi egyezmények vonatkozó cikkeiről,²⁴⁶ már az egyén felelősségét mondták ki a humanitárius jog bizonyos szabályainak legsúlyosabb megsértései miatt. Sőt, ez ma már magában foglalhatja az egyén polgári jogi felelősségét is.²⁴⁷

Természetesen az a tény, hogy az állam és az egyén is felelős legyen egy adott cselekményért önmagában még nem jelent problémát. A két modell egymást jól kiegészítheti, hiszen a nagymértékű károkkal járó súlyos atrocitások esetén a kárfelelősség tekintetében célszerűbb az állammal, míg a büntető felelősség tekintetében az egyénnel szemben eljárni: ahogy ezt közismert történelmi példák is igazolják.²⁴⁸

A potenciális átfedések ellenére a tételes jog szintjén az egyéni és az állami felelősség között *de lege lata* nyilvánvaló különbséget lehet és kell tenni.²⁴⁹ Az

Az ilyen erőszakos cselekményt elkövető katonát, akár tisztet, akár közlegényt, ha a cselekmény abbahagyására vonatkozó előljárói parancsnak ellenszegül, az adott előljáró a helyszínen jogosult megölni.

[A 45. cikk a zsákmány elosztásáról szól, a 46. a katonák valamennyi magánjellegű kereskedelmi tevékenységét tiltotta a megszállt területen]

47. cikk A valamennyi büntető törvény által üldözött bűncselekmények, mint például a gyűjtogatás, gyilkosság, csonkítás, testi sértés, útonállás, lopás, tolvajlás, csalás, hamisítás és nemi erőszak esetében, ha amerikai katonai ellenséges országban követi el annak lakosa ellen, nem az amerikai jog szerint büntetendők, hanem – amíg ez nem jár halálbüntetéssel – mindig a szigorúbb büntetés alkalmazandó.

²⁴⁵ Ha a fenti szabályokat megsértének, a jogsértő feleket meg kell büntetni, bírói meghallgatás után, annál a hadviselő félnél, amelynek a kezében vannak. Ezért:

84. cikk A háború jogát megsértő személyek büntetőjogban előírt büntető felelősséget viselnek. Ez a megtorlási eszköz csak akkor alkalmazható azonban, amikor az elkövető személye megállapítható. Ellenkező esetben a büntetőjog eszköztelen, és ha ilyenkor a sértett fél úgy érzi, hogy a cselekmény súlya miatt rá kell kényszerítenie ellenségét a jog tiszteletben tartására, nem marad más lehetősége erre, mint a represszáliák alkalmazása.

A represszáliák az egyenlőség általános szabálya alóli kivételnek tekinthetők, amennyiben egy ártatlan személynek nem lenne szabad egy bűnös miatt szenvednie. Ellentmondanak továbbá annak a követelménynek, hogy valamennyi hadviselő fél köteles a háború jogát tiszteletben tartani, az ellenfél magatartása alapján vett viszonyosság nélkül. Ez a szükséges szigor azonban némileg módosul az alábbi megkötések szerint:

[A szöveg a 85. cikkben a represszáliák alkalmazására vonatkozó korlátokkal folytatódik.]

²⁴⁶ L. az 1949. évi Genfi egyezményekben: Első egyezmény, 49. cikk; Második egyezmény, 50. cikk; Harmadik egyezmény, 129. cikk; Negyedik egyezmény, 146. cikk

²⁴⁷ HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law* 554. o., Római statútum. 75. cikk (2) bek.

²⁴⁸ PIERRE-MARIE DUPUY: *International Criminal Responsibility...* in: Kommentár 1. 1086. o. L. még a jelen kötetben: 41. o. 220. lábjegyzet, és ANDRÉ NOLLKAEMPER: *Concurrence...* 617-618.

²⁴⁹ „Az állam nem zárhatja ki saját felelősségét nemzetközi jogot sértő cselekménye miatt a cselekményt megvalósító állami tisztviselők elleni eljárással és büntetéssel. Ezek a személyek sem bújhatnak az Állam mögé saját felelősség tekintetében, amely a rájuk alkalmazható nemzetközi jogi szabályok megsértése miatt keletkezett.” YILC, 2001, vol. II, Part Two, p. 143, para. 3; L. még: CRAWFORD-PEEL-OLLESON: *op. cit.* 979. o.

Államok felelőségéről szóló tervezet például „nincs hatással egyetlen olyan személy egyéni felelőségére sem, aki valamely állam képviselőjében eljárva cselekszik.”²⁵⁰ Az egyéni felelőség oldaláról vizsgálva ugyanezt az elhatárolódást találjuk: az egyéni felelőséget nem érinti, ha az elkövető hivatalos minőségében cselekedett.²⁵¹ Továbbá a mai nemzetközi büntetőtörvényszékek, és így az ICC is, csak természetes személyekkel kapcsolatban járnak el, anélkül, hogy ez elvben bármilyen következménnyel járna az állam felelőségére.²⁵² Az egyéni felelőség Római statútumban szereplő általános szabályai szerint:

A jelen Statútumnak az egyén büntetőjogi felelőségére vonatkozó rendelkezései nem érintik az Államok nemzetközi jogi felelőségét.²⁵³

A Statútumnak ez a hangzatos ígérete azonban még az Államok felelőségéről szóló tervezet támogatásával sem biztos, hogy az ICC keretein kívül is tartható. Ha ugyanis egy hivatalos minőségben eljáró állami tisztviselőről, vagy bármilyen más állami funkcionáriusról megállapítja az ICC, hogy *hivatalos minőségében eljárva* nemzetközi bűncselekményt követett el (ami természetesen magában foglalja a nemzetközi jogsértés tényét), ezáltal e kérdés már a részes államok felé *res iudicata* – bár ez utóbbi megállapítás inkább a Statútum szelleméből, mint e tekintetben mérsékeltén informatív szövegéből vezethető le.²⁵⁴

Ha viszont az ICC ítélete alapján bizonyítottan tekinthető a hivatalos minőségben történt jogsértés, akkor az könnyen lehet az állam felelőségére vonat-

²⁵⁰ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* 58. cikk. N.B. itt is „az állam nevében cselekszik” fordulat szerepel a hivatalos, illetve magánjellelű cselekmény megjelölés helyett.

²⁵¹ L. pl.: III. „nürnbergi alapelv”, Római statútum. 27. cikk,

²⁵² Az egyéni felelőség alkalmazásából eredő, közvetlenül az államra vonatkozó hatások okán az ICTY gyakorlatában a Blaskić ügyben hozott végzés (*subpoena duces tecum*) miatt jelentkezett probléma (l. alább, 30. oldaltól a I.5.2. szakaszban), de hasonló kérdés felbukkant többek között a Furundzija ítéletben is, a kínzás és embertelen bánásmód tilalma kapcsán: Elsőfokú ítélet, 54-56. o. 142., 145., 149-150. §§

²⁵³ Római statútum. 25. cikk (4) bek.

²⁵⁴ A Római statútum ilyen irányú kifejezett rendelkezésének hiányában a nemzetközi jog forrásai közül a Nemzetközi Bíróság statútumának 38. cikke szerinti bírói gyakorlatként értékelhető lehet az ICC ítélete is, ez azonban csak a jog megállapításának segédeszköze, és nem annak forrása. Ugyanakkor aggályos lenne, és véleményem szerint az *ut res magis valeat quam pereat* elvével is ellentétes, ha az ICC ítélete e vonatkozásban nem minősülne *res iudicata-nak*. A komplementaritás ugyan kizárná az ICC eljárással párhuzamos rosszhiszemű eljárások lefolytatását nemzeti bíróságon, de az ICC ítéletét követően hozott, azzal ellentétes tartalmú ítélet lehetősége az egész nemzetközi felelőségre vonási rendszert aknázná alá.

kozó „nagyon meggyőző” információ, nem perdöntő bizonyítéka is.²⁵⁵ Igaz, nyilvánvalóan nem az ICC-n, hanem annak ítélete alapján más fórum előtt, feltéve természetesen, hogy e másik bíróság egyáltalán rendelkezik joghatósággal. Az Államok felelősségéről szóló tervezet magyarázata több ponton is egyértelműen leszögezi: ha a személy hivatalos minőségben, vagy hatósági színben feltűnve jár el, akkor cselekménye az államnak betudható.²⁵⁶

„... az Állam felelős vezetőinek tetteiért, akár a Főhatalom törvényhozó, végrehajtó, vagy bírói ágához tartozzanak, mindaddig, amíg cselekményeiket hivatalos minőségben követik el.”²⁵⁷

„Az Állam, mint a nemzetközi jog alanya, felelőssé tehető szerveinek, közreműködőinek és tisztségviselőinek magatartása miatt, amelyek szervezetrendszeréhez tartoznak és mint ilyenek járnak el, attól függetlenül, hogy rendelkeznek-e a belső jogban önálló jogalanyisággal.”²⁵⁸

Ha az ICC ítéletének bármilyen kötelező vagy legalábbis bizonyító erőt tulajdonítunk a tényállás egyes elemeinek tekintetében, a Statútum 25. cikk (4) bekezdésének rendelkezése *érdemi* betarthatósága látszólag azt követeli meg, hogy az ICC-nek lehetőleg kerülnie kell az elkövetés hivatalos minőségének megítélését: az eredetiben szereplő „*irrelevance of official capacity*” helyett tehát e tekintetben találó lehet a magyar fordításban szereplő „hivatalos minőség figyelmen kívül hagyása” fordulat tényközlés helyett kötelezettségként történő értelmezése.

Ez a megközelítés azonban ellehetetlenítené a parancsnoki lánc mindkét irányba történő megfelelő értékelését, és egy bizonyos rang felett elméletivé tenné a felelősségre vonhatóságot. Ezért tehát e szabály nem is annyira az ICC betartandó feladata, mint inkább iránymutatás más, az államok felelősségével foglalkozó fórumok felé, hogy az ICC ítéletét ne tekintsék *res iudicata*-nak az államok felelősségével kapcsolatban.²⁵⁹

Az ICC azonban nem az első fórum, amelyik egyéni elkövetők ellen folytat eljárást. Állami vezetőkkel szemben a legkevesebb jogi akadállyal szembesülve

²⁵⁵ *A népiirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása 2007*, ICJ Reports, ügyben hozott ítéletében a Nemzetközi Bíróság az ICTY ítéletét nem mint ítélt dolgot, hanem mint kiemelt bizonyító erővel bíró bizonyítékot használta fel. L. alább, 79. o.

²⁵⁶ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 93. o.

²⁵⁷ Salvador Commercial Company ítélet, 477. o. idézi: YILC, 2001. Vol. II. 2. rész 40. o.

²⁵⁸ YILC, 2001. Vol. II. 2. rész, 39. o. (7)

²⁵⁹ Ahogy azt az ICJ tette a Srebrenicai népiirtással kapcsolatos ICTY ítéletekkel. L. alább, 79. o.

saját országuk bírái járhatnak el.²⁶⁰ Az ilyen nemzeti eljárások szempontjából vizsgálva az állami és egyéni felelősség összefüggéseit, azt találjuk, hogy ha az elkövetőt bűnösnek találják hivatalos minőségében elkövetett, nemzetközi jogot is sértő bűncselekményben, az állam szimbolikusan elhatárolódik ugyan az elkövető cselekményétől, kifejezve, hogy a személy *ultra vires* járt el. Ez azonban épp hogy nem zárja ki az állam felelősségét, hanem bizonyítja azt.²⁶¹ Egy ilyen ítélet továbbá a kivételesen alkalmazható elégtételadás egyik formájaként is értékelhető.²⁶² Az elégtételadás azonban, épp kivételes jellege miatt, nem zárja le *önmagában* a felelősségi jogviszonyt: csak akkor, ha a kártérítés illetve az eredeti állapot helyreállítása nem elérhető.

Feltételezhető, hogy az államok bírái nagyobb hajlandóságot mutatnának az egyes állami vezetők nemzetközi bűncselekmények miatti felelősségre vonására, ha ezáltal az államnak magának a felelősségét mérsékelhetnék, vagy akár ki is zárhatnák. Ezzel szemben a jelenlegi szabályozás szerint, ha a hivatalos minőségben eljáró személyt a nemzeti hatóság bűnösnek találja, ezáltal az adott személy mentesül a nemzetközi büntetőeljárás ódiума alól, de az állam maga épp ezáltal könnyebben tehető felelőssé más fórumok előtt.²⁶³

Az Államok felelősségéről szóló tervezet szerint a nem hivatalos minőségben történt, magánjellegű elkövetés főszabályként, *lex specialis* hiányában kizárja az állam felelősségét.²⁶⁴ Ugyanakkor természetesen e két kategória elhatárolása már elméletben is problémás lehet,²⁶⁵ a gyakorlatban pedig nagyon könnyen vethet fel

²⁶⁰ Sem az egyetemes joghatóság, sem a nemzetközi büntetőbíráskodás nem megoldás önmagában arra, hogy növelje az államok hajlandóságát saját vezetőik kiadását illetően. BERNHARD GRAEFREATH: *Universal Jurisdiction...*, 78. o.

²⁶¹ YILC, 2001, vol. II, Part Two, p. 42, para 13, & p. 45, paras. 1-2

²⁶² L. az egyénnel szembeni fegyelmi vagy büntető intézkedések alkalmazását, mint az elégtétel egyik lehetséges formáját. YILC, 2001, vol. II, Part Two, 106. o. 5. bek., valamint: „A felelős állami tisztviselők elleni eljárás és megbüntetésük a jóvátétel szempontjából lehet releváns, különösen az elégtételadás okán.” 840. jegyzet, YILC, 2001, vol. II, második rész, 143. o.

²⁶³ Az összetett aktusokról szóló 15. cikk értelmében több állami tisztviselő egyéni aktusa valósíthat meg államnak betudható jogellenes cselekményt. A konkrét példák többek között a népiirtást és az emberiség elleni bűncselekményeket említik. YILC, 2001, vol. II, második rész, 62. o. para. 2. Az ICTY Fellebbviteli Tanácsának Tadic ügyben tett megállapítása szerint: „az államok nem tehetik meg, hogy egyrészt egyéneken keresztül hajtsák végre ténylegesen aktusukat, másrészt elhatárolják magukat e személyektől, mielőst azok megsértik a nemzetközi jogot.” Dusko Tadic, Fellebbviteli ítélet, 117. bek.

²⁶⁴ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 81. o. 3. bek., 84. o. 9. bek. stb.

²⁶⁵ Különbséget kell tenni továbbá a tisztán hivatalos vagy magán minőségben, a hivatalos minőség túllépésével, azzal visszaélve elkövetett cselekmények között. A tényleges minősítés és elhatárolás kérdésében azonban a kommentár is eseti megközelítést javasol. *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 91. o. 3. bek.

problémákat,²⁶⁶ ahogy azt a Belga letartóztatási parancs ügyében (a továbbiakban: Yerodia ügy) hozott ítélet értelmezése mutatja: felvetődhet ugyanis olyan értelmezés, amely szerint nemzetközi bűncselekményt csak magánszemélyként lehet elkövetni, még akkor is, ha az elkövető valamely állam állam-vagy kormányfője, vagy egyéb hivatalos személye.²⁶⁷ Az ítélet ezen abszurd értelmezése leginkább azért tarthatatlan, mert ezáltal túl könnyű lenne elkerülni az állam felelősségét a nemzetközi jog legsúlyosabb megsértései miatt. Mindazonáltal a magánjellegű elkövetés is elérhet egy olyan mértéket, ahonnan kezdve már az államnak betudhatóvá válik,²⁶⁸ ha mögötte – a Teheráni túszügy amerikai érvanyagában szereplő koncepcióhoz hasonló – *de facto* funkcionáriusok állnak.²⁶⁹ Ez tehát a mulasztásban megnyilvánuló jogsértés alapján mindenképpen megalapozhatja a magánszemélyek cselekményei esetén is az állam felelősségét. E mulasztás mértéke a Teheráni túszügy extremitása mellett a Tellini ügy lehet:

„Az Állam saját területén, idegenek ellen elkövetett politikai bűncselekmények elkövetése miatt felelőssége csak annyiban állapítható meg, amennyiben nem hajtott végre minden, a bűncselekmény megelőzése, illetve az elkövető felkutatása, letartóztatása és bíróság elé állítása érdekében tőle elvárható cselekményt.”²⁷⁰

Mivel azonban mindkét rendszerben (az állami és egyéni felelősség megállapítása során) ugyanazon cselekmény elbírálásáról van szó, a kétszeres ítélet tilalma,²⁷¹ illetve az imént idézett Tellini ügy és például a Yerodia ügyben²⁷² született ítélet homályos tartalma miatt joggal vetődhet fel, hogy vajon kizárhatja-e

²⁶⁶ ANDRÉ NOLLKAEMPER: *Concurrence...*, 615. o.,

²⁶⁷ MARINA SPINEDI: *State Responsibility...* 895-896. o. Az idézett álláspontot a hivatkozott cikk szerzője is elutasítja.

²⁶⁸ GREGORY TOWNSEND: *State Responsibility for Acts of De Facto Agents*, 635-636. o.,

²⁶⁹ Megjegyzendő, hogy a Teheráni túszügyben a Nemzetközi Bíróság csak a *de facto* ügynökök létezésének elvi lehetőségét ismerte el, a konkrét ügyben az iráni felelősséget annak mulasztása alapján állapította meg. L. *Az Egyesült Államok teheráni diplomáciai és konzuli személyzete* (USA v. Irán) ICJ Reports, 29. o. 58. bek

²⁷⁰ League of Nations Official Journal, 5th Year, No. 4 (April 1924), 524. o.

²⁷¹ Amely az egyéni felelősség meghatározó része, mind az állam-állam közötti, (SCHNEYOUR-ZALMAN FELLER: *Concurrent Criminal Jurisdiction...*, 44. o.) mind a nemzetközi törvényszékek és államok (L. Római statútum 20. cikk, vagy fentebb, 30. o.) közötti szituációkban.

²⁷² *A 2000. április 11-i letartóztatási parancs* (Belgium v. Kongó) ICJ Reports, 2002. 3. o.

egyik felelősségi rendszer alkalmazása a másikat, vagyis lehet-e akár az egyéni, akár az állami felelősség alól kimentési ok a másik modell alkalmazása.²⁷³

Bár a jelenlegi szabályok szerint a válasz erre a kérdésre egyértelműen nemleges,²⁷⁴ és ezt számos érv támasztja alá,²⁷⁵ talán mégis elképzelhető olyan jogpolitikai megfontolás, amely alapján bizonyos esetekben igazolható lenne. Hiszen ha egy állam számára megcsillanna annak lehetősége, hogy saját felelősségének felvállalása helyett (és ne mellett) büntesse meg a tényleges elkövetőt, akkor lehet, hogy sokkal inkább mutatna hajlandóságot a ténylegesen felelős személyek megbüntetésére, mint jelenleg. Ha viszont az elkövető megbüntetése nem enyhíti az állam felelősségét, és saját, hivatalos minőségben eljáró vezetőjéről a nemzeti bíróság mondja ki, hogy nemzetközi bűncselekményt követett el – vagyis az államnak betudható jogsértő magatartásával kárt okozott – ezáltal a nemzeti bíróságok, *quasi* automatikusan, az állam kártérítési felelősségére vonatkozó. Az elkövető megbüntetése (akár nemzeti, akár nemzetközi eljárásban történjék), véleményem szerint elégtételadásnak minősülhet, és enyhítheti az állam egyéb jóvátételi felelősségét is.²⁷⁶ Hasonló megállapításra jutott a Nemzetközi Bíróság és az első, népirtás ügyében hozott ítéletében.²⁷⁷ E bizonyítékot szolgáltatnak más fórumok felé. Mindezen megfontolások ellenére is abszurd eredményre vezetne, ha e cselekményeket kivennénk az államok felelősségének köréből, hiszen ezáltal az ott alkalmazható intézkedések nem állnának a nemzetközi jogalanyok rendelkezésére: így különösen a *cessatio* és a jóvátétel különböző formáinak hiánya hatna különösen.²⁷⁸

II.4. A nemzetközi büntetőjog nemzeti fórumokon történő alkalmazásának korlátai

Az államok és egyének felelősségét összekapcsoló fenti javaslatok csak *de lege ferenda* értelmezhetőek. Az előző szakaszban kifejtett kategorikus jogsza-

²⁷³ A dilemma igazolására I. ANDRÉ NOLLKAEMPER: *Concurrence...* 615-616. o.

²⁷⁴ MICAELA FRULLI: *Jurisdiction Ratione Personae*, 533. o.

²⁷⁵ *Ibid.*

²⁷⁶ Ezt erősíti a *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* is, I. ott 885. lábjegyzet, 364. o. és a 266. o.: „fegyelmi vagy büntető intézkedés azonb személyekkel szemben, amik magatartása előidézte a nemzetközi jogot sértő aktust”

²⁷⁷ *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 463. pont 234. o.

²⁷⁸ MARINA SPINEDI: *State Responsibility...* 898-899. o.

bályi elhatárolás ellenére azonban már a jelenlegi szabályok szerint is felmerül olykor az egyének és az államok együttes felelőssége: ma ez leginkább a magas rangú állami vezetők büntetőjogi felelősségre vonásán keresztül érhető tetten. Amennyiben erre saját országukban kerül sor, közvetlen nemzetközi jogi joghatósági kérdések ritkán merülnek fel.²⁷⁹ Saját országukon kívüli felelősségre vonásuk azonban újabb perspektívából világítja meg az államok és egyének felelősségének kapcsolatát.

Az egyének nemzetközi jogon alapuló felelősségre vonásának legkorábbi lépései még az államköziség határain belüli megoldások voltak, azaz az államközi szabályok végrehajtását még kizárólag az államon belüli eszközök általi végrehajtáshoz rendelték.²⁸⁰ A kérdés, nemzetközi vonatkozású büntetőügyben mindössze annyi lehetett, hogy mely állam rendelkezik majd joghatósággal, illetve milyen alapon.

Schwarzenberger szerint egy olyan jogrendszerben, amelyben szükségszerűen egyszerre legalább két entitás mutatja a nemzetközi jogalanyiség és területi szervezethez jegyét, a jognak ki kell jelölnie azt a területet és azokat a személyeket amelyek felett azok joghatóságot gyakorolhatnak. Az ilyen hatáskörök lehetnek kizárólagosak (*exclusive*), párhuzamosak (*concurrent*) vagy korlátozottak (*limited*), területi illetve személyi alapokon. (*Ratione loci* és *ratione temporis*).²⁸¹

Ezek mellett – pontosabban ezek hiányában²⁸² – jelentkezett a modern korban az egyetemes joghatóság, amely egyes, nemzetközi jogban – akár a szokásjogban – meghatározott bűncselekmények esetén minden állam számára lehetővé teszi az elkövető elleni eljárás lefolytatását. Modern meghatározása szerint: „az egyetemes joghatóság olyan büntető joghatóságot jelent, amelyet kizárólag a bűncselekmény természete alapoz meg, tekintet nélkül az elkövetés helyére, az áldozatok vagy a feltételezett elkövető állampolgárságára, vagy bármely más kapcsolatra az ilyen joghatóságot gyakorló állammal.”²⁸³ Antonio Cassese felosztása szerint feltételes és teljes körű egyetemes joghatóságot különböztethetünk

²⁷⁹ L. pl. Etiópia 1994. december 13-án kezdeményezett eljárását Mengistu Haile Mariam, Fikre Selassie Wogderayes, Tesseam Belay Mengistu és mások ellen. Guatemala 2001-ben indított nyomozását Romeo Lucas Garcia és Efraim Rios Montt volt elnökök ellen. Bővebben: <http://www.preventgenocide.org/punish/domestic/index.htm> (2014. januári állapot)

²⁸⁰ HENRY T. KING JR.: *The Meaning of Nuremberg*, 143. o. MICHAEL BYERS: *op. cit.* 417. o.

²⁸¹ GEORG SCHWARZENBERGER: *International Law*, 183. o.

²⁸² ANTHONY SAMMONS: *The Under-Theorization of Universal Jurisdiction: Implications for Legitimacy on Trials of War Criminals by National Courts*, 115. o.

²⁸³ STEPHEN MACEDO (ed.): *The Princeton Principles*, 28. o. (1)

meg.²⁸⁴ Az ismert esetek többsége az első kategóriába tartozik, ahol az egyetemes joghatóság gyakorlásának feltétele az elkövető őrizetben tartása: az egyetemes joghatóság fogalmából fakadóan más kapcsolat nincs az eljáró állam és az egyén között. A teljes körű egyetemes joghatóság esetén olyan elkövetők ellen indul büntetőeljárás, akik az eljáró állammal semmilyen kapcsolatban nem állnak. Mindkét kategória mellett komoly érvek szólnak, ugyanakkor az egyetemes joghatóság kizárólagosságára építő nemzetközi bűnügyi rendszer a nemzetközi közjog gyakorlatára tekintettel igazságtalan, illetve működésképtelen lenne.²⁸⁵ A nemzetközi törvényszékek létrejöttének fő oka épp az egyetemes joghatóság nehézségeiben gyökerező „büntetlenség kultúrája”.²⁸⁶

Az egyetemes joghatóság történeti kialakulása a kalózkodással szembeni nemzetközi fellépéssel kezdődött. Grotiusnál még bűncselekményeket nem nevéstítve a „büntetés jogáról” olvashatunk, a szuverének egyik attribútumaként értékelve annak jogát, hogy az uralkodó akkor is jogosult az egyének megbüntetésére, ha őt vagy alattvalóit a bűncselekmény közvetlenül ugyan nem érintette, de a cselekmény bármely személyekkel kapcsolatban *kirívóan sérti a természetet illetve a népek jogának szabályait*.²⁸⁷ A XX. századra kiforrott gyakorlat különbséget tett a kalózkodás belső jogi tilalmai és a nemzetközi jogi által tiltott kalózkodás között. Ez utóbbi elleni fellépés elvi lehetőségét az adta meg, hogy a kalóz az emberiség egészének érdekeit sérti (*hostes humani generis*), ráadásul súlyos tetteivel elveszíti hazája (diplomáciai) védelméhez való jogát.²⁸⁸ Így egyetlen állam/szuverén érdekét sem sérti, ha vele szemben minden államot felhatalmazunk a büntetőeljárás lefolytatására; a kalózkodásra vonatkozó egyetemes joghatóság alapja tehát az államok közös, egységes *érdeke*.²⁸⁹

²⁸⁴ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 285-286. o.

²⁸⁵ M. CHERIFF BASSIOUNI: *Universal Jurisdiction...*, 82. o. A kalózkodással szembeni gyakorlat modern nemzetközi bűncselekményekre vonatkozó kétségeit l.: EUGENE KONTOROVICH: *The Piracy Analogy: Modern Universal Jurisdiction's Hollow Foundation* 187. o.

²⁸⁶ PAYAM AKHAVAN: *Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities*, 13. o.; LEILA N. SADAT: *Redefining Universal Jurisdiction*, 241. o.

²⁸⁷ HUGO GROTIUS: *A háború és béke jogáról*, II. könyv, 20.XL. 63. o. Grotius szerint az igazságszolgáltatásnak ez a formája azért is üdvözlendő, mert a cselekményben közvetlenül nem érintett hatalom elfogulatlanabb tud maradni, kevésbé befolyásolják érzelmei.

²⁸⁸ 1934-ben kínai kalózkodás ügyében állapította meg egy angol felsőbb bíróság: „A nemzetközi jog szerinti bűncselekményekről megállapítható, hogy az a jog nem rendelkezik eszközökkel üldözésükre és megbüntetésükre. A cselekményeket megvalósító magatartások minősítése, az elkövetők tárgyalása és megbüntetése a minden ország nemzeti jogára van bízva. [...] az ilyen kalózkodásban bűnös személy minden állam védelmén kívül helyezte magát. Már nem állampolgár, hanem *hostes humani generis*, és mint ilyen bármely államban igazságszolgáltatás elé állítható.” L. *In re Piracy Jure Gentium*, (1934) A.C. 586 Viscount Sankey L.C.

²⁸⁹ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 284. o.

Ha a kalózkodás helyébe a *delicta iuris gentium* modern fogalmait alkalmazzuk,²⁹⁰ máris egy igen hatékonynak látszó modellhez érkezünk. Jelentősen megváltozik viszont az egyetemes joghatóság alapja: az államok közös érdeke helyébe egyetemes értékek lépnek, így talán a jogi szabályozás a mindenkori politikai célok helyett új alapokra helyeződhet. A XX. század során több nemzetközi egyezmény készítői is az egyetemes joghatóságban látták a hatékonyság és a jogérvényesítés alapját, ilyen például az ENSZ kínzás elleni egyezménye és a terrorizmus elleni egyezmények némelyike.²⁹¹

Az egyének nemzetközi büntető felelőssége – amely kifejezésben ezúttal minden szó kiemelten hangsúlyos – akkor válik igazán „problémás területté”, amikor egy állam tisztviselője, hivatalos minőségben követ el súlyos nemzetközi jogsértést. Ebben az esetben az elkövető, még az állandó ICC megalakulása után is, hatékonyan működő, valódi nemzetközi intézményrendszer nélkül, könnyedén bújhat az állami funkcióból eredő immunitása mögé, mint ahogy azt a Nemzetközi Bíróság Kongó és Belgium legutóbbi jogvitájában hozott ítélete is mutatja.²⁹²

Az ICC eljárásának alapja, a nürnbergi elveknek megfelelően,²⁹³ az egyéni felelősség. Az egyének – a hontalanok jelen téma szempontjából elhanyagolhatóan szűk körét leszámítva – valamely állam személyi, illetve területi főhatalma alatt állnak. Az egyénekkel szembeni konkrét eljárásokban megnyilvánuló hatáskör gyakorlásához ezért az ICC esetében is szükséges, hogy az eljárásában érintett szuverének nevében eljáró személyek felett hatalmában álljon ítéletet mondani. Nem az állam lesz ezáltal „bűnösnek” nyilvánítva; a felelősség az egyént terheli, de ha az állam és állampolgár közötti átlagos viszonynál erősebb kötődés van a nemzetközi büntetőeljárásban terheltként megjelenő személy és az állam között, ha az egyén az állam képviselője, és cselekménye az államnak is betudható, akkor az állam mögöttes felelőssége sem kizárható.²⁹⁴ Ebből a szempontból tehát

²⁹⁰ A nemzetközi bűncselekmények vonatkozó fogalmára nézve l. pl.: BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog I.*, 207. o. és *Nemzetközi jog II.* 225-235. o.

²⁹¹ *Kínzás és embertelen bánásmód tilalmáról szóló 1984. évi egyezmény* (United Nations, Treaty Series, vol. 1465, p. 85.), 5-8 cikkek, *International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings* (1994), 6. cikk, *International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism* (1999), 7. cikk,

²⁹² L. A Yerodia ügyben felmerült kétségeket: ANTONIO CASSESE: *When May State Officials...* 854-858. o.,

²⁹³ L. *fenntebb*, 36. és 43. old

²⁹⁴ DAVID S. KOLLER: *Immunities of Foreign Ministers: Paragraph 61 of the Yerodia Judgement as It Pertains to the Security Council and the International Criminal Court*, 28. o.; MARK A. SUMMERS: *Immunity or Impunity - The Potential Effect of Prosecutions of State Officials for*

anyagi-kártérítési, ha úgy tetszik reálpolitikai háttere is lehet - az alapvető presztízs és politikai okokon túl - annak, hogy az államok igyekeznek kivonni állampolgáraikat a nemzetközi büntetőeljárások alól.²⁹⁵

A nürnbergi eljárás után évtizedekig nem merült fel újra a tételes jog szintjén új nemzetközi törvényszék felállítása.²⁹⁶ A hidegháborús viszonyok között erre nem is volt reális esély.²⁹⁷ A még szabadlábban lévő háborús bűnösökkel szembeni fellépés az egyetemes joghatóság szélesebb körű alkalmazását igényelte.²⁹⁸ Hiszen, mint azt már említettem, az ENSZ kodifikációs kísérlete az ötvenes évek elejére láthatóan megakadt²⁹⁹ – az anyagi jogi szabályok többé-kevésbé rendelkezésre álltak, de az azokat alkalmazni képes állandó intézményrendszer nem létezett, és az akkori belátható időn belül szinte kizárt volt, hogy létrejöjjön.³⁰⁰ Abban a helyzetben az egyetemes joghatóság volt az egyetlen lehetőség minden modern nemzetközi büntetőeljárás céljának elérésére, nevesül a legsúlyosabb bűnök büntetlenségének megszüntetésére.³⁰¹

A nemzetközi intézményrendszer átalakulásával viszont az egyetemes joghatóság gyakorlásának különböző formái, szigorúan jogtechnikai és nem erkölcsi szempontból vizsgálva, véleményem szerint visszalépést jelentettek-jeltenek. Azonos problémára – az állami szuverenitással visszaélő személyek által élvezett immunitásra – keres az egyetemes joghatóság is megoldást. Ez a megoldás

Core International Crimes in States Like the United States That Are Not Parties to the Statute of the International Criminal Court, 471. o.

²⁹⁵ Tadic ügy, 117. bek. A nemzeti hős vagy háborús bűnös dilemmára nézve l.: *fentebb*, 26. o. 115. jegyzet

²⁹⁶ Egy nemzetközi törvényszék elvi lehetősége azonban megjelent a népirtás és az apartheid elleni 1948. illetve 1973. évi egyezményekben, gyakorlatilag azonos megfogalmazásban: „A népirtással vagy a III. cikkben felsorolt egyéb cselekmények bármelyikének elkövetésével vádolt személyek felett azon állam illetékes bírósága ítélkezik, melynek területén a cselekményt elkövették, vagy Nemzetközi Büntető Bíróság, azon Szerződő Felek viszonylatában, amelyek annak joghatóságát magukra nézve elismerték.” A nagybetűs elnevezés félrevezető lehet, hiszen az eredeti szöveg szó szerinti fordítása mindkét egyezményből „olyan nemzetközi büntető törvényszék” lenne (*such international penal tribunal*). L. Genocidium egyezmény VI. cikk, Apartheid egyezmény, V. cikk,

²⁹⁷ FERENCZ BENJAMIN: *A Nuremberg Prosecutor's Response*, 178. o.; QUINCY WRIGHT: *A Proposal for an International Criminal Court*, 65. o.

²⁹⁸ Demanjuk v. Petrovsky ítélet, 582-583. SUZANNE LUTNICK: *Extradiction – Nazis*, 611. o.

²⁹⁹ VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 67. o.

³⁰⁰ QUINCY WRIGHT: *A Proposal for an International Criminal Court*, 66. o.; DIANE F. ORENTLICHER: *Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime*, 2558-2560. o.

³⁰¹ „Az egyetemes joghatóság lett a nemzetközi bűncselekmények büntetlensége ellen küzdők választott eszköze.” M. CHERIFF BASSIOUNI: *Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice*, 82. o.

látszólag közelebb áll a vesztfáliai modell államközi koncepciójához, hiszen egyrészt kizárólag állami hatóságok hatásköreinek átalakításával kívánja e célt elérni, másrészt, ennek árnyoldalaként erősen politikai színezetűvé teheti az ilyen eljárásokat.³⁰² Mivel ezeket a cselekményeket nem az állam ellen, hanem épp annak nevében követik el, a büntetés igazolására szolgáló hagyományos elméletek alkalmazása a nemzetközi bűncselekményekre rendszerint kudarcot vall.³⁰³

Az egyetemes joghatóság elterjedése által kiváltott nagyhatalmi félelmeket tükrözi Henry Kissinger tanulmánya, amelyben a jognak alávett világpolitikát egyenes útnak látja a „bírák zsarnokságához”, amely szerinte, mint az erényesek zsarnoksága általában, inkvizícióhoz, sőt egyenes boszorkányüldözésekhez vezethet.³⁰⁴

Az egyetemes joghatóság legfontosabb történelmi szerepe a hidegháború alatt a holokauszt bujkáló felelőseinek megbüntetése volt: e folyamat első, jelentősebb hulláma a XX. hatvanas éveinek végére lezárult.³⁰⁵ Az egyetemes joghatóság alkalmazásának a széles közvélemény számára legismertebb példája a Jeruzsálemi Kerületi Bíróságon lefolytatott Eichmann-ügy. A kilencvenes évek végén még úgy tűnt, ez egyben megoldás is az állami vezetők büntetlenségére.³⁰⁶ Akkor az Augusto Pinochet elleni eljárás került a reflektorfénybe, mint az első olyan ügy, amelyben egy volt államfő lett volna terhelt más állam területén indult büntetőügyben, a saját országában hivatali ideje alatt elkövetett cselekményeiért.³⁰⁷ Az egyetemes joghatóság szerepének ártértékelését, a nemzetközi törvényeségeket tartalmazó környezethez adaptálást rejti a Nemzetközi Bíróság 2002-es, sokat bírált ítélete Abdulaye Yerodia Ndombasi volt kongói demokratikus köztársaságbeli külügyminiszter ellen kiadott belga letartóztatási parancs ügyében.³⁰⁸ A fenti példák jelzik továbbá egyrészt azt a nehézséget, amelyet az állami vezetők befolyása jelenthet, amellyel az állami immunitása, végső soron felelőssége mögé

³⁰² M. CHERIFF BASSIOUNI: *Universal Jurisdiction for International Crimes...*, 82. o.; konkrét politikai tényezőkre példákat l.: MICHAEL BYERS: *The Law and Politics of the Pinochet Case*, 416. o.

³⁰³ ALICE H. HENKIN: *State Crimes: Punishment or Pardon*, (Conference Report), 185. o.

³⁰⁴ HENRY KISSINGER: *Pitfalls of Universal Jurisdiction*, 87-88. o. A tanulmány erős érzelmi töltetével kapcsolatban érdemes felidézni Augusto Pinochet brit letartóztatása után a Guardian-ben 1998. november 27-én megjelent rövid levelet: „Az utcámban lakó kambodzsai pár már nagyon várja Henry Kissinger következő látogatását.” Id.: PHILIPPE SANDS: *After Pinochet: The Role of National Courts*, 68. o.

³⁰⁵ TAKÁCS PÉTER: *Hostes humani generis*, 21. o.

³⁰⁶ BERNARD GRAEFRAETH: *Universal Criminal Jurisdiction...*, 72-73. o.

³⁰⁷ MICHAEL BYERS: *The Law and Politics of the Pinochet Case*, 417. o.

³⁰⁸ PAUL SCHIFF BERMAN: *The Globalization of Jurisdiction*, 360-361. o.

bújva igyekeznek elkerülni a felelősségre vonást. Ilyen befolyással Eichmann már nem rendelkezett a tárgyalása idején, Pinochet és Yerodia még igen. Ezek a példák másrészt elhatárolják egymástól a nemzetközi és a nemzeti törvényszékek lehetőségeit: ezeket a határokat a Charles Taylor ügyében eljáró hibrid Sierra Leone-i Különleges Bíróság döntése alapján lehet egyértelműen azonosítani. A jelen szakasz címében szereplő lehetőségek tehát a joghatóság gyakorlásának jogcímei, köztük előkelő helyen az egyetemes joghatóság lehetnének, míg az eljárásjogi korlátok elsősorban az állami immunitásból fakadó személyi mentességekkel azonosak, ahogy azt az alábbi példák igazolják.

II.4.1. Az Eichmann ügy

A nürnbergi per után a náci háborús bűnösök elleni eljárások, mind a mai napig rendszerint az egyetemes joghatóság alapján indult nemzeti eljárások voltak.³⁰⁹ A számos magyar vonatkozással bíró Eichmann ügy nem csak Izrael állam és a zsidó nép számára szimbolikus és gyakorlati értéke miatt vált az egyetemes joghatóság gyakran idézett példájává: az ítélet megállapításai és az eljárásban tapasztalt gyakorlati problémák az eset körülményeitől függetlenül is megkerülhetetlen lépcsőfokok az egyetemes joghatóság szerepének megértéséhez.

Amennyire közismert a büntetőügy történeti háttere, az eljárás egyes konkrét jogi részletei évekig csak hivatkozásokon keresztül voltak hozzáférhetőek: maguk a periratok (angol) fordításban csak évtizedekkel az eljárás után váltak hozzáférhetővé.³¹⁰ Ezekből megállapítható, hogy az eljárás nemzetközi jogi mintákat követő³¹¹ izraeli nemzeti jog alapján zajlott;³¹² nemzeti bíróságról lévén szó nem meglepő, hogy a vádpontok egyike sem alapult közvetlenül a nemzetközi jogon.³¹³

³⁰⁹ Ez elsősorban az Izraelben, vagy általában az Európán kívül hozott ítéletekre igaz. Egyetértek azonban azzal az állásponttal, miszerint a német, holland, francia vagy akár magyar ügyek, ahogy azt KLAUS BARBIE vagy ZENTAI KÁROLY esete példázza, inkább a területi, a passzív személyi vagy az állami önvédelmi elvre épülő joghatóságra épültek. L. MITSUE INAZUMI: *Universal jurisdiction in modern international law: expansion of national...* 56-57. o. Azokat az ügyeket, amelyeknél sem a területi, sem a passzív személyi elv nem állapítható meg hívhatjuk tényleges egyetemes joghatóság körébe tartozónak. MENNO T. KAMMINGA: *Lessons Learned from the Exercise of Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offenses*, 964. o.

³¹⁰ A Rubin Mass kiadó 1993-ban jelentette meg, ma már webes felületen is hozzáférhető: <http://www.nizkor.org/hweb/people/e/eichmann-adolf/transcripts/>

³¹¹ EICHMANN ítélet, 16. bek.

³¹² L. EICHMANN ítélet 4-5. bek.

³¹³ EICHMANN-t a zsidó nép és az emberiség elleni bűnök mellett háborús bűncselekménnyel vádolták, a cselekmények meghatározása a 5710-1950 számú, *Nazis and Nazi Collaborators (Punishment) Law* alapján történt. A tényállások nagymértékű tartalmi hasonlóságot, de nem

Viszont a védelem indítványa nyomán a joghatóság amúgy is kötelező vizsgálatán túl a Bíróság részletes nemzetközi jogi elemzésbe is bonyolódott, amely az egyetemes joghatóság számos kérdését is érintette. A védelem indítványa két nemzetközi jogi kérdésben támadta a bíróság joghatóságát:

- (a) az izraeli jog nemzetközi jogot sért és kilép az izraeli jogalkotás keretei közül, azáltal hogy büntetni rendelt olyan cselekményeket, amelyeket az állam határán túl és létrehozása előtt, egy másik ország nevében szolgálatot teljesítő személyek követtek el („Act of State”), olyan személyek ellen, akik nem voltak izraeli állampolgárok.
- (b) nemzetközi jogba ütközik és meghaladja a bíróság joghatóságát a Vádlott izraeli felelősségre vonása külföldön történt elrablását követően.

A Bíróság külön-külön vizsgálta e két kérdést: az első előkérdéseként hosszasan elemezte az izraeli és az e kérdésben annak mintájául szolgáló brit jog alapján a nemzetközi jog és belső jog viszonyát. Majd megállapította, hogy a joghatóságot megalapozó izraeli jog nemhogy nincs konfliktusban a nemzetközi jog vonatkozó szabályaival, hanem megfelel „a népek joga legkiválóbb hagyományainak”.³¹⁴ Hugo Grotius tanainak magyarázataként a Bíróság azt is megállapította, hogy „minden állam erkölcsi kötelessége – az áldozatok kilétére tekintet nélkül – büntetéshez való természet adta joguk kikényszerítése olyan elkövetőkkel szemben, akik kirívóan sértették meg a népek jogának szabályait.”³¹⁵

A Bíróság szerint Izrael büntetéshez való joga részben a cselekmények egyetemes jelentőségében rejlik. Az egyetemes joghatóság XX. századi alkalmazásának *raison d'être* -jét találjuk a Bíróság ítéletében:

Ezek a bűncselekmények, amelyek az egész emberiség sérelmére követtek el, és amelyek megrázták a népek lelkiismeretét, maguk a népek joga ellen elkövetett bűncselekmények (*delicta iuris gentium*). Ezért ahelyett, hogy a nemzetközi jog tagadná vagy korlátozná az államok joghatóságát ilyen ügyekben, egy Nemzetközi Bíróság (International Court) hiányában a nemzetközi jognak minden ország

teljes azonosságot mutatnak a nürnbergi tényállásokkal. (A háborús bűncselekmények tényállása például nem a nemzetközi jogra utaló keretszabály, hanem egy, a MARTENS záradékra emlékeztető tételes felsorolás.)

³¹⁴ EICHMANN, 11.

³¹⁵ EICHMANN, 14.

jogalkalmazására és jogalkotására szüksége van, büntető szabályainak kikényszerítésére és a bűnözőkkel szembeni tárgyalások lefolytatására. A nemzetközi jog szerinti bűncselekményekre vonatkozó joghatóság egyetemes.³¹⁶

Adolf Eichmann-é volt az első és egyetlen végrehajtott halálos ítélet Izraelben:³¹⁷ Eichmann mögött azonban az ítélet meghozatalakor már nem állt tényleges súlyt jelentő politikai támogatás: nem élvezett sem diplomáciai sem egyéb mentességet, és egykori hivatalos minősége ellenére a hatvanas évek német államai politikai tekintetben sem vállaltak vele közösséget. Az államok által gyakorolni kívánt egyetemes joghatóság azonban eleve kudarcra van ítélve minden olyan ügyben, amikor a feltételezett elkövető bármilyen, nemzetközi jog által elismert mentességet élvez vagy további bonyodalmat okoz azoknak a diktátoroknak a sorsa, akik a (világ)politikai helyzet számukra kedvező konstellációja miatt „ellentmondásos” személyiségeknek minősülhetnek.³¹⁸

II.4.2. Augusto Pinochet kiadatási eljárása

Antikommunizmusa révén a politikatörténeti értelemben vett „Nyugat” egyes országai számára ilyen „ellentmondásos” személyiség volt Augusto Pinochet, Chile egykori elnöke, akinek vezetése alatt a kínzások és eltűnések tömegesen fordultak elő országában. Diktatúrája több, nemzetközi jogi szempontból kétséges lépcsőben próbálta garantálni mentességét:³¹⁹ néhány évvel sikeres katonai puccsa után, hatalmának teljében, törvényi amnesztiát biztosítottak az addig elkövetett jogsértésekre.³²⁰ Lemondása után, egy politikai alku részeként örökös szenátori címet kapott,³²¹ ami garantálta mentességét még azon túl is, amit a korábban elfogadott közkegyelem megítélt. A Chilében élvezett mentessége ellenére egy spanyol bíróság elfogatóparancsot adott ki ellene, spanyol állampolgárok ellen elkövetett cselekményei miatt. A parancs végrehajtására és jogi

³¹⁶ EICHMANN, 12. (saját kiemelés)

³¹⁷ ANDREW DAVID WOLFBURG: *Israel v. Ivan (John) Demjanjuk; Wachmann Demjanjuk Allowed to Go Free*, 448. o.

³¹⁸ L. pl.: UDVARDY ZOLTÁN: *Szeptember 11.: chilei búcsú a bolsevizmustól*, Magyar Nemzet on-line, 2009. szeptember 11.

³¹⁹ RONALD S. SYLE: *The Legitimacy of Amnesties Under International Law and General Principles of Anglo-American Law: Is a Legitimate Amnesty Possible?*, 170. o.

³²⁰ RONALD S. SYLE: *op. cit.*, 199. o.

³²¹ MUGAMBI JOUET: *Spain's Expanded Universal Jurisdiction to Prosecute Human Rights Abuses in Latin America, China, and Beyond*, 502. o.

vitájára végül kiadatási kérelem alapján Angliában került sor, amikor Pinochet 1998-ban gyógykezelésre az Egyesült Királyságba látogatott. Az ügy több fellebbezés után végül az angol Lordok Háza elé került.³²² A Lordok Háza hosszas vita után elfogadta ugyan az egyetemes joghatóság létezését a kínzásra vonatkozóan,³²³ ugyanakkor az államfők által élvezett immunitásról megállapította:

A nemzetközi jog alapvető elve, hogy egy szuverén állam (fórum szerint) ne minősítse kötelező jogi erővel más állam magatartását. A külföldi állam eljárási mentességet élvez az fórum szerinti országban. Ez az immunitás büntető és polgári felelősségre is kiterjed. Az állami immunitás valószínűleg az uralkodó történelmi immunitásából fejlődött ki. Bárhogyan is, az államfők személyes immunitása a mai napig fennmaradt: az államfő ugyanolyan immunitást élvez, mint az állam saját maga.³²⁴

Az angol jog – és annak részeként a nemzetközi jog – vonatkozó szabályainak értelmezésével a Lordok Háza különbséget tett a diplomaták által élvezett mentesség és az államfők mentességei között.³²⁵ Mindkét esetben eljárásjogi mentességről van szó, de az államfők esetében megkülönböztettek anyagi és személyes mentességeket. Pinochet személyes mentességei államfői hivatalának lejártával megszűntek, anyagi jog mentességei azonban nem személyéhez, hanem az általa az állam nevében végrehajtott cselekményeihez kötődnek,³²⁶ ezért ezek mentessége tőle független, tulajdonképpen az államot illetik meg. Az eljárás

³²² Az első tanács összeállítása nem volt megfelelő, ezért a kiadatásról szóló 1998-as ítéletet megsemmisítették, és 1999-ben új összetételben vizsgálták újra a kérdést. Az 1998-as első ítélet szűk többséggel (3:2) úgy döntött, hogy bizonyos cselekmények a nemzetközi jog szerint elfogadhatatlanok, attól függetlenül, hogy ki követte el azokat. L. ANDREA BIANCHI: *Immunity vs. Human Rights...*, 240-241. o. Az alábbi idézetek mindegyike a második, 1999. március 24-i ítéletben szerepel.

³²³ Vitatott volt többek között, hogy van-e olyan bűncselekmény a spanyol kiadatási kérelemben, amely mind a spanyol, mind az angol jog alapján büntetendő. Tulajdonképpen e vita alapja is az állami immunitásban keresendő, hiszen az időtényező figyelembevételével azt kellett mérlegelni, hogy van-e egyáltalán olyan cselekmény, amely mindkét jog szerint üldözendő, és amire az immunitás az angol jog megközelítése szerint már nem terjed ki.

³²⁴ Regina -v- Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others, ex parte Pinochet Ugarte; Regina -v- Evans and Another and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others, ex parte Pinochet Ugarte (No 3) [1999] UKHL 147 [2000] 1 AC 147 [1999] 2 WLR 825 [1999] 2 All ER 97 (LORD BROWNE-WILKINSON)

³²⁵ *Ibid.*

³²⁶ LORD MILLET: „Az állami immunitás nem személyes jog. Az állam szuverenitásának attribútuma.”

központi kérdése tehát az volt, hogy ez alól a mentességi kör alól létezik-e, és ha igen milyen terjedelemben kivétel a nemzetközi *ius cogens* megsértése miatt. A kivételt az adott ügyre vonatkozóan az ENSZ kínzás elleni egyezményében találta meg az eljáró lordok többsége³²⁷ – az azonban számukra csak a brit ratifikáció idejétől, azaz 1988. december 8-tól volt alkalmazható. Ettől az időponttól kezdve az egyezmény céljára tekintettel nem állapítható meg a tárgyi értelemben vett mentesség sem, hiszen Chile szerződésben vállalt kötelezettséget arra, hogy „jogellenesnek minősítse az ilyen magatartást, és más szerződő felekkel egyetértett abban, hogy valamennyi aláíró állam rendelkezék joghatósággal a kínzás egyezmény szerinti bűncselekményének elkövetésőivel szemben, még akkor is, ha a kínzásokra Chilében került sor.”³²⁸

Az ügy három legfontosabb tanulsága Phillipe Sands szerint, hogy léteznek bűncselekmények, amelyek olyan súlyosak, hogy azokat a nemzetközi közösség nemzetközi bűncselekménynek tekinti, és így elméletileg bármely állam üldözheti őket. Másodszor, e bűncselekmények üldözése nem csak a nemzetközi bíróságok feladata, erre az állami hatóságoknak is van lehetősége, sőt olykor erre egyenesen kötelezettek. Harmadszor, nem lehet arra számítani a jövőben, hogy e bűncselekmények esetében az állami vezetők mentességet fognak élvezni.³²⁹ A Pinochet ügy tényleges kimenetele azonban ez utóbbi kijelentést némileg árnyalni látszik.

Bár kissé tautologikus, mégis hasznos mércét javasolt Lord Millett végül egyszemélyes kisebbségben maradt álláspontjával, miszerint

³²⁷ A többséget LORD BROWNE-WILKINSON, LORD GOFF OF CHIEVELEY, LORD HOPE OF CRAIGHEAD, LORD SEVILLE OF NEWDIGATE, LORD PHILLIPS OF WORTH MATRAVERS jelentette. LORD HUTTON ettől a kiválasztott dátumban tért el, december 8. helyett szeptember 29-én (a kínzás tilalmáról szóló angol törvény hatályba lépésétől) tekintette megszűntnek az immunitást. Lényegesen eltérő érvelést és eredményt csak LORD MILLET véleménye tartalmazott, amely azonban következtetésében sportszerűen elismerte a látható többséget, és a kiadatás jogszerűségének felülvizsgálatát illetően már csatlakozott a többségi állásponthez.

³²⁸ *Ibid.*

³²⁹ PHILLIPE SANDS: *After Pinochet...* 69. o. Hasonló eredményre jutott ANDREA BIANCHI, l. *op.cit.*, 248-249. o.

L. még LORD MILLET álláspontját az *Eichmann ügy* hivatkozátságáról

„Az ügy három kérdésben alkalmazható precedensként:

(1) Nincs olyan nemzetközi jogi szabály, amely egy államnak megtiltaná más állam polgárai felett az állam területén kívüli cselekményei miatt a büntető joghatóság gyakorlását.

(2) A háborús bűncselekmények és holokauszt méretű nemzetközi atrocitások egyetemes joghatóság alá tartozó bűncselekmények a nemzetközi szokásjog szerint.

(3) Az a tény, hogy az elkövető cselekménye idején egy állam felelős tisztviselőjeként, hivatali feladatainak ellátása során, egy állam szerveként járt el, nem menti őt ki egy nemzeti bíróság joghatóságának gyakorlása alól.”

„a nemzetközi jog által tiltott bűncselekmények egyetemes joghatóság alá tartoznak a nemzetközi szokásjog szerint, amennyiben két feltétel teljesül.

Egyrészt, a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normájával ellentétes magatartásnak a *ius cogens*-et kell sértenie. Másrészt, olyan súlyú cselekménynek kell lennie, hogy joggal lehessen az egész nemzetközi jogrend ellen elkövetett támadásnak tekinteni.[...] A Kínzás tilalmáról szóló 1984. évi egyezmény nem teremt nemzetközi bűncselekményt. Módosítja a korábbi fogalmat. [...] Ezért az immunitást nem tekintem megszűntnek. Véleményem szerint nem létezett immunitás, ami megszűnhetett volna. Olyan jellegű a jogsértés, amelyet rendszerint csak az immunitást megalapozó körülmények között lehet elkövetni.”³³⁰

A többségi álláspont szerint az immunitás alóli kivételnek kifejezettnak kell lennie, és ilyen kivételt az adott ügyben csak az ENSZ kínzás tilalmáról szóló egyezményének hatályba lépése után találtak.³³¹ Így, bár létezett kiadatáshoz szükséges kétszeres büntetni rendeltség, az eredeti kérelemhez képest olyan szűk mértékben, hogy a döntési jogkörrel rendelkező belügyminiszternek javasolták a kiadási eljárás megkezdésének újbóli megfontolását, a lényegesen megváltozott körülmények miatt.³³² Az e tekintetben talán kissé határozatlan bírói iránymutatás után (vagy annak ellenére) a kiadási eljárás végül megkezdődött,³³³ de Pinochet – megromlott egészségi állapotára tekintettel – visszavételhetett Chilébe,³³⁴ ahol néhány év múlva érdemi ítélet és eljárás nélkül hunyt

³³⁰ LORD MILLET, 177-178. o. in: All England Law Reports, 1999. Vol 2.

³³¹ LORD BROWNE-WILKINSON és LORD HUTTON: Az 1988. szeptember 29. előtti cselekményeket a brit jogban a büntetni rendeltség hiánya miatt nem tartotta kiadatást megalapozó bűncselekménynek. LORD GOFF az 1988 utáni eseményeket nem tartotta elegendőnek a széleskörű és módszeres elkövetési mód megállapításához.

LORD HOPE OF CRAIGHEAD szerint az immunitás kérdéseit nem is vizsgálni azokban az esetekben, amikor a bíróság amúgy sem rendelkezik joghatósággal.

³³² LORD BROWNE-WILKINSON és LORD HUTTON ezért javasolták a kiadatásról szóló döntés felülvizsgálatát.

³³³ FRANK SULLIVAN, JR.: *A Separation of Powers Perspective on Pinochet*, 436. o.

³³⁴ 1999. október 8-án az illetékes Bow Street Magistrates Court megengedő döntést hozott a kiadatásról. Egy héttel később azonban Chile londoni diplomáciai képviselője bizonyítékokat nyújtott be néhány kisebb, szeptemberben bekövetkezett stroke miatt Pinochet egészségi állapotának jelentős megromlásáról, amely miatt már nem volt alkalmas a spanyolországi tárgyalásokra. A brit belügyminiszter (Home Secretary), egy független orvosokból álló bizottság vizsgálata után 2000. január 11-én felülbírálta a korábbi döntését, és a kiadási eljárást a heves

el.³³⁵ A Pinochet ügy egyik legfontosabb tanulsága, Philippe Sands magasztos megállapításain túl, a technikainak látszó nehézségekben rejlik: az állami immunitás gyakorlatilag a hivatalos minőség megszűnése után is lehetetlenné teszi az ilyen személyek elleni eljárást más államok nemzeti bíróságai előtt az immunitást igazoló tisztség betöltésének ideje alatt elkövetett cselekmények miatt.³³⁶

II.4.3. Yerodia N'Dombasi ügye a Nemzetközi Bíróság előtt

A Pinochet ügyből fakadó fenti következtetést a Nemzetközi Bíróság Yerodia ügyben 2002. február 15-én kelt ítélete tette még egyértelműbbé. Belgium 2000. április 11-én adott ki egyetemes joghatóság alapján letartóztatási parancsot Abdulaye Yerodia N'Dombasi a Kongói Demokratikus Köztársaság volt külügyminisztere ellen, akinek 1998. augusztusi uszító beszédei a vádak szerint hozzájárultak a tutszik elleni hutu támadásokhoz, ami így a Genfi egyezmények súlyos megsértéseként és emberiesség elleni bűncselekményként is minősíthető.³³⁷ A Kongói Demokratikus Köztársaság a belga bíróság döntése miatt a Nemzetközi Bírósághoz fordult, amely megállapította, hogy Belgium a parancs kibocsátásával megsértette a külügyminiszterek által a nemzetközi jog alapján élvezett mentességet és sérthetlenséget.³³⁸

A pergátló kifogások hosszas tárgyalása és a Kongói Demokratikus Köztársaság eljárás közben feltett kérdéseinek³³⁹ rendezés nélküli felemlítése után az ítélet érdemi részében vizsgált kérdések arra szorítkoztak, hogy volt-e joghatósága Belgiumnak a parancs kiadására, és élvez-e mentességet a Kongói Demokratikus Köztársaság volt külügyminisztere ilyen esetekben? Már a Pinochet ügyben is előkerült az a megközelítés, miszerint immunitásról csak abban az esetben beszélhetünk, ha a joghatóság amúgy megalapozott – vagyis a mentesség egyfajta kivételt képez a joghatóságra vonatkozó szabályok alól.³⁴⁰ A Lordok Háza imént tárgyalt ítéletében foglalt személyi/tárgyi mentes-

nemzetközi civil tiltakozás ellenére megszüntette. L. FRANK SULLIVAN, JR.: *A Separation of Powers Perspective on Pinochet*, 437-438 o.

³³⁵ Chile's Gen Pinochet dies at 91, BBC News, 2006. december 11.

³³⁶ *A 2000. április 11-i letartóztatási parancs ügye*, (a továbbiakban: *YERODIA ítélet*), 24. o. 58. §

³³⁷ Yerodia, 9. o. 13. bek.

³³⁸ Yerodia, 33. o. 78 (2) bek.

³³⁹ A legfontosabb kongói érvek szerint a parancs területen kívüli hatáskörgyakorlásnak minősül, amely sérti az államok szuverén egyenlőségének ENSZ Alapokmányban rögzített alapelvét, és ellentétes a külügyminiszterek számára biztosított diplomáciai mentességre vonatkozó szabályokkal. L. Yerodia, 19-20. o. 47. bek.

³⁴⁰ Yerodia, 20. o. 46. bek.

ségek helyett a Nemzetközi Bíróság ítélet az 1961. évi Bécsi egyezmény alapján funkcionális alapon közelítette meg a mentességeket: mivel a hivatalos minőségéből fakadó feladatok ellátását akadályozná az ellene külföldön zajló *bármilyen* eljárás, akár magán, akár hivatali ügy álljon mögötte, a mentességek biztosítása során ilyen alapon nem lehet különbséget tenni.³⁴¹

A Nemzetközi Bíróság a felek által hivatkozott angol és francia nemzeti eljárásokat vizsgálva arra a megállapításra jutott,³⁴² hogy nem található olyan nemzetközi szokásjogi szabály, amely *nemzeti hatóságok* számára lehetővé tenné a mentességek mellőzését egyetemes joghatóság körében hivatalban lévő államfőkkel szemben. A nemzetközi törvényszékek alapokmányainak vizsgálata megkerülhetetlenül ilyen eredményre vezet: a nürnbergi elvek sarkalatos pontja a hivatalos minőség irrelevanciája,³⁴³ azonban a Nemzetközi Bíróság által adott értelmezés szerint ez az elv nem alkalmazható nemzeti bíróságok vonatkozásában: az csak a nemzetközi törvényszékek esetében szünteti meg a mentességeket.³⁴⁴

A Pinochet és a Yerodia ítéletek együttes vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a magas rangú állami vezetők mentessége más államok (büntető) joghatósága alól kettős természetű: egyrészt nem személyhez fűződő jogukról van szó, hanem az államiság egyik markáns attribútumáról,³⁴⁵ másrészt feladatkörük ellátásához szükséges módon – amennyiben annak ellátásához rendszeres külföldi utazás szükséges, akkor teljes körűen – mentességük kiterjed a hivatali idejük alatti magán aktusaikra is.³⁴⁶ A nemzeti hatóságok előtti mentességek tehát több értelemben is abszolút természetűek: minden állami hatósággal szembeszegezhetők és teljes körűek. A két ítélet közötti szembeszökő különbség a mentesség és a joghatóság viszonyának értelmezésében rejlik: míg a Lordok Háza egy egyezmény megkötését úgy értékelte, mint az állam kifejezett lemondását a mentességről,³⁴⁷ a Nemzetközi Bíróság szerint „több súlyos bűncselekmény megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény kívánja meg az államoktól, hogy

³⁴¹ Yerodia, 22. o. 54-55. bek.

³⁴² Yerodia, 25. o. 58. bek.

³⁴³ III. nürnbergi alapelv, YILC, 1950. vol. 2., 192. o.

³⁴⁴ Yerodia, 25. o. 58. bek.

³⁴⁵ Yerodia, 22. o. 53. bek.

³⁴⁶ Yerodia, 26. o. 61. bek.

³⁴⁷ Pl. LORD GOFF OF CHIEVELEY: „Megismétlem: a hangsúly a nemzetközi egyezményben szereplő, immunitást kizáró rendelkezésének kifejezettségén van.” All England Law Reports, 1999. vol. 2. 125. o.

joghatóságukat kiterjesszék, ez azonban semmilyen hatással nincs a nemzetközi szokásjog alapján fennálló mentességekre³⁴⁸.

A Yerodia ítéletet több kritika érte,³⁴⁹ hiszen az ítélet érdemi részére tekintettel egyértelmű kép rajzolódik ki: a nemzetközi szokásjogban szereplő mentességek erősebbek még a legsúlyosabb bűncselekmények feletti egyetemes joghatóságnál is. A Nemzetközi Bíróság leszögezte, hogy ez nem azonos az elkövetők büntetlenségével. A joghatóság alóli mentesség és a büntetlenség közötti különbségeket a Nemzetközi Bíróság az alábbiakban jelölte meg:

- az elkövető saját országában büntethető
- mentességüket saját államuk megszüntetheti, ezáltal büntethetővé válnak
- magánszemélyként elkövetett cselekményeikért, hivatali idejük után felelősségre vonhatók
- nemzetközi törvényszékek előtti eljárásokat a mentességek nem érintik.³⁵⁰

Ezeket tekinthetjük a mentességek abszolút jellege alóli kivételeknek, amelyek közül az utolsó – a nemzetközi törvényszékek rendszerbe illesztése – már ki is lép a klasszikus államköziség keretei közül.

II.4.4. Immunitás a hibrid törvényszékeken: Charles Taylor

A kilencvenes évek második felére a nemzetközi közösség egyes szereplői némileg kiábrándultak a néhány évvel azelőtt még oly lelkesen fogadott nemzetközi törvényszékekből.³⁵¹ Felállításuk és működtetésük túl sokba került, az eljárások pedig az egyes konfliktusoktól, az érintett társadalmaktól a különböző „outreach” programok ellenére is túl távol zajlottak.³⁵² Többek között ezért is alkalmaztak a XXI. század elején már inkább olyan egyéni felelősségre vonási megoldásokat, amelyek a helyi igazságszolgáltatási rendszerbe illesztettek bizonyos nemzetközi elemeket: nemzetköziesített, más szóval vegyes vagy hibrid törvényszékeket hozva ezáltal létre. A nemzetközi elemek súlya és aránya az egyes hasonló törvényszékeken viszonylag széles skálán helyezhető el,³⁵³ az

³⁴⁸ Yerodia 25. o. 59. bek.

³⁴⁹ GEOFFREY ROBERTSON: *Ending Impunity: How International Criminal Law Can Put Tyrants on Trial*, 659-660. o. Nehezen értelmezhető továbbá a törvényszék „nemzetközi” jellege, l.: JAMES L. MIGLIN: *From Immunity to Impunity: Charles Taylor and the Special Court for Sierra Leone*, 35. o.

³⁵⁰ Yerodia 62. §, 25. o.

³⁵¹ L. LINDSAY RAUB: *Positioning hybrid tribunals in international criminal justice*, 1015. o.

³⁵² SARAH M. H. NOUVEN: *'Hybrid courts' - The hybrid category of a new type of international crimes courts*, 191. o.

³⁵³ LINDSAY RAUB, *op.cit.*, 1023-37, SARAH NOUVEN: *op.cit.* 194-203. o.

adott nemzeti igazságszolgáltatási rendszer helyzetének megfelelő módon. A Yerodia ítélet alapján ezért a nemzetközi és nemzeti törvényszékeken érvényesülő mentességek közötti éles határvonal a hibrid törvényszékeken elmosódni látszik, mindazonáltal az államok és egyének párhuzamos felelősségének, az állami immunitásnak és a komplementaritásnak szempontjaiból a legtöbb hibrid törvényszék vizsgálata nem feltétlenül releváns.

Kelet-Timor, Koszovó, Sierra Leone és Kambodzsa szóba jöhető bíróságai mellett egyes szerzők a boszniai, etióp és az iraki megoldásokat is a hibrid törvényszékek közé sorolják, azonban ezek esetében a nemzetközi elemek aránya viszonylag csekély,³⁵⁴ véleményem szerint ezért ezek sokkal inkább nemzeti bíróságoknak tekinthetők. A további vizsgálódásból egyértelműen kizárható a kambodzsai törvényszék, mert az eljárás alanyi oldalán külföldi elem nem jelenik meg,³⁵⁵ ezért immunitási, illetve más állam joghatóságával összefüggő kérdések felmerülésének esélye elhanyagolható.

Kelet-Timor esetében már létezik egy szembeszökő párhuzam, hiszen a konfliktus lényeges szereplői ma már egy másik állam, Indonézia joghatósága alá tartoznak. A hozzávetőleges statisztikai adatok azonban azt bizonyítják,³⁵⁶ hogy a Dili Kerületi Bíróságnak nem sikerült az indonéz joghatóság alá tartozó személyeket eljárás alá vonnia: Indonézia érdemben is kiaknázta a tárgyalásokon elért engedményt, miszerint saját állampolgáraival szemben lefolytathatja az eljárásokat.³⁵⁷ Az ilyen eljárások viszonylag kis száma és a kiszabott ítéletek súlya is leginkább a lipcei perekkel mutatnak párhuzamot. A koszovói eljárások – a kelet-timori példához hasonlóan – a Biztonsági Tanács felhatalmazásán alapuló, érdemben mégis nemzetinek tekintendő jogforráson alapulnak. Más állam vezető tisztviselői elleni eljárások valószínűsége a koszovói hibrid törvényszéken is szinte kizárt: egyrészt azért, mert a konfliktusban érintett legfontosabb személyekkel szemben már eljárást indított az ICTY, másrészt azért, mert az érintett másik állam – Szerbia – nem ismerte el azt az államot – Koszovót – amelynek a bíróságával együtt kéne működnie. Ilyen körülmények

³⁵⁴ Boszniában például a létrehozatal módja utal erre: Bosznia és Hercegovina külföldi állampolgárokat is befogad a bírói karába, de attól még ezek a bírák is a bosnyák szuverenitás nevében járnak el. L. SARAH NOUVEN: *op.cit.*, 202. o.

³⁵⁵ A Demokratikus Kambodzsa vezetőivel szemben jogosult eljárni, az eljárás alá vont személyek meghatározása igen erős korlátokat vont a bíróság munkájával szemben.

³⁵⁶ Kevesebb, mint az megvádolt személyek negyedével szemben jutott tárgyalási szakba az eljárás.

³⁵⁷ SARAH NOUVEN: *op.cit.* 197. o. Az ENSZ el is határolódott a hibrid bíróságtól, amikor az magas rangú indonéz tábornokok ellen adott ki elfogatóparancsot. RICHARD BURCHILL: *From East Timor to Timor-Leste*, 281. o.

között a jogsegély bármely ismert formájának alkalmazása olyan további nehézségeket jelent, amelyek érdemben kizárják a koszovói eljárásokat is a jelen vizsgálódás köréből.

Ígéretes példákkal járulhatna hozzá az állami és egyéni felelősség párhuzamos előfordulásainak vizsgálatához a Libanoni Különleges Törvényszék által vizsgált merénylet feltárása, azonban e sorok írásakor úgy tűnik, politikai okoknál fogva nem csak a sokak által felelősnek tartott másik állam – Szíria – elmarasztalására nincs lehetőség, de az eljárás egyes hibái akár a Rafik Hariri elleni bombatámadás közvetlen tetteleinek felkutatását is rendkívül megnehezítik.³⁵⁸

A hibrid törvényszékek között a Sierra Leone-i Különleges Bíróság az egyetlen, amely más állam vezető tisztségviselőjével szemben eljárást folytat. A Yerodia és a Pinochet ítéletek fényében ez arra utal, hogy a sierra leone-i törvényszék áll hibrid társai közül a legközelebb a nemzetközi törvényszékekhez, sőt egyes vélemények szerint egyedülként rendelkezik a nemzetközi jogalanyiség összes kellékeivel.³⁵⁹ Ugyanakkor a törvényszék valóban a sierra leone-i igazságszolgáltatási rendszerbe tagozódik, ezért a volt libériai elnök, Charles Taylor ellen indított eljárás több szempontból is alkalmasnak látszik, hogy a nemzeti és nemzetközi eljárások közötti határokat kijelölje, vagy legalábbis egyértelműbbé tegye.³⁶⁰

A Sierra Leone-i Különleges Bíróságot egy, az ENSZ és Sierra Leone között létrejött nemzetközi szerződés hozta létre.³⁶¹ E szerződés hatálya azonban Libériára nem terjed ki. Az államok és nemzetközi szervezetek közötti szerződésekről szóló 1986. évi bécsi egyezmény szabályai a relatív hatály tekintetében gyakorlatilag az 1969. évi bécsi egyezménnyel megegyező rendelkezéseket tartalmaznak. Ezeknek megfelelően más állam államfőjével szemben gyakorolandó joghatóság elfogadása értelmezésem szerint olyan kötelezettséget ró harmadik államra, amely a későbbi bécsi egyezmény 35. cikkében szabályozott kollaterális megállapodást tételez fel.³⁶² Ezért Libéria részéről kifejezett, írásbeli

³⁵⁸ NEIL MACDONALD: *CBC Investigation: Who killed Lebanon's Rafik Hariri?*

³⁵⁹ SARAH NOUVEN: *op.cit.* 203. o.; JAMES MIGLIN: *From Immunity to Impunity: Charles Taylor and the Special Court for Sierra Leone*, 35. & 37. o.

³⁶⁰ 2002. január 16-án, Freetown-ban írták alá.

³⁶¹ A szomszédos libériai elnöke, Charles Taylor szerepének részletes tárgyalása e ponton talán mellőzhető – elegendő annak felelevenítése, hogy az ellene benyújtott vádirat szinte valamennyi, a bíróság joghatóságába tartozó cselekmény elkövetésével megvádolta, de nem közvetlen tettesként, hanem a Revolutionary United Front nevű szervezetben játszott állítólagos vezető szerepe okán. Egyes értesülések szerint a szervezet tényleges vezetőjével, Foday Sankoh-val együtt kaptak katonai kiképzést Líbiában. I. James MIGLIN: *op.cit.*, 23. o.

³⁶² Az ENSZ szerződésjogi adatbázisa szerint még nem hatályos egyezményről van szó, ami azonban az 1969-es, szokásjogi természetű szabályokkal analóg szöveget tartalmaz. L. Az

elfogadó nyilatkozat lett volna szükséges ahhoz, hogy az ENSZ és Sierra Leone közötti szerződés vonatkozó szabályai Libériával szemben is rendelkezzenek kötelező erővel. Ebből a nézőpontból az eljárás megindítása végső soron akár a relatív hatály elve alóli speciális kivételként is értelmezhető.

Charles Taylor-t Nigériában, tagadhatatlan nemzetközi politikai nyomás alatt, de jogi értelemben kizárólag Libéria elnökétől érkező kérés után tartóztatták le; és utóbb Monroviában, a libériai hatóságok adták át az ENSZ missziónak.³⁶³ A szerződések jogát megkerülve ez akár úgy is értelmezhető, hogy Libéria annak ellenére működött együtt a bírósággal, hogy ez *stricto sensu* nem lett volna tételes jogi kötelessége. Ez azonban nem volt mindig jellemző a libériai álláspontra: a letartóztatási parancs kiadása után – még egy korábbi libériai kormányzat – szuverenitását ért sérelem miatt eljárást kezdeményezett Sierra Leone ellen a Nemzetközi Bíróságon. Mivel azonban utóbbi állam nem fogadta el az ICJ joghatóságát, a Bíróság megszüntette az eljárást.³⁶⁴

Az államfői immunitás megítélésének szempontjából már a korábban kifejtett Pinochet és Yerodia ítéletek alapján is kiemelt jelentőséget vélelmezhetünk a törvényszék nemzetközi vagy nemzeti jellegének kérdésében. A bíróság statútumának 6. cikke, amely az egyéni büntető felelősség szabályait tartalmazza, nyilvánvalóan a nemzetközi törvényszékek mintáit követi.³⁶⁵ Az állam- és kormányfői hivatal említése a (2) bekezdésben azonban nem utal egyértelműen más államok hasonló tisztségeire – igaz a travaux préparatoires fényében e rendelkezés önmagában még nem zárja ki a szerződés hatályának alkalmazását más államok államfőire.³⁶⁶ Véleményem szerint, amennyiben ezt a rendelkezést csak Sierra Leone állam- és kormányfőjére vonatkoztatjuk, némileg tautologikus eredményt kapunk ugyan, de a rendelkezés még ilyen értelmezésben sem válik alkalmazhatatlanná, azaz nem feltétlenül támasztaná alá az *ut res magis* elv okán más értelmezés szükségességét. A védelem ezért teljesen nyilvánvalóan az államfői immunitásra tekintettel kísérelte meg a bíróság joghatóságát kizárni. E kérdésben elutasító döntés – két *amicus curiae* vélemény feldolgozása után³⁶⁷ – 2004. május 31-én született. Közös pontja e két véleménynek szükségszerűen

1969-es egyezmény szokásjogi természetére nézve l. AUST: *Modern Treaty Law & Practice*, 211. o.

³⁶³ Az ügyben a Fellebbviteli Tanács 2004. május 31-én hozott végleges, egyhangú, elutasító döntést. L. SCSL-03-01-I-059

³⁶⁴ Részletesen l.: ICJ Reports, 2003/04. 17. o. 100. bek.

³⁶⁵ PHILLIPPE SANDS: *Amicus Curiae brief*, 68. bek

³⁶⁶ *Ibid.*, 61. bek.

³⁶⁷ SCSL-03-01-I-038 és SCSL-03-01-I-038 I-II. számú iratok

a hibrid törvényszék tényleges státuszának eldöntése volt. Mindkét vélemény egyezett abban, hogy a nemzetközi törvényszékek esetében egy következetes nemzetközi gyakorlat alapján megállapítható az államfők mentességének hiánya, ugyanakkor nemzeti fórumok előtt a mentesség fennmaradt. A fenti alapvetés után mindkét vélemény a nemzetközi törvényszékek közzé sorolja a sierra leone-i bíróságot: a klasszifikáció okainak részletesebb elemzését Phillippe Sands véleményében találjuk, amely lényegében Sir Gerard Fitzmaurice nemzetközi szervezetekkel szemben alkalmazott kritériumrendszerének alkalmazhatóságát állapítja meg. Így a Különleges Bíróság, mivel nemzetközi szerződések alanya lehet, tagjai mentességekkel és kiváltságokkal rendelkeznek, önálló, az alapítójától független autonóm akarattal bír, a nemzetközi jog alanyának tekinthető. A jogalanyiség hiányára vonatkozó egyik érv a védelem részéről a Biztonsági Tanács VII. fejezet szerinti eljárást hiányolta, mint a hatáskör forrását: ez azonban irreleváns a jogalanyiség szempontjából, így megítélésem szerint ezt helyesen utasította el mind az *amicus curiae* vélemény, mind a Különleges Bíróság.

Charles Taylor ügyében a tárgyalás jelen sorok írásakor még zajlik, 2011. februárjára tűzték ki a záróbeszédék időpontját. Maga az eljárás ténye azonban azt mutatja, hogy a hibrid törvényszékek esetében ugyancsak a nemzetközi jogalanyiség kérdése lesz a döntő: amennyiben ezzel rendelkezik egy hibrid bíróság, akkor a mentességek tekintetében nemzetközi törvényszékként értékelhető, amennyiben nem, akkor az állami immunitás e törvényszékeken is sikerrel gátolhatja az egyes személyek felelősségre vonását.

II.4.5. Az egyetemes joghatóság kelepcéi

A legsúlyosabb bűnök büntetlenségének megszüntetése kizárólag nemzeti eljárásokon keresztül, akár az egyetemes joghatóság széleskörű alkalmazásával együtt, nem lehet sikeres. Egyrészt az államok szuverén egyenlőségét sértőnek, pontosabban extraterritoriális aktusnak tűnhet, ha az egyetemes joghatóságát gyakorló állam bírója nyomozati cselekmények lefolytatását próbálja elrendelni egy másik állam területén.³⁶⁸ Ha viszont az elkövető soha nem lép be az egyetemes joghatóságot gyakorolni kész ország területére, akkor végül a bírák arra kényszerülnek, hogy olyan panaszok növeljék az ügyterhüket, amelyekkel érdemben nem tudnak mit kezdeni.³⁶⁹ Másrészt a más államok vezető tisztségviselőit megillető mentességekben rejlő garanciák valóban olyan fontosak a nemzetközi bűncse-

³⁶⁸ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 298. o.

³⁶⁹ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 290. o.

lekmények körén kívül eső kapcsolatokban, hogy azokat még kivételekkel sem tűnik célszerűnek enyhíteni.

Jogtechnikai értelemben is több lehetőség kínálkozik a nemzeti hatóságok előtt a tényleges büntetlenség elérésére: az amnesztia, az elévülés, a *ne bis in idem* és a különböző mentességek biztosítása.³⁷⁰

A klasszikus nemzetközi jog sajátosságaira tekintettel megállapíthatjuk, hogy az államok egyetemes joghatósága, mint a legsúlyosabb bűncselekmények felelőseinek büntethetőségét garantáló *egyedüli* eszköz, nem lenne kielégítő. Kétség sem férhet hozzá, hogy az egész nemzetközi közösség által elutasított náciizmus hívei elleni fellépést a nürnbergi perek után ez az intézmény tette lehetővé, de a mai politikai viszonyrendszerben ez már nem lehet elsődleges modellje a legsúlyosabb atrocitások elkövetői elleni fellépésnek. Hiányzik az egységes politikai akarat alapjául szolgáló *egyetemes és tevékeny elutasítás*, amely a náciizmussal szemben kialakult a nemzetközi kapcsolatokban.³⁷¹ Így ma az egyetemes joghatóság gyakorlása olyan sok politikai és jogi problémát vet fel, hogy ritka, de látványos kivételektől eltekintve a büntetőeljárás aligha vezet el sikeresen az ítélelethozatalig.

Az újabb keletű politikai problémák talán legfontosabbika, hogy az USA néhány politikusának retorikájában az ICC-vel szembeni egyik legfőbb érv az egyetemes joghatóság elvetése lett.³⁷² Az egyetemes joghatóság és az ICC összemosása durva retorikai torzítás: módszertanában csak az eljárások létre, mint eredményére koncentrál, vagyis arra, hogy az USA nevében cselekvő személyek ellen az ICC akkor is eljárást folytathat, ha államuk nem ratifikálta a Római statútumot.³⁷³ Ezt néhány meghatározó amerikai politikus egyetemes joghatóságnak nevezi.³⁷⁴ Amiről ennek az álláspontnak a hívei tudatosan megfelelkez(tet)nek, az az e szempontból kétségtelenül azonos eredményt megelőző teljes feltételrendszer. Míg az egyetemes joghatóság esetében a cselekmény automatikusan eredményezi az eljárás megindíthatóságát, addig a kiegészítő joghatóság csak akkor, ha az állampolgárság szerinti állam *nem teszi meg a tőle elvárható lépé-*

³⁷⁰ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 312. oldaltól

³⁷¹ L. WILLIAM SCHABAS: *National Courts...*, 39-40. o.

³⁷² Legismertebb példaként valószínűleg HENRY KISSINGER „*Pitfalls of Universal Jurisdiction*” c. tanulmánya említhető. L. még: BARTRAM S. BROWN: *Evolving Concept of Universal Jurisdiction*, 386-387. o.

³⁷³ RUTH WEDGEWOOD: *The International Criminal Court: An American View*, 99. o.

³⁷⁴ PATRICIA McNERNEY: *The International Criminal Court – Issues for consideration...*, 183-184. o.

seket a személy felelősségének jogi úton történő tisztázása érdekében.³⁷⁵ (Ahogy a későbbiekben még részletezni fogom, korántsem feltétel nélküli megbüntetésről van szó, amit a fenti álláspont igyekszik sugallni.)³⁷⁶

Az egyetemes joghatóság és a komplementaritás ilyen módon történő egybe-
mosása, bár nyilvánvaló torzításra épül, jelen van, sőt meghatározója az ICC-t
övező politikai realitásnak.³⁷⁷ Erre tekintettel teljes mértékben egyetértek azzal
a következtetéssel, miszerint az ICC joghatóságába tartozó cselekmények tekin-
tetében a nemzetközi eljárásnak ki kéne váltania az egyetemes joghatóság alkal-
mazására épülő megoldásokat.³⁷⁸ Ez utóbbit csak kivételes jelleggel lenne hasznos
alkalmazni, mint például a kalózkodás esetében,³⁷⁹ amely a XXI. század elején
újából riasztó mértékben kezdett terjedni a tengereken. Az egyik nagy sajtóvissz-
hangot kiváltó incidens, az *Arctic Sea* 2009. nyári „eltűnése” gazdasági-politikai
megfontolásokkal támaszthatja alá az egyetemes joghatóság töretlen fontos-
ságát. Az *Arctic Sea* máltai lobogó alatt hajózott, svéd fennhatóság alá tartozó
vizeken, orosz legénységgel, amikor egy észtlitván-orosz csoport elrabolta, és az
Afrikától nyugatra az Atlanti óceánban lévő Zöld foki szigetekhez vezette, vált-
ságdíjat követelve.³⁸⁰ A hatályos nemzetközi tengerjog alapján (egyetemes jogha-
tóság nélkül) máltai vagy zöld-foki fellépés lett volna lehetséges (folytatólagos
üldözés híján a svéd joghatóság elveszett)³⁸¹ – a veszélyben lévő emberéletek
miatt mégis nyilvánvalóan Oroszországnak fűződött elsősorban érdeke a helyzet
mihamarabbi rendezéséhez. Hasonló jelenségek a szomáliai és újabban a nigériai
kalózkodás előretörésével mára gyakorlatilag mindennaposnak nevezhetők.³⁸²

³⁷⁵ N.B. ez a gondolat az állam felelősségével kapcsolatban már a Tellini ügyben is megjelent. L. *fentebb*, 49. o.

³⁷⁶ L. *alább*, 157. o.

³⁷⁷ MADELINE MORRIS: *High Crimes and Misconceptions*, 27. o.

³⁷⁸ GABRIEL BOTTINI: *Universal Jurisdiction after the Creation of the International Criminal Court*, 561-562. o.

³⁷⁹ *Ibid.*, 505. o.

³⁸⁰ BBC: Arctic Sea crew return to Russia, 1. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8211360.stm> (2014. január)

³⁸¹ ENSZ Tengerjogi egyezmény, 1982 Montego Bay Convention, Art. 111.

³⁸² L. pl. Report of the Secretary-General on the respect to piracy and armed robbery at sea off the coast of Somalia, S/2013/623; 2009. óta a NATO vezetésével zajlik az „Ocean Shield” hadművelet, amelyet 2012-ig meghosszabítottak. A hadművelet nemzetközi jellegét jól példázza a panamai zászló alatt hajózó *QSM Dubai* puntlandi (szomáliai)-amerikai megmentése, (L. SNMG2 2010 / 20 NATO sajtóközlemény 2010. június 3.) vagy a holland-orosz találkozó az Adeni-öbölben (L. SNMG2 2010 /01 NATO sajtóközlemény, 2010. június 19.).

II.5. Jogsértések hivatalos minőségben – állami felelősség nélkül

Az eddigieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az egyének és az államok felelősségének találkozásakor eljárásjogi akadály csak a nemzetközi törvényesékek előtt nem érvényesül. Egyes szerzők – a Yerodia ügy megállapításai alapján – fenntartják, hogy ez nem eredményez büntetlenséget, mert az elkövető saját állam hatóságai előtt felelősségre vonható. Az érdemi felelősségre vonás azonban további akadályokkal szembesülhet, ha az elkövető nem az állam nevében, hanem valamely nemzetközi szervezet égisze alatt zajló misszióban követ el olyan nemzetközi jogsértést, amely egyúttal nemzetközi bűncselekménynek is minősül. A nemzetközi szervezetek hagyományosan és jellemzően az emberi jogok őrei: szokatlannak tűnhet esetükben nemzetközi bűncselekménnyel felérő súlyos jogsértést feltételezni. A szervezetek nemzetközi szerepvállalása az utóbbi két évtizedben több, egyrészt mennyiségi, másrészt minőségi változáson esett át:³⁸³ megnövekedett többek között a különböző békeműveletek és az azokban részt vevő csapatok száma, valamint a konfliktus utáni társadalmi újjáépítésben az egyes szervezetek olykor olyan igazgatási feladatokat is elláttak,³⁸⁴ amelyek jellemzően egy szuverén államhoz kötődnek. Ezek a változások azt eredményezték, hogy a nemzetközi szervezetek is kerülhetnek – és kerültek is – olyan helyzetbe, amilyen egy hagyományos emberi jogi jogviszonyban az államra lenne jellemző, ennél fogva ma már az emberi jogok őreivel kapcsolatban sem kizárható a *quis custodiet* dilemmája.³⁸⁵

A nemzetközi szervezetek többféle jogsértést is elkövethetnek: ezek közül azok, amelyek nemzetközi bűncselekménynek is minősülhetnek, nagyobb valószínűséggel fordulhatnak elő a különböző fegyveres békeműveletek során. A nemzetközi szervezetek égisze alatt végrehajtott békeműveletek alatt, az egyes országok által felajánlott csapatok tagja által elkövetett jogsértések elkövetésekor így potenciálisan találkozhat az egyének, az államok és a szervezetek jogi felelőssége. A nemzetközi szervezetek felelősségével kapcsolatban zajló kodifikációs munka később indult el, de lényegesen gyorsabban haladt, mint az

³⁸³ 1945 és 1990 között 18 békefenntartó missziót indított az ENSZ, azóta 28 újat. A feladatok gyakorlati oldalával kapcsolatos egyes aggályokról l. pl. MICHAEL J. KELLY: *Restoring and Maintaining Order in Complex Peace Operations*, 104-108. o.

³⁸⁴ AUGUST REINISCH: *Securing the Accountability of International Organizations*, 131-132. o.

³⁸⁵ AUGUST REINISCH: *op.cit.* 132. o.

Államok felelőségéről szóló tervezet.³⁸⁶ Nemzetközi szerződéses szabályozás ugyan még e kérdésben sem alakult ki, de a Nemzetközi Jogi Bizottság már elfogadta a tervezet végleges szövegét.³⁸⁷ Így az már az államok, illetőleg a nemzetközi szervezetek felelőségéről szóló két tervezet jelenlegi formájának összevevésével is megállapítható, hogy ilyen esetekben a jogellenes cselekmény betudhatóságának kérdésére adandó válasz olyan sok körülménytől függ, hogy egy általános zsinórmérték azonosítása meglehetősen nehézségeket okoz.³⁸⁸

A tervezet – értelemszerűen – a betudhatóságot írja le, és nem annak hiányát. Ennek ellenére a tervezet kommentárja kihangsúlyozza azt a tervezetben csak implicit jelen lévő koncepciót, ami szerint az államok fegyveres erői által elkövetett cselekmények az államnak lesznek betudhatóak, még ENSZ felhatalmazás esetén is, kivéve természetesen azt az esetet, amikor a parancsnoki lánc valamilyen módon az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez kötődik.³⁸⁹ A tervezet 7. cikke szerint az államok által a szervezetek rendelkezésére bocsátott szervek magatartása akkor betudható a szervezetnek,³⁹⁰ ha az tényleges ellenőrzést (*effective control*) gyakorol felettük. Ez a tényleges ellenőrzés magatartásonként eltérő lehet.³⁹¹ A tényleges ellenőrzés megállapítása csak minden releváns körülmény alapos megfontolása után lehetséges.³⁹² A vonatkozó cikkhez fűzött kommentár szerint a békefenntartó műveletekre felajánlott csapatok felett az ENSZ – saját álláspontja szerint – elvben kizárólagos ellenőrzést gyakorol.³⁹³ Tovább árnyalja azonban a képet az a tény, hogy a békefenntartó csapatokat felajánló állam az esetek jelentős részében fenntartja a fegyelmi hatásköröket és a büntető joghatóságot a csapatai felett, ezekben a kérdésekben egyúttal a felelőséget is átvállalva.³⁹⁴

³⁸⁶ A munka 2002-ben indult, és 2010-ben még a tervezet első olvasatát fogadta el az ILC, és a Közgyűlés 2011. január 1-i határidőt szabott az államoknak a tervezettel kapcsolatos véleményük kifejtésére. A kodifikációs munka csak az ILC következő ülésén folytatódhatott érdemben. L. ENSZ KGy. 64/114. határozata, (A/RES/64/114)

³⁸⁷ 2011. évi ülésén az ILC a tervezet szövegét második olvasatban is elfogadta, és javasolta a Közgyűlésnek határozatban történő elfogadását.

³⁸⁸ *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*, 6-9. cikk

³⁸⁹ *Commentary on the Draft Articles on the Responsibility of International Organizations* (A továbbiakban: CDARIO, a jelen szöveg zárásakor a Nemzetközi Jogi Bizottság Évkönyvében még nem hozzáférhető. A szöveget az ILC weboldalán tették közzé.) 16. o. (5)

³⁹⁰ Ebben az esetben az „állami szerv” fogalma tágan értelmezendő, ide értve minden olyan személyt, akinek a magatartása az államnak betudható lenne. L. CDARIO, 20. o. (2)

³⁹¹ CDARIO, 22. o. 8. bek. és 23. o. 9. bek.

³⁹² L. az Egyesült Királyság álláspontját, idézi: CDARIO, 20. o. 95. jegyzet

³⁹³ CDARIO, 21. o. 6. bek.

³⁹⁴ CDARIO, 21. o. 7. bek.

A csapatokat felajánló egyezmények jellemzően a küldő államhoz telepítik a kizárólagos büntető joghatóságot,³⁹⁵ ezt a hagyományt nem csak az ILC nemzetközi szervezetek felelősségéről szóló legújabb tervezete, de az ICC statútuma is tiszteletben tartja.³⁹⁶ A békefenntartói minőség tehát önmagában nem jelent *ipso iure* kimentési okot az ICC joghatósága alól; a mentesség, ha létezik, alkalmanként más forrásból keletkezik, de véleményem szerint az esetek túlnyomó részében valamilyen oknál fogva *de facto* létrejön.

A betudhatóság kérdésében tehát döntő faktor a tényleges parancsnokság kérdése lehet, azonban az erre az elvre alapozott, alább tárgyalandó Behrami és Saramati ügy önmagában még nem elegendő a módszertani tendenciák feltárásához.³⁹⁷ Ha a parancsnokság valamely nemzetközi szervezethez kerül, annak felelősségre vonhatóságát (az ICJ és az ICC-n kívüli más fórumok előtt) nagyban leronthatja az alapokmányokból fakadó kötelezettségek elsőbbsége más szerződéses kötelezettségekkel szemben.³⁹⁸

Összességében megállapíthatjuk, hogy nem létezik jelenleg olyan nemzetközi fórum, amely mindhárom potenciális szereplő felett rendelkezne joghatósággal: azokban az esetekben, amikor a felelősség kérdésében mindhárom említett nemzetközi szereplő érintett lett, az ügy legtöbbször a joghatóság hiánya miatt elbukott. A Lockerbie ügyben például az ICJ előtt végül nem született érdemi ítélet,³⁹⁹ a Biztonsági Tanács határozatának jogszerűségét pedig a boszniai népi pirtással kapcsolatban sem vizsgálta a Bíróság, amely még a legenyhébb megfogalmazásban is igen korlátozott eszközökkel rendelkezik ilyen területen.⁴⁰⁰

A felelősségre vonási lehetőségek hiányáról kibontakozó igen pesszimista képet árnyalja valamelyest az Európai Unió bírói fórumain régóta húzódo Kádi ügy. Az Európai Unió bírói fórumai előtt zajló ügyben az Elsőfokú Bíróság (CFI) első eljárásában még szintén úgy vélte, hogy joghatósága nem terjed ki arra, hogy egy másik nemzetközi szervezet aktusának jogszerűségét vizsgálja. Amikor az ügy az Európai Közösségek Bírósága elé került, az a 2008-as Kádi ítéletében szintén megállapította többek között, hogy a kifogásolt eljárás elsősorban még mindig kormányközi természetű, és így az érdemi, egyének számára hozzáfér-

³⁹⁵ KJETIL MUJEZINOVIC LARSEN: *Attribution of Conduct in Peace Operations: The 'Ultimate Authority and Control' Test*, 512. o. valamint I. az ENSZ modell SOFA 46. cikkét

³⁹⁶ OLA ENGDÄHL: *Protection of Personnel in Peace Operation*, 48-50. o.

³⁹⁷ A jogirodalmi inkonzisztenciákra nézve I. KJETIL MUJEZINOVIC LARSEN: *op.cit.* 513-514. o.

³⁹⁸ AUGUST REINISCH: *op.cit.* 132. o.

³⁹⁹ A felek közös megegyezése alapján, I. ICJ Reports, 2003-2004, 17. o. 99. bek.

⁴⁰⁰ ROGER S. CLARK: *The Crime of Aggression and the International Criminal Court*, 686. o.

hető jogorvoslat hiányzik.⁴⁰¹ A konkrét jogsértés 2008-as vizsgálata során az ECJ is elzárkózott attól, hogy az uniós jogon kívüli aktusok jogszerűségét vizsgálja.

Az ítéletek nyomán kért felvilágosítást – a Kádi és Al-Ayadi terrorista listára tételének okairól – a Biztonsági Tanács Szankciós Bizottsága az EU nevében eljáró Franciaország kérésére megadta, ezáltal az EU Bizottságon az ítéletek fényében lehetőséget adhatott a felpereseknek, hogy az okokkal szemben észrevételeket tegyenek.⁴⁰² A felperes további bizonyítékokra vonatkozó kérését a Bizottság elutasította.⁴⁰³ Az ügyben érintett intézmények és a perbeavatkozó államok állítása szerint a terrorista listán szereplő személyeknek biztosított *nemzeti vagy regionális szintű* bírói felülvizsgálat miatt az ENSZ szankciók rendszere megsemmisülhetne.⁴⁰⁴ Az új eljárásban is megmaradt azonban az ECJ 2008-as ítéletének egyik fontos követelménye: a jogsértő intézkedés vizsgálatának „elméletileg teljesnek” kell lennie (*in principle a full review*), vagyis egyetlen uniós jogi aktus sem élvezhet mentességet a bírói felülvizsgálat alól, azon oknál fogva, hogy egy másik, a bíróság joghatósága alá nem tartozó szervezet aktusát ülteti át az Unió jogába,⁴⁰⁵ ebben a kérdésben a Törvényszék végső megállapítása is ezt sugallja.⁴⁰⁶

A nemzetközi szervezetek és az egyének által elkövethető bűncselekmények miatti felelősség megosztásának nehézségei között különösen sajnálatos az egyének számára elérhető jogorvoslatok nehézkessége vagy akár tulajdonképpen hiánya. Az Emberi Jogok Európai Bírósága a Kasumaj ügyben például olyan kérelem elfogadhatóságát utasította el, amelynek tényállása *prima facie* egyértelmű emberi jogi jogsértést tartalmaz.⁴⁰⁷ Az eset rövid tényállása szerint Ilaz Kasumaj koszovói albán férfi 2,69 hektáros varosh-i birtokára 1999-ben beköltözött a görög hadsereg egy alakulata, és azon a birtokrészen hozta létre a görög KFOR erők központi nemzeti bázisát. A tulajdonos ezért kártalanításban

⁴⁰¹ „E tekintetben – noha már van lehetőség arra, hogy bármely személy vagy szervezet közvetlenül forduljon a Szankcióbizottsághoz, az összesített listáról való törlés iránti kérelmét az ún. kapcsolattartó ponthoz benyújtva – meg kell állapítani, hogy az e bizottság előtti eljárás elsősorban diplomáciai és államközi jellegű marad, mivel az érintett személyeknek vagy szervezeteknek nincs tényleges lehetőségük jogaik védelmére, és az említett bizottság határozatait konszenzussal hozza, hiszen minden tagjának vétőjoga van.” C-402/05. P. és C-415/05. P. Kadi és Al Barakaat ítélet, 323. bek.

⁴⁰² T-85/09, Kadi ítélet, 50-53. bek.

⁴⁰³ *Ibid.* 55. bek, 60-61. bek.

⁴⁰⁴ *Ibid.* 113. bek.

⁴⁰⁵ *Ibid.* I. pl.: 132, 135. stb. bek.

⁴⁰⁶ *Ibid.* 151. bek.

⁴⁰⁷ Keresetszám: 6974/05, Ilaz KASUMAJ against Greece.

soha nem részesült, vonatkozó panaszát pedig csak a KFOR-n belül vizsgálták ki, ami valóban nem tűnik pártatlan jogorvoslatnak.⁴⁰⁸ A keresetet azonban a bíróság egy másik ügyben született sajtó, nem sokkal korábbi döntése alapján elutasította: az elutasítás alapjául szolgáló döntés a Behrami és Saramati összevont ügyekben született, ahol a felperesek szintén koszovói albánok voltak, az érdemi jogérvényesítést azonban megakadályozta a szervezetek és az államok közötti bonyolult, még a szakemberek számára is nehezen átlátható hatáskörmegosztás. A Bíróság ekkor döntött joghatóságának hiánya miatt az ügyet nem tekintette elfogadhatónak. A koszovói albánok által indított keresetek – utólagos elutasításuk ellenére – már önmagukban bizonyítják a nemzetközi szervezetek által elkövethető jogsértések lehetőségét: a két összevont ügy egyikében (Behrami) a konfliktus utáni területeken a polgári és a katonai szervek együttműködésének a hiánya vezetett részben a halálos balesethez, részben a felelősség eltűnéséhez; míg a másikban (Saramati) alapvető eljárási garanciák sérültek, ismét a polgári és katonai szempontok nem megfelelő összehangolásából eredően.

Annak ellenére, hogy a Bíróság mindkét ügyet visszautasította, lévén a szóban forgó cselekmények nem az Európa Tanács tagállamainak, hanem más nemzetközi szervezeteknek tudhatóak be,⁴⁰⁹ a két ügy a nemzetközi szervezetek és az egyének felelősségének kapcsolatrendszerére tekintettel mindenképpen továbbgondolásra érdemes. A betudhatóság vizsgálatára alkalmazott elméletet megkérdőjelezhetjük az ILC Nemzetközi szervezetek felelősségéről szóló tervezetének magyarázata alapján: a szervezet részére átengedett állami szervek (adott esetben katonai csapatok) magatartásának betudhatóságát egyrészt a csapatok felett gyakorolt ellenőrzés ténylegessége (*factual control*) másrészt annak kizárólagossága (*exclusive control*) helyezi át a nemzetközi szervezethez.⁴¹⁰ Egyes szerzők ezért különbséget tesznek – véleményem szerint indokoltan – a Nicaragua ügy alapján alkalmazott *effective control* és a nemzetközi szervezetek esetében a betudhatóságra alkalmazott azonos kifejezés jelentése között.⁴¹¹ Így viszont bizonyos esetekben – bár például az ENSZ rendelkezésére bocsátott erők esetében a szervezet vélelmezi a kizárólagos parancsokságot, a szómáliai UNOSOM II misszió esetében beigazolódott, hogy ez csak *presumptio iuris*.⁴¹² A betud-

⁴⁰⁸ Vö. Nachova ítélet pártatlanság követelményével, l. alább.

⁴⁰⁹ Behrami és Saramati, 141. bek.

⁴¹⁰ KJETIL MUJEZINOVIC LARSEN: *op.cit.*, 516. o.

⁴¹¹ Az azonos fogalom eltérő jelentését magyarázhatja a kodifikációs munka lezáratlansága. EJIL 19 (2008), 509–531, 516. o.

⁴¹² CDARIO, 22-23.o. 8-9. bek. vö. MICHEAL J. KELLY: *Restoring and maintaining order in complex peace operations* 67. és 71. o.

hatóság kérdésének szokásjoginak még nem nevezhető eldöntése mellett a strasbourgi bíróság ítéletének fontos tanulsága az Agir Behrami fiainak tragédiájáért vélelmezhetően felelős egyének felelősségének kérdése. A tényállás alapján a KFOR parancsnok szerint a kazettás bomba egységek helyszínének kijelölését nem tartotta prioritást élvező feladatnak, emiatt viszont az ENSZ nem tudta az aknamentesítést elvégezni. A strasbourgi ítéletben foglalt tényállásból egyértelműen nem megállapítható, hogy ez a mulasztás vajon felér-e valamelyik nemzetközi bűncselekmény tényállásával. A cselekmény betudhatóságának nemzetközi szervezetekre ruházásával, a személyes felelősség megállapításának lehetősége is erodálódik, olyan mértékben, hogy az gyakorlatilag a nemzetközi törvényszékek megjelenése előtti nemzetközi jogi helyzethez hasonló *de facto* büntetlenséget jelent. Megmarad ugyan a küldő állam joghatósága, de az áldozatoknak vagy hozzátartozóiknak igen nehezzé válik a küldő állam igazságszolgáltatási rendszerében érdemi felelősségre vonást kieszközölniük.

A felelősségre vonás lehetősége tehát a nemzetközi szervezetek keretei között végrehajtott műveletekben sem vész el teljesen. Komoly nehézséget okozhat ugyanakkor a jövőben, hogy az egyéni felelősségre építő nemzetközi törvényszékeket, emberi jogi vagy akár nemzeti büntető bíróságokat olyan speciális nemzetközi jogi kérdések eldöntésére kényszeríti a betudhatóság eldöntése, amelyre nem minden esetben rendelkeznek megfelelő eszköztárral, *ad absurdum* joghatósággal.

A tételes jogi megfontolásokon túl még egy megjegyzés elengedhetetlen a nemzetközi szervezetekkel összefüggésben: egyrészt esetükben számos metajurisztikus elem segítheti a felelősség érvényesülését,⁴¹³ a szervezetek önkéntes jogkövető magatartásra számítani talán nem túlzó optimizmus. A bürokratikus szervezetek bonyolult összefonódásában azonban elveszhet az egyén nemzetközi jogi felelősségre vonhatósága. Az egyéni felelősségre vonás lehetőségeit nem csak az államközi rendszer továbbélő elemei korlátozzák.

A felelősség megosztás a különböző nemzetközi jogalanyok között az előző fejezet megállapításai szerint több akadályt is teremt az egyes elkövetők tényleges felelősségre vonásával szemben. Az akadályok egy rész legyőzhetőnek látszik a nemzetközi büntetőbíráskodás eszközeivel, azonban ezt az eszköztárat nem lehet minden esetben alkalmazni. A joghatóság gyakorlása mindegyik törvényszéken szigorú feltételekhez kötött, amelyek nem légüres térben jöttek létre. Fokozatosan illeszkedtek a klasszikus nemzetközi jogi szabályok közzé, már a nürnbergi perben véghezvitt forradalmi változások előtt is.

⁴¹³ AUGUST REINISCH: *op.cit.* 138 o.

MÁSODIK RÉSZ:
AZ EGYÉNI FELELŐSSÉG
ALKALMAZÁSÁNAK ELŐFELTÉTELEI
A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁGON

III. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ELJÁRÁSÁNAK ANYAGI JOGI ELŐFELTÉTELEI

III.1. Az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények

Az államok és a nemzetközi szervezetek felelősségének megállapításához szükséges jogellenes cselekmény megvalósítása nem minden esetben képes egyéni felelősség kiváltására is, különösen nem a nemzetközi jog alapján. Ahhoz, hogy az egyének és az államok, illetve nemzetközi szervezetek együttes felelőssége jelentkezzen, a jogellenes magatartásnak egyúttal olyan nemzetközi bűncselekményt is meg kell valósítania, amely a szóban forgó nemzetközi törvényszék joghatósága alá tartozik. Az ilyen bűncselekmény elkövetésének gyanúja az eljárás megindulásának szükségszerű előfeltétele.

E nemzetközi bűncselekmények *rendszer*e nem változott sokat a nürnbergi kodifikáció óta, pontos tartalmuk és a mögöttes jogviszonyok azonban nagymértékben átalakultak. A nürnbergi per óta az *emberi személy alapvető jogai* vonatkozásában, azaz mind a humanitárius jogban, mind az emberi jogok területén jelentős változások mentek végbe a nemzetközi jogban.⁴¹⁴ A nemzeti büntetőjogokhoz hasonlóan, a mögöttes jogban bekövetkező ilyen mély változások nem maradhattak nyom nélkül – a nemzetközi büntetőjog adaptációját az ezredforduló nemzetközi jogának elvárásaihoz nagyrészt az ENSZ két *ad hoc* törvényszéke valósította meg.

Egy alapvetően nemzetközi jogi elemzésben meg kell említeni azt is, hogy a bűncselekmények és fejlődésük vizsgálata nagyrészt a nemzetközi jogon kívüli terület. Sokkal inkább írható le a bűnügyi tudományokon, nevesül a büntetőjog-tudomány eszköztárán keresztül: ez igaz az ICC joghatóságába bekerült bűncselekmények ismertetésére is. A tényállásokon keresztül védett jogi érdek – a magyar dogmatika szerint: a bűncselekmény jogi tárgya – azonban mindig

⁴¹⁴ E ponton elég csak röviden utalni az 1949. Genfi egyezményekre, az 1966. évi emberi jogi Egyezségokmányokra, stb.

nemzetközi jogi szabály, ennyiben tehát nem mellőzhető a nemzetközi jog alkalmazása a tényállások bemutatása során.

A nürnbergi cselekmények – béke elleni, háborús, emberiség elleni bűncselekmények sorát a nürnbergi eljárásban még szórványosan használt,⁴¹⁵ az ítéletben nevesítve nem is említett népirtás egészítette ki, 1948-tól. A béke elleni bűncselekmények fogalma a korabeli nyelvben szinte teljesen összeforrt a német militarizmus által tervezett és indított agresszív háborúval; a háború után pedig a nagyhatalmak nem akartak lemondani – Ferencz Benjamin keserű iróniájú kifejezésével élve: „öléshez való szuverén jogokról”⁴¹⁶. A kilencvenes évek, a bipoláris világrend összeomlása utáni bizonytalanság miatt nem kedveztek a fegyveres erőszak alkalmazhatóságára vonatkozó nemzetközi jogi szabályok újragondolásának: ez pedig elengedhetetlenül szükséges lenne a *béke elleni bűncselekmények miatti egyéni felelősség* megállapíthatóságához. Hosszas viták után fogadta el a Felülvizsgálati Konferencia 2010. június 11-én a Római statútumot és a Tényállások elemeit módosító határozatát, amely ha (vagy amikor) hatályba lép⁴¹⁷ az agresszió kötelező erejű definícióját fogja tartalmazni, a II. világháború óta először.

A nemzetközi bűncselekmények ilyen értelemben jellemzően áldozatok tömegeivel szemben elkövetett atrocitásokat foglalnak tényállásokba. Ezért nyilvánvalóan súlyosabb minősítést követelnek, mint a „hagyományos” bűncselekmények. E jogsértések kiemelkedő súlya és veszélyessége miatt egyszersmind az is felmerül, hogy felállítható-e közöttük súlyuk szerinti rangsor.⁴¹⁸ Ez a kérdés a

⁴¹⁵ Mai értelméhez legközelebbi jelentésben a francia helyettes ügyész, AUGUSTE CHAMPETIER DE RIBES beszédében bukkant fel, igaz a tárgyalások során nem először. *Nuremberg Trial Proceedings* Vol. 19. 531. o. A vád ismertetése során először nevezték a népirtást „az elképzelhető legsúlyosabb bűncselekménynek” („the greatest crime of all”) *Nuremberg Trial Proceedings*. Vol. 19. 562. Ahogy később az ICTR utalt rá: The Chamber notes in this regard that the crimes prosecuted by the Nuremberg Tribunal, namely the holocaust of the Jews or the „Final Solution”, were very much constitutive of genocide, but they could not be defined as such because the crime of genocide was not defined until later.” KAMBANDA ügy, ítélet, 1998. szeptember 4. ICTR 97-23-S, 14. bek.

⁴¹⁶ FERENCZ BENJAMIN: *A Nuremberg Prosecutor...*, 178. o.

⁴¹⁷ A határozat ezt 30 állam ratifikációjához, és egy hasonló arányú 2017-ben meghozandó döntéshez köti. Szerződés módosításról lévén szó, csak a ratifikáló államok tekintetében lesz majd kötelezően alkalmazható az agresszió tényállása. L. RC-Res.6

⁴¹⁸ A bűncselekmények vizsgálatát a kötet eddigi történeti megközelítésével szakítva, nem kialakulásuk időrendjében, hanem a Római statútumban szereplő sorrendjük szerint végeztem. E váltás oka nemcsak a tételes jog tisztelete, hanem az a meggyőződésem, hogy ez a sorrend egyúttal egyfajta súlyossági sorrendet is jelent. Hiszen annak ellenére, hogy a nemzetközi bűncselekmények minden egyes alkalommal súlyos, az emberiség lelkiismeretét megrázó, szörnyű atrocitások formájában jelentkeznek, közöttük is felállítható egy prima facie sorrend, egymáshoz viszonyított relatív súlyuk szerint, (MICAELA FRULLI: *Are Crimes against Humanity*

jelenlegi bűncselekmények rendszerében az egyik legvitatottabb megállapítás, az ICTY bírái is tartósan megosztotta.⁴¹⁹ A Tadić ügyben a büntetés kiszabásához két bírói különvélemény érkezett; Antonio Cassese bíró szerint ennyire súlyos bűncselekmények között nem tehető *a priori* különbség, míg Shahabuddeen tanácselnök több szempontból is megalapozottnak tartja, hogy minden más körülmény egyezése esetén egy emberiség elleni bűncselekményként minősített aktus súlyosabban minősüljön, mint ugyanazon magatartás háborús bűncselekményként elkövetve.

„[...] a nemzetközi közösség érdekeltiségét igazoló kapcsolatot anyagi jogi értelemben az teremti meg, hogy a cselekményt egy szervezet politikának eleget téve, vagy egy széleskörűen és módszeresen alkalmazott gyakorlat részeként követték el egy polgári csoport ellen. Ténylegesen háborús bűncselekményt is el lehet követni hasonló célok érdekében, de ott az elkövetés ilyen módjának feltárása nem kötelezően bizonyítandó tényállási elem.”⁴²⁰

Az ICTR álláspontja szerint lehet a bűncselekmények között súlyuk alapján különbség tehető, igaz, a népirtás és az emberiség elleni bűncselekmények viszonyában tudatosan nem állapítottak meg ilyen különbséget:

„Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a büntetés kiszabása során az Elsőfokú Kamarának figyelembe kell venni olyan körülményeket a Statútum 23 (2) cikke alapján, mint a bűncselekmény súlya. A Kamara meggyőződése, hogy a Genfi egyezmények közös 3. cikkét illetve az azokhoz csatolt II. Kiegészítő jegyzőkönyvet sértő cselekmények súlyossága ellenére, ezek mégis kevésbé súlyos cselekmények, mint az emberiség elleni bűncselekmények illetve a népirtás. Másrésről nagyobb nehézséget okoz a Kamarának a népirtás és az emberiség

More Serious than War Crimes?, 329. o.) amely nagyrészt a büntetőkiszabás során értékelhető, de már a vádhatóság munkáját is befolyásolhatja. (A RATKO MLADIC ÉS RADOVAN KARADZIC elleni eljárásban – a végre nem hajtható lertartóztatási parancs esetén alkalmazandó Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 61. cikk alapján tartott meghallgatáson – az ICTY Főügyésze az önmagában háborús bűncselekménnyel felérő tömeges mecset- és katolikus templom-rombolásokat a „népirtó szándék” bizonyítására használta fel, ahelyett, hogy önálló vádpontként értékelte volna. (WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 223. o. vö. Mladic ügy, eredeti vádirat 37. bek. és a módosított vádirat 32-34. illetve 37. bek.)

⁴¹⁹ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 330. o.

⁴²⁰ IT-94-1-A and IT-94-1-Abis, SHAHABUDEEN bíró különvéleménye, 39. o.

elleni bűncselekmények rangsorolása, súlyukra tekintettel. A Kamara osztja azt a nézetet, hogy az emberiesség elleni bűncselekmények, amelyeket már a Nürnbergi és a Tokiói Törvényszékek is üldöztek, olyan bűnök, amelyek különösen megrázzák a kollektív lelkiismeretet.⁴²¹

Az emberiesség elleni bűncselekmények és a népirtás súlyosabbá minősítését több szempontból is szükségesnek vélem – nagyrészt egyetértve azokkal az álláspontokkal, amelyek az önkényes diszkriminatív elem megléte esetén bármely nemzetközi bűncselekményt súlyosabbnak tekintenek.⁴²² Másrészt az alanyi oldal tudati elemei meggyőződésem szerint szintén súlyosabbá teszik ugyanazt a cselekményt: a népirtó szándék, vagy a széleskörű és módszeres támadás tényének, az abban való részesi minőségnek az ismerete. A háborús bűncselekmény is súlyosabban minősülhet, ha a fegyveres konfliktusban elkövetésük nagymértékű, vagy tudatosan alkalmazott terv része.⁴²³ Gyakorlati szempontból is szükségesnek látszik, hogy e viszonylag nehezen bizonyítható tudati elemek valamilyen súlyosító következménnyel járjanak: enélkül értelmetlen lenne a többlet bizonyítási terhet a vádra telepíteni. A súlyozás kérdése jelenleg a népirtás, az emberiesség elleni és a háborús bűncselekmények esetében tárgyalható: az agresszió bűncselekményének helyét ebben a felosztásban vonatkozó ítélkezési gyakorlat nélkül jelenleg még sejtteni sem lehet.⁴²⁴

III.1.1. Népipirtás

A népirtás, amely eredendően hordozza a diszkriminatív elemet, viszonylag új keletű fogalom – bár, a nürnbergi perben az ügyészek részéről elhangzó állításokkal némileg vitatkozva,⁴²⁵ megállapítható, hogy etnikai csoportok teljes kiirtásnak szándéka már korábban is jelen volt a történelemben: a pun háborúktól

⁴²¹ KAMBANDA ügy, ítélet, 1998. szeptember 4. ICTR 97-23-S, 13-14. bek

⁴²² MICAELA FRULLI: *Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes?* 337. o. 29. jegyzet

⁴²³ Részletesen I.: OLAOLUWA ABIOLA OLUSANYA: *Do Crimes against Humanity Deserve a Higher Sentence than War Crimes?* 436. o.

⁴²⁴ Robert Jackson főügyész Nürnbergben még a béke elleni bűncselekményt helyezte az eljárás központjába: ezt a választását azonban már akkor is érték kritikák, ma pedig valószínűleg tarthatatlan lenne.

⁴²⁵ Míg egyértelműen megállapítható, hogy a holokauszthoz hasonló tervszerűséggel soha korábban végeztek hasonló pusztítást, a nürnbergi ügyészek a „keresztény korokban példátlan” cselekedetnek nevezték magát a népirtást. *Nuremberg Trial Proceedings* Vol. 19. 531. o.

kezdve az indiánok módszeres pusztításán át Dzsevet pasa parancsára 1915. február 20-tól tömegesen megölt örményekig több példát találhatunk.

Magát a szót valóban csak 1944-ben írta el először Raphael Lemkin. Korszagos jelentőségű munkájában a későbbi tényállás számos elemét megfogalmazta, egyértelműen körülírva a koncepciót.⁴²⁶ Népiirtásnak Lemkin egy nemzet vagy etnikai csoport megsemmisítését nevezte, értve ezalatt nemcsak az azonnali elpusztítást, hanem minden olyan szervezett, összehangolt, tervszerű aktust, amely egy „nemzeti csoport” létének alapvető támaszait hivatott eltüntetni, a csoport megsemmisítését célozva.

Lemkin meghatározása szerint egy ilyen terv célja a politikai és társadalmi intézmények, a kultúra, nyelv, nemzeti érzések, vallás illetve a csoport gazdasági létének szétzilálása. A népiirtás áldozatai egyének: de áldozattá válásuk oka kizárólag a csoporthoz tartozásukban keresendő.⁴²⁷ Ezekon a fogalmi alapokon Lemkin különbséget tett politikai, szociális, kulturális, gazdasági, biológiai és fizikai népiirtás között.⁴²⁸

A negyvenes évek második felében, a Holokauszt okozta nemzetközi sokk hatására a népiirtás tilalma korábban soha nem tapasztalt gyorsasággal került be a nemzetközi jog legfontosabb szabályai közé. 1944-es jogirodalmi megfogalmazása után négy évvel, 1948-ban már nemzetközi egyezmény tiltotta a Nürnbergben még az emberiség elleni bűncselekmények egyikeként tárgyalt borzalmakat.⁴²⁹ A Nemzetközi Bíróság már 1951-ben, három évvel az aláírást követően egyetemes normának tekintette népiirtás tilalmát és megelőzésének kötelezettségét, pontosabban az egyezmény háttérében álló elveket.⁴³⁰ A Barcelona Traction ügyben 1970-ben meghozott ítélet pedig az elsők között sorolta a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normái közé.⁴³¹

Tényállása gyakorlatilag semmit nem változott az elmúlt hat évtized során. Mindazonáltal Lemkin eredeti meghatározásához képest kissé átalakult a kodifikációs eljárás során. A korai elképzelések között szerepelt még a „politikai”

⁴²⁶ RAPHAEL LEMKIN: *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress*, 79 – 95. o.

⁴²⁷ RAPHAEL LEMKIN. *op.cit.* 79. o

⁴²⁸ RAPHAEL LEMKIN. *op.cit.* 82-90.

⁴²⁹ A nürnbergi főperben meghozott ítéletben a népiirtás kifejezés még nem szerepelt, az ügyészek – ebből eredően védelmük előadása során egyes vádlottak is – már használták e kifejezést. L. fentebb, 72. o. 415. lábjegyzet

⁴³⁰ A népiirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezményhez fűzött fenntartások tárgyában adott tanácsadó vélemény, 23. o. „binding on States, even without any conventional obligation.”

⁴³¹ L. fentebb, 186. lábjegyzet, 37. o.

és a „társadalmi csoport” is, ezeket azonban a kodifikációs folyamatban végül mellőzték, részben azért mert nem tekinthetők állandó és stabil csoportnak.⁴³²

Nemzetközi bíróság népirtás büntetében a kilencvenes évek közepéig nem hozott ítéletet. Nemzeti bíróságok előtt ritkán ugyan, de felbukkant.⁴³³ Ez a viszonylag szűk joggyakorlat nem adott lehetőséget az emberi jogi háttérben bekövetkező számottevő változás követésére; a nemzetközi jog irodalmában azonban felbukkant néhány igen fantáziadús javaslat, amely ezt az adaptációt célozta.⁴³⁴ Némelyikük a kiterjesztő jogértelmezéssel már-már egészen új értelmet adott volna az Egyezmény szövegének. Az 1948-as definíció kitégítésére irányuló törekvések egyik fő oka az volt, hogy hosszú évtizedeken át a népirtás volt az egyetlen, széles körben elfogadott, és nemzetközi egyezményben – vagyis kötelező erejű dokumentumban – kodifikált, modern értelemben vett nemzetközi bűncselekmény.⁴³⁵ Ma, a Római statútum szerinti hatályos rendszer „csúcán” még mindig a népirtás áll, de az igen szűk értelmű, szigorú fogalmából eredő hézagokat nagyrészt a nemzetközi bűncselekmények rendszere pótolja. Azok az elkövetési magatartások, amelyek nem férnek el a népirtás merev fogalmi keretei között minősülhetnek emberiesség elleni bűncselekménynek, háborús bűncselekménynek, vagy valamilyen köztörvényes bűncselekménynek.⁴³⁶

Annak ellenére, hogy a kisebbségek nevesítve nem szerepelnek a tényállásban, első pillantásra is egyértelmű, hogy a népirtás tilalmának „elsődleges nyertesei” az egyes kisebbségek.⁴³⁷ Igen összetett fogalom, amelynek kisebbségvédelmi relevanciáját az alanyi oldal elemei között találjuk meg. A bűncselekmény *dolus specialis*-szal követhető el:⁴³⁸ egyenes szándék szükséges az elkövetési magatartások tekintetében, és ezen felül a szándéknak magában kell foglalnia egy „nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport” kiirtását is. A szándékot, a célzatot különösen nehéz lehet bizonyítani egyes esetekben: a bizonyítási teher a vádat terheli, a benyújtott bizonyítékoknak pedig az általános büntető-eljárásjogi követelmények szerint minden kétséget kizárónak kell lenniük. A bizonyítási teher szigorát jól jellemzi az ICTY-nak a brcko-i vérengzésekkel kapcsolatos egyik ítélete, amelyben épp a szándék bizonyítottságának kétséges volta miatt utasították el a népirtás vádját:

⁴³² WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 105-106 és 134. o.

⁴³³ WILLIAM SCHABAS: *National Courts Finally...*, 40-41. o.

⁴³⁴ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 102-103

⁴³⁵ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 103-104. o.

⁴³⁶ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 219. o.

⁴³⁷ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 107. o.

⁴³⁸ ANTONIO CASSESE: *The Definition of Genocide*, 338. o.

Az összes körülményre tekintettel, az Ügyésznek nem sikerült minden kétséget kizáró módon bizonyítania, hogy Brcko-ban népirtást követtek volna el a vádiratban szereplő időszakban. Továbbá, a vádlott magatartás azt látszik alátámasztani, hogy bár nyilvánvalóan kiválogatta a mohamedánokat, véletlenszerűen ölt, és nem a csoport megsemmisítésének egyértelmű szándékával. Az Elsőfokú Kamara ezért arra következtetésre jutott, hogy nem bizonyosodott be minden kétséget kizáróan, hogy a vádlott a népirtás tényállásában szereplő *dolus specialis*-nak megfelelő motívumok alapján járt el. Kétség esetén mindig a terhelt javára kell dönten, és ezért, Goran Jelusic ebben a vádpontban nem bűnös.⁴³⁹

A népirtás esetében az alanyi oldal Római statútum alapján végzett elemzése a hagyományos büntetőjogi dogmatikával össze nem egyeztethető eredményre vezet, ahogy arra William Schabas felhívja a figyelmet.⁴⁴⁰ A parancsnok felelősségének intézménye⁴⁴¹ miatt ugyanis elvileg nem elképzelhetetlen, hogy egy parancsnok magáról a cselekményről nem tudva – tehát gondatlanul – kövessen el célzatos bűncselekményt, ami a bűncselekmény tana szerint egyenes szándékot kíván meg. Célzatos bűncselekmény gondatlan elkövetése a kontinentális jogi dogmatika szerint fogalmilag kizárt, a dilemma feloldására kínálkozó megoldások közül az ICTR megközelítése lehet irányadó. Mivel saját statútuma nem határozta meg a részesség (*complicity*) fogalmát, a ruandai büntetőtörvény fogalmát emelték át, amely magában foglalhatja a parancsnok felelősségét is.⁴⁴² Az Akayeshu ítélet szerint, ha a tényleges elkövetőben, vagyis az elkövetési magatartások tényleges kifejtőjében megvolt a népirtás tényállásában szereplő *dolus specialis*, a bűnrészesben viszont nem, ez utóbbi csak a tényleges elkövetési magatartással megvalósított maradvány-cselekményért (pl. emberölés) felel, és nem népirtásért.

„Így például ha a vádlott tudatosan segített mást emberölés elkövetésében, ugyanakkor nem volt tudomása arról, hogy a tényleges elkövető az emberölést egy csoport teljes vagy részleges kiirtásának szándékával követi el, a vádlott emberölésben bűnrészes, de bizonyosan nem

⁴³⁹ JELISIC, IT-95-10, *Fellebbviteli Tanács ítélete*, 2001. július 5., 31. bek.

⁴⁴⁰ WILLIAM SCHABAS: *Genocide*, 115-116. o. és *Genocide in International Law*: 219-222. o.

⁴⁴¹ Római statútum, 28. cikk

⁴⁴² Akayeshu Elsőfokú ítélet, 537. bek.

az népirtásban. Azonban, ha a vádlott tudatosan segítette emberölés elkövetését, úgy, hogy tudta, vagy tudnia kellett volna, hogy a tényleges elkövető népirtó szándék által vezérelten cselekszik, a vádlott még akkor is népirtásban való bűnrészességért felel, ha saját magát nem is vezérelte a gyilkos csoport megsemmisítésére vonatkozó szándéka.⁴⁴³

Így véleményem szerint vagy túlzott nagyvonalúsággal eltekintünk a bűnösség fogalmának e sarokkövétől, és a bűnösség fogalomban eltérő angolszász gyakorlat alapján egyszerűen egyenes szándék helyett az alanyi oldal elemeinek másfajta megnyilvánulási lehetőségeként értékeljük,⁴⁴⁴ vagy pedig gyakorlatilag kizárjuk a feljebbvaló büntetőjogi felelősségét a népirtás alól. Ez utóbbi a nemzetközi büntetőjog és az ICC céljaival ellentétes értelmezés lenne,⁴⁴⁵ és mint ilyen, a Szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény értelmezésről szóló rendelkezései⁴⁴⁶ szerint nem lesz elfogadható eredmény. William Schabas monográfiája kifejezetten elutasítja az ICTR megközelítését. Hipotézise szerint gyakoribb, hogy a tényleges elkövető nincs tisztában cselekménye valódi céljával, az azt parancsba adó személy viszont kifejezetten a népirtó szándék alapján cselekszik. Így helyesebbnek véli, ha a bűnrész, amennyiben népirtás céljával jár el, büntethető legyen, akkor is, ha az elkövetési magatartás tényleges kifejtőjéből az hiányzik.⁴⁴⁷

Harmadik lehetőségként említhető, ha a parancsnok esetében a népirtás célzatának meglétét kell bizonyítani, és a konkrét elkövetési magatartás, vagy azok konkrét kifejtése tekintetében már „csak” a Római statútum 28. cikk szerinti bármely gondatlansági alakzatot.

Kelet-közép európai perspektívából a kollektív jogokra tekintettel is érdekes tanulságokat rejt a tényállás: nehéz arra választ találni, hogy a célzatban felbukkanó „nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport” fogalma mennyiben más, mint a „kisebbség”. A pontos definíciók keresgélése hiábavalónak tűnik, már pusztán a kisebbségek fogalmának határozatlansága miatt is,⁴⁴⁸ mindazonáltal a csoport

⁴⁴³ Akayeshu ítélet, 540. bek.

⁴⁴⁴ MARK DRUMBLE: *Pluralizing International Criminal Justice*, 1308-1309. o. A vonatkozó modern angol precedensjogra utal továbbá az Akayeshu ítélet 539. bek.

⁴⁴⁵ L.: A „to put an end to impunity”, jelmondat háttérét Kofi Annan: *op. cit.* 365-366. o., vagy ENSZ Közgyűlés, 1325. sz. hat. 11. pont

⁴⁴⁶ Szerződések jogáról szóló 1969. bécsi egyezmény, 31. cikk 1. bek.

⁴⁴⁷ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 221. o.

⁴⁴⁸ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 111. o.

fogalmának néhány sajátossága eltéréseket mutat a kisebbségek hasonló, általánosan elfogadott ismérveitől.

Az első ilyen eltérés mára meghaladott, de 1948-ban még fontos érv volt a csoport szó használata mellett. A két világháború közötti években a védett kisebbségek tipikusan egy anyaországból leszakadt néptörzset jelentettek, néhány, anyaországgal nem rendelkező, nem tisztán vallási-etnikai kisebbséget leszámítva, mint az európai zsidóság.⁴⁴⁹ A népirtás tilalmában így kifejezésre jut, hogy anyaország nélküli kisebbségek ellen is elkövethető, amennyiben a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási jelzők által körülhatárolt fogalom alkalmazható rájuk nézve.⁴⁵⁰ Eljárási szempontból vizsgálva a kérdést arra jutunk, hogy egy állam szuverenitása alá tartozó, más államok etnikai alapú, *politikai védelmét* sem élvező személyekre kiterjesztett védelem szabályainak megsértése miatti egyéni felelősségre építő szankciókat, más államok csak az egyetemes joghatóság problematikus koncepcióján keresztül érvényesíthetnék. Egyetemes joghatóság hiányában, még a Nemzetközi Büntetőbíróság nemzeti hatóságokra erősen támaszkodó rendszerében is, ha a jogsértést elkövető állam részes fél a Római statútumban, akkor a joghatóság igen könnyen átkerülhet a nemzetközi fórum elé.

Másrészt nyilvánvaló különbségnek tűnik, hogy népirtást elkövethet egy kisebbség is a többség ellen,⁴⁵¹ vagy ami ennél valószínűbb, két hasonló arányú csoport között is megállapítható lesz a népirtás. Ezáltal tehát irrelevánssá vált a népirtást elszenvedő csoport számaránya.

Végül kriminál-politikai szempontból, a ruandai tapasztalatokból okulva, talán a harmadik különbség a hatályos jogban. A „csoport”, mint büntetőjogi fogalom egészen eltérő az objektív és szubjektív elemek viszonyában, mint az alapvetően emberi jogi egyezményeken felbukkanó „kisebbség” terminus. A csoporthoz tartozás tényének felismerését illetően a nemzetközi büntetőjog szubjektív – de nem csak a csoport tagjai, hanem az elkövető oldaláról is vizsgálva.⁴⁵² Akár teljességgel figyelmen kívül hagyható azonban a népirtás szempontjából az, hogy az áldozat egyáltalán tudott-e arról, hogy ő egy vélt vagy valós

⁴⁴⁹ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 107-108. o.

⁴⁵⁰ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 111-112. o.

⁴⁵¹ RATNER-ABRAMS: *op.cit.*, 33.o. Ez a bűncselekmény az elkövetési módokra és azok körülményeire tekintettel az apartheidhez lenne igen hasonló. A különbség megint csak az elkövető szándéka szerint állapítható meg – következőképp bizonyítási és egyéb eljárási nehézségeket támaszt. Elméletben a különbség látványos: az apartheid nem irányul a többséget alkotó etnikum kiirtására, közösségkénti fizikai megsemmisítésére.

⁴⁵² WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 110. o.

„nemzeti, etnikai, faji vagy vallási” csoport tagja: elég, ha az elkövető úgy véli, hogy áldozata egy olyan csoporthoz tartozik, amelyet teljesen vagy részlegesen meg akar semmisíteni. Az ICTR egyik ítélete legalábbis ezt sugallja, az etnikai csoporthoz tartozás megállapítására:

[...] a cselekményeknek e diszkriminatív szempontok szerinti speciális csoport ellen kell irányulniuk. Olyan csoport ellen, amely saját magát határolja el másoktól (önazonosság); vagy egy olyan csoport, amelyet mások – ideértve az elkövetőket – határoznak meg. (mások általi meghatározottság)⁴⁵³

A népirtás merev fogalmi kereteit, az ICTR megállapításain túlmenően szinte lehetetlen tágabb értelemmel felruházni. Tilalma viszont egyértelműen része a nemzetközi *ius cogens*-nek, és ennek megfelelően a legtöbb állam büntetőtörvényében megtalálható tényállása, szórványos és marginális jelentésbeli eltérésekkel. Ezért a népirtás büntette a felelősség megosztása szempontjából azért is kiemelkedő, mert nemcsak, hogy egyértelmű bizonyítéka az egyéni és állami felelősség kettősségének és együttes alkalmazhatóságának,⁴⁵⁴ hanem a két rendszer kapcsolatának alapjai is a srebrenicai népirtás ügyében hozott különböző bírósági ítéletek alapján körvonalazhatók, az alábbiak szerint.

Elsőként az ICTY zárta le az ügyet, ahol 2004-ben született érdemi döntés,⁴⁵⁵ majd ezt követte a Nemzetközi Bíróság ítélete 2007-ben.⁴⁵⁶ Az egyéni felelősség körében a Kristic ügy megállapításai a népirtás tényállási elemeinek bizonyítási nehézségeire adtak választ: a már említett népirtó szándék bizonyítéka volt az áldozatok kiválasztásának szempontja, a korcsoport meghatározása.⁴⁵⁷ Annak ellenére, hogy a srebrenicai eseményeket már 2001-ben, jogerősen 2004-ben

⁴⁵³ Kayishema és Ruzindana ítélet, 98. pont

⁴⁵⁴ STATHIS PALASSIS: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)* 87-88. o.; A népirtás büntetéséről és megelőzéséről szóló egyezmény alkalmazása tárgyában ítélet, 66. o. 174. bek. és 67. o. 179. bek.

⁴⁵⁵ Kristic ügy, Fellebbviteli ítélet, 2004. április 19.

⁴⁵⁶ *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 43.o. Az első, 1996-os ítélet csak a pergátló kifogás tárgyában határozott, az érdemi vizsgálat csak ezt követően indult meg.

⁴⁵⁷ Elsőfokú Tanács ítélete, 211. o. 595. bek, helybenhagyta: Fellebbviteli Tanács ítélete, 9. o. 27. bek. Történelmi szempontból figyelemre méltó, hogy a szovjet Vörös Hadsereg által Magyarországról *malenkij robotra* hurcolt személyek esetében gyakorlatilag azonos korcsoportot válogattak ki („munkaképes korúak”) a magyar és német lakosság köréből. L. BOGNÁR ZALÁN (ed): *Malenkij robot*, pl: 89-90., 93. o.

népirtásnak minősítette az ICTY, a Nemzetközi Bíróság a 2007-es ítéletében nem tekintette a népirtás elkövetését *res iudicata*-nak, az ICTY előtti anyagok közül a tárgyalás után hozott ítéletben megállapított tényeket, és egyes közvetlenül hozzájuk kapcsolódó jogi minősítéseket a Nemzetközi Bíróság „elméletileg igen meggyőzőeknek” (*highly persuasive*) nevezte.⁴⁵⁸ A Bíróság saját következtetéseként állapította meg, hogy Srebrenicában népirtás történt,⁴⁵⁹ amelynek egyes elemeit az ICTY ítéletek megerősítették.⁴⁶⁰

III.1.2. Az emberiség elleni bűncselekmények

Az emberiség elleni bűncselekmények fogalmának jelentése a népirtáshoz viszonyítva már kevésbé egyértelmű. A nürnbergi koncepcióhoz képest strukturálisan és tartalmilag is ez a bűncselekmény-kategória változott leginkább – akkor még megkövetelték, hogy valamelyik béke elleni vagy háborús bűncselekménnyel párhuzamosan kövessék el.⁴⁶¹ A bűncselekmény alapja a polgári lakosság egy része elleni támadás, ami, ha célzottan történik, már önmagában háborús bűncselekmény.⁴⁶² emberiség elleni bűncselekménnyé az alább részletezendő⁴⁶³ további feltételek miatt válik.

Ilyen tényállás miatt először a XX. század elején kíséreltek meg büntetőeljárásokat lefolytatni, amelyek már akkor is nemzetközi jellegűek lettek volna. A törökországi örmények ellen elkövetett atrocitásokat a korabeli diplomáciai iratok alapján többen minősítették emberiség elleni bűnöknek, de a tényállás tervezet alapjául szolgáló „emberiség törvényei” követelmény ekkor még nem volt alkalmas a büntetőjogi alkalmazásra.⁴⁶⁴

A XX. század kilencvenes éveiben, az ENSZ *ad hoc* törvényszékeinek felállításaakor az emberiség elleni bűncselekmények alapja, a polgári lakosság elleni támadás egyes speciális fajtáit több nemzetközi egyezmény *quasi sui generis* tényállásként tartalmazta. Az elkövetési magatartások hasonlósága miatt,

⁴⁵⁸ *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 134. o. 223. bek.

⁴⁵⁹ *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 166. o. 297. bek.

⁴⁶⁰ L. pl. *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 165-166. o. 295. bek.

⁴⁶¹ THEODORE MERON: *Case for...*, 130. o.

⁴⁶² Genfi egyezmény, CIHL, Római statútum 7-8. cikk

⁴⁶³ L. 80. o. 467. jegyzet

⁴⁶⁴ RATNER-ABRAMS: *Accountability...* 47. o.

ilyenek tekinthetjük a népirtás tilalmáról szóló 1948. évi egyezményt, vagy az apartheid nemzetközi bűncselekménnyé minősítéséről szóló 1973. évi egyezményt. Ezek alapján jellemzően nemzeti hatóságok jártak el, azok is ritkán, gyakran túlpolitizált eljárásokban,⁴⁶⁵ amelyek emiatt alkalmatlanok arra, hogy precedensként elemezhesük őket.

A két *ad hoc* törvényszék alapokmányába már érdemileg is önállóan, a háborús bűncselekményektől elkülönítve kerültek be az emberiség elleni bűncselekmények szabályozási keretei. A mai tényállás nyitottsága lehetőséget ad arra is, hogy az atrocitások keretként ne kelljen vizsgálni sem a fegyveres konfliktus létezését, sem annak természetét.⁴⁶⁶ Az emberiség elleni bűncselekményeket ugyan egy támadás részeként, a támadás tényéről tudva kell elkövetni, de maga e támadás nem feltétlenül a szó klasszikus nemzetközi jogi értelmében vett katonai támadás, megvalósíthatja bármely elkövetési magatartás tényállás-szerű elkövetése.

A tényállás általános ismérvei között a háborús bűnökhöz képest megkülönböztető elem a polgári lakosság elleni széleskörű vagy szisztematikus – a hivatalos magyar fordításban remek stílusérzékkel fordítva: átfogó vagy módszeres – támadás.⁴⁶⁷ E támadásról tudva kell elkövetni e cselekményeket, nem szükséges azonban, hogy a támadás minden részletével tisztában legyen az elkövető.⁴⁶⁸ Tudatában kell azonban lennie annak, hogy cselekménye egy átfogó terv részét képezi.⁴⁶⁹

Az elkövetési magatartások tekintetében e tényállás nyitott: nem sorol fel minden elképzelhető cselekményt, hanem egy példálózó felsorolással határozza meg azt a szintet, amelyet elérő más tettek is minősülhetnek emberiség elleni bűncselekménynek.⁴⁷⁰ Ilyen tényállások a szándékos emberölés; kiirtás; rabszolgaságba taszítás; a lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása; bebörtönzés vagy a fizikai szabadság elvonásának más súlyos formája, a nemzetközi jog alapvető rendelkezéseinek megsértésével; kínzás; vagy a személyek erőszakos eltüntetése.

⁴⁶⁵ Az Eichmann pert leszámítva a további példák a kambodzsai, a romániai és az etióp eljárások lehetnek. L. WILLIAM SCHABAS: *National Courts Finally Begin to Prosecute Genocide, the Crime of Crimes*, 44-45. o., 27. jegyzet

⁴⁶⁶ GUIDO ACQUAVIVA - FAUSTO POCAR: *Crimes against Humanity*, (Max Planck Encyclopedia of International Law)

⁴⁶⁷ T/4490 törvényjavaslat, illetve Popovic ügy, Elsőfokú ítélet, 312. o. 756. bek.

⁴⁶⁸ Popovic ügy, Elsőfokú ítélet, 313. o. 758. bek.

⁴⁶⁹ *Ibid.*

⁴⁷⁰ Római statútum 7. cikk (1) k)

A szexuális jellegű emberi(es)ség elleni bűncselekmények igen súlyos megítélésének oka kettős: egyrészt, a magyar büntetőjoghoz hasonlóan a nemi élet tisztaságát és szabadságát tekinti védendő értéknek a jog, különösen háborús helyzetben, ahol ezek a tettek tömeges előfordulásuk miatt óriási szenvedést okozhatnak az egész lakosságnak. Másrészt egyes új bűncselekmények – pl. a kényszerterhesség, amelyben fogalmi elem az erőszakkal fogant gyermek kihordására kényszerítés is – az adott területen élő lakosság etnikai arányainak megváltoztatását is célozza.

Az apartheid büntetnének gyakorlati jelentősége a Dél-Afrikai Köztársaságban végbement rendszerváltással nagy mértékben csökkent. Korábban már önálló nemzetközi egyezmény határozta meg a fogalmát,⁴⁷¹ amely a magyar Btk.-ba is átkerült. Ma újra az emberiség elleni bűncselekmények tényállási elemei között szerepel az egyik faji csoport erőszakos, elnyomó uralma egy másik faji csoport felett. A tényállásból minden más csoportot (nemzeti, vallási stb.) kizártak, a túlpolitizálástól való félelem, és a nemzetállamok egy részének érintettsége miatt.

Az emberiség modern kori történetének legszörnyűbb népirtását, a Holokausztot tételes jogi meghatározás hiányában Nürnbergben még nem tárgyalhatták népirtásként. A magyarra „zsidóüldözésként” fordított nürnbergi vádpont önálló bűncselekmény lett, üldözés (persecution) néven. Eszerint – a mai szóhasználat szerinti – emberiség elleni bűncselekmény bármely meghatározható csoport vagy közösség üldözése politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi, vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismérv alapján a Bíróság joghatósága alá tartozó bármely büntetttel kapcsolatban. E rugalmas, nyitott tényállás jelentőségét csak akkor érthetjük meg igazán, ha a népirtás szigorú meghatározásával hasonlítjuk össze. Az üldözés fogalma mind a védett csoportok, mind az elkövetési magatartások tekintetében kerüli a taxációt, elvileg bármilyen, nemzetközi jog által el nem fogadható ismérv alapján meghatározott csoport ellen elkövethető.

III.1.3. Háborús bűncselekmények

A háborús bűncselekmények megnevezést gyakran gyűjtőfogalomként is használják valamennyi szóban forgó bűncselekményt értve alatta.⁴⁷² Precízebb, szűk

⁴⁷¹ Az apartheid bűncselekmények leküzdéséről és megbüntetéséről szóló, New York-i egyezmény, kihirdette: 1976. évi 27. törvényerejű rendelet

⁴⁷² L. pl.: WINFIELD B. HALE: *Nuremberg War Crimes Tribunals* 8-19. o.;

értelme a háború jogának és szokásának megsértését jelenti – még ebben az értelemben is a legátfogóbb tartalmú tényállás. Az elkövetési magatartásokat nem sorolta fel tételesen egyik *ad hoc* törvényszék statútuma sem, Rómában viszont nem bővítették a szokásjogi természetűvé vált bűncselekmények körét szerződéses formában.⁴⁷³ A háborús bűncselekmények listája ma igen hosszú, de elvileg nem teljesen zárt, valamelyest teret hagyva ezzel a bírói jogalkalmazásnak és a későbbi jogszabály-módosításoknak.⁴⁷⁴ A mögöttes jogi szabályozás – a humanitárius jog – *corpus*-ából mégis nagy biztonsággal kiválaszthatóak a különösen fontos szabályok, amelyek megszegése háborús bűncselekmény lesz. Ilyennek minősültek már Nürnbergben is, és azok a mai napig: gyilkosság, rossz bánásmód, polgári lakossággal vagy hadifoglyokkal szembeni rossz bánásmód, fosztogatás, települések lerombolása, vagy a katonai szükség által nem indokolt méretű pusztítás okozása.

A háborús bűncselekmények a „legkevésbé súlyosak” a nemzetközi törvényszékek joghatóságába tartozó tényállások közül, ezért elkövetésekor a *katonai szükség* kivételes esetekben (leginkább tulajdon elleni bűncselekmények elkövetésekor) büntethetőséget kizáró ok lehet.⁴⁷⁵ A háborús bűncselekmények „kisebb” súlya azonban viszonylagosan és csak technikailag értelmezhető. A nemzetközi törvényszékek joghatóságába tartozó bűncselekmények egységes megítélése szerint ezek az „egész emberiség ellen elkövetett, legsúlyosabb bűncselekmények”

Az ICTY és az ICTR példáján át, a háborús bűncselekmények egy másik jellegzetességére is rá kell világítanunk, amely a Római statútum szövegében is tovább él. Mivel a háborús bűncselekmények alatt a háború jogának és szokásainak megsértését értjük, az alkalmazható humanitárius jogi szabályok kiválasztása révén a fegyveres konfliktus nemzetközi vagy nem-nemzetközi természete a háborús bűncselekmények elkövetési magatartásai is hatással van.

Lényegesen kimunkáltabb a nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó szabályok rendszere, a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok sokáig kívül estek a nemzetközi jog szabályozási körén. Az emberiség egyetememes

⁴⁷³ Egyes bűncselekmények – a népirtás például vitán felül – *ius cogens* természetűek is, aminek a szerződés felmondhatósága esetén komoly következményei lehetnek. L. SZALAI ANIKÓ: *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre*, 79-80. o.

⁴⁷⁴ WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 54. o.

⁴⁷⁵ KUSSBACH ÉRIK: *A nemzetközi humanitárius jog célja...* 133-134. o. Nem kimentési ok, vagy egyéb igazolás keletkezik, hanem a humanitárius jogi beágyazottság eredményezhet ilyen helyzetet, amennyiben a humanitárius jog kifejezett, előzetesen meghatározott kivételt fűz bizonyos szabályokhoz. Részletesen I. NOBIBID.HAYASHI: *Requirements of Military Necessity...*, 55-56. o. és 139-140. o.

követelményei a Martens-záradékon keresztül ugyan alkalmazhatóak maradtak,⁴⁷⁶ a nemzetközi konfliktusokat részletesen szabályozó több tucatnyi egyezményhez képest a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra az 1949. évi genfi egyezmények közös 3. cikkének rendelkezései, és amennyiben az érintett állam a szerződésben részes fél, az 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyv vonatkozik. A nemzetközi szokásjog szabályai a nemzetközi és belső fegyveres konfliktusokra egyaránt vonatkoznak, mindazonáltal a két rendszer között eltérések vannak.⁴⁷⁷ Az eltéréseket magyarázó megfontolások mellett ugyanakkor továbbra is nehéz vitatni az ICTY Elsőfokú Tanácsának megalapítását,⁴⁷⁸ melyet a Tadic ügyben a joghatóságot érintő időközi fellebbezés tárgyában született döntésben mondtak ki:

„Valóban, az emberiesség elemi szempontjai és a józan ész szerint is visszás lenne, ha az Államok egymás közötti fegyveres konfliktusaiban tiltott fegyverek alkalmazhatóak lennének amikor saját területükön zajló felkelést próbálnak elfojtani. Ami embertelen, következképp tiltott a nemzetközi háborúban, az nem lehet nem embertelen és elfogadható a polgárháborúban.”⁴⁷⁹

Ezzel a megállapítással szemben a Római statútum, az *ad hoc* törvényszékeken kibontakozó bírói jogfejlesztés lehetőségét a 8. cikk rendszerével korlátok közzé szorítja, az egyes magatartások jogszabály-módosítás nélküli bevonása a háborús bűncselekmények közzé elméletileg viszont nem zárható ki. A Statútum elkülönítve sorolja fel az egyes magatartásokat, aszerint, hogy mely cselekmé-

⁴⁷⁶ Az 1913. évi XLIII. törvénycikkben kihirdetett magyar fordítás szerint: „Addig is tehát, míg a háboru törvényeiről kimerítőbb Törvénykönyv lesz alkotható, a magas szerződő Felek helyénvalónak tartják megállapítani, hogy azokban az esetekben, amelyekről az ezuttal elfogadott Szabályzat nem rendelkezik, a lakosság és a hadviselők azoknak a nemzetközi jogi elveknek oltalma és uralma alatt maradnak, amelyek a civilizált nemzetek között megállapított szokásokból, a *humanitás törvényeiből és a közlekiismeret követelményeiből* folynak” (saját kiemelés)

⁴⁷⁷ WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 54. o. THEODORE MERON: *The Case for...*, 127-128. o.

⁴⁷⁸ Hasonlóan véli pl. LINDSAY MOIR: *The Law of Internal Armed Conflict*, 145. o.

⁴⁷⁹ Tadic ügy, *Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction*, 119. bek. Természetesen a döntés nem a teljes humanitárius jogot tartja alkalmazhatónak nem-nemzetközi fegyveres konfliktusban, hanem az idézett szemlélet eredményeképpen kialakult fokozatos fejlődésről szól, különösen a vegyi fegyverek alkalmazhatósága vagy az emberiesség elleni bűncselekmények területén. Az idézett részletet többen úgy értékelik, mint ami túlmutat a II. kiegészítő jegyzőkönyv keretein, még akkor is, ha a nem-nemzetközi fegyveres konfliktusokra a teljes nemzetközi jogi szabályozást nem is terjeszti ki. LINDSAY MOIR: *The Law of Internal Armed Conflict*, 147. o.

nyek minősülnek háborús bűnöknek a négy Genfi Egyezmény alapján és melyek a hadviselés nemzetközi konfliktusban irányadó egyéb szabályai miatt. A nemzetközi konfliktusokkal kapcsolatban, a Római statútum csak a közös 3. cikkre utal, a többi elemében vitatható státuszú II. Jegyzőkönyv említése nélkül. Ez utóbbinak „csak” az általánosan elfogadott, szokásjogi alapot nyert szabályainak megsértését rendeli büntetni a Statútum szövege, ezáltal is a szélesebb körű elfogadottságot célozva.⁴⁸⁰

A XXI. század elejének nemzetközi fegyveres konfliktusai számos hagyományos humanitárius jogi fogalmat helyeztek új megvilágításba. Az afrikai gyermekkatónák, a megkülönböztető jelzés nélküli harcoló erők, a támadás során is a polgári lakosság közé rejtőző ellenség a humanitárius jognak megfelelő harctéri döntések meghozatalát illetően mind erkölcsi, mind jogi szempontból komoly kihívás elé állítják a katonai műveletek vezetőit és tényleges végrehajtóit is.⁴⁸¹ A nemzetközi büntetőtörvényszékek ezért nem csak a polgári lakosság elleni támadásokat büntetik, hanem a civileket megillető védelemmel való visszaélések azon eseteit is, amelyek nem feltétlenül tartoznak a hadi álnokság (perfidia) fogalma alá. Az ICC a tárgyalási szakig eljutott első ügyének központi kérdése is jellemző módon a Thomas Lubanga Djilo által toborzott gyermekkatónák ügye lett.⁴⁸²

III.1.4. Az agresszió bűncselekménye

Az agresszió bűncselekménye, annak jogi tárgya, elkövetési magatartása, az elkövetés körülményei, alanyainak lehetséges köre gyökeresen eltér az eddigiekben tárgyalt három bűncselekménytől. A háború és a jog viszonyát vizsgáló szerzők a háborúindítás jogát és a háborúban alkalmazandó szabályokat egymástól rendszerint elkülönítve tárgyalják. Ahogy már a jelen alfejezet bevezetőjében is szerepelt, előbbi a XX. század második felében visszaszorult, míg utóbbi terület egyre részletesebb, kimunkáltabb szabályozást – és vele együtt szankciókat – kapott. Míg a népirtás, az emberiség elleni bűncselekmények,

⁴⁸⁰ Report of the *Ad Hoc* Committee on the Establishment of an International Criminal Court; ENSZ Közgyűlés, A/50/22 1995, 74. bek.

⁴⁸¹ 2009. szeptember elején az afganisztáni Kunduz tartományban ért találat két, tálibok által elrabolt tartálykocsit, amelyből, mint utóbb kiderült, a támadások idején már a polgári lakosság részére osztottak üzemanyagot. Az esemény után a NATO vizsgálatot indított, melynek eredménye a jelen szöveg lezárásakor még nem volt ismert. BBC News: Many die in Afghan tanker blasts, 2009. szeptember 4.

⁴⁸² L. Vádatok megerősítő döntés, ICC-01/04-01/06-803, 2007. január 29. Hasonlóképpen I. ICC-01/04-01/07, 2008. szeptember 26. Germaine Katanga & Mathieu Ngudjolo Chui ügyében. Az ügy részletes bemutatását I. CSAPÓ ZSUZSANNA: *(Fe)gy(v)erekkel szemben, (fe)gy(v)erekkel kézben* 176-180. o.

de leginkább a háborús bűncselekmények a *ius in bello* fogalmához köthetők, addig az egykori *ius ad bellum* mai bizonyos formájú gyakorlása jelenti volta-képpen az agressziót.

A *ius ad bellum*, a háborúindítás joga az emberi társadalmakban ősidők óta jelen volt, egészen a XX. századig. Az ENSZ alapokmány háborút tiltó szabályait a Briand-Kellogg paktummal szemben már önálló szankciórendszer egészítette ki, és a nürnbergi eljárások nyomán az államokkal szembeni fellépésen túl, a béke elleni bűncselekmény fogalmán keresztül megnyílt az egyéni felelősségre vonás lehetősége is. Ezzel szemben talán legmarkánsabban épp e bűncselekmény esetében érhető tetten a különböző nemzetközi szereplők megosztott felelősségére épülő rendszer néhány sajátossága. Az agresszióval kapcsolatban két különböző fogalmat használnak a különböző nemzetközi jogi dokumentumok: az agressziós cselekmény (*act of aggression*) és az agresszió bűncselekménye (*crime of aggression*) között alapvető különbség az elkövető személyében van, ennek megfelelően az *act of aggression* elsősorban az állami, míg a *crime of aggression* elsősorban az egyéni felelősség körébe tartozhat.⁴⁸³ Az agressziós cselekmény elkövetésével kapcsolatban a nemzetközi szervezetek felelőssége igen érdekes jogtechnikai kérdéseket vet fel: az ENSZ esetében fogalmilag kizártnak nevezhető, ugyanis a fegyveres erő alkalmazásáról döntő Biztonsági Tanács nyilvánvalóan nem követheti el azt a cselekményt, amelynek megakadályozására létrejött: ha az erőszak alkalmazása teljesen tilos lenne, lehetetlen lenne fellépni a szabály megszegőivel szemben. Nemzetközi szervezetek által elkövetett agresszió elméletileg regionális szinten képzelhető el, de ezt az elméleti feltevést megerősítő biztonsági tanácsi határozat még nem született. A sok szerző által kritikusan vizsgált 1999-es szerbiai NATO hadműveletekkel kapcsolatban pedig a nemzetközi bíróságok is vonakodtak eljárást lefolytatni.⁴⁸⁴

A 2010-ben elfogadott agresszió fogalom nem az első szerződéses definíció: 1933-ban, szovjet kezdeményezésre, Londonban írták alá az Agresszió fogalmáról szóló egyezményt. Az egyezményben részes fél volt a Szovjetunió mellett Afganisztán, Észtország, Finnország (1934-ben csatlakozott), Irán (Perzsia), Lengyelország, Litvánia, Románia és Törökország. Az egyezmény preambuluma szerint a Briand-Kellogg paktum minden agressziót tiltott, de mindaddig, amíg az

⁴⁸³ L. (Kampalai) Felülvizsgálati Konferencia RC.Res.6. sz. határozata, I. Melléklet 2. pont (Római statútum 8bis cikk 1-2. bek.). vö. pl. MICHEAL P. SCHARF: *Universal Jurisdiction and the Crime of Aggression*, 359-360. o.

⁴⁸⁴ L. ECHR: Banković and others v. Belgium and others, Grand Chamber decision of 12 Dec. 2001, valamint ICJ Reports, 2004-2005, 25. o. 142. bek.

agressziót leíró szabályok egyetemessé nem válnak, a felek szükségesnek látták egymás között megállapítani azokat.

Nemzetközi konfliktusban, a vitában érintett felek közötti egyezményeknek megfelelően, azt az Államot kell agresszornak tekinteni, amelyik elsőként követi el az alábbi cselekmények bármelyikét:

- (1) hadüzenet egy másik Államnak;
- (2) fegyveres behatolás a másik Állam területére hadüzenettel vagy anélkül;
- (3) más Állam területének, hajóinak, vagy légijárműveinek megtámadása hadüzenettel vagy anélkül szárazföldi, légi vagy tengeri erővel;
- (4) Más állam partjának vagy kikötőinek tengeri blokádnak alá vétele;
- (5) Saját területén olyan fegyveres bandák ellátása vagy támogatása, amelyek más Állam területére betörték, vagy, a megtámadott Állam kérésének figyelmen kívül hagyásával, saját területén az ilyen bandáknak nyújtott segítség vagy védelem megszüntetésére irányuló hatalmában álló intézkedések végrehajtásának megtagadása”

A későbbi meghatározásokkal számos ponton átfedést mutat az egyezményben használt fogalom, de értelemszerű különbség, hogy itt a cselekmény és a hozzá fűzött jogkövetkezmény között még egyfajta automatizmus érvényesül. A „köztük hatályban lévő egyezményekre” tett utalás ugyanakkor már bizonyos feltételeket jelez, de az egyezmény alapja egyértelműen az a vélelem, hogy agresszor az, aki először követi el e cselekmények bármelyikét. A részes államok viszonylag kis száma ellenére az 1933-as egyezmény értelmében vett agresszióra mégis akad példa: Finnország 1939-es szovjet megtámadása volt az oka a Nemzetek Szövetsége egyik utolsó aktusának, a Szovjetunió kizárásának. A Tanács kizáró határozata ugyan nem, de a Közgyűlés 1939. december 14-i döntése hivatkozik többek között az idézett 1933-as egyezményre.

A nürnbergi perek már említett béke elleni bűncselekménye sok szempontból hasonlóságot mutat az agresszió bűncselekményével: ezúttal már nem az agressziós cselekmény jellemző magatartásai, hanem az egyéni elkövetők által kifejtett magatartások tekintetében. Az *op.cit.* Alapokmánya szerint béke elleni bűncselekmény volt az „agresszív háború tervezése, előkészítése, megkezdése vagy folytatása, a nemzetközi szerződések, megállapodások és biztosítékok megsértésével”.

A két elem együttesen van jelen a mai fogalmakban is: a támadás leírása magát az agressziós cselekményt határozza meg, míg ehhez képest az elkövetési magatartások tekinthetők az agresszió bűncselekménye megkülönböztető jegyeinek.

Az ENSZ keretei között a 3314/1974 (XXIV). számú közgyűlési határozat adja meg az agresszió (*act of aggression*) fogalmát. E fogalommeghatározás legnagyobb hibájaként kötelező erő hiányát jelölik meg egyes szerzők, míg mások ezt az alapokmány autentikus értelmezéseként hidalják át.⁴⁸⁵

Jogosak voltak tehát a Római statútum kidolgozása során azok a javaslatok, amelyek azt állították, hogy az agresszió akkor nem volt kötelező erejű, egyetemesen elfogadott meghatározása.⁴⁸⁶ Nem meglepő, hogy az agresszió szabályozása szintén a Római konferencia vitatott pontjai közé tartozott: míg egyes fejlődő országok szerették volna a Statútumban látni, vezető katonai hatalmak – mindenekelött az Egyesült Államok – ez ellen érveltek. Az elfogadott kompromisszumos megoldás egyik említett csoportot sem elégítette ki teljesen, de mégis egyik biztosítéka lett az egyezmény gyors ratifikációjának.

A köztes többségi álláspontnak megfelelően az agresszió bekerült a bíróság joghatóságába, de pontos (vagy egyáltalán bármilyen) tényállás-fogalom híján átmeneti szabályok közé zárták. E záruk feloldását az eredetileg a hatálybalépést követő hetedik évre tervezett Felülvizsgálati Konferenciára bízták: 1998 nyarán talán kevesen gondolták, hogy ez – az egy év késés ellenére is – már 2010-ben esedékessé válik. Mégis, a halasztás ellenére, egyes szerzők szerint az USA távolmaradásának egyik fő oka épp az agresszió bekerülése a Statútumba: az agresszió potenciális kivétele a Biztonsági Tanács, és így az állandó tagok vétójának kizárólagos hatásköréből súlyosan érintené az USA erőszak alkalmazására vonatkozó politikáját.⁴⁸⁷ Ennek következménye, hogy ha az ICC amerikai állampolgárokat elítélhet agresszió miatt, akkor az önmagában elég ahhoz, hogy az Egyesült Államok politikája ne változzék az ICC irányába.⁴⁸⁸ A kampalmai agresszió-fogalom számos engedményt tett az agresszió kérdésében, amelyek egy jelentős része nyilvánvalóan a Egyesült Államok meggyőzését szolgálja,

⁴⁸⁵ LUIS MIGUEL HINOJOSA MARTINEZ: *Legislative Role of the Security Council in its Fight against Terrorism: Legal, Political and Practical Limits* 337. o. PATRYCJA GRZEBYK: *Criminal Responsibility for the Crime of Aggression*, 158. jegyzet; Az 1986-os Nicaragua ügyben például a Nemzetközi Bíróság a határozatot a szokásjog bizonyítékaként értékelte, de nem tulajdonított neki önálló kötelező erőt. L. MARKÓ DIVAC ÖBERG: *The Legal Effects of Resolutions of the UN Security Council and General Assembly in the Jurisprudence of the ICJ*

⁴⁸⁶ ROY S. LEE: *The Making of the Rome Statute*, 79. o.

⁴⁸⁷ DAVID J. SCHEFFER: *The U.S. Perspective on the International Criminal Court*, 271-272. o.

⁴⁸⁸ STEPHEN ELIOTT SMITH: *Definetely Maybe...*, 176. o.

illetve azt a célt, hogy a távol maradó nagyhatalmakat általában ne taszítsák még messzebb a Bíróságtól.

A módosító határozatban elfogadott agresszió, hosszas viták után *lényegében* a 3314. közgyűlési határozat agressziós cselekmény fogalmait tette alkalmazhatóvá az ICC-re is, kiegészítve a nürnbergi eljárásokban alkalmazott „béke elleni bűncselekmény” elkövetési magatartásával. Az előzetes várakozások az újszerű elemeket leginkább a Biztonsági Tanács szerepének szabályozásában látták: megjelentek olyan, valószínűleg túlzó remények, hogy más bűncselekményekhez hasonlóan a Biztonsági Tanács megkerülésével lehessen eljárást indítani agresszió miatt.⁴⁸⁹ Ennek egyik lehetősége lett volna, ha az agresszió és az agressziós cselekmény egymástól elvált volna: vagyis egyik a másiknak nem lett volna előfeltétele: a kampalai módosítás szerint viszont az agresszió bűncselekménye lényegében az agressziós cselekményben játszott vezető szerepet jelenti, utóbbi létezése tehát a bűncselekmény megállapításának előfeltétele.

A Felülvizsgálati Konferencia 6. számú határozatának értelmében a Római statútumba kerülő új *8bis* szakasz tartalmaz ugyan egy *prima facie* az ICC számára kötelező és közvetlenül alkalmazható meghatározást az agressziós cselekményre: gyakorlatilag ugyanazt, mint amelyet a 3314-es határozat III. cikkében találunk. Az egyetlen lényegesnek látszó különbség a Közgyűlési határozat 2. cikkében leírt biztonsági tanácsi hatáskörök *prima facie* hiánya.

Az agressziós cselekmények felsorolása azonban nem kontextusából kivéve került át a Statútumba: a kampalai módosítással bevezetett *8bis* cikkely 2. pontja szerint a felsorolt cselekmények bármelyike a 3314/1974. számú közgyűlési határozatnak megfelelően (*in accordance with*) valósítja meg az agressziós cselekményt. Mivel nem csak a közgyűlési határozat szinte betűhíven átvett 1. és 3. cikkére utal a szöveg,⁴⁹⁰ így megállapítható, hogy a határozat egészére tekintettel kell majd az ICC bírúinak (sőt, már ügyészének) eldöntenie, hogy történt-e agressziós cselekmény. Ezért különösen figyelemre méltó, hogy a 3314-es határozat 2. cikke szerint az agressziós cselekmény megállapításának egyértelmű kelléke a Biztonsági Tanács erre vonatkozó pozitív döntése, amely testü-

⁴⁸⁹ L. pl.: LIONEL YEE: *Not Just a War Crime Court*, 331. o. Meghatározó véleménynek ezzel szemben már akkor is az a később valóra vált jóslat tekinthető, ami a Biztonsági Tanács szerepét az ICC rendszerében pozitív (12. cikk szerinti), negatív (16. cikk szerinti) és rejtett pillérekre osztotta. Rejtett pillér maga az agresszió fogalma. L. SIR FRANKLIN BERMAN: *The Relationship between the International Criminal Court and the Security Council*, 178. o.

⁴⁹⁰ E tekintetben az egyetlen különbség az idézet ténye miatt vált szükségessé. A 3314-es határozat „jelen meghatározás szerint” fordulata helyébe a „az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 1974. december 14-én elfogadott, 3314. (XXIX) számú határozatának megfelelően” kiegészítés lépett.

letet döntésében ráadásul a Statútumba is átemelt, példálódzó felsorolás sem korlátozza. A Felülvizsgálati Konferencia RC.Res.6. Számú határozata kifejezett rendelkezést nem tartalmaz az olyan agressziós cselekmények vonatkozásában, amelyeket a Biztonsági Tanács a fenti felsorolástól eltérve minősített, a 3314. (XXIX) határozat 4. cikkében foglalt jogkörében eljárva, ugyanakkor a Bíróság szervezetrendszerén kívüli szervek agresszióra vonatkozó megállapításai nincsenek perdöntő hatással a Bíróság saját döntéseire: ez arra utal, hogy agresszió esetében elválhat egymástól az állami és az egyéni felelősség, és a Bíróság nem lesz köteles követni a Biztonsági Tanács döntését, bár valószínű, hogy azt teljesen ignorálni nem lesz képes.

Összegezve a két fogalom és a jelenlegi gyakorlat alapján várható helyzetet, mivel az idézett felsorolásokban foglaltakon túl is megállapíthatja a Biztonsági Tanács, hogy agressziós cselekmény létezését, de akár úgy is dönthet, hogy a listán szereplő magatartások kifejtése, az eset összes körülményeinek fényében, nem minősül így. Ezért az agresszió bűncselekményében az agressziós cselekmény 1974-es meghatározásának érdemi változtatás nélküli átvétele önmagában speciális helyzetbe hozta a Biztonsági Tanácsot, egyfajta, a Római statútumon, sőt tételes nemzetközi jogon kívüli, politikai alapú szűrőt telepítve a büntető-eljárásba.

A Kampalában elfogadott egyéb intézkedések további akadályokat gördítenek az agresszió kérdésében gyakorolandó joghatóság elé. A *15bis* és *15ter* cikkek szabályozzák a joghatóság gyakorlásának előfeltételeit az agresszió bűncselekményéhez igazítva. Ennek értelmében a hatályba lépést követően biztonsági tanácsi utalással kerülhet agresszió kérdése viszonylag egyszerűen az ICC elé. Amennyiben tagállam utalna ilyen kérdést, a Biztonsági Tanács kötelező bevonásának fent említett implicit szabályán túl, további garanciákat jelent a nem részes államok felé, hogy a területi joghatóság általános szabályait e bűncselekmény vonatkozásában megváltoztatta a Felülvizsgálati Konferencia. Agresszió miatt az ICC-nek csak akkor van joghatósága, ha részes állam területén, részes állam polgára követi el a cselekményt: tehát az egyéb esetekben használt alternáció helyett ilyenkor konjunktív feltételek érvényesülnek.⁴⁹¹

Akár radikális újítás is lehetne a *15bis* cikk rendelkezése,⁴⁹² amely feljogosítja az ügyészt, hogy a Biztonsági Tanács inaktivitása esetén a Tárgyalás Előkészítő Kamara engedélyével nyomozást folytasson agresszió bűncselekménye ügyében. A nyomozás – és az eljárás megindításának menete a következő: ha az ügyész úgy

⁴⁹¹ Római statútum, *8bis* cikk

⁴⁹² Római statútum *15bis*, (8) bek.

dönt, hogy a *8bis* cikk hatálya alá tartozó cselekmény miatt nyomozás megindítása indokolt, köteles meggyőződni, hogy a Biztonsági Tanács agresszióknak minősítette-e a helyzetet, amelyben a cselekményt elkövették. Ha igen, a nyomozást lefolytathatja; ha nem, akkor joga van a joghatósága alá tartozó helyzetről tájékoztatni az ENSZ Főtitkárát. Ha ettől a tájékoztatástól számított hat hónapon belül nem minősíti agresszióknak a Biztonsági Tanács az adott helyzetet, akkor válik lehetségessé, hogy a Tárgyalás Előkészítő Kamara engedélyezze a nyomozást, természetesen csak akkor, ha a Biztonsági Tanács nem gyakorolta 16. cikk szerinti, eljárást felfüggesztő jogosítványát. E rendelkezés azonban elsősorban egy újabb, időbeli korlátot jelent az ügyész már korábban is létező *proprio motu* hatáskörével szemben.

A *15bis* imént tárgyalt szabálya érdemben azonban ez a rendelkezés valószínűleg a Briand-Kellogg paktum önkéntességéhez való visszatérést fogja eredményezni. A módosítás jövőbeni alkalmazhatóságát nagyban lerontja, hogy visszatért a Statútumba az ún. „opt-out” rendszer, azaz bármely részes állam eldöntheti, hogy vállalja-e az agresszió esetében is a Bíróság joghatóságának való alávetettséget. Az agresszió miatt az általános eljárás indító mechanizmusok alkalmazhatóak maradtak, de azzal a megkötéssel, hogy bármely részes fél a jegyzőhöz eljuttatott ilyen irányú nyilatkozatával kizárhatja az agresszió alkalmazhatóságát saját magára (területére és állampolgárai cselekményére) nézve.

Mindezen engedmények miatt egyetértek Stephen Eliot Smith ironikus megállapításával, aki a marketing nyelvezetben használatos „*bonus feature*”-nek, azaz a részes államok által szabadon választható kiegészítőnek tartja az agresszió jelenlegi fogalmát.⁴⁹³

Az agresszió fogalmának alkalmazhatóságát tovább csökkenti, ha a tipikus elkövetési magatartásokat vizsgáljuk. A fegyveres erő alkalmazásának külföldi irányultságú alkalmazását, amely nélkül agressziós cselekmény aligha valósítható meg, a legtöbb állam alkotmánya, legalábbis *pro forma*, testületi döntéshez köti, jellemzően parlamenti hatáskörbe utalva azt.⁴⁹⁴ Az agresszió bűncselekménye miatt viszont csak azok a természetes személyek vonhatók felelősségre, akik helyzetüknél fogva képesek egy Állam katonai vagy politikai cselekményeit irányítani, vagy azok felett tényleges ellenőrzést gyakorolni.⁴⁹⁵ A jogi szemé-

⁴⁹³ STEPHEN ELIOT SMITH: *Definitely Maybe: The Outlook for U.S. Relations with the International Criminal Court during the Obama Administration*, 176. o.

⁴⁹⁴ L. alább, 137. o. 737. jegyzet

⁴⁹⁵ Az ellenőrzés mértéke valószínűleg a Nicaragua ügy alapján értendő „effective control” lehet ebben az esetben: „*in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State*” Római statútum, 25. cikk (*3bis*) bekezdés

lyek felelősségre vonhatóságának hiánya a Statútumban így önmagában is olyan eszközöket bocsát az esetleges vádlottak mindenkori védőinek rendelkezésére, amely már önmagában megakadályozhatná az ICC elmarasztaló ítéletét, valóban banálissá téve a Robert Jackson nürnbergi főügyész szerint még legfontosabbnak tartott bűncselekményt.⁴⁹⁶ Optimizmusra ad okot ugyanakkor, hogy az agresszió fogalma bekerülhet a tényállások közzé, de a bűncselekmény egyúttal jelentősen lerontja az államok szuverén egyenlőségének elvét.⁴⁹⁷

III.2. A nemzetközi büntető jogszabályok megjelenése a hatályos magyar jogban

Az ICC-n alkalmazott, alább részletezendő joghatósági modell miatt bármely részes állam *akkor, és csak akkor* mentesítheti polgárait (és így közvetve, politikai értelemben saját magát) egy nemzetközi büntetőeljárástól, ha nemzeti fórumai előtt a Statútum anyagi jogi szabályai általában *alkalmazhatók* – konkrét esetben pedig *alkalmazottak*.

Kontinentális jogrendszerünkben a komplementaritás szempontjából tehát nem csak az eseti ügyekben mutatott jogalkalmazói hajlandóság releváns, hanem a nemzeti szabályokban rejlő *lehetőség* megléte is, a szóban forgó cselekmények nemzetközi szabályoknak *megfelelő* elbírálására. Nem a magyar közbeszédben gyakran zavaros értelemben használt nemzetközi „elvárásokról” van szó: a Statútum alapján igénybe vehető szuverenitás-védelmi eszközök *conditio sine qua non*-ját jelentő hazai jogalkalmazás során a nemzetközi közjog kötelező erejű forrásában tételesen meghatározott bűncselekmény-fogalmaknak kell megfelelnie a hazai eljárásban alkalmazott minősítésnek. Az ilyen értelemben vett megfelelő eljárás általános feltételrendszerének kialakítása, alkotmányos hagyományaink, hétköznapi joggyakorlatunk és a nemzetközi jog közvetlen alkalmazásának eddigi igencsak ellentmondásos tapasztalata alapján a mindenkori magyar jogalkotás feladata.

A Római statútum 17. cikkében szereplő „érdemi eljárás” követelménye e vonatkozásban csak akkor teljesülhet, ha azonos tényállás alapján a nemzeti fórumon olyan ítélet születhet, amely legfőbb vonásaiban megegyezik egy

⁴⁹⁶ FERENCZ BENJAMIN: *Ending Impunity for the Crime of Aggression*, 282. o.

⁴⁹⁷ DAVID J. SCHAFER: *The complex crime of aggression under the Rome Statute*, 188. o.

ugyanazon tényállás alapján az ICC által hozandó ítélettel.⁴⁹⁸ Ez a hazai jogalkalmazási lehetőség akkor állhat fenn véleményem szerint, ha az elévülés tilalma a magyar jog alapján is kiterjed a Római statútum és a Tényállások elemei által büntetni rendelt cselekményekre. E minimum-feltétel mellett vizsgálандó lehet az elkövetési alakzatok és a büntethetőséget kizáró, illetve megszüntető okok megfelelése is.

A kibontakozó ICC ítélkezési gyakorlat fényében mára egyértelmű, hogy nem feltétlenül szükséges a Római statútummal betű szerint egyező minősítés, elegendő ha a nemzeti és a nemzetközi tényállás főbb elemeiben megfeleltethető egymásnak (pl. azonos elkövetési magatartás).⁴⁹⁹ Hasonlóképpen irrelevánsnak látszik a tényállások száma, vagyis hogy hány tényállás megállapítása szükséges egy nemzetközi bűncselekménynek a belső jog alapján, de a nemzetközi jognak megfelelő elbírálásához. Erre utaló jelek már az ICTY gyakorlatában is felbukkantak.⁵⁰⁰ Az ICTY alapvetően elsődleges joghatósága miatt természetesen az összehasonlítás eredménye kevésbé számított központi problémának, mindenesetre nyilvánvaló, hogy a nemzetközi fórum nem zárkózott el a nemzeti szabályozás tartalmának érdemi vizsgálatától. Erre a hajlandóságra a kiegészítő joghatósággal rendelkező ICC esetében még inkább lehet számítani. Nemcsak a Statútum szabályai, hanem az ICC saját szerepéről szóló nyilatkozatai is erre utalnak.⁵⁰¹

Mivel a megfelelés megteremtése elsősorban jogalkotási feladat, ezért felvetődhet természetesen az a kérdés, hogy szükséges-e egyáltalán a magyar büntetőjog integritását megbontani egy ilyen, jelen hazai kriminál-politikai viszonyok között látszólag csekély jelentőségűnek nevezhető probléma miatt, mint amilyen a háborús bűncselekményekre vonatkozó nemzetközi szabályozás átalakulása.

Több kínáló válasz közül az első annak felismerése, hogy Magyarország NATO tagságából fakadóan megváltozott biztonsági környezetében a probléma nem nevezhető csekély jelentőségűnek. Jelen sorok írásakor meglehetősen rossz fényt vet a magyar jogalkotásra, hogy a Római statútumban részes 27 NATO tagállam közül Olaszország mellett Magyarország az egyetlen olyan állam,

⁴⁹⁸ Az irodalom e kérdésben megosztott volt. L. pl. JON KEVIN HELLER: *A Sentence Based Theory of Complementarity*, 98. o. vö. DARYL ROBINSON: *The Rome Statute and Its Impact on National Laws*, 1849. o.

⁴⁹⁹ A „substantially the same conduct” fogalmát a Tárgyalás Előkészítő Tanács mára következetesen használja, újabb alkalmazásait l. pl: Abdullah Al-Sanussi vagy Jean-Pierre Bemba Gombo ügyeinek elfogadhatóságról szóló döntéseket.

⁵⁰⁰ *ICTY Manual on Developed Practices*, 170. o. 12. bek.

⁵⁰¹ *Prosecutorial Strategy 2009-2012*, 7 & 16. bek, 1. valamint OTP, *Informal Expert Paper: The Principle of Complementarity in Practice* 3. o.

amelyik még nem tette meg a tényleges alkalmazáshoz szükséges jogalkotási aktusokat (bár az új Btk. anyagi jogi értelemben jelentős előrelépéseket tartalmaz).⁵⁰² Mindeközben az afganisztáni konfliktus miatt már többek között brit és német katonák cselekményei miatt is indult olyan eljárás,⁵⁰³ amelynek tényállása az ICC joghatóságát vetette volna fel, ha a nemzeti hatóságok nem jártak volna el megfelelően.

A mielőbbi implementációt alátámasztó további érv a ratifikált nemzetközi szerződés és a magyar jog összhangjának megteremtésére vonatkozó,⁵⁰⁴ a magyar jogalkotást terhelő alkotmányos kötelezettség lehet, és annak háttérben az adaptáció hiányában kialakult szabályozási helyzet már-már komikus abszurditása. Magyarország a Római statútumban részes fél,⁵⁰⁵ az ICC munkájában részt vesz,⁵⁰⁶ az ICC mentességeiről szóló egyezményt pedig már évekkel ezelőtt kihirdette.⁵⁰⁷ Ehhez képest, 2001. november 31. óta nem történt meg a Római statútum szövegének kihirdetése. Azt a korábbi T/4490-es törvényjavaslat hirdette volna ki, amely ráadásul nem is tartalmazta az átültetéssel szükségszerűen együtt járó büntető anyagi-és eljárásjogi, valamint közjogi módosításokat. Utóbbiakat, a mentességek vonatkozásában, önálló javaslat, a T/4491-es számú tartalmazta. Az Országgyűlés Külügyi Bizottsága⁵⁰⁸ mindkét törvényjavaslat általános vitára bocsátását javasolta 2003 szeptemberében. A 2003. szeptember 8-i ülés összesen 56 percig tartott, 16 napirendi pontot tárgyaltak a képviselők, ezek közül a nyol-

⁵⁰² Coalition for an International Criminal Court: Chart on the Status of Ratification and Implementation of the Rome Statute and the Agreement on Privileges and Immunities (APIC), 2012. májusi adatok alapján

⁵⁰³ L. pl.: BBC News: Marine Guilty of Afghanistan Murder, 2013. November 9.; Deutsche Welle: Bonn court reviews 2009 Kunduz air strike, 2013. október 30.

⁵⁰⁴ Vö. Alaptörvény, Q. cikk

⁵⁰⁵ A Statútumot a Magyar Köztársaság 1999. november 15-én írta alá. A 72/2001. (XI. 7.) OGY határozat rendelkezett a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának megerősítéséről. A ratifikációs okmány letétbe helyezése ennek alapján heteken belül, 2001. november 30-án megtörtént.

⁵⁰⁶ A 2201/2003. (IX. 4.) Korm. határozat alapján az Részes Államok Gyűlése éves gyűlésein magyar kormányküldöttség részt vehet.

⁵⁰⁷ 2006. évi XXXI. törvény, a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma Részes Államainak Első Közgyűlése által, 2002. szeptember 10-én, New Yorkban elfogadott, a Nemzetközi Büntetőbíróság kiváltságairól és mentességeiről szóló Megállapodás kihirdetéséről.

⁵⁰⁸ A T/4491. törvényjavaslat általános vitára alkalmasságát a többi illetékes bizottság – az Alkotmányügyi, az Emberi Jogi, a Honvédelmi, a Számvevőszéki és a Mentelmi Bizottság – megtárgyalta.

cadik volt a Római statútum.⁵⁰⁹ A T/4490-es törvényjavaslatot, tehát a Statútum teljes szövegét és annak magyar fordítását *kérdés és vita nélkül, egyhangú szavazással* javasolta általános vitára a Bizottság.⁵¹⁰ Megjegyzendő, hogy az előterjesztő Igazságügyi Minisztérium főosztályvezető-helyettese már ekkor felhívta a Bizottság figyelmét, hogy ratifikált egyezményről van szó, amelynek „kijelentése időszerű”⁵¹¹. Ezt követően a javaslat több évig volt tárgysorozatban, míg végül (?) 2006. május 18-án onnan kikerült.

Az Országgyűlési Könyvtárban illetve az Országgyűlés honlapjáról elérhető bizottsági információk, és az irományokra vonatkozó adatok dátumozásának látszólagos ellentmondásai kifejezetten megnehezítik a visszavonás indokainak feltárását: a hozzáférhető adatok szerint a 2002-2006 közötti ciklus Külügyi Bizottsága 2006. május 15-én megszűnt, az új Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottsága pedig csak 2006. május 30-án jött létre. A 2006-2010-es ciklus Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának alakuló ülése 2006. június 7-én volt, amelyen az új miniszterek meghallgatásán túl érdemi kérdést nem tárgyaltak. A visszavonás közvetlen kiváltó oka így vélelmezhetően a parlamenti ciklusok változásából eredő automatizmus, és nem valamely nemzetközi jogi, vagy a Külügyi Bizottságban vizsgált más megfontolásban keresendő.

A magyarországi politikai közbeszédből a Római statútum teljes mértékben hiányzik, ez az érdektelenség azonban a fent említett nemzetközi jogi és alkotmányos keretek között remélhetőleg nem a nemzetközi bűncselekményeknek szól. A probléma relevanciáját igazolja továbbá, hogy az elmúlt években két – széles nyilvánosság előtt is rendszeresen tárgyalt – jogalkotási aktus hozta felszínre a nemzetközi büntetőjog elmúlt húsz évben történt változásai által felvetett kérdéseket a hazai jogászai és laikus közvélemény előtt egyaránt. Az 1956 utáni megtorlások jogi minősítésének évtizedes hibáit kívánta kijavítani „Az emberiség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről szóló 2011. évi CCX. törvény”, bár erősen vitatható, hogy ez mennyiben sikerült. Szintén csak részben kihasznált történelmi lehetőséget kínált a megfelelő hazai jogszabályi környezet kialakítására a 2012-ben véget ért hazai büntetőjogi rekodifikációs munka. Az új Büntető törvénykönyv számos ponton jelentős előre lépést tartalmaz elődjéhez képest a nemzetközi büntetőjog területén, de továbbra

⁵⁰⁹ Jegyzőkönyv az Országgyűlés külügyi bizottságának 2003. szeptember 8-án, hétfőn 12.00 órakor az Országház főemelet 55. számú üléstermében megtartott üléséről. (KÜB/23/2003; KÜB/48/2002-2006) 7. és 17. o.

⁵¹⁰ *Ibid.* 10-11. o.

⁵¹¹ *Ibid.* 10. o.

sem üresítette ki a Római statútum kihirdetése iránti igényt. Az új Btk. vonatkozó szabályai körüli aggályok különösen akkor válnak érthetővé, ha a 2011. évi CCX. törvény mögött is megjelenő probléma fényében vizsgáljuk azokat: a magyar jogban történő kihirdetés mindkét esetben a nemzetközi jog egy-egy kiragadott részletére szorítkozik, az azok keretét jelentő lényeges elemek átvétele nélkül. A részletek vizsgálata előtt e ponton elegendő utalni például arra a közismert tényre, hogy a nemzetközi büntetőjog és a humanitárius nemzetközi jog fogalomrendszere között meglehetősen szoros összefüggések állnak fenn, amely értelmezési kereteket a magyar büntetőjog jelenlegi állapotában még mindig nem, vagy csak részlegesen adja vissza.

A bűncselekmények, mint az előző fejezetből kiderül, jellemzően rendelkeznek nemzetközi szokásjogi természettel, vagy más okból kifolyólag tekintethők a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályainak. Elvileg nem zárható tehát ki, hogy azok, a sortűzpererekhez hasonlóan, az Alkotmánybíróság határozatai alapján közvetlenül alkalmazhatóak legyenek a magyar jogban. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy az elmúlt húsz évben meglehetősen nehézséget okozott a nemzetközi jog közvetlen magyarországi alkalmazása: a sortűzpererekben született ítéletek belső ellentmondásai,⁵¹² az ügyészség vonakodása a Biszku ügy befogadását illetően, de még a magyar joggyakorlat egyes ismert szereplőinek nyilatkozatai is arra utalnak,⁵¹³ hogy a hazai jogásztársadalom nem tud vagy nem akar a nemzetközi szokásjogot is tartalmazó (büntető) nemzetközi joggal bajlódni.

A fent említett 2011. évi CCX. törvény kiváltó oka, Biszku Béla felelősségének kérdése valamelyest váratlanul vált szimbolikus jelentőségűvé 2010 után. Összességében figyelemre méltó, hogy az ügy kirobbantásában nem a klaszikus értelemben vett joggyakorlat, nem a politika és nem a „*mainstream*” sajtó játszotta a kulcsszerepet, hanem a nagyrészt már a rendszerváltás után szocializálódott fiatal generáció tagjai. Egy 2008-as blogbejegyzésben publikált ötletet követően⁵¹⁴ két fiatal újságíró – Skrabski Fruzsina és Novák Tamás – forgatott

⁵¹² VARGA CSABA: op.cit., BÁRD KÁROLY: *Visszamenő igazságszolgáltatás, alkotmányosság, emberi jogok* 29-38. o.; HOFFMANN TAMÁS: *A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében*, <http://jesz.ajk.elte.hu/hoffmann48.html>

⁵¹³ Magyar György blogján például a Lex Biszku-val kapcsolatban az alábbi állítás szerepel: „Már most jelezzük, hogy a törvényjavaslat 2. §-ában szereplő fordítás történelmietlen, egyfajta hamisítás, hiszen 1945-ben senkinek sem jutott volna eszébe az „emberiesség elleni bűncselekmények” kifejezés használata. A magyar jogi szaknyelvben az „emberiség elleni bűncselekmények” a helyes és bevett terminus technicus; az „emberiesség elleni bűncselekmények” fogalmát csak a legutóbbi időben kezdte el használni néhány elméleti szakember. A törvényjavaslat megszünteti a terminológiai pluralizmust, és hivatalossá teszi a helytelen szóhasználatot.” L.: <http://magyarugyved.eu/blog/17-lex-biszku>, szeptember 30.

⁵¹⁴ „Kommunisták, reszkesetek!” – 2008. június 12. mandiner.blog.hu

Biszku Béláról ellentmondásos kritikai fogadtatású dokumentumfilmet.⁵¹⁵ A film egyik kritikus a bemutató után nem sokkal, 2010 júliusában még ezt írta: „Nem, nem jött el a CNN, nincsen az ügyben annak semmi dolga, meg a tisztelt bíróságnak sincsen, meg immár senkinek.”⁵¹⁶ Ennek ellenére a film jelentős hazai médiavisszhangot váltott ki, és néhány évnyi tétovázás után mára egyértelművé vált, hogy a bíróságnak is akadt dolga az ügyben. A film bemutatója után néhány hónappal az igazságszolgáltatás által is értékelendő lett az ügy, amikor Gellért Ádám a Nemzeti Nyomozó Irodához 2010 októberében jogi álláspontot adott be, Biszku Béla felelősségre vonása ügyében. Ezt a beadványt az ügyészség feljelentésként értelmezte, majd a nemzetközi jogi érvek érdemi vizsgálata nélkül elutasította.⁵¹⁷ Az ügy ekkorra már a politika érdeklődését is felkeltette, amelynek eredményeképpen a szintén Gellért Ádám által írt tervezetből Gulyás Gergely országgyűlési képviselő önálló indítványaként megszületett „Az emberiesség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről szóló 2011. évi CCX. törvény”, amely elég egyértelmű háttérre tekintettel „Lex Biszku” címen vált ismertté.

A média és a politika figyelme Biszku Béla felelősségre vonásának elmaradására koncentrált, és valószínűleg ez jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a „bonyolult” nemzetközi jogi kérdések tisztázása helyett a kommunista bűnök tagadása miatti eljárásban testet öltő olyan pótmegoldás szülessen, amely egy, a társadalmat és a jogász szakmát is megosztó bűncselekmény miatt állította bíróság elé Biszku Bélát.⁵¹⁸

A tág értelemben vett „Biszku-ügy” érdemi kérdése azonban továbbra is az 1956 *utáni* megtorlások megítélése kellene, hogy legyen: ez az eljárás a jelen sorok írásakor még folyamatban van. A „Lex Biszku” elvitathatatlan pozitívuma, hogy ebbe az – egyébként helyes – irányba próbálta terelni a felelősségre vonást, Biszku Béla személyének direkt központba állítása nélkül. A jogalkotói szán-

⁵¹⁵ Skrabski Fruzsina és Novák Tamás: Bűn és büntetlenség, (2010) Jelen munka szempontjából a film kulcsmondatai azután hangzanak el, hogy az újságírók a bocsánatkérés lehetőségéről faggatják Biszku Béla egykori belügyminisztert: „... az egészet sajnálom, de nem tudok változtatni rajta. Nem én csináltam.” (l.: 61’29”) Néhány perccel később „Béla bácsit” arra kéri, beszéljen akkor legalább a saját szerepéről: „az én részemről? Hát hülyének néznek maguk engem?” (l.: 66’03”)

⁵¹⁶ Turcsányi Sándor: Dokumentumfilm - Jó estét, jó komcsizást! - Skrabski Fruzsina-Novák Tamás: Bűn és büntetlenség Mancs

⁵¹⁷ Az ügy iratai Gellért Ádám blogján folyamatosan közzéte. L. <http://nemzetkozi-jog.blogspot.hu/> (2014. január)

⁵¹⁸ L. 16/2013. (VI. 20.) alkotmánybírósági határozatot

déket, az emberiség elleni bűncselekmények magyarországi jogszabályban történő megjelentetését általában elismerve, a törvény szakmai kritikusai jellemzően annak kontextusból kiragadott voltát rótták fel a jogszabály hibájául.⁵¹⁹

A 2011. évi CCX. törvény szövegét megvizsgálva első benyomásunk egy alapvetően deklaratív jogszabályt vetít előre, amennyiben első érdemi mondatában megállapítja: „[a] nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények nem évülnek el”. A nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekményeket magyar törvény nem lehet képes taxatív felsorolni, hiszen ezek köre elméletileg a mindenkor magyar törvényalkotási eljárástól függetlenül változhat, új elemekkel bővíthet. Ezért a 2011. évi CCX törvény is csak példálózó felsorolást ad, amelyek közül az első az ún. emberiség elleni bűncselekmények meghatározása, az alábbiak szerint: „az 1971. évi 1. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New Yorkban az 1968. évi november hó 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény I. cikkének b) pontjában hivatkozott, a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmányának 6. cikk (c) pontjában meghatározott emberiség elleni bűncselekmények”

A rendelkezés különös jelentőségét az magyarázza, hogy Biszku Béla belügyminiszterként végrehajtott cselekményeinek (a nemzetközi jogban már 1951-ben szokásjogként deklarált nürnbergi eredetű meghatározás alapján felmerülő) legvalószínűbb jogi minősítése a politikai alapú üldözés büntette, amely az emberiség elleni bűncselekmények egyike.⁵²⁰ Az emberiség elleni bűncselekmény hazai szabályozása azonban egységesnek nevezhető szakmai álláspont szerint egészen a legutóbbi időkig hiányzott. Tovább árnyalja a kérdést, hogy az emberiség elleni bűncselekmények fogalma változott a legtöbbet 1945-ös nürnbergi jelentéséhez képest, és e változási folyamat 1956-os állapotának percre pontos utólagos dokumentálása meglehetősen nehéz, de talán nem lehetetlen. Kétségtelen jogbiztonsági aggályokat vet fel, hogy a magyar jog korábban az emberiség elleni bűncselekmények fogalmát meghatározó nemzetközi jogforrásokra utaló szabályt kihirdette,⁵²¹ a felhívott tényállás átültetése nélkül.

⁵¹⁹ LATTMANN TAMÁS: *A múlt árnyai a jelen homályában*, ÉS, 2011. november 25., GELLÉRT ÁDÁM: *A Biszku-ügyhöz*, ÉS, LV. évfolyam 50. szám, 2011. december 16., HOFFMANN TAMÁS: *A jelen árnyai*, ÉS, LVI. évfolyam, 4. szám, 2012. január 27. VARGA RÉKA: *A nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekmények magyarországi alkalmazása*. (A Biszku-ügy margójára.) Iustum Aequum Salutare, 2011/4. 22. o.

⁵²⁰ L. a Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmánya, 6. cikk c)

⁵²¹ 1968. évi new yorki egyezmény I. cikk b): „a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróságnak az 1945. évi augusztus hó 8. napján kelt Alapokmányában meghatározott és az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének az 1946. évi február hó 13. napján kelt 3/I/ számú és az 1946. évi

Biszkú Béla belügyminiszterként vélhetően politikai alapon üldözött vagy üldöztetett becslések szerint több tízezer embert.⁵²² Ez a cselekmény az akkori, tételes magyar jog alapján tehát nem volt bűncselekmény,⁵²³ így az *in dubio pro reo* elv alapján ma sem lenne büntethető. Az 1945-ös londoni egyezmény értelmében mindazonáltal megállapítható lenne, hogy Biszkú Béla fent említett, vélelmezhető magatartása emberiség elleni bűncselekményt valósított meg. A londoni egyezménynek azonban Magyarország nem vált részesévé, ezért az csak abban az esetben lenne az 1956-ot követő eseményekre alkalmazható, ha megállapítható lenne, hogy a meglepően rövid időre tekintettel már szokásjogi természetűvé váltak az abban foglalt bűncselekmények. Megoldást jelenthetne mai fogalmainkkal annak bizonyítása is, hogy e nemzetközi bűncselekmények a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normái voltak már ekkor is – ez az elméleti érvelés azonban anakronisztikus jellege miatt a büntetőjogi garanciák próbáját véleményem szerint nem állná ki.

Az emberiség elleni bűncselekmények szokásjogi természetét illetően ma már meggyőző bizonyítékok állnak rendelkezésünkre, de nehézséget okoz annak megállapítása, hogy ez a szokásjogi erő, különösen az *opinio iuris* létezett-e már 1956-ban is. A nürnbergi elvek és bűncselekmények összegyűjtésére az ENSZ Közgyűlése első ülészakán kérte fel a Nemzetközi Jogi Bizottságot. A felkérését tartalmazó 96(I) számú közgyűlési határozat „progresszív jogfejlesztésként” írja le az elvégzendő tevékenységet, ami arra utal, hogy a Közgyűlés nem tartotta valamennyi érintett szabályt feltétlenül szokásjogi természetűnek. A Közgyűlés határozata alapján a Nemzetközi Jogi Bizottság végezte el az érdemi kodifikációs munkát: az emberiség elleni bűncselekmények szokásjogi természetének vizsgálata csak marginálisan kíséri végig az ILC által készített jelentést, amely sokkal inkább az intézményrendszer kérdéseire, egy nemzetközi büntetőbíróság létrehozására fókuszál.

Mindazonáltal a kérdés egyik előadója, Ricardo J. Alfaro, erősen áthatva Robert Jackson nürnbergi főügyész koncepciójától, a háborút magát tekintetve a

december hó 11. napján kelt 95/I/ számú határozataival megerősített - akár háború, akár béke idején elkövetett – emberiség (sic!) elleni bűntettek ”

⁵²² A jogi minősítést illetően l. pl.: YILC, 1950 252. o. „Denial of the right to a fair and regular trial to a person charged with a penal offence if such a denial is based on the fact that such a person belongs to a national, ethnical, racial, political or religious group.”

⁵²³ A jelen fejezetben a büntetőjogi garanciákra tekintettel veszem figyelembe az akkori magyar tételes jogi tilalom állítólagos hiányát, ugyanakkor a diktatúra törvényeinek figyelembe vétele emberi jogi garanciaként számtalan elméleti és gyakorlati kérdést is felvet. Részletesebben l. VARGA CSABA: Nehézségek az alkotmányos átmenetben – Belső ellentmondások az elévületlenség és elévülhetetlenség törvényi megerősítésében, különösen 16-18. o.

legfontosabb bűncselekménynek, a jelentés egy pontján így fogalmaz: „Elismerve a múltbeli ellentmondásokat, kétségtelenül megállapítható, hogy napjaink általános jogi meggyőződése, hogy a háború a szokásjog és a szerződéses nemzetközi jog szerint is bűncselekmény, és hogy ez a bűncselekmény más súlyos béke és emberiség (sic!) elleni bűncselekményekkel együtt megelőzendő és büntetendő.”⁵²⁴ A kérdéskör másik előadója, Emil Sandström már kevésbé ragaszkodott a béke elleni bűncselekmény központi szerepéhez, és a szóban forgó bűncselekmények szokásjogi természetével kapcsolatban is sokkal egyértelműbb és általánosabb kijelentést tett: „A Nemzetek Szövetségének időszaka óta fontos fejlődés ment végbe ezen a téren. Bármi volt is akkor a helyzet, ma már elfogadott, hogy a nürnbergi per, a Nürnbergi Bíróság megállapításai és az ENSZ nürnbergi elveket megerősíti határozata alapján ma már léteznek szokásjogi szabályai a nemzetközi büntetőjognak, amelyeket nemzetközi bűncselekmények üldözésére lehet alkalmazni.”⁵²⁵

A nürnbergi elvekben meghatározott tényállások jogi természetét illetően a hidegháborús viszonyokra tekintettel felmerülhet a szocialista jogtudomány álláspontja is. E tekintetben adalékul szolgálhat Hajdu Gyulának a kor Magyarországon bevett nemzetközi jogi tankönyve, amely Rudenko tábornok, a szovjet kormány részéről megbízott nürnbergi ügyész alapján ugyancsak azt állítja, hogy az ott alkalmazott tényállások kivétel nélkül már korábban is létező, sőt a gyakorlatban is alkalmazott nemzetközi jogi szabályokat tartalmaztak.⁵²⁶

A kor nemzetközi jogi irodalmát az emberiség elleni bűncselekmények megosztották. Egyes szerzők amellett érveltek, hogy a nemzetközi jogban már korábban is ismert szabályokat alkalmazott a Nemzetközi Katonai Törvényszék, míg mások szerint a bűncselekmény nürnbergi megfogalmazása (elsősorban a belső jogi tilalom hiányának irrelevanciája) forradalmi változást jelentettek, de azt még az ehhez a táborhoz tartozó szerzők is elismerték, hogy a nürnbergi ítélet kimondta, hogy az alkalmazott tényállások tekintetében a Törvényszék nem kívánt új jogot alkotni, és ítéletében leszögezte, hogy a státutum rendelkezései megfeleltek az akkor létező nemzetközi jognak.⁵²⁷

⁵²⁴ YILC, 1950. 14. o. 105. bek.: While it is a fact that there is controversy regarding the past, there can be no doubt regarding the general legal conviction of our day that launching a war is a crime both under customary and conventional international law and that this crime, together with other hideous crimes against the peace and security of mankind, must be prevented and punished.

⁵²⁵ YILC, 1950, 21. o. 27. bek.

⁵²⁶ HAJDU GYULA: Nemzetközi jog (1954), 433. o.

⁵²⁷ EGON SCHWELB: op. cit. 199.

A nürnbergi törvényszék az egyéni felelősség koncepciójával valójában paradigmaticus változást eredményezett, bár az is vitathatatlan, hogy az egyes tényállások távolról sem előzmény nélküliek. 1945 után azonban egy olyan erőteljes társadalmi igény mutatkozott a nürnbergi tényállásokban szereplő cselekmények pönalizálására,⁵²⁸ amely felgyorsította a szokásjog kialakulásának folyamatát. Így tehát ezek alapján kijelenthetjük, hogy míg 1945-ben legalábbis vitatott volt az adott cselekmény és még inkább a hozzá rendelt egyéni felelősség szokásjogi jellege, addig az 1950-es évek nemzetközi joga az emberiség elleni bűncselekmény üldözésére vonatkozó kötelezettséget szokásjogi természetűnek tekintette.

A tényállás pontos tartalma azonban ekkoriban szintén változáson esett át – a nürnbergi törvényszék még meglehetősen szigorúan értelmezte azt a követelményt, hogy a statútuma alapján emberiség elleni bűncselekményt csak háborús vagy béke elleni bűncselekménnyel összefüggésben lehet elkövetni.⁵²⁹ Ezt a követelményt azonban már a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 10. számú törvénye alapján folytatott egyéb nürnbergi eljárásokban sem alkalmazták, sőt a „háború előtt vagy alatt” fordulat is kikerült a szövegből.⁵³⁰ Az 1950-es évek elejére rögzült szövegváltoztatban, a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szintén tudatosan került az emberiség elleni bűncselekmények megfelelőjének tényállásából a háborús nexust.⁵³¹

A következő kérdés ennek megfelelően az, hogy kellett-e volna tudnia a magyar belügyminiszternek 1956 novemberétől kezdve, hogy tevékenységével nemzetközi bűncselekményt valósít meg. A szokásjoggal kapcsolatban a minden kétséget

⁵²⁸ “crimes against humanity” are given only a second place. But in popular estimation they are the ones that have excited most horror, and in the brilliantly eloquent speech with which Justice Jackson opened for the prosecution the dreadful character of these acts inspired a deadly summation: “The wrongs which we seek to condemn and punish have been so calculated, so malignant, and so devastating that civilization cannot tolerate their being ignored because it cannot survive their being repeated.”

⁵²⁹ EGON SCHWELB: *op.cit.*, 205. o.

⁵³⁰ EGON SCHWELB, *op.cit.* 217-218. o.

⁵³¹ 1951 YILC, 136. o. 10. bek.: This paragraph corresponds substantially to article 6, paragraph (c), of the Charter of the Nurnberg Tribunal, which defines “crimes against humanity”. It has, however, been deemed necessary to prohibit also inhuman acts on cultural grounds, since such acts are no less detrimental to the peace and security of mankind than those provided for in the said Charter. There is another variation from the Nurnberg provision. While, according to the Charter of the Nurnberg Tribunal, any of the inhuman acts constitutes a crime under international law only if it is committed in execution of or in connexion with any crime against peace or war crime as defined in that Charter, this paragraph characterizes as crimes under inter-national law inhuman acts when these acts are committed in execution of or in connexion with other offences defined in the present article.

kizáró bizonyítás érdekében vizsgálendő, hogy miként vélekedett a Magyar Népköztársaság a nemzetközi bűncselekmények jogi természetéről, beleértve az elévülés tilalmát és a visszamenőleges hatály kérdését. Ezzel kapcsolatban nemzetközi jogi relevanciával bíró magyar nyilatkozatokat a háborús és emberiesség elleni bűncselekmények elévülésének tilalmáról szóló 1968. évi new york-i egyezményrel összefüggésben találhatunk.

Az 1968-as new york-i egyezmény a mai napig nem nevezhető egyetemesen elfogadottnak. Az egyezmény ellentmondásos külföldi megítélése a kelet-közép európai rendszerváltásokra tekintettel akár a magyar hatóságok hasonló ügyekben mutatott vonakodását is indokolhatná,⁵³² ugyanakkor ezt a feltevést semmi nem támasztja alá, a vonatkozó iratok még csak hasonló érvet sem tartalmaznak.⁵³³ Az egyezmény kétes nemzetközi fogadtatásának részletezése előtt azonban le kell szögezni, hogy a pártállami Magyarország azon államok közé tartozott, amelyek kifejezetten amellet szálltak síkra,⁵³⁴ hogy az elévülés tilalma az emberiesség elleni bűncselekmények esetén – így implicit módon maga a bűncselekmény-fogalom is – a nemzetközi jognak a II. világháború óta folyamatosan létező elve,⁵³⁵ következésképpen 1968-ban nem visszaható hatállyal teremtik azt meg. Ezt az álláspontot, ebben a formában Magyarország annak ellenére képviselte az ENSZ előtt, hogy belső jogában továbbra is csak a háborús bűncselekményekre alkalmazta azt, ráadásul a nemzetközi jogi meghatározás helyett az 1945. évi VII. törvénycikk 11. és 13. §-ainak tényállására vonatkozóan.⁵³⁶

Az egyezmény előkészítése során, 1966-ban az ENSZ Főtitkár koordinálásával született egy átfogó tanulmány,⁵³⁷ amely megvizsgálta az elévülés kérdését

⁵³² Az egyezmény a mai napig nem nevezhető egyetemesen elfogadottnak: az 58 részes fél kizárólag az egykori szovjet blokk országai közül kerül ki, kiegészülve egyes harmadik világbeli országokkal.

⁵³³ L. Gellért Ádám beadványának elutasítása

⁵³⁴ "The Hungarian People's Republic holds the view that it may be considered an established thesis of contemporary international law that there is no period, of prescription for war crimes and crimes against humanity and that a national legislation which does not preclude prescription is contrary to the generally accepted principles of international law" L. A Főtitkár által az Emberi Jogi Bizottsághoz benyújtott tanulmány: "Question of Punishment of War Criminals and of Persons Who Have Committed Crimes Against Humanity" (E/CN.4/906, 15 February 1966) 61-62. o., (78) bek.

⁵³⁵ "Question of Punishment of War Criminals and of Persons Who Have Committed Crimes Against Humanity" (E/CN.4/906, 15 February 1966), ROBERT H. MILLER, *The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity* 33. jegyzet

⁵³⁶ Vö.: 1964. évi 27. tvr.

⁵³⁷ "Question of Punishment of War Criminals and of Persons Who Have Committed Crimes Against Humanity" (E/CN.4/906, 15 February 1966)

a tagállamok belső jogában általában és a háborús és emberiség elleni bűncselekmények konkrét példáján is. A közel 150 oldalas, összehasonlító elemzést is tartalmazó tanulmány legfontosabb megállapítását egy két évvel későbbi főtítkári jelentés úgy foglalta össze, hogy az elévülés nem egy egyetemesen elismert koncepció: az időmúlás jogvesztő hatása például a common law országok büntetőjogában tulajdonképpen ismeretlen.⁵³⁸ Az egyezmény előkészítése során egyéb vitatott pontok is megosztották az ENSZ akkor 126 tagú Közgyűlését. Közös alapot jelentett az az elképzelés, hogy a háborús és emberiség elleni bűncselekmények elkövetőit fel kell kutatni, őrizetbe venni, és megfelelően megbüntetni. Ugyanakkor vitatott maradt többek között, hogy ez a kötelezettség a múltra is kiterjedjen-e vagy, csak a jövőre nézve állapítsák meg. A Közgyűlési szavazáson a nagyszámú tartózkodás miatt szűk többséggel az az álláspont győzött, amely szerint az elévülési tilalom az 1968 előtti cselekményekre is kiterjed.⁵³⁹

Az egyezmény visszaható hatálya azért merült fel kérdésként, mert az eredeti nürnbergi tényállások és azok szokásjogi jellegű kompilációja az elévülés kérdését 1968 előtt egyáltalán nem szabályozta, és nem volt egyértelmű, hogy kifejezett rendelkezés nélkül az elévülést kell-e főszabálynak tekinteni, vagy épp ellenkezőleg, annak hiányát. Szemben ugyanis a kortárs magyar állásponttal, az elévülés kérdése nem egyetemesen bevett eljárási garancia,⁵⁴⁰ az egyes államok jogrendszere komoly eltéréseket mutat az elévülés és a visszaható hatályú büntető jogalkalmazás kérdésben. Számos ország jogrendszere arra az alapvetésre épül, hogy az állam büntetőhatalmának gyakorlására az idő múlásának nincs hatása, csak akkor, ha azt kifejezetten törvény előírja.⁵⁴¹ Az ENSZ 1966-os előkészítő tanulmánya szerint, ha a nemzetközi jog az államokra időbeli korlát nélkül egyes bűncselekmények üldözésének kötelezettségét rója, akkor azok nem hivatkozhatnak saját belső joguk egyetlen szabályára sem e kötelezettség nem teljesítése

⁵³⁸ ROBERT H. MILLER: *The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity*, 476. o. vö. ellenzavatok

⁵³⁹ 58 igen szavazattal, 7 ellenében (Ausztrália, Dél Afrikai Köztársaság, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, El Salvador, Honduras, Portugália) 36 tartózkodás mellett 25 ország nem szavazott. Vö. A/RES/2391(XXIII) Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity : resolution / adopted by the General Assembly, UNBISNET adatok

⁵⁴⁰ Statutory limitation in criminal cases “is not a requirement of justice” [...] l. még E/CN.4/SR/943, 6. o. Jean Graven nyilatkozata az International Penal Law Association nevében.

⁵⁴¹ Az előkészítő tanulmány is erre az álláspontra helyezkedett: It follows that the silence on this point of all international instruments drawn up since the Second World War on punishment of war crimes, crimes against peace and crimes against humanity, which form the new international criminal law, can be interpreted only as recognition of the principle that there is. no period of limitation for such crimes.

érdekében,⁵⁴² ideértve az elévülést garantáló belső jogi előírásokat is. A visszaható hatályú büntető jogszabályok alkalmazására vonatkozó belső jogi, alkotmányos tilalom ebben az esetben nem jelent leküzdhetetlen nehézséget: ilyen országokban a visszaható hatály tilalmának tárgyi hatályát kell megfelelő belső jogi eszközzel – ha szükséges, akár alkotmánymódosítással is – korlátozni, a nemzetközi jogi kötelezettség teljesítése érdekében.⁵⁴³ Ezekben az esetekben ugyanis, joghatósággal rendelkező nemzetközi törvényszék hiányában csak a nemzeti hatóságok képesek eljárni, amelyek ilyenkor nemzeti jellegüket nem veszítik el, de nemzetközi jogi funkciót töltenek be, azaz nem csak a saját szuverén államuk nevében járnak el, hanem az egész nemzetközi közösséget képviselik. A jogalkalmazásnak ezt a funkcionális megkettőződését az előkészítő tanulmány is meglehetősen szerencsétlennek, ugyanakkor elkerülhetetlennek tartja.

A Biszku ügy jelen szakaszában újra – a XX. századi totalitárius rendszerekkel kapcsolatos magyarországi büntetőügyben várhatóan utoljára – rávilágított arra, hogy a jogalkotás hézagait a jogalkalmazás a magyar jogrendszerben nem képes korrigálni.

A Római statútum nem tartalmaz közvetlen kötelezettséget arra nézve, hogy a Bíróság joghatóságába tartozó bűncselekményeknek szerepelniük kellene a nemzeti jogban.⁵⁴⁴ A 86. cikk tartalmazza a tagállamok általános együttműködési kötelezettségét, miszerint az államok a „[...] Statútum rendelkezéseinek megfelelően teljes mértékben együttműködnek a Bírósággal a Bíróság joghatóságába tartozó bűntettek miatti nyomozás és büntetőeljárás során.” Az általános kötelezettségen túl a 88. cikk pozitív kötelezettséget ró a nemzeti jogalkotókra, annak érdekében, hogy a nemzeti jogrendszerekben olyan eljárások álljanak rendelkezésre, amelyek lehetővé teszik az ICC által alkalmazott valamennyi együttműködési forma érvényesítését. A Statútum IX. fejezetében tárgyalt együttműködési formákból fakadó feladatok ellátására a legtöbb jogállami igazságszolgáltatási szervezet – így a magyar is – felkészültségénél, szakmai színvonalánál fogva és a jogszabályi háttérre tekintettel is alkalmas. A magyar jogalkotó a Római statútumot kihirdető törvényjavaslatban ennél továbbment, és nagyvonalú gesztusával a törvényjavaslatban vállalta az ilyen, ICC megkeresés alapján

⁵⁴² “Question of Punishment of War Criminals and of Persons Who Have Committed Crimes Against Humanity”, 115. o. para 153:

⁵⁴³ “Question of Punishment of War Criminals and of Persons Who Have Committed Crimes Against Humanity” 114. o. 152 para,)

⁵⁴⁴ KEVIN JON HELLER: *A Sentence-Based Theory of Complementarity* 88. o. , CARSTEN STAHN: *Complementarity: A Tale of Two Notions*, 92. o.; JANN K. KLEFFNER: *The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law*, 91. o.

lefolytatott eljárási cselekmények anyagi terheinek biztosítását is.⁵⁴⁵ Az 1956-os sortűzpercek rendszerváltás utáni bírói vizsgálatának ténye, a büntetőeljárások lehetővé tétele mellett ez is a magyar hatóságok együttműködési hajlandóságát jelezte – ellentétben a javaslat visszavonása utáni jelenlegi helyzettel.

A kérdés sokkal inkább anyagi jogi természetű, és a fentiek szerint nem elhanyagolható mértékben jogbiztonsági vetületű, hiszen átfogalmazva így szól: lehet-e a magyar büntetőjog alapján esetleg nem büntethető cselekmények miatt bárki kérésére Magyarországon eljárási cselekményeket lefolytatni? A nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló törvény szerint ilyen kérés nem terjeszthető elő és nem teljesíthető, csak akkor, ha a magyar és a külföldi jog egyaránt büntetni rendeli a cselekményt.⁵⁴⁶ A nemzetközi törvényszékek esetében „külföldi jog” alatt értelemszerűen a nemzetközi jog értendő, konkrétan az egyes intézmények statútumai,⁵⁴⁷ azonban féltő, hogy a magyar jog hézagai miatt a fenti kettős büntethetőségi (*double criminality*) szabály nem érvényesülhet.

Hasonló kérdés merült fel az Európai Unió, valamint az Izlandi Köztársaság és a Norvég Királyság között az Európai Unió tagállamai, valamint Izland és Norvégia közötti átadási eljárásról szóló Megállapodás kihirdetéséről szóló törvény alkotmánybírósági vizsgálatában.⁵⁴⁸ Az eljárást kezdeményező Köztársasági Elnök aggályosnak tartotta többek között a megállapodás 3. cikk (3) bekezdését, amely „bizonyos – mindenekelőtt a terrorizmushoz és a szervezett bűnözéshez kapcsolódó – bűncselekmények esetén álláspontja szerint kizárja a kettős büntethetőség követelményének alkalmazását.” Az Alkotmánybíróság határozatában külön vizsgálta a „magyar jog szerinti” büntetni rendeltség viszonyát a nemzetközi joggal összefüggésben. A rendszerváltáskori állapotokat elemezve a határozatban szereplő vizsgálat eredménye:

„Megállapítható, hogy a szövegezési változtatásokat azzal a szándékkal hajtották végre, hogy azok tartalma a szóhasználattól függetlenül a magyar és a nemzetközi jog szerinti büntetni rendeltséget egyaránt lefedje.”⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ T/4490 törvényjavaslat, 5. §

⁵⁴⁶ 1996. évi XXXVIII. tv. 5. § (1) a)

⁵⁴⁷ T/4490 törvényjavaslat, 3. § (2); BERT SWART-GÖRAN SLUITER: *The ICC and International Criminal Co-operation*, 16. o.

⁵⁴⁸ 32/2008. (III. 12.) AB határozat. Közzétéve a Magyar Közlöny 2008. évi 40. számában

⁵⁴⁹ 32/2008 ABh

A magyar jog szerinti büntetni rendeltség a határozat szerint magában foglalja a magyar büntető jogszabályban foglalt tényállásokat, a kihirdetéssel a magyar jog részévé tett nemzetközi szerződéseket, és az egyetemes nemzetközi szokásjogon alapuló büntetendőség elfogadását.⁵⁵⁰ Az ezekből felálló logikailag zárt rendszer elemeinek azonban „meg kell felelniük a magyar Alkotmány követelményeinek, mindenekelőtt a büntetőjogi legalitás követelményeinek.”⁵⁵¹ Ezek a követelmények többek között megkövetelik, hogy „csak olyan magatartás tekinthető bűncselekménynek, amit a törvény büntetendő cselekményként fogalmaz meg. Ezért a magyar jog szerinti bűncselekmény megítéléséhez feltétlenül szükséges a tényállási elemek megléte.”⁵⁵²

Ennek megfelelően, feltétel nélkül elfogadva, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésén (korábban az Alkotmány 57. §-án) alapuló rendelkezést nem lenne helyénvaló törölni a magyar bűnügyi jogsegélyről szóló törvényből, a 2001. november 30-án ratifikált, 2002. július 1. óta hatályos Római statútum 88. cikkében vállalt kötelezettséget Magyarország csak akkor tudja összhangba állítani saját jogrendszerével, ha az önmagukban kétségtelenül elégtelen gesztusértékű felajánlásokon, és az ennek ellenére megfelelő jogsegély-eljárási szabályokon túl, az eljárási cselekmények alapjául szolgáló tényállások a magyar jog alapján is büntetni rendelték. Ezért csak részlegesen tartom elfogadhatónak a T/4490. törvényjavaslathoz fűzött azon miniszteri megállapítást, miszerint a magyar jog a 88. cikkben foglalt követelményeknek eleget tesz.⁵⁵³ Eljárási jogunk önmagában, a nemzetközi bűnügyi jogsegély szabályozására ez a kijelentés valóban igaz. A büntető anyagi jog azonban nem felel meg teljes mértékben a fentiekben leírt nemzetközi elvárásoknak, és azt bizonyos aggályok miatt nem tudjuk kiváltani a Statútum közvetlen nemzeti szintű alkalmazásával.⁵⁵⁴

A Római statútum bűncselekményeinek átültetése mellett a jogi kötelezettségen túl más érvek is felhozhatók. Kizárólag ezáltal válna lehetővé, hogy az ilyen cselekmények elkövetésével gyanúsított magyar állampolgárral, vagy más részes állam Magyarországon őrizetbe vett állampolgárával szemben, magyar bíróság le tudja folytatni az eljárást, ezzel elkerülve az egyéni felelősségen túl jelentkező, az államot terhelő óriási presztízs-veszteséget.⁵⁵⁵

⁵⁵⁰ 32/2008 ABh

⁵⁵¹ 32/2008 ABh

⁵⁵² 32/2008 ABh

⁵⁵³ T/4490 törvényjavaslat

⁵⁵⁴ L. alább, 102. o.

⁵⁵⁵ Részletesen I. LIUN YANG: *On the Principle of Complementarity*, 125. o.

Végül, de nem utolsósorban a Római statútumban foglalt bűncselekmények kiemelkedő súlya, az áldozatok jellemzően magas száma miatt egy polgári demokráciában a jogállamiság eszméje miatt sem megengedhető, hogy ezek megtorlására ne álljon az igazságszolgáltatás rendelkezésére a kor színvonalának legalább nagyjából megfelelő jogszabályi háttér.

Kézenfekvőnek látszik az az igény, hogy Magyarországon a hatályos Btk. szövege önmagában feleljen meg a fenti célnak, és ne terhelje a magyar bírót feleslegesen egy közvetlenül alkalmazandó nemzetközi egyezmény párhuzamos vizsgálatával minden olyan ügyben, amelyekben a Római statútumban szereplő bűncselekményekkel kapcsolatosak. A magyar jogban nem csak a Btk. állapít meg jelenleg sem bűncselekményeket: kínálkozó példaként, vizsgálódásunk szempontjából releváns jogforrásnak, hosszas előzetes indoklás nélkül is elfogadhatjuk az 1945. évi VII. törvénycikket, annak még hatályban lévő rendelkezéseit is.⁵⁵⁶

Ennek fényében több jogtechnikai megoldás kínálkozik a magyar büntető jogszabályok Statútumhoz igazítására, feltéve persze, hogy a magyar Jogalkotó nem az 4/1997 ABh szerinti másik módon kívánja megteremteni a vállalt kötelezettség és a belső összhangját, azaz felmondva a Római statútumot.⁵⁵⁷ Gellér Balázs három elméleti utat vázolt fel a Statútum implementálására általában: 1) a nemzeti jogalkotás nem tesz semmit, azzal érvelve, hogy a nemzetközi büntetőjog része a belső jognak; 2) nem szükséges törvényhozói aktus, mert a genfi szabályozás része a belső jognak; 3) további jogalkotás szükséges.⁵⁵⁸ E három lehetőség elvi síkon könnyen elfogadható, de magyarországi alkalmazásra csak a 3. megoldás látszik járható útnak. A további jogalkotás technikailag – Gellér

⁵⁵⁶ L. 2/1994 ABh indoklása szerint: „Az Alkotmánybíróság megállapítja tehát, hogy az Nbr. 11. § 5. pontja és 13. § 2. pontja nem alkotmányellenes, mivel a nemzetközi büntetőjogban is kriminalizált magatartásokat tartalmaznak.”

⁵⁵⁷ 4/1997. II. rész 8. pont: „Az Abtv. 1. § b) pontja szerinti utólagos alkotmányossági vizsgálat tárgya lehet a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály és az alkotmányossági vizsgálat a szerződést kihirdető jogszabály részévé vált nemzetközi szerződés alkotmányellenességének a vizsgálatára is kiterjedhet. Ha az Alkotmánybíróság a nemzetközi szerződést vagy annak valamely rendelkezését alkotmányellenesnek találja, a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály alkotmányellenességét állapítja meg. Az Alkotmánybíróság alkotmányellenességet megállapító határozata azonban a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalására kihatással nem lehet. Az Alkotmánybíróság határozata folytán a jogalkotónak meg kell teremtenie a vállalt nemzetközi jogi kötelezettség és a belső jog összhangját; vagy úgy, hogy a Magyar Köztársaságnak a nemzetközi szerződés Alkotmánnyal ellentétes részét fel kell mondania, illetőleg el kell érnie annak módosítását, vagy - szükség esetén - az Alkotmányt kell módosítani. Ennek megtörténteig az Alkotmánybíróság a megsemmisítés időpontja tárgyában a határozathozatalt ésszerű határidőre felfüggesztheti.”

⁵⁵⁸ GELLÉR BALÁZS: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, adalékok egy vitához*, 81. o.

Balázs gondolatmenetét folytatva – jelentkezhethet a Btk. kiegészítésében vagy akár önálló nemzetközi büntetőtörvény megalkotásában.⁵⁵⁹

Az új Btk. kihirdetésével alapvetően megváltozott e kérdés magyarországi háttere. A korábbi Btk. alapján szinte lehetetlen volt a Statútum hatálya alá tartozó magatartások megfelelő minősítése, míg ez a lehetőség most a legtöbb nemzetközi tényállás esetében – kisebb- nagyobb jogalkalmazói kreativitással ugyan – de megoldható. A korábbi állapotokhoz képest a további jogalkotási lépések az alábbi megfontolások mentén merülhetnek fel.

a.) Az elhatárolási kérdéseket tisztázva a Statútumot önálló nemzetközi büntetőtörvénnyé alakítva törvényben is ki lehetne hirdetni. Ez a lehetőség gyors, de önmagában annál kevésbé hatékony megoldást jelentene. Magát a Statútumot kötelező ugyan kihirdetni,⁵⁶⁰ de a tényállásokon túl számos egyéb, az eljárások szempontjából teljesen lényegtelen rendelkezés vizsgálatával terhelné a nemzeti bíró munkáját. Ráadásul maguk a tényállások sem csak a Statútumban szerepelnek; a Bűncselekmények Tényállási Elemei⁵⁶¹ kötelező jogértelmezéssel egészíti ki azokat. Ez utóbbi dokumentum viszont nem része a Statútumnak, a kihirdető jogszabály sem tartalmazza annak hivatalos magyar fordítását, sőt ilyen nyilvánosan hozzáférhető, hivatalos magyar nyelvű változat tudomásom szerint nem is készült még.⁵⁶² Mivel a bűncselekmények neve mögött meghúzódó érdemi tényállások túlnyomórészt ez utóbbi dokumentumban találhatóak, a Statútum szövegének szolgálai átmásolása a magyar jogba nem valósítja meg a nemzetközi jog és a belső jog összhangját: hasonló helyzetet eredményezne az 1949-es Genfi egyezmények hibás kihirdetéséből adódó alkotmányos visszáshoz.

Egy önálló nemzetközi büntetőtörvény megalkotásának további előnye lehet, hogy ebben egységesen lehetne szabályozni szűk és a tág értelemben vett nemzetközi büntetőjogot, azaz a nemzetközi bűnügyi jogsegély különböző intézményeit, európai bűnügyi együttműködés szabályait is magában foglalhatná.

b.) Az új Btk. által még át nem ültetett tényállásokat a Római statútumra és a Tényállások Elemeire tett utalással beemelni a magyar büntető törvénykönyvbe. E megoldás mellett szólna, hogy a jogalkalmazás számára legkézenfek-

⁵⁵⁹ *Ibid.*

⁵⁶⁰ 2005. évi L. tv. 9. §.

⁵⁶¹ ICC-ASP/1/3(part II-B), 2002. szeptember. A szabályozásnak ezt a módját érték kritikák, egyes vélemények szerint ezen elemeknek a Statútum szövegében lenne a helyük. L. ROSANNE SHABTAI: *Poor Drafting...*, 169. o.

⁵⁶² A felvetődő problémával kapcsolatban I. VARGA RÉKA: *Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt*, 95. o.

vőbb helyen szerepelnének a tényállások, ami egyrészt a magyar dualista hagyományok miatt másrészt jogbiztonsági okokból is szerencsés lenne. A fenti aggály azonban még élesebben jelentkezne: fennáll a veszélye, hogy ebben az esetben még távolabb kerül a magyar alkalmazandó jog a tényállások érdemi magyarázatát adó nemzetközi szervezeti aktustól.⁵⁶³

c) A legegyszerűbb és legrugalmasabb megoldást minden bizonnyal az jelentené, ha a Római statútumot a magyar jogalkotás önálló törvényben hirdetné ki, amely kihirdető jogszabály tényállásaira a Btk. utaló szabály tartalmazó nyílt törvényi tényállásában lehetne hivatkozni. A Tényállások Elemeinek mindenkor hatályos változatát a kihirdető törvény melléklete tartalmazhatná. A nemzetközi bűncselekmények így megfelelő módon, törvényben szerepelnének, tehát elkerülhető lenne a *nullum crimen* elvének megsértése.

A kampalmai Felülvizsgálati Konferencián elfogadott módosításokra tekintettel, a fenti módszerek bármelyikének alkalmazása által három bűncselekménnyel kell az összhangot megteremteni: a népiirtás, az emberi(es)ség elleni bűncselekmények alatt a Statútumban és a Tényállások elemeiben foglalt cselekmények megfelelőit kell a magyar Btk.-nak is tartalmaznia. További követelmény azonban, hogy ezek a bűncselekmények nem évülnek el, tehát az elévülés tilalmát valamennyi szóba jöhető tényállás esetében be kell emelni a magyar jogba is – ez pedig minden valószínűség szerint nem kívánatos kazuisztikához vezethetne.

A magyar joggyakorlat idegenkedésének oka – eredendő dualizmusa mellett – az lehet, hogy az 1978. évi IV. törvény fogalomrendszere szinte teljesen eltért a nemzetközi jogban használatostól. Egykori XI. fejezetében például az első, szembeszökő problémát a nemzetközi bűncselekményekkel való összevetésben a fejezet szerkezete jelentette. A fejezet címe, „Az emberiség elleni bűncselekmények” híven tükrözte az 1978-ban még kizárólagosnak nevezhető nürnbergi felosztást, és címével is valószínűleg az akkor létező fogalmakra utalt.⁵⁶⁴ A fejezetben belül már kevésbé koherens fogalomhasználattal találkozhattunk: a béke elleni bűncselekmények és a háborús bűncselekmények felosztás látszólag még a nürnbergi mintát követi, az egyes tényállások tartalma és elhelyezése azonban

⁵⁶³ A Tényállások Elemeit a Részes Államok Gyűlés fogadja el. E határozatok magyar jogi helyzetét illetően osztom Molnár Tamás álláspontját. L. MOLNÁR TAMÁS: *A nemzetközi jogi eredetű normák beépülése a magyar jogrendszerbe*, 206. o.

⁵⁶⁴ E ponton feltehető, hogy ez a fejezetcím az „*offences against mankind*” fordítása, amely valójában egy jogi súlyából már sokat veszített gyűjtőfogalom, és nem a magyar nyelvben szintén emberiség elleni bűncselekményként fordított *crimes against humanity* fogalmat takarja. A madáchi „homousion” vitára emlékeztető fordítási dilemma kifejtését l. alább, 104. oldaltól.

már nem felelt meg a kilencvenes években gyökeresen átalakult nemzetközi rendszernek, sőt már az 1950-es Nürnbergi elvekben újra megerősített, nemzetközi szokásjoggá vált bűncselekmény-fogalmaknak sem.

A fenti strukturális problémát leszámítva, a legsúlyosabb bűncselekmény, a népirtás tételes jogi meghatározásában már ekkor gyakorlatilag teljes volt az összhang nemzetközi és magyar jog között: mivel mind a Statútum, mind a ma hatályos Btk. azonos forrás, az 1948. évi Genocídium egyezmény fogalmát vette át szó szerint,⁵⁶⁵ módosítás nélkül.⁵⁶⁶ Így a népirtással kapcsolatban valóban egyedül a béke elleni bűncselekményként történő azonosítása vethet fel elméleti nemzetközi jogi kérdéseket, amelyek azonban a büntethetőséget, és a megfelelő minősítés *conditio sine qua non*-jának számító elévülési tilalmat már nem érintik.

Összehasonlító vizsgálatra szorul viszont a Római statútum és a Nürnbergi elvekben is közös két másik bűncselekmény, „war crimes” és a „crimes against humanity” a magyar Btk. tényállásai alapján. A nürnbergi bűncselekmények óta eltelt több mint fél évszázad, és különösen az elmúlt közel húsz év rohanó jogfejlődése miatt a Btk. tényállásait csak az ICC-n használt tényállásokkal vettem össze: a nürnbergi elvek és ítéletek óriási hatása tagadhatatlan, de ezek beépültek a nemzetközi szokásjogba, és a Római statútumba. A magyar jogra, ma, az ezredforduló után ez utóbbi dokumentum van hasonlíthatatlanul nagyobb sürgetést jelentő hatással; még akkor is, ha e sürgetésnek egyelőre a magyar jogban sok tételes eredménye nem tapasztalható.

Az emberiesség elleni bűntettek vonatkozásában a visszavont T/4490. számú törvényjavaslat miniszteri indoklása is elismerte, hogy „a magyar Btk. a tulajdonképpen emberiesség elleni bűncselekményeket nem is tartalmazza.”⁵⁶⁷ Ezen a helyzeten a 2012. évi C. törvény sokat segített. A Statútum alkalmazásában az emberiesség elleni bűntettek alatt a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként, a támadásról tudva elkövetett, a 7. cikkben *nem kimerítően* felsorolt cselekményeket találjuk.

⁵⁶⁵ A kilencvenes években bekövetkezett módosítás után.

⁵⁶⁶ MOHÁCSI PÉTER a Különös rész 1996-os kommentárjában a bűncselekmény jogi tárgyaként az emberiség békéjét jelöli meg: ez mindenképp logikailag helyes következtetés a népirtás Btk-n belüli helyéből eredően, tartalmi adekvátsága azonban ezzel nem jár feltétlenül együtt. (L. *A Büntető törvénykönyv magyarázata – Különös rész* 291. o.) A népirtás valóban sérti az emberiség békéjét is: de a nemzetközi béke megsértése esetén nem az egyéni felelősség az elsődleges, hanem a Biztonsági Tanács VII. fejezet alapján hozott szankcióiban realizálódó állami felelősség, amelyet kiegészít az egyén felelőssége.

⁵⁶⁷ T/4490 törvényjavaslat

A Magyarországon rosszul rögzült elnevezéssel kapcsolatban külön kell szót ejteni a crimes against humanity kifejezés fordításáról. A tárgysorozatból kivett, korábbi T/4490-es törvényjavaslat miniszteri indoklása szerint:

„A hatályos Büntető Törvénykönyv XI. Fejezetének címe a korábbi nemzetközi szerződésekben szereplő „mankind” kifejezés alapján „emberiség” elleni bűncselekményként vezette be a magyar jogba e bűncselekményeket. Ebből fakadóan több mint egy tucat törvény ezt a terminológiát vette át. Az újabb szerződésekben már a „crimes against humanity” kifejezést használják, amelynek helyes magyar fordítása az „emberiesség” elleni bűncselekmények. A jelenlegi felfogás szerint az emberiesség elleni bűncselekmények csak egy csoportját képezik a nemzetközi jogi (nemzetközi közjog elleni) bűncselekményeknek. A magyar Btk. az emberiség elleni bűncselekmények néven gyűjti össze azokat a bűncselekményeket, amelyeket a nemzetközi jog népirtás-ként, apartheidként, háborús bűncselekményekként, agresszióként, és a tulajdonképpeni emberiesség elleni bűncselekményekként használ, sőt a magyar Btk. a tulajdonképpeni emberiesség elleni bűncselekményeket nem is tartalmazza.”

Az indoklásban említett „jelenlegi felfogás”, ha e kifejezésnek nem pusztán nyelvtani jelentésénél maradunk, legkorábban 1945-ből származik, a „korábbi nemzetközi szerződésekben” minden bizonnyal előkelő helyet elfoglaló 1945. augusztus 8-i Londoni egyezmény mellékletében. Az 1950-es magyar tankönyvében is „emberiesség” szerepel.

A humanitás fogalmának magyarra ültetésekor nem lehet csak az egyezményekre támaszkodni – azokból ugyanis nem derül ki egyértelműen, hogy ez a szó „emberiesség” vagy „emberiség” értelemben használatos-e.⁵⁶⁸ Az angol nyelvű jogirodalom az 1940-es évek végén sem foglalkozott közvetlenül és mélyrehatóan a „humanity” fogalom jelentésével, de a szövegekörnyezet szinte kivétel nélkül az emberiesség jelentést támasztja alá. Konkrét jogirodalmi példák is azt jelzik, hogy a bűncselekmény elsősorban a humanitás elleni cselekmény, és nem tényállási eleme, hogy fizikailag minden ember kelljen kövessék el.⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ ROBERT COUPLAND: *Humanity: What is it, and how does it influence international law?* 969.; 972. o.

⁵⁶⁹ L. Egon Schwelb: *Crimes Against Humanity*, 195. o.

Jean Pictet humanitárius jog elveit tárgyaló 1966-os tanulmánya a humanitárius jog egyik alapvető erkölcsi elveként határozza meg a humanitás (*l'humanité*) fogalmát.⁵⁷⁰ Ez az az emberek felé megnyilvánuló jóindulatú érzelem, melynek határa, helyesebben szomszédja, a könyörület (*la pitié*) és a kegyesség (*la charité*). Az *humanité* fogalom leírásához ugyanitt Pictet egy második jelentést is társít: így az egyszerre foglalja magában az emberi természetet és az *emberi faj együttesét* – azaz jelenti egyszerre az emberiséget és az ember(ies)séget. E tanulmányában Pictet a humanitárius jog elveit két ellentétes elv közötti kompromisszumból származtatja: a *principe de nécessité* az erőszak alkalmazására vonatkozó közjogi rend fenntartásának igénye, más szóval annak igénye, hogy az állam mindenkor igazolja az erőszakhoz való folyamodást. Ezzel szemben a *principe d'humanité* azt követeli meg, hogy mindig az emberek javára cselekedjünk,⁵⁷¹ mint ahogy az később Pictet más műveiben is megjelent.⁵⁷²

A Párizs környéki békékből azért maradt ki az emberiség alapvető törvényei elleni cselekmények miatti felelősségrevonás, mert az előkészítő bizottság két amerikai tagja szerint a „*laws of humanity*” nem volt elég precíz fogalom, sokkal inkább valamifajta „morális jogot”⁵⁷³ jelentett. A jogi minősítésre vonatkozó amerikai elutasítás nem a későbbi definíció alapján akár népirtással felérő *tényeknek* szólt: több diplomata, köztük az akkori törökországi amerikai nagykövet, Henri Morgenthau is jelezte az örmények elveszejtésére irányuló szisztematikus török politika veszélyét, még az üldözések alatt.⁵⁷⁴ 1915-ben közös nyilatkozatot adott ki a francia, a brit és az orosz kormány, elítélendő Törökország bűneit a humanitás és a civilizáció ellen,⁵⁷⁵ ami szintén az eszmére utal inkább, mint az emberiség összességére.

Az ICTY gyakorlatában is felbukkan a fogalom értelmezésére tett kísérlet. A kényszer, mint büntethetőséget kizáró ok vizsgálatáról elhíresült Erdemovic ítéletben jegyezte meg a a bíróság:

⁵⁷⁰ JEAN PICTET: *Les Principes du Droit international humanitaire*, 12. o.

⁵⁷¹ JEAN PICTET: *Les principes...* 25. o.

⁵⁷² JEAN PICTET: *Le droit humanitaire et...* 30. o.

⁵⁷³ DAVID MATAS: *Prosecuting Crimes against Humanity: The Lessons of World War I*, 89-90. o.; RATNER-ABRAMS: *Accountability...* 46-47. o.

⁵⁷⁴ MICHAEL J. KELLY: *Can Sovereigns Be Brought to Justice - The Crime of Genocide's Evolution and the Meaning of the Milosevic Trial*, 268. o.; JOHN SAMSEY: *80 Years Too Late: The International Criminal Court and the 20th Century's First Genocide*, 331. o.

⁵⁷⁵ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 67. o.

„Az emberiség elleni bűncselekmények olyan súlyos, erőszakos cselekmények, amelyek az emberi lényeket a legelemibb igényeikben támadják: az életükben, szabadságukban, fizikai jólétükben, egészségükben, illetve méltóságukban. Embertelen cselekmények, mert súlyukra és kiterjedtségükre tekintettel túlmennek a nemzetközi közösség által még tolerálható határon, amely ezért kikényszeríteni köteles megbüntetésüket. De az emberiség elleni bűncselekmények ugyanakkor túlmutatnak az egyénen, mert amikor az egyén szenved el a támadást, az emberiséget is támadják és tagadják. Ezért az emberiség koncepciója maga az áldozat, ez határozza meg az emberiség elleni bűncselekmények lényegét.”⁵⁷⁶

A kettős jelentésen belül az első,⁵⁷⁷ azaz a „humanitás”, mint eszme tűnik hangsúlyosabbnak, bár hiba lenne elfeledkezni a fogalom másik értelméről, azaz minden ember közösségéről. Erre utaló jelekre nagyon könnyen bukkanhatunk nemcsak a magyar jogszabályokban, de a nemzetközi irodalomban is.⁵⁷⁸ A Black’s Law Dictionary a crimes against humanity fogalommal kapcsolatban a fogalom kettősségét remekül illusztráló kifejezést használ,⁵⁷⁹ amely a Római statútum preambulumban is visszaköszön.⁵⁸⁰ Eszerint egy ilyen bűntett „az emberiség lelkiismeretét megrázó brutális cselekmény”⁵⁸¹

Az „emberiség lelkiismerete” a preambulum orosz szövege szerint: *совесть человечества (szovjeszty csilovecsesztva)*, míg az emberiség elleni bűncselekmény oroszul *преступления против человечности (presztuplenyija prótyiv csilovecsnosztyi)*. A két orosz szó már szótári jelentésében is kifejezi az emberiség-emberség fogalompár különbségét. Tehát, a francia szöveghez (*la conscience humaine – crimes contre l’humanité*) hasonlóan, oroszul is eltérő kifejezést használ a Statútum eredetije.

⁵⁷⁶ Erdemovic ügy, Elsőfokú ítélet, 28. pont

⁵⁷⁷ JACK LANG: *Le reconnaissance par la France du génocide Arménien* 710-711. o.

⁵⁷⁸ L. pl. ROBERT COUPLAND: *Humanity: What it is...*, különösen: 969. és 972. o. ANTONIO CASSESE általános nemzetközi jogi tankönyve a kalózzokkal kapcsolatban vezeti be a „*hostes humani generis*” - az emberiség ellenségei kifejezést, amelyet „*enemies of humanity*”-ként fordít angolra. L. ANTONIO CASSESE: *International Law*, 245. o. KOFI ANNAN álláspontja szerint a népirtás ma már nem egy nép, hanem mindannyiunk elleni támadás – *an assault on us all – a crime against humanity*. (NB. az *assault* angol büntetőjog szerinti általános fogalma!) I. KOFI ANNAN, *op.cit.* 364. o.

⁵⁷⁹ Black’s, 400-401. o.

⁵⁸⁰ „Annak tudatában, hogy e század folyamán gyermekek, nők és férfiak milliói váltak elképzelhetetlen atrocitások áldozataivá, ami mélyen megrázza az emberiség lelkiismeretét,”

⁵⁸¹ Black’s, 400-401. o. (saját kiemelés)

Nem segít a magyar fordítón, hogy az angolban más emberiség-fogalmat használó Draft Code of Offences Against the Peace and Security of *Mankind*” elkészítésére utasító ENSZ Közgyűlési határozat⁵⁸² orosz változata a „против мира и безопасности человечества” (*emberiség*), míg a francia ezúttal is a „crimes contre la paix et la sécurité de *l’humanité*” fogalmat használja (a fentiek alapján kettős jelentés helyett itt inkább: *emberiség*).

Összességében azonban a fenti vizsgálat egyértelműen azt bizonyítja, hogy az emberiség, illetve az emberiség kifejezések idegen nyelvű megfelelőinek használatában, a jogirodalom és a jogszabályok alapján az angol és francia nyelvű anyagokban a humanity/humanité kettős jelentést hordoz, amelyek közül a 7. cikk tényállásában az emberiség tűnik erősebbnek, míg oroszul megfigyelhető a következetesen használt két eltérő – és az újabb magyar fordítási irányt teljes mértékben alátámasztó szóhasználat.⁵⁸³

A fordításban szereplő, egy árva „i” betű tehát a látszat ellenére valóban kifejez érdemi jelentésbeli különbséget.⁵⁸⁴ A két eltérő jelentés közül azonban úgy tűnik, mindkettő szükséges a fogalom megértéséhez:⁵⁸⁵ de csak annyiban, amennyiben a bírói értékelés során kifejezi a védett jogi értéket. Shahabuddeen bíró különvéleménye a Tadić ügyben azt sugallja, hogy a két jelentés nem is feltétlenül választható el egymástól: „[...] az emberiség elleni bűncselekmény azon legitim érdekek elleni támadás, amelyet minden állam elfogad bizonyos, az emberiség együttélése érdekében standardok megőrzése érdekében.”⁵⁸⁶

A fordítás ezért akár szabad választásunk eredménye lehet – vagy legalábbis lehetett, amíg a magyar jogalkotó végre el nem döntötte a kérdést, véleményem szerint helyesen. A fordítás helyett „csak” a fogalom pontos tartalmi átvétele lehet követelmény. Így tehát akárhogyan is fordítjuk vagy használjuk a Római statútum 7. cikkében szereplő bűncselekményt, a lényeg ezúttal is, mind akadémiai, mind gyakorlati szempontból az, hogy ne fogadjuk meg Lucifer tanácsát:

⁵⁸² 177/1947 UNGA Res.

⁵⁸³ Megjegyzendő, hogy a kortárs orosz irodalom is arra a következtetésre jut, hogy a hatályos orosz büntető kódex sem felel meg a 7. cikkben foglalt emberiség elleni bűncselekmény fogalmának. Az idézett munka anélkül végzi el a Római statútum és az orosz büntetőtörvény összehasonlítását, hogy az emberiség elleni bűncselekmények fogalma egyáltalán előkerülne. I. ИБРАГИМОВ: *Статут Международного уголовного суда и уголовный кодекс РФ*, 42. o.

⁵⁸⁴ L. még VINCENT-JOEL PROULX: *Rethinking the ICC Jurisdiction*, 1022. o. Az emberiség értelemben vett fordítás alapozza meg egyes államok és szerzők számára az egyetemes joghatóság gyakorlását ilyen bűncselekmények elkövetése esetén.

⁵⁸⁵ COUPLAND: i.m. 972. o.

⁵⁸⁶ SHAHABUDEEN bíró idézett különvéleménye, 40. o. saját kiemelés

„NEGYEDIK POLGÁR:
 Mondd, mit hiszesz, a Homousiont,
 Vagy Homoiusiont?
 ÁDÁM
 Ezt nem értem. -
 LUCIFER
 Ne valld be, ez most itt a fő dolog.”

Mind a magyar, mind a nemzetközi gyakorlat azt mutatja, hogy az emberiség elleni bűncselekmények egyfajta pontos jogi jelentéssel nem rendelkező gyűjtőfogalom, míg az emberiség elleni bűncselekmény egy mára egyértelmű tartalommal rendelkező tényállás címe. Az emberiség lelkiismerete ugyan akkor is sérülhet, ha egy konkrét ügyben az ügyész nem tudja bizonyítani, hogy valóban a Föld minden egyes emberének érdekeit sérti az adott cselekmény – amint azt az *emberiség* elleni bűncselekmények esetében *ad absurdum* várhatnánk. A tényállási elemek között ma már nem szerepelnek olyan nehezen körülírható eszmék, mint „a humanitás törvényei”, az emberiség vagy az emberiség: ezek, az ICTR gyakorlata óta a tételes jog számára lényegesen könnyebben kezelhető, objektív „aprópénzre” váltódtak. A figyelembe veendő, angolszász jogban gyakori „teszt” elemei a Római statútum e ponton szembeszökően kiváló magyar fordítása szerint: valamely széleskörű és módszeres, polgári lakosság elleni támadás valósíthat meg tényállásszerű magatartást.

A tényállás címe a nemzetközi törvényszékek joghatósága szempontjából kevésbé fontos, az érdemi eljárás lefolytatásának képességéhez azonban elengedhetetlenül szükséges, hogy a magyar jog tartalmazza e nemzetközi tényállások tartalmilag pontos megfelelőjét.⁵⁸⁷ A fordítás kérdését az imént tárgyalt fogalmi határozatlanság ellenére is illenék eldönteni, legkésőbb a majdan elfogadásra kerülő kihirdető jogszabályban. Elfogadható, sőt, támogatandó a jelenlegi fordításban szereplő emberiség elleni bűncselekmény, amely valószínűleg a magyar irodalomban megjelent vélemények hatására került be a szövegbe.⁵⁸⁸ A fenti okfejtés alapján elvben ugyanígy elfogadható lenne a jelenlegi, emberiség elleni bűncselekmény kifejezés megtartása, bár kétségtelen jogpolitikai visszasságai lennének, ha egy létező jogi terminus megjelölését betűhíven megőriznénk (jelenlegi Btk. XI. fejezet címe), míg a tényleges jelentését teljesen átírná a módo-

⁵⁸⁷ ANDREW CLAPHAM: *Issues of complexity...* 64. o. in.: From Nuremberg to the Hague

⁵⁸⁸ NAGY KÁROLY: *Nemzetközi jog*, 654. o. (1064 §) és KUSSBACH ERICH: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 154-155. o.

sítás (Római statútumot kihirdető jogszabály). A kérdés jogalkotói eldöntése előtt felmerülhettek volna akár más fordítási megoldások is, a magam részéről a fogalom kettősségét is kifejező (elméleti!) megoldásnak tartanám az „*emberség elleni bűncselekmény*” használatát, amelyet viszont valószínűleg sokan egyszerű nyomdahibának tartanának, annak ellenére, hogy az emberség első jelentésében igen közel áll az ENSZ három, fent vizsgált hivatalos nyelvén kifejtett fogalomhoz, ugyanakkor régies irodalmi jelentésében megtalálható volt az emberek összessége is.⁵⁸⁹

Az elnevezés körüli vita alapkérdése azonban nem bír tételes nemzetközi jogi következményekkel, viszont a tényállások *tartalma* már ebből a szempontból is komolyabb aggályokat vet fel. E ponton teljesen egyetértek a T/4490. számú törvényjavaslat indoklásával: a régi magyar Btk. ezeket a bűncselekményeket nem tartalmazta.⁵⁹⁰ Az akkori Alkotmány alapján ez viszont egyértelmű következménnyel járt: „57. § (4) Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - a határozatok kölcsönös elismerése elvének érvényesülése céljából az Európai Unió jogi aktusai által meghatározott körben, az alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozva - a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozásában közreműködő más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.”

Az elmúlt évek jogszabályi változásaira reagálva az Alaptörvény XXVIII. szakasza az alábbi eltéréssel fogalmaz: „(4) Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.

(5) A (4) bekezdés nem zárja ki valamely személy büntetőeljárás alá vonását és elítélését olyan cselekményért, amely elkövetése idején a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint bűncselekmény volt.”

Igaz ugyan, hogy a Római statútum egésze nem nevezhető a nemzetközi jog általánosan elismert szabályának, mert a nagyszámú ratifikációk mellett számos nagy népességű ország ellenzi, de a bűncselekmények meghatározása tekintetében alapvetően szokásjogi jellegűnek nevezhető.⁵⁹¹ A jövőre vonatkozóan tehát elméletileg az Alaptörvény rendelkezésének megfelelően lehetséges lenne bünte-

⁵⁸⁹ L. *Magyar értelmező kéziszótár*, 373. o.

⁵⁹⁰ Nem arról van szó, hogy a bűncselekmények egyes elemei ne jelennének meg a Btk.-ban. Ugyanakkor valamennyi megkövetelt tényállási elem egyetlen esetben sem eredményez olyan konstellációt, amelyben a Római statútum szerinti bűncselekmény a magyar jog szerint hasonló minősítést, nem elévülő módon büntethető lehetne.

⁵⁹¹ KUSSBACH ERIK: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 80. o.

tőeljárások lefolytatása a Római statútum anyagi jog alapján, de ez a megoldás egyrészt jogbiztonsági szempontból meglehetősen erős kétségeket ébreszthet, másrészt a kilencvenes években ez a kísérlet Magyarországon már kudarcot vallott. Ezért tekinthető mindenképpen szükségesnek a Statútum tényállásainak megfelelő hazai implementációja, amely felé az új Büntető törvénykönyv hatályba léptetésével tett szükséges, de nem elégséges lépéseket.

Az új Büntető törvénykönyv, a 2012. C. törvény a nemzetközi jogi eredetű bűncselekmények körében számos pozitív változást hozott, tényleges hatásai lényegesen árnyaltabb képet körvonalaznak a korábbi állapotokhoz képest. Megjegyzendő, hogy a régi és az új Btk. is betű szerint azonos szabályt tartalmaz a magyar büntető törvény alkalmazhatóságáról nem magyar állampolgár külföldön elkövetett cselekménye esetén. Erre a hatályos és a korábbi jogszabályszóveg szerint is törvényben kihirdetett nemzetközi szerződésben foglalt bűncselekmény szükséges. Mindazonáltal figyelemre méltó, hogy az új büntető kódex társadalmi vitára bocsátott tervezete még a nemzetközi jog, és nem csak nemzetközi szerződés általi meghatározottságot követelte meg. A korábbi jogszabállyal azonos változat ehhez képest nem csak a szokásjog alkalmazását zárja ki, de törvényi kihirdetés híján a Római statútum tényállásait is.⁵⁹²

Jelentős előrelépés, hogy bekerült a szövegbe az emberiség elleni bűncselekmények fogalma és a háborús bűncselekmények esetében is több korrekcióra került sor. A népiirtás tényállásában a régi Btk 2012-ben hatályos szövegéhez képest nem történt lényeges változás, bár ez a nemzetközi egyezmény már korábban megvalósult átvétele miatt nem is volt szükséges.

Az emberiség elleni bűncselekmény fogalmát a 2012. évi C. törvény az alábbiak szerint határozza meg:

- „143. § (1) Aki a lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként
- a) emberölést követ el,
 - b) a lakosságot vagy annak egy részét olyan életfeltételek közé kényszeríti, amelyek azt vagy annak egyes tagjait pusztulással fenyegetik,
 - c) a lakosságot vagy annak egy részét jogszerű tartózkodási helyéről kitelepíti,
 - d) emberkereskedelmet követ el, vagy kényszermunkát végeztet,
 - e) mást személyi szabadságától megfoszt, vagy fogva tartását jogellenesen tartja fenn,
 - f) mást szexuális erőszakra vagy annak eltűrésére, prostitúcióra, magzat kihordására vagy magzatelhajtásra kényszerít,

⁵⁹² 2012. évi C. tv. 3. § (2) ac)

- g) másnak súlyos testi vagy lelki sérelmet okoz,
- h) politikai, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi vagy más ismerv alapján meghatározható csoportot vagy annak tagját a csoporthoz tartozása miatt alapvető jogaitól megfoszt, büntett miatt tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki emberiesség elleni bűncselekményre irányuló előkészületet követ el, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) E § alkalmazásában polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadásnak minősül minden olyan magatartás, amely magában foglalja az (1) bekezdésben írt cselekmények polgári lakosság elleni sorozatos elkövetését, egy állam vagy szervezet politikájának végrehajtása vagy elősegítése érdekében.”

Az emberiesség elleni bűncselekmények fogalmával kapcsolatban az új Btk. láthatólag több ponton figyelembe vette a Római statútum tényállásait, de nem valósította meg azok maradéktalan átvételét. Mindenképpen fontos pozitívum, hogy a *crimes against humanity* néven közel 70 éve egyetemesen elfogadott bűncselekmény legfontosabb elemei – a lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás – végre a magyar büntetőbíróságok számára is könnyen hozzáférhetőek. A Btk. 143. § (3) bekezdése is a Római statútum szó szerinti átvételének tekinthető,⁵⁹³ bár a fordítás kisebb, stiláris eltérést (javulást) mutat a T/4490. számú törvényjavaslat szövegéhez képest. A polgári lakosság elleni átfogó és módszeres támadás fogalma így a tényállásban szereplő elkövetési magatartások sorozatos elkövetését jelenti.

Komolyabb hiányosságok fedezhetőek azonban fel az emberiesség elleni bűncselekmények egyes elkövetései magatartásai tekintetében. A Római statútum mintája egyértelműen felfedezhető az egyes elkövetési magatartások tekintetében is, de egyúttal észlelhető egy egyszerűsítő törekvés amely nem csak a Tényállások elemeinek figyelmen kívül hagyásában, hanem az általában nyitott nemzetközi jogi tényállások zárttá tételében is megjelenik. Ez utóbbi módszer azonban nem nevezhető következetesnek: a Btk. 143. § (1) a) pontja szerint emberiesség elleni bűncselekmény elkövethető emberöléssel – míg a Római statútum csak a *szándékos* emberölést rendeli ekként büntetni. Az emberiesség elleni bűncselekmény (1) bekezdésben foglalt általános kritériuma – az átfogó vagy módszeres támadás részeként történő elkövetés ezt a hibát dogmatikailag korrigálhatná, hiszen a Statútum szövege szerint az elkövető tudata a támadás tényét

⁵⁹³ Vö. Római statútum, 7. cikk (2) a): (a) A “polgári lakosság elleni támadás” olyan magatartást jelent, amely magában foglalja az 1. bekezdésben írt cselekmények polgári lakosság elleni sorozatos elkövetését, azon állam vagy szervezet politikájának végrehajtása vagy elősegítése érdekében, amelynek célja az ilyen támadás;

átfogja, tisztában van vele, hogy a támadás részeként cselekszik.⁵⁹⁴ Ez a kitétel azonban a Btk. szövegéből szintén hiányzik, így elméletileg a gondatlan alakzat is büntethetővé válik, ezáltal Magyarország e ponton „túlteljesíti” az implementációs kötelezettségét, és a cselekmények szélesebb körét rendeli büntetni a 143. § alapján.

A Btk. 143. § (1) b) pontja a római statútum szerinti „kiirtás” bűncselekményét írja le. Lényeges eltérés ugyanakkor, hogy a statútum egy nyílt tényállást alkalmaz, amelynek „csak” egyik példája a Btk. vonatkozó pontjában leírt magatartás. A „pusztulással fenyegetik” fordulat alapvetően immateriális bűncselekményre utal, holott a Tényállások elemei alapján a nemzetközi jogi bűncselekmény akkor állapítható meg, ha az elkövető magatartásával egy vagy több embert megölt.⁵⁹⁵

A Btk. vonatkozó szakaszának c) pontja a vonatkozó nemzetközi jog egy régóta kiforrott szabályának átültetését kísérelte meg, de a magyar tényállásból kimaradt két lényeges körülmény: a polgári lakosság átfogó és módszeres kitelepítése jogszerű tartózkodási helyéről csak akkor lesz emberiség elleni bűncselekmény, *először*, ha az a nemzetközi jogban elfogadott indokok nélkül történik;⁵⁹⁶ másodszor, ha erőszakkal, vagy azzal való fenyegetéssel hajtják végre.⁵⁹⁷ A „jogszerű tartózkodási hely” fordulat az első hiányzó követelményt nem váltja ki, mert a tartózkodási hely nem szűnik meg attól jogszerűnek lenni, hogy létezik olyan nemzetközi jogilag elfogadható indok, amely alapján a polgári lakosság innen átmenetileg áttelepíthető. Erre sor kerülhet az 1949. évi IV. genfi egyezmény 49. cikke alapján: „A megszálló Hatalom azonban elrendelheti valamely meghatározott megszállott vidék teljes vagy részleges kiürítését, ha azt a lakosság biztonsága vagy parancsoló katonai okok megkövetelik. A kiürítés - az anyagi lehetetlenség esetét kivéve - a védett személyeknek csupán a megszállott terület belsejébe való áttelepítését vonhatja maga után. Az így áttelepített lakosságot otthonába vissza kell szállítani, mihamar az ellenségeskedések ezen a szakaszon véget értek.”

A *kitelepítéstől* (deportation) megkülönböztetendő a Genfi egyezmény és annak magyarázata ez utóbbi, kivételes esetben jogszerűen alkalmazható lehetőséget *kiürítésnek* (evacuation) vagy *áttelepítésnek* (displacement) nevezi. A

⁵⁹⁴ Tényállások elemei, 116. o. 7. cikk 2. pont

⁵⁹⁵ Tényállások elemei, 117. o. 7. cikk (1) b) 1. pont

⁵⁹⁶ Római statútum, 7. cikk (1) d)

⁵⁹⁷ Tényállások Elemei, ICC Résztes Államok Gyűlése/1/3, 118. o.

Római statútum tényállási elemei alapján az emberiesség elleni bűncselekmény fogalmának része az *erőszakos áttelepítés* (forced displacement) is.⁵⁹⁸

Habár a fentiek szerinti megkülönböztetés miatt a „kitelepítés” kifejezés használata elméletileg mindkét hiányzó kritériumot magában foglalja, a fogalom csak a humanitárius nemzetközi jog fényében értelmezhető helyesen, de erre a Btk. 143. § e ponton nem tartalmaz egyértelmű utalást. A korábbi gyakorlat fényében és jogbiztonsági szempontból is helyesebb lett volna, ha a jogalkotó már a törvény szövegében felhívja a jogalkalmazó figyelmét a nemzetközi jogi értelmezési keretekre, például „a lakosságot vagy annak egy részét jogszerű tartózkodási helyéről, nemzetközi jog által meg nem engedett indok alapján, erőszakkal kitelepíti” – hasonlóan ahhoz, mint ahogy az a Btk. 149. § (2) e) pontjában szerepel.

A Btk. 143. § (1) d) és e) pontja a „rabszolgaságba taszítás” és a „bebörtönzés” statútumbeli fogalmát ülteti át. A Btk. az emberkereskedelem és a kényszer-munka kifejezésekkel minden bizonnyal a 192. § és 193. §-ban meghatározott tényállásokra utal. A kényszer munkára tett utalással a magyar jogalkotó nem csak a Római statútum tényállását ülteti át, mert a „munkavégzésre kényszerítés” ott nem jelenik meg: egyértelműen tartalmazza azonban ezt a fordulatot a Tényállások elemei című autentikus értelmezés,⁵⁹⁹ és az 1956. évi rabszolga-kereskedelem tilalmáról szóló egyezmény. Az emberkereskedelem szintén nemzetközi jogon alapuló tényállására tett utalással a jogalkotó a statútumbeli kritériumok többségét megfelelően átültette a magyar jogba. A statútum szerint a rabszolgaságba taszítás tényállása a tulajdonjoghoz kapcsolódó részjogosítványok gyakorlása egy személy felett, amelynek magyarázata – a Tényállások elemei – szerint majdnem teljes átfedést mutatnak a Btk. 192. §-ban foglalt „elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz” fordulattal.

Az egyetlen érdemi, tartalmi eltérés a két jól megválasztott utaló szabály alapján így a „más hasonló módon személyi szabadságától megfoszt” fordulat hiánya lenne, de ezt a hiányt is kiküszöböli az e) pont megfogalmazása. Mindazonáltal, az abszurd értelmezések elkerülése érdekében szerencsés lett volna az e) pontban utalni arra, hogy a „személyi szabadságtól megfosztás” is jogellenesen (a statútum szerint a nemzetközi jog alapvető rendelkezéseinek megsértésével) történik.

Az emberiesség elleni bűncselekmények között önálló kategóriát alkotnak a szexuális bűncselekmények. Ezek a Btk. korábbi szövege alapján egyáltalán

⁵⁹⁸ Tényállások Elemei, ICC Résztes Államok Gyűlése/1/3, 118. o. 13. jegyzet

⁵⁹⁹ Tényállások Elemei, ICC Résztes Államok Gyűlése/1/3, 117. o. 11. jegyzet

nem lettek volna ide sorolhatók, ehhez képest a 2012. évi C. törvény jellemzően olyan tartalmi eltéréseket tartalmaz, amelyek alapján az elkövetési magatartások tágabb köre válik üldözhetővé, mint amennyit a Római statútum büntetni rendel. A kényszerterhesség nemzetközi büntetőjogi fogalmánál így a magyar kódex az áldozatok szélesebb körét védi; egyrészt azért, hogy nem beszél az erőszakos teherbe ejtésről, másrészt a római statútumban szereplő szándék elhagyásával. A Btk.-ból hiányozni látszik a szexuális rabszolgaságban tartás, azonban a 143. § d), e) és f) pontok együttes alkalmazásával ilyen esetekben is érdemi eljárást folytathatnak a magyar hatóságok.

Nem nevezhető viszont sikeresnek a kínzás, mint emberiség elleni bűncselekmény tilalmának átültetése: a magyar büntető törvény 143. § (1) g) pontban foglalt elkövetési magatartás statútumbeli megfelelőjének azonosítása kétséges eredményre vezet. Egyrészt elvileg alkalmas lehet Római Statútum 7. cikk f) pontjában szereplő kínzás büntettének üldözésére, hiszen ismét a statútum fogalmánál lényegesebb tágabban megfogalmazott cselekményt rendelt büntetni a magyar jogalkotó. A kínzás a statútum szerint súlyos testi vagy lelki szenvedés okozása olyan személynek, aki az elkövető őrizetében vagy ellenőrzése alatt áll, és az okozott szenvedés nem egy jogszerű intézkedés „szükségszerű” (*inherent in or incidental to*) velejárója, míg a Btk. szerint a súlyos testi vagy lelki szenvedés okozása önmagában kimeríti a tényállási elemeket, ha az emberiség elleni bűncselekmény általános minősítő feltételei fennállnak.

A nyitottabb tényállás önmagában véve megfelel a statútumnak, de mivel az őrizetben tartásra vonatkozó tényállási elemeket a Btk. alapján eljáró magyar jogalkalmazó nem tudja értékelni az emberiség elleni bűncselekmények körében, felmerülhet a bűncselekmény kapcsolata a kényszervallatás (Btk. 303. §) tényállásával,⁶⁰⁰ amely ráadásul az emberiség elleni bűncselekménytől eltérően célzatos bűncselekmény.⁶⁰¹ A két tényállás az elkövetési magatartások hasonlósága okán alkothat valódi, heterogén alaki halmazatot⁶⁰² is (ha az elkövető egy széleskörű és módszeres, polgári lakosság elleni támadás részeként, őrizetében lévő személy(ek)nek okoz – vallomás vagy nyilatkozat kikényszerítése céljából – súlyos testi vagy lelki szenvedést.

⁶⁰⁰ 303. § (1) Az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetve ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁶⁰¹ BELOVICS ERVIN, GELLÉR BALÁZS, NAGY FERENC, TÓTH MIHÁLY, BUSCH BÉLA: Büntetőjog I. - Általános rész, 450. o.

⁶⁰² Ibid. 365. o.

A magyar törvény idézett rendelkezése nyitottsága révén tartalmilag megfeleltethető a statútum 7. cikk (1) k) pontnak is (más, hasonló jellegű, szándékosan nagy szenvedést, vagy a testi épség vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények).

A Római statútum és a Btk. szövegében is szerepel az üldözés (vagy üldözöttség) büntette. A tényállás talán a legsúlyosabb emberiesség elleni bűncselekmény, súlyában a népirtáshoz mérhető, de annál a védett csoportok lényegesen tágabb körét fed le. Lényegében az üldözés szintén egy csoport ellen elkövetett, diszkriminatív elemet tartalmazó büntett. A tényállás egyik fontos eleme ezért az azonosítható csoporthoz tartozás tudata, amely fordulat az új Btk társadalmi vitára bocsátott tervezetéből még hiányzott, de az elfogadott törvényszövegbe már bekerült. A T/4490. Számú törvényjavaslat – a Római statútum jelenleg hivatalosnak tekinthető magyar fordítása – még a csoport önazonosságáról beszélt, ez a megfogalmazás azonban az alanyi oldal tényálláselemeinek hibás értelmezéséhez vezetne, mert a népirtáshoz hasonlóan a csoporthoz tartozás tudata nem az áldozat, hanem az elkövető oldalán jelentkező elvárás. Ebből a szempontból tehát a hatályos Btk. ilyen értelemben semleges megfogalmazása a nemzetközi jogi elvárásnak jobban megfelel.

A népirtás fogalmához képest a tényállás nyitottabb, nem célzatos bűncselekmény, ezáltal a vádhatóság számára általában könnyebben bizonyítható lehet. A védett csoportok köre a népirtás esetében kötött, az üldözés tényállása azonban e tekintetben egy példálódzó jellegű felsorolást tartalmaz. Ez a nyitottság azonban olyan magatartásokat is az emberiesség elleni bűncselekmények köré vonna, amelyek adott esetben jogsértőek, emberi jogi szempontból aggályosak lehetnek, de önmagukban nem valósítanak meg egy széleskörű és módszeres támadást. A Római statútum ezért az üldözést, a nürnbergi mintát követve, a Statútumban szereplő egyéb bűncselekmények elkövetéséhez köti: üldözés csak „a [7. cikk (1) bekezdésben] említett bármely cselekménnyel, vagy a Bíróság joghatósága alá tartozó bármely más büntettel kapcsolatban” követhető el.

A hazai büntető anyagi jog a bűncselekmények ilyen összekapcsolását nem ismeri; hasonló kapcsolatot más bűncselekmények vonatkozásában törvényi egység vagy egyes tényállások minősített eseteinek bevezetésével oldotta meg a jogalkotó. Valószínűleg ez az oka, hogy a magyar Btk. tényállásából az egyéb emberiesség elleni bűncselekményekhez kötés hiányzik. Jelenlegi formájában viszont a tényállás túlzottan átpolitizálttá válhat; például visszaélhetnek nyitottságával a nemzetközi jogi kereteket át egyértelműen nem lépő, de azokat feszegető radikális politikai erők, amennyiben demonstrációikat sorozatosan megakadályozzák a hatóságok.

Az üldözés esetében azonban nem ez a dogmatikai eltérés az egyetlen szokatlan elem a magyar jogászok számára. Maga az elnevezés sem szerepelt – és most sem szerepel – a hatályos magyar joganyagban, leszámítva a Lex Biszku által bevezetett, nürnbergi joganyagból vett fordítást. A cím és a tényállás szokatlansága a magyar büntetőjogban egy közel hetven éves, súlyos jogalkotói mulasztás eredménye. Az üldözés nem marginális bűncselekmény volt a nürnbergi eljárásban, hanem de facto a népirtás akkor még hiányzó tényállását váltotta ki az ítéletben. A népirtás tényállását több tényező szűkíti le: ilyen a védett csoportok, az elkövetési magatartások zártága és a csoport kiirtásának céljából történő elkövetés. Így a politikai csoportok elleni akciók (a véleményszabadság felszámolása, a kirakatpercek, a politikai alapú szabadságvesztések, stb.) önmagukban még nem minősülnek népirtásnak.

Az üldözés ezzel szemben bármilyen nemzetközi jog által meg nem engedett ismérv alapján azonosítható csoport ellen elkövethető: nemzeti, etnikai faji vagy vallási csoportok mellett így védett csoporttá válhatnak akár a reakciócsoportok, a melegek, a kulákok, az értelmiségiek, a forradalmárok és az ellenforradalmárok is, ha az elkövető számára a csoport azonosítható. A teljes vagy részleges kiirtás szándéka helyett pedig elegendő, ha az elkövető tudja, hogy az általa kifejtett magatartás egy, a csoport elleni széleskörű és módszeres támadás része. Ezek a változások azt eredményezik, hogy a II. világháború utáni politikai alapú üldözéseket egyértelműen lefedné már a nürnbergi tényállás is. Jelen pillanatban nem ismert olyan irat, amely tudományos szempontból bizonyítaná, hogy a tényállás „kifejtése” a magyar büntetőjogból ilyen megfontolásból történt volna, mindazonáltal az ötvenes évek magyarországi viszonyainak ismeretében nehéz nem feltételezni ilyen összefüggést.

A háborús bűncselekmények, mivel a humanitárius jog tekintélyes méretű normahalmazában szabályozott értékeket védik, minden bizonnyal a legkomplexebb tényállással rendelkeznek a Római statútumban és csatolt dokumentumaiban. A magyar jog a háborús bűncselekmények tekintetében már az új Btk. előtt sem állt olyan távol a nemzetközi jogi elvárásoktól, mint az emberiség elleni bűncselekmények esetében, de ez távolról sem jelenti azt, hogy mára a népirtáshoz hasonló pontosságú implementáció megtörtént volna.

A háborús bűncselekmények büntető törvénykönyvi fejezetében hagyományosan található olyan cselekmény is, amelyet a magyar jogalkotó nem a nemzetközi jogi minták alapján illesztett a fegyveres konfliktusokhoz valamilyen módon illeszkedő tényállások közé. A nemzetközi jogi értelemben vett háborús bűncselekményhez korábban legközelebb az 1978. évi magyar Btk. 160. § szerinti bűnös hadviselés vagy az 1945. évi VII. törvénycikkkel törvényerőre emelt 81/1945.

(II. 5.) ME rendelet 11. § (5) bekezdése⁶⁰³ szerinti háborús bűncselekmények álltak, ezek a tényállások azonban olyan megkötéseket tartalmaznak, illetve tartalmaztak, amelyek alapján ez a bűncselekményi kör sem feleltethető meg a jelenleg, nemzetközi jogi értelemben vett háborús bűncselekményeknek. Bűnös hadviselést a régi Btk. szerint csak a katonai parancsnok követhet el, a „VII. törvénycikk” tényállása viszont lényegében csak a „megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében” alkalmazható. A védett személyek és a védett tulajdon fogalmát mellőző magyar szabályozás miatt, így a törvénycikk viszonylag nyílt tényállású 13. §-val együttesen értelmezve az az abszurd helyzet állt elő,⁶⁰⁴ hogy aki háborús bűncselekmény elkövetéséhez *segítséget nyújtott volna*, a fenti megszorítások hiánya miatt nagyobb valószínűséggel lett büntethető, mint a Római statútumban, illetve kísérő dokumentumaiban foglalt tényállásszerű magatartást ténylegesen elkövető személy. A helyzet nem csak a józan ész szabályaival, hanem az Alkotmánybíróság által adott jogértelmezéssel is ellentétes lenne:

A háborús és emberiség elleni bűncselekmények megbüntetésére vonatkozó nemzetközi köteletség a teljes *kogens* nemzetközi joganyagra vonatkozik. Nem vállalható tehát anélkül, hogy a magyar jog ne fogadná el a büntethetőség nemzetközi jog szerinti feltételeit is. Ha a háborús bűncselekmények és emberiség elleni bűncselekmények bármely, a nemzetközi szokásjog egyértelmű részét képező szabályát is a magyar jog másként értelmezné, a belső jogban e néven üldözött bűncselekmények megszűnnének a nemzetközi jog értelmében vett háborús bűncselekmények és emberiség elleni bűncselekmények lenni. A magyar állam ilyen eljárása egyébként sem változtatna a nemzetközi jogi parancson és az állam kötelezettségén, s nem változtatna semmit az ilyen tetteket elkövetők nemzetközi büntetőjogi felelősségén sem.”⁶⁰⁵

⁶⁰³ 11. § (5) „Háborús bűnös az, [...] aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábízott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbújtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.”

⁶⁰⁴ 13. § (2) „Háborús bűnös az is, [...] aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott.”

⁶⁰⁵ 53/1993 ABh, V. rész, 1. pont

Tanulságos, és véleményem szerint a jogszabály kétes története ellenére is megtartásra,⁶⁰⁶ de legalábbis továbbgondolásra érdemes viszont az elkövetési magatartás megfogalmazása, miszerint a cselekményt az követi el, aki (a fenti megkötéssel) a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette. Így a Statútum kazuisztikus szabályozásának átvétele nélkül válna valamennyi ott megfogalmazott tényállás büntethetővé, hiszen azok mindegyike korábban már létezett tilalom mellé állít büntetőjogi védelmet.

A 2012. évi új Btk. is önálló fejezetben szabályozza a háborús bűncselekményeket, amelynek tartalmán látszik, hogy a jogalkotó igyekezett figyelmet fordítani a nemzetközi jog e tekintetben mindenképpen irányadó fogalmi kereteire. A háborús bűncselekményről szóló XIV. fejezet nem minden tényállása nemzetközi jogi eredetű. A tiltott toborzás (146. §) vagy a fegyverszünet megszegése (147. §) például csak áttételesen kötődik a nemzetközi jogban leírt háborús bűncselekményekhez. A hadikövet elleni erőszak (148. §) az 1913. évi XLIII. törvénycikkkel kihirdetett, 1907. évi IV. hágai egyezmény mellékletében foglalt ún. szárazföldi hadviselési szabályzat 32. szakaszában foglalt védelmet teljesíti ki büntetőjogi eszközökkel. A tényállás értelmezhető a hadi álnokság egy formájaként, amelynek *sui generis* kiemelése a szokásjogi eredetű bűncselekmények közül véleményem szerint nehezen indokolható, de semmi esetre sem értelmezhető a nemzetközi jognak nem megfelelő szabályként.

A védett személyek és a védett tulajdon elleni támadás tényállásai (149. § és 153. §§) jelentik a Római statútum 8. cikkének jelenlegi érdemi átültetését. Figyelemre méltó különbség, hogy amíg a Statútum a szerződések relatív hatályának elve miatt a 8. cikk tényállásait a humanitárius jog különböző egyezményei szerinti bontásban tárgyalja, addig a magyar Btk. a „háború” kifejezés használatát illetően az értelmező rendelkezések között olyan tág fogalmat használ,⁶⁰⁷ amely a genfi egyezmények és a kiegészítő jegyzőkönyvek teljes alkalmazhatóságának kereteit teremti meg. A háborús bűncselekmények átültetése a Római statútumból kisebb-nagyobb eltérésekkel valósult meg. A szerkezeti-szerkesztési

⁶⁰⁶ A „VII. tc.” és rajta keresztül a 81/1945. ME rendelet hatályban tartása több szempontból aggályos. Lényegében a rendelet tartalmazza az érdemi büntetőjogi tényállásokat, amelyeknek a Jogalkotásról szóló 1987. évi XI. tv. 3. § f) pontja szerint a Magyar Köztársaságban csak törvényben lenne helyük. Ráadásul erősen átpolitizált tényállásai igencsak abszurd eredményekre vezetnének, ha azokat ma bárki teljesen (olykor akár csak egy kicsit is) komolyan venné. Az eredetileg nyilván a zsidótörvények megtorlására szolgáló, utóbb a koncepciók perек sorozatának alapul szolgáló népellenes bűncselekmény *ma is hatályos alapesete* így szól: „15. § Népellenes büntetben bűnös: 1. a minisztériumnak, az országgyűlésnek az a tagja vagy az a vezető állást betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan résztvett.”

⁶⁰⁷ A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény, 459. § (1) 10.

eltérések mellett értelemszerűen akadnak eltérések az egyes tényállások megfogalmazásában. Összességében megállapíthatjuk, hogy viszonylag kevés olyan magatartás maradt, amely a Római statútum alapján büntetendő lenne, míg a magyar Btk. szerint nem az.⁶⁰⁸ Ez a megfelelés azonban a háborús bűncselekmények súlya miatt nem lehet mennyiségi kérdés. Egy teljesen új Büntető törvénykönyv történelmi lehetőséget kínált arra, hogy a magyar jogalkotó évtizedes adósságát törlessze, és akár önálló kihirdető jogszabály nélkül alkalmazhatóvá tegye a Római statútumot. A háborús bűncselekmények átültetésének hiányosságai azonban azt jelzik, hogy a Statútum kihirdetése továbbra is időszerű maradt. Örvedetes, hogy a tényállások jelentős része a magyar büntető jogalkalmazók számára legkézenfekvőbb jogforrásban szerepel. A hiányosságok orvoslására egyszerű áthidaló megoldást jelentene, ha a Btk. Egyéb háborús büntett című (158. §) tényállásának utaló szabálya nem a nemzetközi jog hetven évvel ezelőtti állapotát tükröző, utólag a diktatúra által abúzált ráadásul több ponton mai viszonyok között abszurd eredményre vezető 1945. évi VII. törvény-cikkre utalna, hanem például a Magyarországra nézve 2002 júliusa óta amúgy is kötelező Római statútumra. Az eredetileg a magyarországi vészország bűneinek megtorlására alkotott jogszabály épp történelmi beágyazottsága okán nem alkalmas arra, hogy egy vélelmezhetően nyitottnak szánt utaló szabályban a felhívott norma szerepét betöltse.

Az agresszió bűncselekményének magyar jogi vonatkozásai közül fontos kiemelni, hogy *ha és amennyiben a tényállás egyáltalán bekerül a hazai jogba*, célszerű kifejezetten kivenni az egyetemes joghatóság gyakorlását a hasonló nemzetközi jogi eredetű bűncselekmények esetében lehetővé tevő Büntető törvénykönyvi rendelkezés hatálya alól. A Kampalában elfogadott határozat III. függelékének 5. pontja szerint:

„A módosítások nem értelmezhetők oly módon, hogy azok jogot vagy kötelezettséget teremtenének nemzeti joghatóság gyakorlására egy másik állam által elkövetett agressziós cselekmény elkövetése esetén.”

A tényállás nehézségét ebben az esetben a Biztonsági Tanács szerepének megfelelő átültetése jelenti. A Résztes Államok Gyűlésének határozatából

⁶⁰⁸ Ilyen kimaradt magatartásra példa lehet a Statútum 8. cikk b). VII. bekezdésében leírt tényállás, amely nagy vonalakban megfelel a Btk. 148. § (hadikövet elleni erőszak) és a 157. § (visszaélés a nemzetközi jog által védett jelvényvel vagy jelzéssel), de utóbbi „hasonló célt szolgáló” fordulata miatt nem képes megragadni az „ellenség [...] zászlójának vagy katonai jelvényeinek és egyenruhájának” visszaélésszerű használatát.

ugyanis csak a 3314. ENSZ Közgyűlési határozat ismeretében válik egyértelművé, hogy a Biztonsági Tanács határozata szükséges az agresszió tényállásának megállapíthatóságához.

A megfelelő hazai tényállásnak minimálisan tehát egyrészt a Biztonsági Tanács agressziós cselekményt megállapító határozatára való utalást kell tartalmaznia, és a Római statútum elkövetési magatartásait – nem a *8bis* cikk 2. pontjának továbbra sem kimerítő felsorolását értve ezalatt, hanem az 1. pontban foglalt magatartásokat, azaz a tervezést, előkészítést, kezdeményezést és végrehajtást. Ezáltal elkerülhető lenne, hogy nemzeti büntetőbíróságunk agressziós cselekmény kérdésében kényszerüljön állást foglalni, amely a fentiek értelmében kifejezetten tiltott.

IV.

A JOGHATÓSÁG GYAKORLÁSÁNAK ELJÁRÁSJOGI ELŐFELTÉTELEI

A Statútum szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárása akkor indulhat meg, ha az előző fejezetben tárgyalt anyagi büntetőjogi és nemzetközi közjogi feltételek együttesen és valószínűleg teljesülnek. E „valószínűség” mértéke a büntetőjog alapelvei és a különböző büntetőeljárási rendszerekből átemelt megoldások miatt nehezen körülírható.⁶⁰⁹ Ha ugyanis a valószínűség a tárgyalás megkezdése előtt bizonyossággá válna, akkor a nemzetközi büntetőeljárás érdemi részét arra korlátozná, hogy a már megállapított jogsértéshez megtalálja az azt elkövető személyeket, és kiszabja a megfelelő büntetéseket.⁶¹⁰ Ha tényállás egyes elemei nem lennének vitathatóak, véleményem szerint a tisztességes eljárás tilalmával kapcsolatos aggályok is felmerülhetnének.

Az eljárás első szakaszának, a tárgyalás előkészítő szaknak a megállapításai bizonyos értelemben mégis „perdőntő” erejűek: a „per”, helyesebben az eljárás létéről, de nem annak kimeneteléről szólnak. Ennek ellenére általánosságban megjegyezhető, hogy bizonyos keretek között az eljárás minden szakában megkérdőjelezhető – és meg is támadható – az eljárásról, annak előző szakaszában hozott döntés.⁶¹¹

⁶⁰⁹ A bizonyítási teher és az ún. bizonyítási sztenderd angolszász mintákat követ. (L. ROSANNE SHABTAL: *Poor Drafting...*, 165. o.) A magyar büntetőeljárásról szóló tankönyvéből, a nemzetközi rendszerből eredő különbségekkel ide illenek KIRÁLY TIBOR megállapításai: „A nyomozó hatóság és az ügyész ténymegállapításaihoz az ügyész nem az igazság, hanem a megalapozott gyanú megállapításának joghatásait fűzi.” valamint „a jog nem vonja kétségbe a hatóságok képességét az igazság megállapítására, sőt éppen azt teszi kötelességükké, de emellett szükségesnek tartja garabonciás okokból állításainak, megállapításainak kontrollját a bíróságí tárgyalás keretében.” (KIRÁLY TIBOR: *Büntető-eljárásjog*, 223. o.)

⁶¹⁰ A tárgyalás-előkészítő szakasz bizonyítási kérdéseit l. alább, 124. o

⁶¹¹ A magyar büntető-eljárási terminológia nem alkalmazható tökéletesen az ICC eljárásra. A nyomozati-vádemelési-tárgyalási ügyszakok elkülönítése helyett a tárgyalás-előkészítő szak után rögtön a tárgyalás következik. Előbbinek része a nyomozati eljárás és a vádemelés is (a

Jelen könyv egyik alapvetése, hogy minden, államok feletti hatáskört gyakorló, állandó nemzetközi bíróság joghatósága mögött megtalálható az annak elfogadására vonatkozó állami akarat. Mivel a Nemzetközi Büntetőbíróság kizárólag egyénekkal szemben folytat eljárást, az eljárás előfeltételeinek vizsgálatát az *érintett állam* fogalmának meghatározásával kell kezdenünk, így állapítható meg, hogy mely állam(ok) akarata hogyan és mennyiben képes a Bíróság eljárásának pusztá létezését befolyásolni.

Német javaslat alapján került a szövegbe az automatikus joghatóság intézménye, vagyis, ha egy állam részes félle válik, automatikusan elfogadja a Bíróság joghatóságát, ha nem részes fél, akkor ezt eseti nyilatkozattal teheti meg egy-egy helyzet kivizsgálására. Az alávetésnek hasonló módját alkalmazza – természetesen kizárólag tagállamok vonatkozásában – az Európai Unió Bírósága,⁶¹² és az ICC-vel e tekintetben teljesen azonos automatikus joghatósága van az Emberi Jogok Európai Bíróságának is.⁶¹³ Az automatikus alávetés tehát nem ismeretlen megoldás a nemzetközi jogban.

A joghatóság gyakorlásának második feltétele a Statútum szerint, hogy a szóban forgó cselekményt vagy egy alávetett állam állampolgára kövesse el, vagy egy alávetett állam területén kövessék el. Ez a két alternatív jogcím gyakorlatilag megegyezik az egyes államok vonatkozó gyakorlatával. Minden állam bünteti a saját joga szerint bűncselekményt elkövető állampolgárait, az elkövetés helyétől függetlenül, és minden állam bünteti a területén elkövetett bűncselekményeket, az elkövető állampolgárságától függetlenül.⁶¹⁴ A Bíróság területi és személyi joghatósága tehát a klasszikus államközi hagyományok adaptációja.

A jelenlegi ICC rendszer egy végletes álláspontokat felvonultató vita végén megszületett kompromisszum. Az Előkészítő Bizottság (közkeletű becenevén „PrepCom”) utolsó ülésén még nem lehetett tudni, hogy a Római konferencia milyen joghatósági modellt választ, a skála az említett német javaslatból⁶¹⁵ származó automatikus joghatóságtól a francia javaslat esetről esetre megkövetelt állami jóváhagyáson alapuló joghatóságáig tartott.⁶¹⁶

Római statútum szóhasználatában a vád megerősítése), mindkét esetben az Ügyész központi szerepével. Az ICTY ausztrál bírója az alábbi szakaszokat különbözteti meg a büntetőeljárásban, általában: döntés 1. a letartóztatásról 2. a tárgyalásról 3. a vádlott érintettségéről az ügyben 4. a büntetésről (DAVID HUNT: *The Meaning of a prima facie case*, 138. o.)

⁶¹² L. az Európai Unióról szóló szerződés 263., 265., 268., 270. és 272. cikkeit

⁶¹³ Emberi jogok és alapvető szabadságok európai egyezménye, 32-35. és 46. cikke

⁶¹⁴ WIENER A. IMRE: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságáról*, 458. o.

⁶¹⁵ ICC Legal Tools, 19960401_ST_GERMANY_UD(E)

⁶¹⁶ L. „opt in / opt out” rendszer, ICC Legal Tools 19970807_UDAAC.2491997WG.3IP.12(E)

Az Egyesült Államok bírósággal szembeni ellenséges magatartásának is a joghatósági modell az egyik fő forrása.⁶¹⁷ A hivatalos amerikai álláspont kizárólag az elkövető állampolgársága szerinti állam jóváhagyásával gyakorolt joghatóságot tartja a mai napig egyedül összeegyeztethetőnek a *pacta tertiis* elvvel.⁶¹⁸ Az Egyesült Államok nemzetközi kapcsolatokban játszott szerepét figyelembe véve politikailag teljességgel érthető ez a hozzáállás. Mivel vezető hatalomként számos, komoly médiafigyelmet vonzó nemzetközi konfliktusban az amerikai hadsereg katonái vesznek részt, ezért statisztikailag gyakrabban követhetnek el olyan jogsértéseket, amelyek nem feltétlenül minősülnek bűncselekménynek, de félelmeik szerint, egyes rosszhiszemű államok felhasználhatják ezt politikai célokra („*politicization*”),⁶¹⁹ az Egyesült Államok lejáratására. Ez viszont alapvetően a hidegháborús álláspont továbbélése, csak akkor még nevesítve az azóta megszűnt kommunista tömb országaitól tartva ellenezték az ICC létrejöttét.⁶²⁰ A joghatósági panaszok miatti elutasítás felettébb kínossá tette az amerikai álláspontot a terrorizmus elleni harc során elkövetett állítólagos (illetve egyes esetekben már bírói ítélettel is bizonyított) súlyos humanitárius jogsértések jellemzőnek talán továbbra sem nevezhető, de annál nagyobb figyelmet kiváltó sorozata.

Létezett ugyanakkor konszenzus abban a kérdésben, hogy a majdani Bíróság csak kiegészítője legyen a nemzeti eljárásoknak,⁶²¹ de ennek pontos részletei az előző kérdés tisztázatlansága miatt nem alakulhattak ki. A szuverén érdekek védelme végül nem a joghatóság állami akarathoz kötésében valósult meg, hanem a komplementaritás rendszerén keresztül:⁶²² épp ez adja meg utóbbi normacsoport különös nemzetközi jogi jelentőségét.

A javaslatok között időrendben haladva a vita alapjául szolgáló első olyan álláspont, amelyet még a Római konferencia is vizsgált, a Nemzetközi Jogi Bizottság eredeti statútum tervezetében foglalt ún. *opt-in/opt-out* (opcionális)

⁶¹⁷ BRUCE BROMHALL: *Towards U.S. Acceptance...*, 143. o.

⁶¹⁸ MAX DU PLESSI: *Seeking an International International Criminal Court - Some Reflections on the United States Opposition to the ICC*, 302-304. o.; DAVID J. SCHEFFER: *The International Criminal Court: The Challenge of Jurisdiction*, 70-71. o.

⁶¹⁹ JOHN BOLTON: *The Risks and Weaknesses of the International Criminal Court from America's Perspective*, különösen: 166-167. o.; PATRICIA MCNERNEY: *The International Criminal Court: Issues for Consideration by the United States Senate*, 187-188. o.

⁶²⁰ N.B.: QUINCY WRIGHT: *Proposal for an International Criminal Court*, 65. o.;

⁶²¹ 1995. augusztus 22-én már megszületett az első tervezet a komplementaritás elvéről. L. *Draft Report of the ad hoc Committee*; B. The principle of complementarity A/AC.244/CRP.5

⁶²² Human Rights Watch: *Justice in the Balance - Recommendations for an Independent and Effective International Criminal Court*, 112. jegyzetnél. http://www.hrw.org/reports98/icc/jitbwb-04.htm#P735_115314 (2014. januári állapot)

rendszer volt. A Statútum tervezet kereszthivatkozásokkal bőségesen teletűzdelt, bonyolult rendszere a joghatóságra és annak gyakorlására eltérő szabályokat vezetett volna be az egyes bűncselekmények vonatkozásában. (Az akkori megközelítés szerint a népirtást szerződésen alapuló, míg a többit szokásjogi bűncselekménynek tekintették.)⁶²³ Népirtás tárgyában csak azok a – Bíróság joghatóságát elfogadó – államok élhettek volna panasszal az ICC felé, amelyek egyúttal az 1948. évi Genocídium egyezménynek is részes felei voltak.⁶²⁴ Minden más esetben a Bíróság joghatóságának az adott bűncselekményre szóló előzetes elfogadása lett volna feltétel, vagyis (a Nemzetközi Bíróság alávetési nyilatkozatához hasonlóan), csak azok az államok élhettek volna panasszal adott bűncselekmény vonatkozásában, amelyek az ICC joghatóságát saját magukra nézve is elismerték.⁶²⁵ A Nemzetközi Jogi Bizottság javaslata szerint az őrizetben tartó illetve az elkövetés helye szerinti állam gyakorolhatott volna ilyen jogosítványt.⁶²⁶ A fogva tartó állam fogalmát igen tág jelentéstartalommal töltötte meg a kommentár: belefért volna ebbe minden olyan állam, amely a terheltet valamilyen módon illetve jogcímen hatalmában tartotta. Így például fogva tartó az az állam, amelyik letartóztatta az elkövetőt, vagy az az állam, amelynek katonái egy másik állam területén állomásozva („*visiting another State*”) tartanak őrizetben valakit. A Nemzetközi Jogi Bizottság szerint ilyenkor nem csak a fogva tartó állam, hanem a területileg érintett állam jóváhagyása együttesen kellett volna.

Ez arra is utalhatna, hogy a statútum tervezet 21. cikkében felsorolt államok mindegyikének, és nem bármelyiküknek a jóváhagyására lett volna szükség.⁶²⁷ A tervezet, harmadik államtól a fogva tartó államhoz érkezett kiadatási kérelem esetén megkívánta volna a kiadást kérő állam jóváhagyását is a joghatóság gyakorlásához.⁶²⁸ Az ekkor még elvetett ötletek között szerepelt volna az áldozatok valamint az elkövető állampolgársága szerinti állam.⁶²⁹

Az ötlet gyökerei a Nemzetközi Bíróság eljárásában rejlenek:⁶³⁰ már a Nemzetközi Jogi Bizottság előtti kodifikációt előkészítő munkacsoport 1992-es

⁶²³ *The UN Security Council and the International Criminal Court: How Should They Relate?* Report of the 29th United Nations Issues Conference, 31-32. o. Stanley Foundation <http://www.stanleyfoundation.org/publications/archive/Issues98.pdf>

⁶²⁴ ILC statútum tervezete, 25. cikk, (1)

⁶²⁵ ILC statútum tervezete, 25. cikk, (2)

⁶²⁶ ILC statútum tervezete, 21. cikk (1) b. pont

⁶²⁷ L.: YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 42. o. (4)

⁶²⁸ ILC statútum tervezete, 21. cikk (2)

⁶²⁹ ILC statútum tervezet magyarázata, 1.: YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 42. o. (6)

⁶³⁰ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 43. o. (4)

anyagaiban tetten érhető volt a Nemzetközi Bíróság minta követése,⁶³¹ amely akár egy nemzetközi büntetőügyekben alkalmazható tanácsadó véleményezési eljárás bevezetéséig is elmehetett volna.⁶³²

A fenti szigorú feltételek teljesülése sem vezetett volna az ICC nyomozásának megindulásához. A Nemzetközi Jogi Bizottság statútum tervezete szerinti eljárási rendben az államok megválaszthatták volna, hogy melyik bűncselekményekre, és milyen időszakra fogadták volna el a Bíróság joghatóságát. A kommentár viszonylag hosszasan tárgyalja az állami akaratra épülő, opcionális eljárás két fajtáját az ún. „*opt in*” és az „*opt out*” rendszereket. Leegyszerűsítve, ezek különbsége tulajdonképpen annyi lett volna, hogy az államnak a joghatóság elfogadásakor azt a bűncselekményt kell-e megneveznie, amelyre elfogadja a Bíróság joghatóságát, vagy azt, amelyikre nézve nem.⁶³³

E konzervatív, az államok szuverenitását, döntési szabadságát erősen védő javaslat modellje a Nemzetközi Jogi Bizottság több tagjának is csalódást okozott, akik a Bíróság hatékonyságát féltették miatta, sőt a nemzetközi bűnügyi igazságszolgáltatás hatástalanításának tekintették.⁶³⁴ A Római konferencián mindössze egy 27 államból álló, alapvetően megosztott kisebbség támogatta csak, mivel előreláthatóan ellehetetlenítette volna a létrehozandó Nemzetközi Büntetőbíróságot.⁶³⁵ Fontos megemlíteni azonban azt is, hogy a Bíróságnak a népirtással kapcsolatban bevezetett benne rejlő joghatósága viszont mások számára túlzó beavatkozásnak tűnt az állami szuverenitás köreiből. Ezt az érvet azonban a Nemzetközi Jogi Bizottság többségi álláspontja a népirtás súlya miatt elvetette.⁶³⁶

A Előkészítő Bizottság ülésein Franciaország terjesztette be azt a javaslatot, amely az ICC bármely eljárását még jobban kiszolgáltatta volna a szuverén állami akaratnak.⁶³⁷ A fenti javaslatot még tovább szigorítva minden ügyben szinte az összes érintett (a területi, az áldozat és az elkövető állampolgársága szerinti) állam *kifejezett és együttes* akaratától tette függővé az eljárás megkezdését, ezáltal nyilvánvalóan ellehetetlenítette volna a Bíróság működését. Az ICC egykori elnökhelyettese, Benito-Odio asszony egy 2003. decemberi előadása

⁶³¹ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 36. o. (2)-(3).

⁶³² YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 38. o. (14)

⁶³³ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 43. o. (1)-(7)

⁶³⁴ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 37. o. (12)

⁶³⁵ HANS-PETER KAUL: *The Struggle for the International Criminal Court's Jurisdiction*, 367. o.

⁶³⁶ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 38. (13)

⁶³⁷ HANS-PETER KAUL: *The Struggle for the International Criminal Court's Jurisdiction*, 367. o. valamint ICC Legal Tools 19970807_UDAAC.2491997WG.3IP.12(E)

szerint a Római Konferencián gyakorlatilag nem is foglalkoztak vele érdemben. Más visszaemlékezések szerint a konferencia félidejében három javaslat maradt érdemben napirenden: a Nemzetközi Jogi Bizottság által elfogadott „eredeti”, annak az idézett francia módosított változata és végül a német eredetű automatikus joghatósági rendszer.⁶³⁸ Ehhez nagymértékben hozzájárulhatott, hogy a javaslattevő Franciaország is elfogadta végül azt a kompromisszumot, amely a Római statútumban végül a 124. cikkben öltött testet:⁶³⁹ eszerint az államok, a 12. cikk (1)-ben leírt automatikus joghatóság elfogadása mellett, a Statútum ratifikációjakor tehetnek olyan nyilatkozat, amely szerint az állam „a tekintetben történő hatálybalépését követő hét évre nem fogadja el a Bíróság joghatóságát” a területén vagy az állampolgárai által elkövetett háborús bűncselekmények vonatkozásában. Ez a megoldás két ponton változtatja meg a Nemzetközi Jogi Bizottság által vizsgált „opt out” rendszert. Egyrészt a joghatóság kizárása csak ideiglenes, és csak a háborús bűncselekményekre vonatkozhat.⁶⁴⁰ A kampalmai Felülvizsgálati Konferencia e rendelkezést hatályban tartotta a következő felülvizsgálattig, valamint az agresszió esetében visszatért az opcionális joghatósághoz.⁶⁴¹

Az Előkészítő Bizottságban Németország terjesztette be az automatikus alávetés koncepcióját, amelynek lényegét illetően viszonylag hamar széles konszenzus alakult ki. Eszerint az állam, azáltal, hogy részes féllé válik a Statútumban, elfogadja a Bíróság joghatóságát, valamennyi, a Bíróság joghatóságába tartozó bűncselekményre. Ez önmagában azonban még távolról sem elegendő ahhoz, hogy a *joghatóság gyakorlása* valóban „automatikus” legyen. A francia javaslattal kapcsolatban már szerepelt, melyek lehetnek az „érintett államok”. Az automatikus joghatóság még nem adja meg a választ, hogy ezek közül melyeknek kell részes félnek lenniük, hogy az eljárás megindulhasson. Erre nézve az Egyesült Királyság, Németország és Dél-Korea nyújtott be javaslatokat. A brit javaslat szerint az elkövetés helye szerinti államnak, vagy ennek hiányában az őrizetben tartó államnak kell ICC tagnak lennie.⁶⁴² A német javaslat az államokat megillető egyetemes joghatóságot ruházta volna át az ICC-re,⁶⁴³ mivel a Statútumban említett nemzetközi bűncselekmények az elkövetés helyétől, illetve

⁶³⁸ HANS-PETER KAUL: *op. cit.* 50. o.

⁶³⁹ PRANDLER ÁRPÁD: *op. cit.* 49. o.

⁶⁴⁰ E rendelkezés eltörléséről is dönthetett volna a Felülvizsgálati Konferencia, de a 124. cikkely jelen formájában hatályban hagyták a Részes Államok Gyűlésének 14. üléséig.

⁶⁴¹ Felülvizsgálati Konferencia RC.Res.6. számú határozata

⁶⁴² KAUL: *op. cit.*, 672. o.

⁶⁴³ ROY S. LEE (ed): *The Making of the Rome Statute*, 136. o.

az elkövető állampolgárságától függetlenül mindenhol büntetendők, ezért logikusnak tűnik, hogy az ICC is eljárhasson ezekben az ügyekben. Jellemző módon ezt a javaslatot sokkal inkább támogatták a nemzetközi civil szervezetek képviselői (Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, Amnesty International stb.), mint az egyes államok, bár ilyenek is akadtak.

A koreai javaslat egyfajta kompromisszumot valósít meg, mely lényegében az érintett államok *bármelyikének* hozzájárulásával lefolytathatónak tartja az eljárást. Ez, a korábbi konjunktív feltételrendszert felváltó alternáció került be végül is a Statútumba. A koreai javaslat számos támogatót vett el az eredeti német javaslatról,⁶⁴⁴ köztük Hazánkat is.

A joghatóság ilyen megoldása radikálisan átalakítaná az 1945 óta létező status quo-t, az egyéni felelősségen keresztül jelentősen korlátozva a Biztonsági Tanács állandó tagjainak jogi értelemben meghatározott hatalmát. A klasszikus nemzetközi jog néhány problémáját és a nemzetközi politikai viszonyokat is megvizsgálva a német-koreai javaslatból kialakított római megoldás még mindig súlyos kérdéseket hagy maga után, mint azt a 2008-as orosz-grúz konfliktus megvilágítja.⁶⁴⁵

A fenti merész javaslatokhoz képest a Római statútum normái alapján csak a területi illetve az elkövető állampolgársága szerinti állam jóváhagyása esetén lehetséges az eljárás megkezdése: e tekintetben feltűnő az áldozatok állampolgársága szerinti ország hiánya. A Statútumban szereplő két ország egyes vélemények szerint a legkevésbé lesz hajlamos arra, hogy ügyeket utaljon a Bíróság elé, politikai okok alapján.⁶⁴⁶

IV.1. A „fegyver” elsütése: az eljárás indító mechanizmusok

Az *ad hoc* törvényszékeken az adott történelmi helyzet, az adott konfliktusra szóló joghatóság meghatározta, azt a tágabb kontextust, amelyben eljárási cselekmény folytatható. Az ICC állandóságából fakadó újszerű probléma az ICC figyelmének felhívása egy-egy olyan helyzetre, amelynek eseményei akár nemzetközi büntetőeljárásokhoz is vezethetnek.⁶⁴⁷ Már a Nemzetközi Jogi Bizottság korai tervezeteiben is központi szerepet kapott annak rendezése, hogy milyen

⁶⁴⁴ ROY S. LEE (ed): *The Making of the Rome Statute*, 133. o.

⁶⁴⁵ L. *fentebb*, 128. o. A konfliktusból fakadó joghatósági problémák ellenére a nem részes fél Oroszország hatóságai is együttműködnek az ICC ügyészeivel.

⁶⁴⁶ WILLIAM BURKE-WHITE: *The ICC and the Future of Legal Accountability*, 196-197. o.

⁶⁴⁷ PHILLIPE KIRSCH-DARYL ROBINSON: *Referral by State Parties*, 619. o.

szervek illetve személyek legyenek képesek a Bíróság „megmozdítására”, kinek legyen diszkrecionális joga az elfogadhatóság kérdésében, és az milyen terjedelmű legyen. Az akkori válaszok még a Részes feleken kívül a Biztonsági Tanácsot és az ENSZ Közgyűlést jelölték meg.⁶⁴⁸

A Rómában elfogadott megoldás az eljárás megindítására három lehetőséget ismer – a Részes Állam, a Biztonsági Tanács és az Ügyész rendelkezik ilyen irányú jogkörrel.⁶⁴⁹ Az Ügyész *saját jogon* történő nyomozása azonban értelemszerűen kitágítja ezt a kört, hiszen ezáltal *de facto bárki* kérheti az Ügyésztől a nyomozás megkezdését. Az Eljárási szabályzat 49. szabálya szerint az ügyész az ilyen jellegű megkeresések elutasítását köteles oly módon végrehajtani, amely figyelemmel van az információt szolgáltató anyagiakon túlmutató általános jólétre és magánszférájára (*well-being and privacy*): ezek viszont, így, együttesen természetes személyek esetében könnyebben értelmezhetők, ebből következik tehát, hogy az Ügyészen keresztül akár magánszemély is fordulhat az ICC-hez eljárás megkezdése végett. Mindazonáltal meggyőződésem, hogy az Ügyész e jogosítványa elsősorban a nem részes államok és a *civil szervezetek* számára hordoz különös jelentőséget,⁶⁵⁰ hiszen a megkeresésnek a panasz elbírálásához szükséges olyan adatokat is tartalmaznia kell, amelyek valószínűleg nem állnak (a kellő bizonyító erőt lehetővé tevő mértékben) magánszemélyek rendelkezésére. Az Ügyészhez fordulás lehetőségével kapcsolatban a Bíróság Eljárási szabályzata a formai szempontokat illetően is hallgatag, mindössze annyit ír elő, hogy ennek írásbeli formában kell történnie.

A nyomozati / tárgyalás-előkészítési szak jelen fejezet bevezetőjében is említett egyik alapkérdésre viszont már e rövid jogszabályhely is rávilágít, a maga hézagaival: mi lehet az elérendő cél a tárgyalás előkészítése során? A triviálisnak tetsző kérdés két, a tételes jogban meghatározatlan problémára irányítja rá a figyelmet: az első a későbbi eljárás akkuzatórius vagy inkvizitórius jellege, és, ebből adódóan, a második a bizonyítás mértékének és módszerének kérdése a nyomozati szakaszban. A továbbiakban azt igyekszem majd bizonyítani, hogy a komplementaritás rendszerének újszerűsége részben épp *a bizonyítási teher szokatlan dinamizmusában* érhető tetten, amely egyúttal egy kifejezetten érdekes – bár *explicite* ritkán tárgyalt – kompromisszum a büntetőjog és a nemzetközi jog eltérő bizonyítási elvei és gyakorlata között.

⁶⁴⁸ CHRISTOPHER BLAKESLEY: *Jurisdiction, Definition of Crimes...* 256. o.

⁶⁴⁹ *Római statútum* 13. cikk

⁶⁵⁰ A civil szervezetek felé túl nyitott ügyész miatti félelmek hozzájárultak egyes államok Bírósággal kapcsolatos aggodalmaihoz. L. WILLIAM SCHABAS: *An Introduction*, 120. o.

A fenti kérdésre adandó válasz tehát nem pusztán a vádemelés eldöntése és tartalmának pontosítása, hanem annak szerepe a további eljárásban. Az alapvetően kontinentális jellegű magyar büntetőeljárás szempontjából vizsgálva, Tremmel Flórián tanítása alapján az ún. nyomatékos gyanú intézményét fedezhetjük fel,⁶⁵¹ nem csak az állami panasz, hanem az ügyész saját jogon történő eljárás-indításában is. A nyomatékos, vagyis bizonyítékokkal alátámasztott gyanú fogalma azért is azonosítható az ICC tárgyalás előkészítési szakban elérendő céljaként, mert a „gyanú lényegét tekintve csak valószínűség, [...] annak bármennyire kétségtelen bizonyossággal történő megállapítása is csak valószínűség!” Ez pedig szellemében összecseng a tárgyalás-előkészítési szak szabályozásában gyakran felbukkanó határozókkal – „lehet”, „valószínűleg” stb.⁶⁵² A fordulópontot az ICC előtt a vád megerősítése jelenti, ami a tárgyalás-előkészítő szakasz lezárását jelenti. Az ennek keretében tartott meghallgatás tulajdonképpen már önmagában egyfajta mini-tárgyalás, amelyen az ügyész ismerteti a vádat, és amelynek minden pontjával kapcsolatban a terhelt jogosult azokat, illetve a rájuk vonatkozó egyes bizonyítékokat vitatni, illetve új bizonyítékokat előterjeszteni.⁶⁵³ A bizonyítási teher tehát már egyértelműen az ügyész terhére, a bizonyítandó kérdés azonban még csak annyi, hogy „alaposan feltehető-e, hogy az adott személy elkövette a terhére rótt bűntettet?”⁶⁵⁴

A bizonyosság, illetve a valószínűség tárgyalás előtti megjelenítésére a nemzetközi gyakorlatban, elsődleges joghatóságú *ad hoc* törvényszék kizárólagossága miatt, nem találunk közvetlenül alkalmazható iránymutatást – mindenestre távolról rokonítható lehet problémánkkal az ICTY előtt ismert követelmény, a *common law* rendszerekből átvett ún. *prima facie* ügy intézménye, amelynek létét az ügyész köteles bizonyítani a vádindítványban. Mivel az ICTY Statútum és az eljárás szabályzat is hallgat a *prima facie* ügy pontos fogalmáról,

⁶⁵¹ TREMMEL FLÓRIÁN: *op. cit.* 352. o.

⁶⁵² Érzékletes példáját l. a Római statútum 15. cikk 4. bekezdésben: „Ha a tárgyalás-előkészítő tanács [...] úgy dönt, hogy [...] az ügy valószínűleg a Bíróság joghatósága alá tartozik, engedélyezi a nyomozás megkezdését, anélkül, hogy ez később befolyásolná a Bíróság arra vonatkozó döntését, hogy az ügy a joghatóságába tartozik-e, és elfogadható-e.” (saját kiemelés)

⁶⁵³ Jelen kötet zárásakor lezárult ilyen eljárások közül általában (ICC-01/05 -01/08 Case The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo; ICC-01/04-01/07 Case The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui; ICC-01/04-01/06 Case The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo; ICC-02/05-03/09 The Prosecutor v. Abdallah Banda Abakaer Nourain; ICC-01/09-01/11 The Prosecutor v. William Samoei Ruto és Joshua Arap Sang; ICC-01/09-02/11 The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta) tárgyalásra utalták tovább az ügyet, eddig mindössze két esetben (ICC-02/05-02/09 Case The Prosecutor v. Bahar Idriss Abu Garda; ICC-01/04-01/10 The Prosecutor v. Callixte Mbarushimana;) utasították el a vádak megerősítését.

⁶⁵⁴ Római statútum 61. cikk 5. bek.

a bizonyítás szintjét illetően kizárólag jogirodalmi hivatkozásokból vonhatunk le következtetést. David Hunt bíró tanulmánya szerint a bizonyításnak már e kérdésben is kétséget kizárónak kell lennie (*beyond reasonable doubt*),⁶⁵⁵ tehát a jövőre vonatkozó következtetést tartalmazó valószínűségi bizonyítás (*balance of probabilities*) nem elegendő. Hunt bíró megfogalmazta követelmény szerint, bár a bizonyítás tárgya egy valószínűség megalapozása, ez a bizonyítás csakis minden kétséget kizáró lehet egy bírói tanács számára. Ha számításba vesszük továbbá, hogy az ICTY joghatósága elsődleges, az állandó Törvényszéké pedig kiegészítő jellegű, az ICC esetében az ügy elfogadhatóságát érintő valamennyi kérdésben gyakorlatilag szigorúbb bizonyítási sztenderdeket vélelmezhetünk. Hiszen a *prima facie* ügyről szóló döntésnek megfelelő ICC vizsgálati eljárás során nem csak a terhelt jogainak védelme indokolja a vizsgálatot, hanem a komplementaritás miatt az érintett állam szuverenitásának, ezen keresztül, visszaható módon, a Bíróság saját hírnevének védelme is.

A bizonyítás kérdései értelemszerűen a bíróság szerkezetére is hatással lehetnek volna: a kontinentális jogrendszerekben gyakoribb, döntően inkvizitórius eljárásokban a bizonyítékok értékelése elsősorban a professzionális bíró feladata – az akkuzatórius eljárásban ez gyakran a laikus esküdtekre vár. Ezért ez utóbbiban sokkal kötöttebb a bizonyítási rendszer, és ebből eredően eltérő lesz a vádhatóság feladata is. Ezek az elsősorban büntető eljárásjogi kérdések közvetlen nemzetközi jogi relevanciával is rendelkeznek:⁶⁵⁶ e ponton elég az eljárás jellegével kapcsolatos egyes amerikai ellenvetésekre utalni (pl. esküdtszék hiánya).⁶⁵⁷ Az angolszász, illetve kontinentális büntetőeljárás megoldások aránya a nemzetközi törvényszékeken még mindig inkább a *common law* modellek javára billen el, az esküdtszékkel szembeni markáns elutasítás inkább e szabályt erősíti kivételnek nevezhető. (A *common law* elemek túlsúlyának egyik valószínű oka részben a mai napig modellként szolgáló nürnbergi eljárás kidolgozásában az angol–amerikai katonai jogászok szinte kizárólagos szerepe, részben pedig az ENSZ törvényszékek részletes szabályainak kidolgozásának menete.⁶⁵⁸ Részletesebb

⁶⁵⁵ DAVID HUNT: *The Meaning of a prima facie case* 138-139. o.

⁶⁵⁶ A nemzetközi jellegből eredő hétköznapi problémákra nézve iránymutató lehet az ICTY ez irányú tapasztalata. L. MICHAEL J. KEEGAN – DARYL A. MUNDIS: *Legal Requirements for Indictments*, 124-125. o.

⁶⁵⁷ American Servicemembers' Protection Act, 2003. 2002. § 7 bek. vagy LEE A. CASEY–DAVID B. RIVKIN, JR: *The International Criminal Court vs. the American People*, in: Backgrounder, 1999, Heritage Foundation. További hivatkozásokért l. WILLIAM SCHABAS: *United States Hostility to the...* 712. o. 45. jegyzet

⁶⁵⁸ LAURA MORANCHEK: *Protecting National Security Evidence While Prosecuting War Crimes: Problems and Lessons for International Justice from the ICTY*, 480. o.

kodifikáltsága, állandó jellege miatt szűkebb bírói szerepet engedő szabályai⁶⁵⁹ miatt az ICC rendszere már több kontinentális elemet tartalmaz.) Az esküdszék ellen szól az is, hogy a bűncselekmények súlya miatt amúgy is gyakorlatilag lehetetlen lenne pártatlan esküdtekre bízni a bizonyítékok mérlegelését.

További nemzetközi jellegű, de nem *nemzetközi jogi* természetű problémát okozhat a bizonyítási eljárás határozatlansága. A kontinentális és az angolszász megközelítés összehangolása a Bíróság nemzetközi jellege miatt megkerülhetetlen, de amint azt több példa is mutatja, egy igen összetett feladat: a nürnbergi per során például érezhetően problémát okozott a német joghoz szokott védelem számára a tanúk közvetlen kereszt-kérdezése.⁶⁶⁰

Mivel az ICC maga korlátozott nyomozati erővel rendelkezik, a nemzeti nyomozó hatóságokat könnyen hasonlóan szokatlan szerepbe sorolhatja egy ICC megkeresés, ha más jellegű vádtevékenységhez szoktak nemzeti eljárásaikban. Ez, szélsőséges esetben akár a későbbi eljárás hatékonyságát is veszélyeztetheti.

Az eljárás e kezdeti szakaszán, bár tényszerűen hasonló ügyészi magatartásról van szó, a nyomozás feladata és az elérendő cél oly mértékű eltérést mutat, hogy érdemes erősebb hangsúlyt rendelni a Statútum szóhasználatában csak elvétve felbukkanó alábbi különbséghez. Antonio Cassese fogalmait átvéve az ügyészi és állami referálás esetén végzett előzetes tevékenység (tulajdonképpen nyomozati munka) a továbbiakban: *vizsgálat*, amelynek célja, hogy megállapítsa, van e megalapozott oka a *nyomozás* elrendelésének.⁶⁶¹ E distinkció nélkül az ügyész szerepe könnyen félremagyarázható, és a minden diszkrecionális jogkörben meglévő visszaélés elvi lehetősége reális veszélyként mutatható be.⁶⁶² A nyomozás már bírói engedélyhez kötött,⁶⁶³ a vizsgálat célja tehát a Tárgyalás Előkészítő Tanács meggyőzése a nyomozás indokoltságáról. A „trigger mechanism” eltérései a nyomozás megkezdéséig tartanak, tehát az ilyen értelemben meghatározott nyomozás szabályai már mindhárom esetben azonosak.

IV.1.1. Részes Állam által benyújtott panasz

A részes Állam jogosítványa az eljárás kezdeményezésére már a Római Konferencia előtt, a korai nemzetközi jogi bizottsági statútum tervezetekben

⁶⁵⁹ L. pl. az Eljárási Szabályok elfogadása és módosítása az ICC-n a Részes Államok Gyűlésének határozatával történik.

⁶⁶⁰ CHRISTOPHER BLAKESLEY: *Jurisdiction, Definition of Crimes...* 236. o.

⁶⁶¹ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 407. o.

⁶⁶² ALFRED P. RUBIN: *Prosecutorial Abuse...* 154. o.

⁶⁶³ Római statútum 15. cikk, 3-6. bek.

is felbukkant,⁶⁶⁴ sőt, eleinte annak kizárólagos módszere lett volna. Az eredeti nemzetközi jogi bizottsági tervezetben, amely még különböző joghatósági rendszert vezetett volna be a népirtásra, és az opcionális rendszert (*opt in/opt out*) alkalmazta volna az egyéb bűncselekményekre, az állami panaszt is ennek megfelelő eltérésekkel szabályozta.⁶⁶⁵ A Római konferencián az állam által benyújtott panasz lényegesen leegyszerűsödött, a Előkészítő Bizottság által benyújtott tervezethez képest is.⁶⁶⁶

A Római statútum 14. cikke adja meg a Résztes Állam által kezdeményezett eljárás tág kereteit. Eszerint „bármely Résztes Állam a főügyész elé terjeszthet olyan esetet, amelyben vélhetően a Bíróság joghatóságába tartozó egy vagy több büntettet követtek el, arra kérve a főügyészt, hogy vizsgálja ki az ügyet annak eldöntésére, hogy egy vagy több meghatározott személy ellen kell-e vádat emelni ezen büntettek elkövetése miatt.” A referálásra jogosult államok körét a kodifikációs eljárásban többször próbálták szűkíteni, de mivel a végleges tervezetbe az automatikus joghatóság szabályai kerültek, e szűkítések értelmetlenné váltak. Így ma a résztes féli minőség az egyetlen követelmény, amely alapján az államok helyzeteket utalhatnak az ICC figyelmébe,⁶⁶⁷ ez is alátámasztja, hogy a szóban forgó cselekmények egyetemes értékeket sértenek.⁶⁶⁸

Az állam által benyújtott panasz tartalmát illetően mind a tervezet, mind a Statútum igen rugalmas követelményeket támaszt, hiszen mindkét szövegben a „ha lehetséges” fordulat szerepel⁶⁶⁹ – természetesen minél több adatot ad meg az állam a panaszban, annál inkább nőnek az esélyei, hogy az Ügyész és a Tárgyalás Előkészítő Tanács az eljárás lefolytatását illetően pozitív döntést fog (vagy legalábbis lesz képes) hozni. Nem utasítható azonban el az állam panaszja csak azért, mert nem nyújtott be minden olyan információt, amelyet kellő gondosságot tanúsítva benyújthatott volna.⁶⁷⁰

Ezek a rugalmas követelmények a Nemzetközi Jogi Bizottság statútum tervezetében még az esetleges gyanúsítottak személyazonosságára is kiterjedtek,

⁶⁶⁴ ANTONIO MARCHESI: *Referral of a situation by a state party*, 353. o.

⁶⁶⁵ ILC statútum tervezete, 25. cikk. 1.: A/CN.4/L.491/Rev.1 18. oldal

⁶⁶⁶ L. A/CONF.183/2/Add.1 30-34. o.

⁶⁶⁷ ANTONIO MARCHESI: *op. cit.* 358.

⁶⁶⁸ PHILLIPE KIRSCH-DARYL ROBINSON: *Referral by State Parties* 622. és 623. o.; ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law* 408. o.

⁶⁶⁹ ILC statútum tervezete, 25. cikk. 1.: A/CN.4/L.491/Rev.1 18. oldal, különösen: 25. cikk 3. pont, Római statútum. 14. cikk (2)

⁶⁷⁰ ANTONIO MARCHESI: *op. cit.* 358.

vagyis egy konkrét „ügyet” írtak körül.⁶⁷¹ A végleges rendszerben⁶⁷² az állam már „csak” egy helyzetet referál az ICC figyelmébe, a konkrét személyek megnevezése nélkül.⁶⁷³ A fentiekben említett nyomatékos gyanú kellő mértékű, ICC által elvárt megalapozása így az államot nem hozza kényelmetlen helyzetbe, hiszen a felelősöket még közvetve sem kell megneveznie.⁶⁷⁴ A korábbi megoldásban könnyen elképzelhető lett volna, különösen, ha a felelősként az állami panaszban megjelölt személy rendelkezett volna államnak betudhatóságot eredményező funkcióval, a Statútum nyelvezete szerinti „hivatalos minőséggel” a két állam viszonyának tartós megromlása is. Ez a veszély a jelenlegi szabályok alapján sem kizárható.

Az ICC Statútum korábbi tervezeteiben javasolt opcionális joghatósági rendszer maradványaként nem részes államok is (értelemszerűen leginkább saját magukra nézve) gyakorolhatják a részes államokat megillető referálási jogosítványt, egy-egy bűncselekményre elfogadva a Bíróság joghatóságát.⁶⁷⁵ Eredetileg ilyen eseti elfogadással került az elefántcsontparti helyzet a Bíróság joghatóságába.⁶⁷⁶ Erre a lehetőségre egyébként a Jegyző, az Ügyész ilyen irányú utasítása alapján eljárva, *a nyilvánosság kizárásával* felhívhatja az érintett állam figyelmét – helyesebben megérdeklődheti, hogy az érintett állam kíván-e ilyen nyilatkozatot tenni. Amennyiben ilyen nyilatkozat tételére sor kerül, a nyilatkozatot tevő állam gyakorlatilag a részes államokkal azonos jogokat élvez az eljárás során, de csak a nyilatkozatban foglalt bűncselekmények vonatkozásában.⁶⁷⁷ Az említett elefántcsontparti szituációban a vizsgálat kiterjesztését az Ügyész *proprio motu* indítványával valósították meg.⁶⁷⁸

A további részletszabályok tekintetében az Eljárási és Bizonyítási Szabályzat nem tartalmaz külön rendelkezést a részes állam által benyújtott panaszra. Más szabályaiból arra következtethetünk, hogy a gyanús helyzet referálása utáni

⁶⁷¹ ILC statútum tervezete, 25. cikk 3. pont

⁶⁷² A különbségtétel első megfontolására a Előkészítő Bizottság ülésein került sor. L. ANTONI MARCHESI: *op. cit.* 355.

⁶⁷³ WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 132.o., ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law...* 405. o.

⁶⁷⁴ WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 122. o.

⁶⁷⁵ Római statútum 12. cikk 3. bek., Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 44. szabály, 2. bek.

⁶⁷⁶ Eredetileg 2003-ban tett nyilatkozatát Elefántcsontparton 2010- ben megerősítette. l. <http://icc-cpi.int/NR/rdonlyres/CBE1F16B-5712-4452-87E7-4FDDE5DD70D9/279779/ICDE.pdf> és <http://icc-cpi.int/NR/rdonlyres/498E8FEB-7A72-4005-A209-C14BA374804F/0/ReconCPI.pdf>

⁶⁷⁷ Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 44. szabály, 1. bek.

⁶⁷⁸ <http://icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1341467.pdf>

eljárás főbb elemeiben nem különbözik attól a lehetőségtől, amikor a Főügyész, valamely más forrásból szerzett értesülése alapján folytatja le a vizsgálatot.

Ilyen következtetést sugall például, hogy az állam által benyújtott panasz a vizsgálat, de nem a nyomozás lefolytatására kötelezi az Ügyészi Hivatalt: az elutasító döntésről a Hivatalnak haladéktalanul értesítenie kell a panaszt benyújtó államot.⁶⁷⁹ A részes állam nem válik az „ügy urává” – de még a gyanús helyzet Bíróság elé utalását sem vonhatja vissza, legalábbis erre vonatkozó szabályt sem a Statútum, sem az Eljárási szabályzat nem tartalmaz. Ugyanakkor nem veszíti el a jogát arra, hogy – amennyiben érintett államnak minősül – az eljárás visszaautalását kérje a Bíróságtól, a komplementaritás általános követelményének megfelelően.⁶⁸⁰

A Részes Állam által történő utalás eddig a viszonylag kisszámú sikeres vizsgálat közül a leggyakoribb.⁶⁸¹ A Kongó Demokratikus Köztársaság, Uganda, a Közép-Afrikai Köztársaság és Mali is saját maga utalta a területén kialakult helyzetet az ICC elé. (Igaz, a Kongói Demokratikus Köztársaság esetében a Főügyész már komolyan fontolgatta a nyomozás megindítását saját jogán.)⁶⁸² Ugandából szintén az államfő utalta a helyzetet az ICC elé, a Közép-Afrikai Köztársaság kormányától érkező megkeresést kiegészítette az állam Semmitőszéke által hozott döntés, amely kimondta, hogy az ország igazságszolgáltatása nem képes a helyzet megfelelő kivizsgálására és kezelésére.⁶⁸³

A részes állam által benyújtott panasz új kérdéseket vethet fel az államelismerés hagyományos nemzetközi jogi doktrínájával kapcsolatban is. A 2008. nyarán lezajlott orosz-grúz fegyveres konfliktus nyomán Grúzia a Nemzetközi Büntetőbírósághoz fordult, a területén elkövetett bűncselekmények kivizsgálása érdekében. Maga a konfliktus jelentős részben Dél-Oszétia területén ment végbe, amelyet akkor még – a dél-oszét vezetést kivéve – mindenki grúz területként kezelt. Jelen sorok írásakor még kérdéses, milyen döntés születik majd az elfogadhatóság kérdésében, hiszen míg Grúzia részes fél a Római statútumban, Dél-Oszétia és Oroszország sem az. A helyzet referálása viszont minden, a Római statútum hatálya alá tartozó érintett területen elkövetett cselekményre megalapozza a joghatóságot, függetlenül attól, hogy grúz, orosz vagy esetleg a

⁶⁷⁹ Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 105. szabály,

⁶⁸⁰ l. alább, IV.5. fejezet, 164. oldaltól

⁶⁸¹ Kenya és Grúzia szintén saját területén zajló atrocitásokat jelzett az ICC felé, a vizsgálat e sorok írásakor folyamatban volt. Az afrikai államok utalásaira nézve l. ALINA IOANA SZABÓ APROTESEI: *The International Criminal Court: Starting with Africa*, 41-42., 169. 179. o.

⁶⁸² ICC-OTP-20040419-50-En számú sajtóközlemény, 2004. április 19.

⁶⁸³ ICC-OTP-PR-20070522-220_EN számú sajtóközlemény, 2007. május 22.

mások által el nem ismert oszét állampolgárságú személy követte-e el. Az a tény, amelyet olykor az önálló oszét államiság mellett hoznak fel, miszerint a területen Grúzia már évek óta nem tudott ténylegesen hatalmat gyakorolni, csak az ügy elfogadhatóságát erősítheti meg. Biztató fejlemény ugyanakkor, hogy 2010 tavaszán megállapodás született az ICC és az orosz hatóság között, amelynek értelmében a hágai jogászok segítséget nyújtanak az érdemi eljárások lefolytatásához. Louis-Moreno Ocampo főügyész ennek lényegét az alábbiakban foglalta össze:

„A Rómában létrehozott nemzetközi büntetőjogi rendszer szerint az államok viselik a nyomozás és bíróság elé állítás elsődleges felelősségét. Így, mint minden helyzetben, felajánlottuk támogatásunkat, hogy minden lehetséges eszközzel segítsük az orosz igazságszolgáltatás erőfeszítéseit, hogy e bűncselekmények minden áldozata igazát érvényesíthesse. Ez maga a pozitív komplementaritás.”⁶⁸⁴

A 2008-as olimpiai háború ugyanakkor rávilágít egy eldöntetlen kérdésre, nevesül a részes állami minőség időtényezőjére. Egy állam ugyanis részes félle válhat a konfliktus lezárulta után is – ilyenkor a Római statútum visszamenőleges hatály tilalmára vonatkozó szabálya miatt a joghatóság nem állapítható meg.⁶⁸⁵ Kérdéses marad viszont, hogy megállapíthatja-e az ICC saját joghatóságát akkor, ha az elkövetés idején még részes fél olyan területén történtek a cselekmények, amelyek az elbíráláskor már egy nem részes fél területéhez tartoznak. A Szerződésekben való államutódlásról szóló 1978. évi bécsi egyezmény szerint amikor egy állam területének egy része egy másik állam területének részévé válik, az elődállam szerződéseinek hatálya megszűnik az államutódlásban érintett terület vonatkozásában, az államutódlás időpontjától fogva.⁶⁸⁶

Az ICC esetében ilyenkor (ügyési kezdeményezésre, előkészítő kamarai döntés alapján) a beleértett felhatalmazások teóriáját lehetne alkalmazni,⁶⁸⁷ amennyiben a Bíróság saját hatásköreinek gyakorlásához – azaz a joghatóság

⁶⁸⁴ ICC Prosecutor is working with the Russian Federation to promote justice for all victims of Georgian conflict - OTP; Russian Federation pledge co-operation at conclusion of Moscow visit. 2010. március 10. ICC Ügyési Hivatal, Sajtóközlemény, ICC-OTP-20100310-PR505

⁶⁸⁵ Római statútum 11. cikk (2)

⁶⁸⁶ 1978. évi bécsi egyezmény, 15. cikk,

⁶⁸⁷ Bernadotte ügy, 182. o. Az ICC esetében a beleértett felhatalmazások alkalmazhatóságára nézve I. MATTHEW R. BRUBACHER: *Prosecutorial Discretion within the International Criminal Court*, 90. o.; JANN K. KLEFFNER: *The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law*, 92. o. (utóbbi a pozitív nemzeti jogalkotási kötelezettség vonatkozásában érvel hasonlóan);

megállapításához – olyan kérdésekben is meg kell nyilatkoznia, amelyek nem tartoznak az alapokmány szerint a szervezet hatáskörébe: itt ez az államutódlás mellett politikailag sokkal súlyosabban érinti az államelismerés kérdését. (Természetesen az ICC egyetlen ilyen *ob iter dictum*-a sem utalhat az állam felelősségének kérdésére, mivel az nemhogy beleértett hatásköre lenne, de az államok e kérdést kifejezetten kivették a Bíróság hatásköréből.) Az ICC joghatóságról szóló döntése ebben az ügyben akár Dél-Oszétia függetlenségéről szóló döntésként is aposztrofálható, amennyiben a joghatóságot elutasítják. Ez a döntés esetleg azzal a következménnyel is járhat, hogy a területen elkövetett cselekményeknek csak egy része tartozik majd a joghatóság alá, jelesül – *ratione personae* – a Római statútum 12. cikk (2) b. pontja szerint a grúz állampolgárok cselekményei.

A büntetőjogi módszerek alkalmazása az eljárások háttéréül, a joghatóság alapjául szolgáló nemzetközi jogi problémák feloldására újabb kérdésekhez vezet. Például a részes állam területéből kivált új állam polgáraitra vonatkozóan az általánosan elismert büntetőjogi elvek alapján az *In dubio pro reo* elv alkalmazásával az általánosító megfogalmazás szerint vádlottra nézve kedvezőbb megoldás választandó,⁶⁸⁸ ami ebben a dilemmában a joghatóság gyakorlásáról szóló lemondást jelentené. Ez az elv viszont csak *büntetőeljáráásban* alkalmazható, amely joghatóság hiányában meg sem indulhat. Az elv alkalmazását kiterjesztő értelmezéssel szemben Hayashi Nobou álláspontjával értek egyet, aki szerint az *in dubio pro reo* elv a nemzetközi büntetőeljárásokban két vonatkozásban jelenik meg, egyrészt az ártatlanság vélelmét és ebből eredően az ügyészhez telepített, minden kétséget kizáró bizonyítás terhét érthetjük alatta. Mindkét esetben a tényállás minősítésében alkalmazott módszerről van szó,⁶⁸⁹ és nem a joghatóság gyakorlásának előfeltételeiről.

IV.1.2. Az Ügyész által saját jogon kezdeményezett eljárás

A Főügyészség saját jogon is indíthat vizsgálatot, attól függetlenül, hogy milyen forrásból származnak a gyanús helyzetre vonatkozó értesülései. Erre eddig két helyzetben került sor, Kenyában és részben Elefántcsontparton. A vizsgálat

⁶⁸⁸ GEORGE P. FLETCHER - JENS DAVID OHLIN: *Reclaiming Fundamental Principles of Criminal Law in the Darfur Case*, 552. o.; DRAGANA RADOSAVLIEVIC: *An Overview of the ICC Complementary Regime*, 98. o.; vagy az Akayeshu ítélet alapján l.: STYLIANOS MALARIS: *Assessing the ICTY Jurisprudence in Defining the Elements of the Crime of Genocide: The Need for a Plan*, 121. o.

⁶⁸⁹ HAYASHI NOBOU: *The Role of Judges in Identifying Status of Combatants*, 81. o.

megindítása ezekben az esetekben is az ügyész diszkrecionális joga marad.⁶⁹⁰ Az információ megszerzésének módja a szabályzatok alapján gyakorlatilag teljesen nyitott: az egyetlen megkötés ebben az esetben is az írásos forma betartása. Bár ezen az alapon még nem indult nyomozás, a szabályzatokon túl egyes részletek tekintetében már ismert a Főügyészség álláspontja az ún. *proprio motu* hatáskörrel kapcsolatban. A *proprio motu* kifejezés magyar fordítása kis mértékben félrevezető lehet – a T/4490-es törvényjavaslat e kifejezést a „hivatalból” fordulattal ültette át magyar nyelvre. A hivatalból való eljárás fogalmát a hatályos Be. már megadja: „A bíróságnak, az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak *kötelessége*, hogy az e törvényben megállapított feltételek esetén a büntetőeljárást megindítsa, illetőleg az eljárást lefolytassa.”⁶⁹¹ A *proprio motu* fordulat azonban nem tartalmaz kötelezettséget, hanem egy diszkrecionális jogkört ír le, a hangsúly tehát sokkal inkább *a saját kezdeményezésén*, mint az eljárás megindítására kötelezésen van.⁶⁹²

Az ügyész saját jogon indított nyomozásának szabályozása egy újabb oka annak, ami miatt a „komplementaritás” több, mint a kiegészítő joghatóságra használt felesleges anglicizmus. Ez ugyanis, az eljárás megindításának másik két esetétől eltérően akkor még nem folytatható le, ha a) egy részes fél területén vagy állampolgárai által elkövetett bűncselekmény gyanúja áll fenn; b) a nemzeti hatóságok nem akarnak vagy nem képesek eljárni; c) az ügy kellő súlyú; hanem az is szükségeltetik hozzá, hogy a nyomozás megindítását egy Tárgyalás Előkészítő Tanács jóváhagyja. A nyomozás megkezdésének bírói jóváhagyása hatékony eszköze lehet egy „elszabadult ügyész megfêkezésének”⁶⁹³, egyúttal a bírói filter közbeiktatásával újabb ponton jelzi, hogy az ICC kiemelt figyelmet fordít a nemzeti eljárások elsődlegességére.

E feltételek azonban még nem igazolják, hogy ez nem hivatalból folytatott eljárás, hanem az ügyész e hatáskörének gyakorlására vonatkozó érdemi diszkrecionális jog. Számos kérés érkezett az Ügyészséghez, amelyek mind egy-egy helyzetet utaltak volna az ICC elé. A mai napig mindegyiket elutasították, az

⁶⁹⁰ MARK A. SUMMERS: *A Fresh Look...*, 66. o.

⁶⁹¹ A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 6. § (1) (saját kiemelés)

⁶⁹² Míg az orosz nyelvű Római státútum megtartotta a latin fordulatot, a szöveg francia fordítása szerint: *propre initiative*.

⁶⁹³ MICHAEL SCHARF USA szenátusi meghallgatásán használta a „nemzetközi KEN STARR” leírást, hűen tükrözve az ügyészi karrierizmus miatti félelmeket, utalva a BILL CLINTON szexbotrányára kapcsán eljáró ügyész magatartására. (L. MARK A. SUMMERS: *A Fresh Look...* 67. o.) WILLIAM SCHABAS tankönyvében hasonló összefüggésben Dr. Strangelove-hoz hasonlítva mutatta be a szkeptikus államok félelmeiben szereplő ügyészt, az 1964-es STANLEY KUBRICK film örült tudására utalva. (WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 121. o.

elutasítások a konkrét hivatkozásokkal együtt bizalmasak maradtak. Két nevezetesebb esetben – Venezuela és Irak kapcsán – nyilvános Louis-Moreno Ocampo válasza. Ezekben a válaszokban az ügyész saját jogon indítható nyomozását leíró feltételrendszert magyarázva nem csak a feltételek vizsgálatának sorrendjére írja le, hanem ezzel utal az ügyészi diszkréció kereteire is. A venezuelai válasz szerint az Ügyészi Hivatalnak elsőként azt kell eldöntenie, hogy a rendelkezésre álló információk igazolják-e a Bíróság joghatóságába tartozó egy vagy több cselekmény elkövetésének nyomatékos gyanúját. Amennyiben ez a követelmény teljesül, akkor vizsgálja meg a Hivatal az ügy elfogadhatóságának és a joghatóság gyakorlásának egyéb feltételeit, amelyet az ügy súlya és a nemzeti hatóságok eljárásainak elsőbbsége döntenek el. Ha mindezek a feltételek teljesülnek, az Ügyészség köteles megvizsgálni, hogy a nyomozás elrendelése szolgálja-e az „igazság(szolgáltatás) érdekét”.⁶⁹⁴ Amennyiben ezek a feltételek teljesülnek, az ügyész nem csak kérheti, de kérni is fogja a nyomozás megkezdésének engedélyezését a Tárgyalás-Előkészítő Kamarától. Az utolsó feltétel – „interest of justice” – utalása viszont olyan tág teret enged az értelmezésnek,⁶⁹⁵ hogy az valóban az ügyész diszkrécionális jogává teszi a nyomozás megkezdését ezekben az esetekben. Ráadásul e kérdésben a döntés ügyészi hatáskörben maradt: az ICC jelenlegi Ügyészi Hivatala azonban igyekezett csökkenteni az államok félelmét az ügyészi túlhatalomtól, és kiadott egy kellően rugalmas, ugyanakkor bizonyos kereteket rögzítő iránymutatást, saját, jövőbeni politikájáról e kérdésben.⁶⁹⁶

Az igazság érdekeivel ellentétes nyomozás elkerülése jól használható eszköz lehet egy kormányváltás után az előző rezsim emberei elleni politikai bosszúhadjárat megállítására,⁶⁹⁷ vagy az eseti mérlegelést igénylő egyéni és közkegyelmi intézkedések megfelelő értékelésére. Szolgálhatja esetleg a társadalmi megbékélést, az alternatív igazságszolgáltatási formák elismerésén keresztül.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ LOUIS MORENO-OCAMPO levele, 2006. február 9. Maga a levél ehhez képest megbontja a fenti sorrendet, és a területi kapcsolat hiánya miatt (Venezuela nem részes állam) már az érdemi rész kezdetén kizárja a nyomozás megindításának lehetőségét.

⁶⁹⁵ Az „igazság” fogalmát a Statútum nem határozza meg, így bizonyos keretek között valóban egyéni mérlegelés tárgya lehet. ALFRED P. RUBIN: *op. cit.* 162-163. o. N.B. A Nikomakoszi etika alapján RUBIN cikkében felvetett példák jelentős része a Római statútum egész rendszere – az egyéni és a parancsnoki felelősség – alapján könnyen cáfolható (pl. az oszto igazság nevében a polgári tulajdon rombolása). Az igazság etikai fogalma helyett véleményem szerint e tekintetben sokkal inkább az igazságszolgáltatásról van szó, ahogy az a Statútum magyar fordításában is szerepel. I. alább, 701. l. ábragyezet, 132. o.

⁶⁹⁶ Policy Paper on the Interest of Justice, 2007. szeptember. (Ref-ICC-OTP-InterestsOfJustice)

⁶⁹⁷ ALFRED P. RUBIN: *op. cit.*, 154. o.

⁶⁹⁸ CHRISTOPHER D. TOTTEN: *International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond*, különösen 20-22. o.; HELMUT GROPENGEIBER

Hasonló, bár talán kevésbé erőteljes hatást vált ki az ügy súlyára vonatkozó követelmény. Mindkét kitétel indokai könnyen feltárhatók. Az ICC nem azért jött létre, hogy egy újabb emberi jogi jogsértéseket megtorló testület legyen – hacsak nem jelentenek egyúttal népirtást, emberiség elleni vagy háborús bűncselekményt.⁶⁹⁹ Ezek mindegyike viszont jellemzően tömeges jogsértésekre értelmezhető.

A Statútum alapján szinte korlátlanul látszó mérlegelési jogot – ha lényegesen nem is szűkíti – az Eljárási Szabályzat több ponton is árnyalja a bizonyítás módszereire és eszközeire utalva. Az ügyész *proprio motu* eljárás kezdeményezése az alábbiak szerint zajlik: az eljárás kezdetén „a főügyész megvizsgálja a kapott információ valóságát. Ennek érdekében kiegészítő információt kérhet Államoktól, az Egyesült Nemzetek Szervezetének szerveitől, kormányközi vagy nem-kormányzati szervezetektől, vagy más, olyan megbízható forrásokból, amelyeket megfelelőnek ítél, valamint a Bíróság székhelyén írásbeli vagy szóbeli tanúvallomásokot vehet fel.” E vizsgálati szakasz célja, hogy megállapítsa, van-e racionális oka az eljárás folytatásának. Az erre vonatkozó döntése során meg kell állapítania,⁷⁰⁰ hogy a „birtokában lévő adatok alapján alaposan feltehető-e, hogy a Bíróság joghatósága alá tartozó bűntettet követtek vagy követnek el”, illetve hogy a „*cselekmény súlyára és a sértettek érdekeire* tekintettel, alapos okkal feltehető-e, hogy a nyomozás nem szolgálná az igazságszolgáltatás érdekét.”⁷⁰¹

Az ügynek már ebben a szakaszában sor kerülhet az ügy elfogadhatóságára vonatkozó vizsgálatra is, azonban az ebben a kérdésben született döntés nem végleges. Az elfogadhatóságra vonatkozó későbbi döntésre utal az is, hogy a nyomozás engedélyezése nem befolyásolja „a Bíróság arra vonatkozó döntését, hogy az ügy a joghatóságába tartozik-e, és elfogadható-e.”⁷⁰² Másrészt az nyomozás bírói engedélyezésének elmaradása sem eredményez *res iudicata-t* – a főügyész bármikor, gyakorlatilag korlátlanul, ugyanarra az ügyre vonatkozó, új tényeken vagy bizonyítékokon alapuló, újabb kérelmet nyújthat be.

Az ügyészi diszkréció sokkal inkább a nyomozás elutasításának oldalán nyilvánulhat meg. A Nemzetközi Jogi Bizottság statútum tervezete megengedte volna (akkor még kizárólag állami és biztonsági tanácsi kezdeményezésre induló

MEIBNER: *Amnesties and the Rome Statute of the International Criminal Court*, 296. o.

⁶⁹⁹ Communications received by the Prosecutor since July 2002. ICC Sajtókonferencia háttéranyag, 2003. július 24.

⁷⁰⁰ Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 48. szabály

⁷⁰¹ Római statútum 53. cikk 1. bek. a) és c) pontok

⁷⁰² Római statútum. 15. cikk 4. bek.

nyomozások után), hogy az ügyész ne emeljen vádat, ha arra nincs „megfelelő alapja”.⁷⁰³ Ezt három tényező indokolhatta volna: 1.) ha az Ügyész arra a következtetésre jut, hogy nincs jele a Bíróság joghatóságába tartozó cselekmény elkövetésének; 2.) van ugyan jele bűncselekmény elkövetésének, de a bizonyítékok nem elég erősek a vádemeléshez; 3.) az ügyész az eset egyéb körülményeiből úgy látja, hogy az ügy valószínűleg nem lesz elfogadható.⁷⁰⁴

A végleges szabályozás bár a fenti változatnál szűkebb, még mindig igen rugalmasnak mondható. Az ügyész saját jogon, az információ nyújtójának egyszerű tájékoztatása mellett elutasíthatja a nyomozást,⁷⁰⁵ bármilyen forrásból is származik a vizsgálat alapjául szolgáló értesülés.⁷⁰⁶ Az igazságszolgáltatás érdekében ellentétben álló nyomozás elutasítása esetén döntéséről értesítenie kell a Tárgyalást Előkészítő Kamarát is.⁷⁰⁷

Az eddigi gyakorlat tükrében válik csak értelmezhetővé a Római statútum nyomozás megindítására vonatkozó szabályozása. Az 53. cikk szerint a „főügyész a hozzá eljuttatott információ értékelése után megindítja a nyomozást”: ez azonban a 14-15. cikkekről fent leírtak alapján csak az állam (illetve a Biztonsági Tanács) által referált ügyekre értelmezhető. *Proprio motu* eljárásában a nyomozás megkezdése helyett „a nyomozás engedélyezése iránti kérelmet nyújt be a tárgyalás-előkészítő tanácshoz a kérelem alátámasztására összegyűjtött anyagokkal együtt.”⁷⁰⁸

Összegezve megállapítható, hogy a Részes Állam által kezdeményezett eljárás és az Ügyész hivatalból indított vizsgálata esetén a nemzetközi jog bevett fogalmaira építő⁷⁰⁹ eljárásban vizsgálják meg, amely van-e elegendő alap a nyomozás megkezdésére. Maga a nyomozás inkább büntető-eljárási és ebből eredően emberi jogi kérdéseket vet fel, az ügyész munkájára vonatkozóan. A nyomozás legfontosabb gyakorlati kérdése mégis az egyes intézkedések kikényszeríthetősége, amely csak az állami hatóságokkal szoros együttműködésben lehetséges. Ezért a nyomozás részletes szabályait az állami szervekkel fennálló kapcsola-

⁷⁰³ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 47. o. (9)

⁷⁰⁴ *Ibid.*

⁷⁰⁵ Római statútum. 15. cikk 6. bek. A nyilvánosságra került két ilyen elutasításban (Irak és Venezuela esetében) az ügyész mindig hangsúlyozta, hogy az elutasítás a pillanatnyi információkról szól, és nem a helyzet végleges elutasítását jelenti.

⁷⁰⁶ A Biztonsági Tanács elutasíthatósága kérdéses, de érdemi vizsgálatra sor került Darfúr ügyében is.

⁷⁰⁷ Római statútum 53. cikk

⁷⁰⁸ Római statútum. 15. cikk 3. bek.

⁷⁰⁹ Mint például territorialitás, állami akarat stb. MARK A. SUMMERS: *A Fresh Look...*, 66. o.

tokról szóló fejezetben tárgyalom.⁷¹⁰ Egyes esetekben még ez sem lesz feltétlenül elegendő: a következő szakaszban tárgyalt kérdésekben az Ügyésznek olykor a Biztonsági Tanács egészét kell meggyőznie egy-egy politikailag kiélezettebb döntés kikényszerítéséről: ilyen lesz a közeljövőben várhatóan a szudáni államfő elleni letartóztatási parancs végrehajtása.⁷¹¹ Az Ügyészi vizsgálat Kenyában is olyan komoly politikai ellenállásba ütközik, amely már regionális szintű feszültséget okozott az ICC és egyes afrikai országok között.⁷¹²

IV.1.3. A Biztonsági Tanács, mint az eljárás kezdeményezője

Az ENSZ Alapokmány 24. cikke szerint a Biztonsági Tanács viseli a fő felelősséget a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért. A 24. cikk politikai megfontolásoknak széles teret engedő megfogalmazása csak sugallja, a gyakorlat viszont egyértelművé teszi, hogy az ENSZ Alapokmány rendszerében ez a felelősség egyfajta kizárólagos hatáskört jelent, amely alól ugyan léteznek bizonyos kivételek,⁷¹³ de ez a fő szabályon nem változtat: az 1945 utáni rendszerben Biztonsági Tanács állandó tagjainak akaratával ellentétesen egyetlen államot sem lehetett felelősségre vonni a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető nemzetközi bűncselekményekért. A Biztonsági Tanács és az ICC kapcsolata már a kilencvenes évek közepétől felszínre hozta a rendszerrel elégedetlen véleményeket.⁷¹⁴

Az ICC és a Biztonsági Tanács közötti kapcsolat leírásához tartozik, hogy utóbbi nem a magyar fordításban szereplő konkrét *ügyet*,⁷¹⁵ hanem egy olyan *helyzetet*⁷¹⁶ utalhat az ICC elé, „amellyel kapcsolatban feltehető, hogy egy vagy több ilyen bűntettet elkövettek”. A korábbi tervezetekhez mérve ez is nyomatékos

⁷¹⁰ L. alább, 158. o.

⁷¹¹ L. ICC-Ügyészi Hivatal sajtóközlemény, 2008. december 3. ICC-OTP-20081203-PR379_Eng

⁷¹² L. Az Afrikai Unió Közgyűlésének határozatát: Assembly/AU/Dec.482(XXI) Decision on International Jurisdiction, Justice and The International Criminal Court (ICC) Assembly/AU/13(XXI)

⁷¹³ A korai példák (Egyesült erővel a békéért határozat) és az újabb, látványos, de ritka eltérések a főszabálytól (Kosovó 1999-es NATO bombázása, Irak, Grúzia) egyelőre nem eredményezték a szabály módosítását, de egyes aggályok szerint akár ennek lehetősége sem kizárható. BRUNO SIMMA: *NATO, the UN, and the Use of Force*, 13. o.

⁷¹⁴ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 44. o. 6. bek.

⁷¹⁵ T/4490 törvényjavaslat, 13. cikk b. pont

⁷¹⁶ Felvetődött az ENSZ Alapokmány VI. fejezete szerinti eljárás lehetősége is, de a Római statútum idevágó 13. cikk (b) pontja viszont egyértelműen a VII. fejezet szerinti eljárást írja elő. L. MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism...*, 72. o. A VII. fejezet szerinti eljárás az állami együttműködés megkönnyítése okán is előnyösebb lehet. ROY S. LEE: *Procedures and Compromises*, 149. o.

különbség, a jogalkotói szándék láthatóan a Bíróságnak minél nagyobb függetlenséget kívánt teremteni az eljárás e korai szakaszában,⁷¹⁷ vagy ahogy az egyik pártoló civil szervezet jelentése megállapítja: ezáltal válik lehetségessé, hogy a bűnösség és vádemelés kérdésében az ICC, és ne a Biztonsági Tanács döntsön.⁷¹⁸

A Biztonsági Tanácsnak a kilencvenes években kialakult új gyakorlatára tekintettel feltételezhető, hogy azok a helyzetek, amelyekben az ICC hatáskörébe kerülő tömeges jogsértéseket elkövetik, még akkor is, ha azok fizikailag nem lépnek túl egyetlen államhatárt sem, a nemzetközi békét és biztonságot sértik vagy veszélyeztetik. A nürnbergi precedenst kodifikáló Nemzetközi Jogi Bizottság munka eredményeképpen létrejött dokumentumok,⁷¹⁹ már abból indultak ki, hogy ezek a cselekmények az emberiség békéjét és biztonságát sértik.⁷²⁰ Jelen kötet szempontjából e ponton bizonyítandó hipotézis szerint nem szükséges, hogy minden, az ICC joghatóságába tartozó cselekmény egyúttal a nemzetközi békét és biztonságot is veszélyeztesse: az ICC és a Biztonsági Tanács potenciális hatásköri ütközéséhez elegendő lenne a kollízió lehetőségét bizonyítani. A józan belátáson,⁷²¹ néhány meghatározó szerzőn⁷²² és a cselekmények súlyán túl e feltevést indokolja a nemzetközi bűncselekmények elutasításában rejlő egyetemes érdek,⁷²³ amely szükségszerűen eredményezi az e cselekmények által kiváltott veszélyhelyzet nemzetközi jellegét. A klasszikus arisztotelészi logika szabályai szerint így akár az is igazolható lenne, hogy minden, a nemzetközi törvényszékek joghatóságába tartozó bűncselekmény egyúttal a nemzetközi békét és biztonságot veszélyezteti, a hatásköri konfliktus lehetőségét pedig a fentiek meggyőzően bizonyítják: legalábbis bölcséleti szempontból.

⁷¹⁷ MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism of the ICC*, 65. o.

⁷¹⁸ Lawyers Committee of Human Rights: *The ICC Trigger Mechanism and the Need for an Independent Prosecutor*, Position Paper, 1997. július. <http://www.iccnw.org/documents/LCHRTriggerMechanism.pdf> (2008. augusztusi állapot szerint)

⁷¹⁹ L. fentebb, 106. o. 582. lábjegyzet

⁷²⁰ Egyes felelősségtani következményeire nézve I. ALAIN PELLET: *Brief Remarks on the Unilateral Use of Force*, 388. o.

⁷²¹ Elegendő a Római statútum 8. cikk 1. bek a)-b) pontjainak több tucat bűncselekményére gondolni, amelyeket kizárólag nemzetközi fegyveres konfliktus során lehet elkövetni. Ráadásul a kilencvenes évek során megváltozott Biztonsági Tanács gyakorlat alapján a nem-nemzetközi fegyveres konfliktusok is minősülhetnek a nemzetközi béke és biztonság megsértésének. MARCO SASSOLI: *The Concept of Security...*, 13. o.

⁷²² ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 3-4. o., WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...* 82-83. o.; LUIGI CONDORELLI – SANTIAGO VILLALPANDO: *Referral and Deferral by the Security Council*, 627. o.

⁷²³ L. fenn, 668. jegyzet, 126. o.

Az általános jogi érveléstechnika alapján ugyanakkor a fenti feltevés minden kétséget kizáró igazolására, a kérdés eldöntésére hatáskörrel rendelkező szerv vonatkozó döntése szükséges, amely a nemzetközi jog nyelvére lefordítva a Biztonsági Tanács ilyen tartalmú határozatát jelenti. A Biztonsági Tanács határozatainak viszonylag kis száma alapján ezt egy egyszerű jogszabály-keresési feladatnak vélhetnénk: a vizsgálandó időszak kiválasztása azonban egy eredendő ördögi körhöz vezet. Ha az ICC joghatóságába tartozó bűncselekményekről szóló határozatot keresünk, az nem segít a Biztonsági Tanács Római statútumban betöltött szerepének igazolásában, hiszen a két jogszabályhely természetesen egy időben lépett hatályba. Ha viszont az ICC előtti időszakban keresünk ilyen biztonsági tanácsi határozatot, akkor azok értelemszerűen nem az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények teljes körére fognak vonatkozni, hanem a tényállások pontos megfeleltetése helyett pusztán azok rokonításáról lehet szó.

Összefoglalva úgy fogalmazhatunk, hogy ha van olyan biztonsági tanácsi határozat, amely nemzetközi bűncselekmények ügyében született, esetleg azok elkövetését a nemzetközi béke és biztonság *sui generis* megsértésének minősítette, akkor a Biztonsági Tanács és az ICC hatáskörei kétséget kizáróan átfedést mutatnak. Ilyen biztonsági tanácsi határozatra a legnyilvánvalóbb példa az ICTY és az ICTR felállítását eredményező két határozat, vagy a darfúri szituációt a Bíróság elé utaló 2005. márciusi 31-i határozat.⁷²⁴ Az ICC elé két helyzetet utalt eddig a Biztonsági Tanács, Líbiát és Darfúrt.

Mivel azonos kihívásra két eltérő szempontból adnak választ, a két szerv közötti hatásköri összeütközés következményei jogi és politikai síkon is messzemenőek: a Biztonsági Tanács állandó tagjainak vétőjoga az államközi kapcsolatokat továbbra is meghatározza,⁷²⁵ de az egyéneket már nem védi meg a nemzetközi felelősségre vonástól. Az egyének államuknak is betudható cselekményei miatti felelősség kérdésében fokozottan jelentkezhet majd ez a probléma,⁷²⁶ igazán súlyossá pedig minden bizonnyal az agresszió megítélése miatt válhat. A jelenleg a Biztonsági Tanács által a Bíróság elé utalt szituációban egyúttal az is látszik, hogy az ügy megfelelő kivizsgálásához nem elég a Biztonsági Tanács általi utalás: az érdemi eljárás lefolytatásához szükséges e támogatás folyamatos fenntartása, hiszen olyan eljárási cselekmények válhatnak szükségessé, amely az érintett állam együttműködése nélkül nem hajthatóak

⁷²⁴ S/RES/1593 (2005)

⁷²⁵ Korábbi szerepére általában I. SÜLYOK GÁBOR: *Az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa...*, 105-125. o. különösen 110. o.

⁷²⁶ RUTH WEDGEWOOD: *The Irresolution of Rome*, 199. o.

végre – ez az együttműködés pedig az ICC saját hatáskörében nem kikényszeríthető. Ezt példázza a korábban már idézett meglepő tartalmú ügyészi nyilatkozat, amelyben az ügyész a korábbi személyes döntésekre vonatkozó bizalmas gyakorlatot félretéve előrevetítte, hogy a szudáni államfő, Omar Hasszán Al Bashir ellen inkább előbb, mint utóbb bizonyos intézkedések várhatóak, amelyekre az államoknak már jó előre fel kell készülniük.⁷²⁷

Hiába az elhatárolás helyzet és ügy, egyén és állam között; a két szervezet közötti hatásköri feszültség a szabályozás jelen állapotában még nem érte el a tetőpontját. A Római statútum elfogadásakor már érzékelhető rejtett csapda, az agresszió bűncselekményének Kampalában elfogadott fogalmában jól láthatóvá vált, agressziós cselekmény kérdésében a Biztonsági Tanács megőrizte kizárólagos döntési jogkörét.⁷²⁸ A jelenlegi szabályozás szerint a bűncselekmény *conditio sine qua non*-ját jelentő aktus kérdésében – tulajdonképpen jogilag kötelező megkötés nélkül – a Biztonsági Tanács szabadon dönthet.⁷²⁹

A 3314. számú ENSZ közgyűlési határozat, amely az agresszió jelenlegi definícióját tartalmazza, csak államokra vonatkozik. Elvi akadálya tehát nincs annak, hogy a két testület egymásnak ellentmondó döntést hozzon, hiszen elméletileg nem lehet kizárni egyrészt, hogy magánszemély, nem egy állam képviselőjében kövessen el agresszióval felérő cselekményt; másrészt azt sem lehet teljesen kizárni, hogy egy állam úgy követ el agressziót, hogy az nem eredményez ICC előtt alkalmazható egyéni felelősséget, amennyiben a döntés meghozatalának módjára tekintettel nem állapítható meg az agresszió miatti egyéni felelősség.

Előbbi esetre a Statútum szövegének elfogadásakor még a legtöbbször számára elképzelhetetlen⁷³⁰ 2001. szeptember 11-i terrortámadások jelentenek máig aktuális, tragikus példát.⁷³¹ (A terrorizmus akár önálló tényállást is kaphat a Statútumban, ami egyúttal egy semleges fórumot is biztosítana a talán legna-

⁷²⁷ ICC-Ügyészi Hivatal sajtóközlemény, 2008. december 3. ICC-OTP-20081203-PR379_Eng

⁷²⁸ L.: RC-Res.6 határozat.

⁷²⁹ „A Biztonsági Tanács olyan testület, amely nem csak kikényszeríti a jogot. Saját magában jog. Ha bármely helyzetet a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztetőkén értekel, eldöntheti, milyen intézkedéseket tegyen. Nincs lefektett jogi elv, amely ebben kötne: belátása szerint választhatja az által helyesnek vélt megoldást.” JOHN F DULLES: *War or Peace*, 194-195. o. Részletesen l.: JUDITH G. GARDAM: *Legal Restraints on Security Council Military Enforcement Action*, különösen 295. és 298. o.

⁷³⁰ Az amerikai delegáció álláspontja a Biztonsági Tanács eljárás indítási jogáról, Előkészítő Bizottság 1996. április 1-i ülés. ICC Legal Tools, 19960401_ST_UNITEDSTATES_UD(E) (2) 1-2. o.

⁷³¹ L. pl: GEORGES ABI-SAAB: *The Proper Role of International Law in Combating Terrorism*, 308-309. o.

gyobb mai biztonságpolitikai kihívás jogi kezeléséhez,⁷³² de ma ismert formáinak többsége az agresszióval kiegészülő jelenlegi rendszerben is üldözhető lehet.⁷³³) A kilencvenes években, a Biztonsági Tanácsnak az ICC státútum tervezetébe csempészett kvázi vétőjoga mögött épp ez az elképzelhetlenség rejlett:

Bármely személy egyéni büntetőjogi felelőssége agressziós cselekmény vagy bűntett miatt szükségszerűen feltételezi, hogy egy Államról már korábban megállapították, hogy agressziót követett el. Ennek megállapítására az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alapján a Biztonsági Tanács rendelkezik hatáskörrel. Az ebből eredő kérdés eldöntése, miszerint egy egyént megvádolnak-e agresszióval, például azért, mert az Állam nevében eljárva vett részt az agresszió kitervelésében vagy lebonyolításában vett részt, már a bíróságra várna.⁷³⁴

Számon kérhető egyének nélküli állami felelősséget idézhet elő (közvetve) a jogi személyek büntetőjogi felelősségének törlése a Státútum tervezeteiből.⁷³⁵ A szuverenitás modern fogalmának leírásában Jean Bodin megemlíti a háború és béke kérdésében születő döntést, mint a szuverének egyik ismertetőjegyét. A felvilágosodás további évtizedeiben a szuverén fokozatosan a „nép” kezébe került, a mai alkotmányos rendszerek többségében ez a jog így a legfőbb népképviselői szerv hatáskörébe tartozik.

Hazánkban például a Kormány, illetve Országgyűlés dönt a Honvédség külföldi alkalmazásáról:

„(1) A Kormány dönt a Magyar Honvédség és a külföldi fegyveres erők határátlépéssel járó csapatmozgásairól.

(2) Az Országgyűlés a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával dönt - a (3) bekezdésben meghatározott esetek kivételével - a Magyar Honvédség külföldi vagy magyarországi alkalmazásáról, külföldi állomásozá-

⁷³² WILLIAM F. WRIGHT: *Limitations on the Prosecution of International Terrorists by the International Criminal Court*, különösen 147. o.; GEORGES ABI-SAAE: *The Proper Role of International Law in Combating Terrorism*, 311-312. o. N.B. a terrorizmus ICC joghatóságba kerülése 1998-ban még fontos érv volt az USA ICC-vel szembeni álláspontjának megfogalmazásakor. L. MARK D. KIELSGARD: *War on the International Criminal Court*, 10. o.

⁷³³ HANS-PETER GASSER: *Acts of terror, „terrorism”, and international humanitarian law*, 549-550. o. Az ezzel kapcsolatban felvetődő kérdéseket és e megoldás korlátainak részletes tárgyalását I. NIEL BOISTER: *Treaty Crimes, International Criminal Court?*, 354-356. o.

⁷³⁴ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 44. o. (8)

⁷³⁵ MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism of the ICC*, 61-62. o.

sáról, valamint a külföldi fegyveres erők magyarországi vagy Magyarország területéről kiinduló alkalmazásáról, magyarországi állomásozásáról.

(3) A Kormány dönt a Magyar Honvédség és a külföldi fegyveres erők (2) bekezdés szerinti, az Európai Unió vagy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete döntésén alapuló alkalmazásáról, valamint más csapatmozgásáról.⁷³⁶ Az Alaptörvény Q. cikkének megfogalmazása az Alkotmány 7. §-hoz képest csökkentette annak jogi esélyét, hogy nemzetközi jogi felhatalmazás nélkül induljon ilyen művelet, de elvileg ez sem zárja ki, hogy egy ilyen csapatmozgás révén akár a 3314/1974. számú ENSZ közgyűlési határozatban foglalt egyes magatartások is megvalósuljanak.⁷³⁷ Hasonló rendelkezéseket – az államfők főparancsnoksága mellett – számos európai alkotmány tartalmaz.⁷³⁸

Így, bár a fegyveres erők minden esetben egy jól követhető parancsnoki lánc mentén épülnek fel, amely alapján az egyéni felelősség megállapítható lenne, jogi személyek felelősségre vonhatósága nélkül kérdéses, hogy van-e mód ugyanerre, ha az agressziót megvalósító támadásról szóló döntés *nemzeti szinten* egy testületi döntés, esetleg utasítás alapján *jogszerű*.

Agresszió kérdésében a Nemzetközi Jogi Bizottság státútum tervezete fenntartotta volna a Biztonsági Tanács állandó tagjainak vétőjogát. Az akkori számozás szerinti 23. cikk alapján a Biztonsági Tanács a cselekvés pusztá hiányával megakadályozta volna az ICC eljárás megindítását.⁷³⁹ Olyan javaslatok is léteztek, amelyek az ICC bármilyen eljárását a Biztonsági Tanács előzetes jóváhagyásához kötötték volna.⁷⁴⁰ Más delegációk a Bíróság függetlenségét féltették, ha a Biztonsági Tanács bármilyen hatáskörrel rendelkezett volna az eljárás lefolytatását illetően.⁷⁴¹ A kialakult kompromisszum szerint,⁷⁴² mint az a jelen fejezetből

⁷³⁶ Alaptörvény, 47. cikk

⁷³⁷ Mivel a Felülvizsgálati Konferencia e példákat átvette, így ezek az ICC előtti eljárásokban is releváns lehet.

⁷³⁸ Pl.: Cseh alkotmány, 43. cikk; Dán alkotmány, 19. cikk (2); Holland alkotmány (kormányhatáskörben): 98. cikk (2); Lengyel alkotmány 116-117. cikkek; Litván alkotmány, 67. cikk, 20. pont; Norvég alkotmány, 25. cikk (2); Orosz alkotmány, 102. cikk; Román alkotmány, 62. cikk e) és 92. cikk (1); Spanyol alkotmány, 63. cikk (3); Szlovák alkotmány, 86. cikk l) pont; Szlovén alkotmány 92. cikk

⁷³⁹ SINHO YEE: *A Proposal to Reformulate Article 23 of the International Law Commission Draft Statute for an International Criminal Court*, 530. o.

⁷⁴⁰ L. pl.: YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 44. o. (10) Az amerikai delegáció álláspontja a Biztonsági Tanács eljárás indítási jogáról, Előkészítő Bizottság 1996. április 1-i ülés. ICC Legal Tools, 19960401_ST_UNITEDSTATES_UD(E)(2) 1-2. o.

⁷⁴¹ ROY LEE: *The Making of the Rome Statute*, 134. o.; MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism of the ICC* 65. o.

⁷⁴² *Reflections on the Rome State...* (Phillipe Kirsch előszava), 3. o.

kiderül, a Biztonsági Tanács jogosult lett az eljárás kezdeményezésére, de nem kizárólagosan, és jogot kapott az eljárás felfüggesztésére.

2008. végén a Részes Államok Gyűlésének agresszió meghatározására létrehozott Különbizottsága több javaslatot foglalt össze, amely alternatívák vizsgálatával még mindig komoly, koncepcionális határozatlanságra bukkanunk.

A parancsnoki felelősség vonatkozásában például jelen sorok írásakor még nem egyértelmű, hogy a parancsnokok felelősségének általános szabálya (Római statútum 28. cikk) alkalmazható lesz-e az agresszióra, és ha igen milyen formában. Egyes delegációk szerint nincs szükség a parancsnoki felelősség explicit korlátozására, hiszen az agresszió vonatkozásában soha nem lesz releváns e jogintézmény, lévén az agresszió jellemzően aktív magatartást kifejtő parancsnokot tételez fel.⁷⁴³ Amennyiben mégis beállna e ritka eset, *nota bene* a vitairat szerinti példa csoportos vezetést említ, a jelenlegi álláspont szerint a kérdés megítélése a bírói diszkréció körébe kerülne. A tényállás ilyen mértékű nyitottságát, különösen a csoportos döntéshozatal alkotmányos hatásai miatt,⁷⁴⁴ túlzónak érzem. Kétségtelen, hogy az eseti mérlegelés ilyen esetekben elengedhetetlen lesz, de szinte biztos, hogy a Bíróság igyekezne valamilyen „tesztet” felállítani az első ilyen eljárásában, a mérlegelés előre látható kulcsfontosságú elemei (a tényleges kontroll vagy a kényszer hatása alatti cselekvés a parancsnok vonatkozásában) pedig a Római statútum egyszerű rendszertani elemzésével már most is feltárhatóak

Ugyanakkor más államok álláspontja még kevésbé érthető: technikai okok alapján ugyanis egyes delegációk kifejezett rendelkezéssel zárnák ki a 28. cikk alkalmazhatóságát. E jogtechnikai érvelés szerint a 28. cikk a gondatlanság különböző alakzataira épül, míg az agresszió tervezett tényállása szerint szándékos bűncselekmény lenne.⁷⁴⁵ Ugyanez az aggály viszont a népirtással kapcsolatban szintúgy felhozható:⁷⁴⁶ és amennyiben ott nem idegen a Statútum rendszerétől, az agresszió vonatkozásában sem lehet az.

Hasonlóan bizonytalan, e kötet eddigi vizsgálódásához szorosabban kötődő dilemma olvasható ki az államok hozzászólásaiból az állam és egyén felelősségének összefüggéseinek kérdésében. A kérdésben, úgy tűnik, még nem sikerült elérni a teljes összhangot. Vita van jelenleg többek között abban a kérdésben, hogy szükséges-e az agresszió egyes eseteit kivonni a Bíróság joghatóságából, ameny-

⁷⁴³ ICC-ASP/6/20/Add.1 3. o. 20. bek.

⁷⁴⁴ vö. 736. és 738. jegyzeteket

⁷⁴⁵ ICC-ASP/6/20/Add.1 4. o. 21. bek.

⁷⁴⁶ 1. fentebb, 76. o.

nyiben nem jelentik az ENSZ Alapokmány súlyos megsértését.⁷⁴⁷ Egyes államok szerint ez szükséges, mások szerint fogalmilag kizárt, megint mások szerint a szükséges súlyossági szűrő már szerepel a Római statútumban. Jellemző, hogy heves ellenállást váltott ki az „act of aggression” és a „war of aggression” fogalmak egymásra vonatkoztatásának módja az elnöki javaslatban.⁷⁴⁸

A Biztonsági Tanács és a Bíróság kapcsolatrendszere azonban már a jelenleg hatályos szöveg szerint – tehát az agresszió fogalmában rejlő politikai csapdák nélkül is – több kérdést hagy megválaszolatlanul. Hiszen néhány kérdést, amelyek már a Előkészítő Bizottság ülésein előkerültek, az államok végül nyitva hagytak a Római statútumban. A Biztonsági Tanács által indított eljárás vonatkozásában a legfontosabb ezek közül minden bizonnyal a biztonsági tanácsi referálás joghatása. A Nemzetközi Jogi Bizottság 1994-es tervezete még egyértelműen az állami panasszal azonos következményeket csatolt a Biztonsági Tanácstól érkező megkereséshez. Eszerint az ügyész köteles lett volna nyomozást indítani, amelynek eredményeképpen úgy is határozhatott volna, hogy a vádemelésre már nem kerül sor,⁷⁴⁹ ez a döntése azonban (akkor még vitatott következményekkel) felülvizsgálható lett volna a Bíróság által.⁷⁵⁰

A Előkészítő Bizottság ülésén elhangzott, már többször idézett amerikai javaslat szerint (amely az ENSZ Alapokmány VI. és a VII. fejezete alapján eljárva is lehetővé tette volna a Biztonsági Tanácstól egy helyzet utalását), a végleges szöveg későbbi szűkebb megoldását, mint „kötelező utalást” (*compulsory referral*) írja le:

Ahogy azt már komplementaritás elvével kapcsolatban kifejtettük, a [Biztonsági] Tanácsnak az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján eljárva rendelkeznie kellene olyan hatáskörrel, hogy egy kérdést az ad hoc törvényszékekhez hasonló módon, az ICC kötelezően gyakorolandó joghatóságába utaljon. Ezáltal elkerülhető lenne új ad hoc törvényszékek létrehozása az ICC megalakulása után. Azonban a Tanácsnak mérlegelési joggal is kéne rendelkeznie, a tekintetben, hogy az adott

⁷⁴⁷ ICC-ASP/6/20/Add.1 4-5. o.

⁷⁴⁸ *Ibid.* 29. bek.

⁷⁴⁹ ILC statútum tervezete, 26. cikk (1), valamint l. fenn, 132. o.

⁷⁵⁰ A két konkuráló javaslat közül az egyik szerint az ügyész nyomozás elutasításáról szóló határozatát megsemmisíthette volna a Bíróság, nyomozás lefolytatására kötelezve őt, míg a másik opció szerint az ügyész döntéseinek tiszteletben tartása miatt a Bíróság legfeljebb kérhette volna az új eljárás lefolytatását. A Nemzetközi Jogi Bizottság statútum tervezete az utóbbi megoldás talaján állt. I. YILC 1994. II. kötet, 2. rész, 47. o. (7)

kérdést a VI. vagy VII. fejezet szerinti eljárásban utalja-e az ICC elé, miáltal a Bíróság rendes joghatóságát gyakorolhatná a Statútumnak megfelelően.⁷⁵¹

A fenti javaslatnál két évvel korábbi változat szerint, a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete még kifejezetten lehetővé tette bizonyos megkötésekkel a Biztonsági Tanács utalás vizsgálatát.⁷⁵² Viszont a Római statútum, sőt, még az Eljárási szabályzat is nagyvonalúan hallgat e kérdésben. Így ezek alapján nem állapítható meg biztosan, mi a követendő úgymenet a Római statútum 13. cikk b) pontja szerint történő, vagyis a Biztonsági Tanács kezdeményezésére induló eljárásban.

A Statútum rendszere nem zárja ki, sőt ellenkező rendelkezés híján épp megengedi, hogy a komplementaritás teljes normarendszere alkalmazásra kerüljön ilyen esetekben, azonos módon az állam általi utalással. Az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján születő határozatok jogi természeté alapján azonban több, mint kétséges, hogy születhet azokkal ellentétes tartalmú döntés. Maga a Római statútum is figyelembe veszi, ezt, hiszen a 12. cikk rendelkezései fokozott figyelmet fordítanak a nemzetközi szerződések által létrehozott bonyolult jogviszony-rendszerre. Amennyiben azonban a szerződések voluntarista világából kilépve a Biztonsági Tanács lép fel az eljárás kezdeményezőjeként, akár olyan államban is megindulhat az eljárás, amely nem részes fél a Római statútumban.⁷⁵³

Az irodalom álláspontja sem tekinthető egységesnek. Többen úgy vélik, hogy ezekben az esetekben az ICC egyfajta „állandó eseti” bírósággá válik.⁷⁵⁴ Az „állandó eseti” bíróságról William Schabas azt is megjegyzi ugyanakkor: bizonytalan maradt, (talán szándékosan) hogy meg kell-e felelni az elfogadhatósági kritériumoknak akkor is, ha a Biztonsági Tanács utalta az ügyet a Bíróság elé.⁷⁵⁵ Antonio Cassese szerint, csak ha ügyész vagy állam referál, akkor vizsgálendő „a nyomozás folytatásának megfelelő megalapozottsága”, mindazonáltal az

⁷⁵¹ Az amerikai delegáció álláspontja a Biztonsági Tanács eljárás indítási jogáról, Előkészítő Bizottság 1996. április 1-i ülés. ICC Legal Tools, 19960401_ST_UNITEDSTATES_UD(E) (2) 3-4. o.

⁷⁵² YILC, 1994. Vol. II. 2. rész, 24. o. 65. bek. és különösen 46. o. 3. bek.

⁷⁵³ Római statútum 12. cikk (2)

⁷⁵⁴ LUIGI CONDORELLI-SANTIAGO VILLALPANDO: *Referral and Deferral by the Security Council*, 628. o. A szerzők kifejező oximoronjával élve: „állandósított eseti bíróság” azaz „ad hoc permanent tribunal”, YOUNG-SOK KIM: *Preconditions to the Jurisdiction of the ICC*, 54-55. o. LATTMANN TAMÁS: *op.cit.*, 19. o.

⁷⁵⁵ WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...* 123. o.

ügy elfogadhatóságának vizsgálata fennáll akkor is, ha azt a Biztonsági Tanács utalta.⁷⁵⁶

Ez utóbbi megoldás akár komolyabb aggályokat is felvethet, hiszen az elfogadhatóság feltételrendszere miatt (képesség és akarat hiánya, l. a következő szakaszban) e vizsgálat során az ICC az államok, azaz az egyes állami szervek magatartását értékeli – azt viszont már korábban értékelhette a Biztonsági Tanács saját korábbi határozatában.

A kérdés eldöntésére irányadó gyakorlatról ma még túlzás lenne beszélni, mindazonáltal a jövőbeni fejlődési irányok kijelölése már megtörtént. A Biztonsági Tanács 2005. március 31-én, 1593. számú határozatával utalta a darfuri helyzetet a Nemzetközi Büntetőbíróság elé. A határozat nem szól a Bíróságtól elvárt magatartásról, „csak” az ügyész elé utalja a helyzetet, így az ICC szerint szerint „joghatóságot ruházott a Bíróságra”⁷⁵⁷. Ezt követően viszont a Bíróság nem hagyta magát *ad hoc* törvényszékként használni: az ügyészség lefolytatta a vizsgálatot, amely a nyomozás megindításához szükséges volt. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy figyelemre méltó kiterjedése, azaz a vizsgált anyagok meglehetősen nagy mennyisége ellenére (a Darfuri Tényfeltáró Bizottság teljes iratanyagán túl kb. ötven független szakértő meghallgatása és dokumentumok ezreinek átvizsgálása zajlott)⁷⁵⁸ a vizsgálat kifejezetten gyorsan véget ért.⁷⁵⁹ Az Ügyészi Hivatal végül arra a megállapításra jutott, a nyomozás megindítása indokolt, hiszen létezik az ahhoz szükséges megfelelő alap, a szudáni hatóságok nem folytatnak érdemi eljárásokat a legfőbb bűnösök ellen, és a nyomozás mellőzése nem szolgálná az igazságszolgáltatás érdekeit.⁷⁶⁰

⁷⁵⁶ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 408-409. o.

⁷⁵⁷ „Conferred jurisdiction” l. ICC-02/05-56 27-02-2007 1/94 EO PT, 23. o. (1)

⁷⁵⁸ Az Ügyészi Hivatal 2005. június 6-i sajtóközleménye, ICC-OTP-0606-104-En

⁷⁵⁹ A nyomozás megindításáról szóló döntés már június 1-én, alig két hónap alatt megszületett. (l. alább, 760. lábjegyzet) Viszonyításként ugyanennyi idő kellett a DRC ügycsoportban is a kongói panasztól a nyomozás megindításáról rendelkező döntésig, csak hogy abban a helyzetben az ügyész akkor már csaknem egy éve vizsgálódott, és már az állami panasz benyújtása előtt nyolc hónappal arról tájékoztatta a Részes Államok Gyűlését, hogy szándékában áll saját jogán eljárást kezdeményezni. Ügyészi Hivatal, 2004. április 24-i sajtóközlemény, ICC-OTP-20040419-50-En

⁷⁶⁰ ICC-02/05-56 27-02-2007 1/94 EO PT, 24. o. (4)

IV.2. Az ügy elfogadhatósága: a „komplementaritás” és annak kialakulása

Az ICC joghatósága a Római statútum alapján automatikus, és így a Bíróság, állandó természeténél fogva, komoly korlátozást jelent az államok szuverenitására: a vesztfáliai béke óta töretlen logikájú nemzetközi rendszerhez képest radikális változásokat okozva. Természetes, hogy az ICC életképességéhez elengedhetetlen állami támogatás megszerzése érdekében az eddigi, az *ad hoc* törvényszékeken megszokott, az államok érdekeit védő garanciák mellé újabbak épültek az eljárásba. Az automatikus joghatóság minden bűncselekményre történő kiterjesztése csak akkor volt elfogadható az államok nagyobb része számára,⁷⁶¹ ha kompromisszumként, a képzeletbeli mérleg másik serpenyőjébe is került javaslat. A joghatóság megállapítása után ezért a következő fázis az ügy elfogadhatóságáról szóló döntés, amelyre a jogi nyelvben korábban nem használatos „komplementaritás” kifejezést használják. A szokatlan idegen szó használata véleményem szerint indokolt: egyrészt nem felesleges anglicizmus – az angol jogi szaknyelvtől a kifejezés éppoly idegen volt a Római statútum előtt, mint a magyartól. A kifejezés közvetlenül nem a bíróság joghatóságának tényére vonatkozik, mert annak eldöntése a komplementaritás kérdéseinek vizsgálata előtt már megtörtént. A joghatóság automatikusan fennáll, minden olyan esetben, amikor annak feltételei *ratione temporis, materiae, loci és personae* teljesültek. Az ügy elfogadhatatlannak nyilvánítása a joghatóság gyakorlását akadályozza meg.

Ez a kettősség (joghatóság és elfogadhatóság, mint az eljárás előfeltételei) a Nemzetközi Jogi Bizottság 1994. évi tervezetében jelent meg: az ügy elfogadhatóságának szabályai itt vetítették előre elsőként a komplementaritás későbbi rendszerét. A tervezet 35. cikke szerint:

A Bíróság, a tárgyalás megkezdése előtt bármikor, a vádlott vagy egy érintett Állam kérelme alapján vagy saját hatáskörében eljárva, úgy dönthet, hogy a jelen Statútum preambulumban foglalt célokra tekintettel az előtte szereplő ügy nem elfogadható, azon az alapon, hogy

(a) Egy joghatósággal rendelkező Állam már megfelelő nyomozást folytatott az ügyben, és arra a szemmel láthatóan megalapozott következtetésre jutott, hogy nem emel vádat;

⁷⁶¹ Roy Lee: The Making of the Rome Statute, 130-137. o.

- (b) Egy joghatósággal feltehetőleg rendelkező Állam nyomozást folytat az ügyben, és jelenleg e bűncselekmény vonatkozásában nem indokolt a Bíróság bármely cselekménye.
- (c) A bűncselekmény nem elég súlyos ahhoz, hogy indokoltá tegye a Bíróság eljárását.

Annak ellenére, hogy egyes Bizottságon belüli vélemények szerint a joghatósággal foglalkozó, már tárgyalt tervezett cikkelyek megfelelő keretet jelentettek volna az ügyek ilyen szűrésére, a többségi álláspont a preambulumban foglalt célok megvalósításának garanciáját látta az elfogadhatóság szabályainak külön szabályozásában.⁷⁶² E célok közül különös fontos lehet a hatékony eljárás, a bűncselekmény megelőzése.

Az ügyészi diszkréciót bővítette a tervezetben a bűncselekmény súlyára tett utalás. Különösen akkor szembeötlő ez, ha összevetjük a 35. cikket a nyomozás megindításáról szóló 26. cikkel, amely lehetővé tette volna a nyomozásról való lemondást, amennyiben az ügy nem kellően megalapozott. („*there is no sufficient basis for the prosecution*”)⁷⁶³ A megalapozottság hiánya véleményem szerint a végleges szövegben szereplő, igazságszolgáltatás érdekeire tett utalással csak látszólag rokonítható kifejezés.⁷⁶⁴ A tervezet kommentárja szerint ugyanis három eset tartozott volna ebbe a körbe: ha nem észlelhető a Bíróság joghatóságába tartozó bűncselekmény; ha bűncselekményre utaló bizonyítékok az Ügyész értékelése szerint nem kielégítőek a vádemeléshez; végül ha az ügyész a meggyőző bizonyítékok ellenére úgy találja, hogy az ügy valószínűleg elfogadhatatlan lenne a tervezet vonatkozó szabályai szerint.⁷⁶⁵

Az elfogadhatóság szabályainak központi szerepére utal a preambulum céljával kapcsolatos megjegyzés, amely a tervezet cikkelyei közül külön kiemeli a 35. cikkben foglalt hatáskörök gyakorlásának elősegítését.⁷⁶⁶

Jeffrey Bleich három olyan problémát fogalmazott meg a fenti szabályokkal kapcsolatban, amelyek a komplementaritás rendszerét a mai napig kísértik. Nem volt – és véleményem szerint a végleges Statútumban sem lett – tisztázott, hogy milyen mértékben terjed ki az ICC joghatósága az állam fennhatósága alá tartozó cselekményekre; hogy a nemzeti eljárások minősítésére vonatkozó bizonyítás kit,

⁷⁶² YILC 1994, Vol. II. 2. rész, 52. o. 3. bek.

⁷⁶³ 1994 ILC Draft Statute, 27. cikk, 4. pont

⁷⁶⁴ L. fentebb, 131. o. 695. jegyzet

⁷⁶⁵ YILC 1994, Vol. II. 2. rész, 47. o. 9. bek.

⁷⁶⁶ ILC Draft, 27. o. 3. bek.

mikor és mennyiben terhel; hogy mi lesz az ICC döntéseinek hatása a nemzeti eljárásokra.⁷⁶⁷

A tervezetben látható előzmények ellenére fenntartható, hogy a komplementaritás Rómában elfogadott rendszere a nemzetközi közjog egészét tekintve is *novum*. A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága kiegészítő jellegű: nem konkuráló (párhuzamos), mint az *ad hoc* törvényszékek esetében, ahol azoknak elsőbbsége van a nemzeti szervekkel szemben. A komplementaritás szóban rejlő többlet a kiegészítő joghatósághoz képest részben hangsúlybeli eltérés: kifejezi azt is, hogy az ICC csak végső esetben, egyfajta modern, büntetőjogi *ultima ratio*-ként léphet fel. Ez a hangsúlyváltozás különös jelentőséget nyer, ha a bizonyítási teher változását is megvizsgáljuk.

Büntetőeljárásról lévén szó, a bizonyítási teher főszabály szerint a vádhatóságot terheli, a bűnösséggel kapcsolatos valamennyi kérdésben: ennek közismert és nyilvánvaló oka az ártatlanság vélelme. Az ügy elfogadhatósága azonban nem érinti az ártatlanság-bűnösség kérdését, így ezzel kapcsolatban kétséges, hogy milyen bizonyítási rendszert alkalmazunk. A klasszikus jogelvekben rejlő főszabály szerint az bizonyít, aki állít, nem az aki tagad: *Ei incumbit qui dicit, non qui negat*.⁷⁶⁸ Az ügyek elfogadhatóságával kapcsolatban pedig a tagadás az Ügyészi Hivatal oldalán jelentkezik: tagadják, hogy az érintett állam képes lenne megfelelő eljárást lefolytatni. Ezért a bizonyítás ebben a kérdésben csak akkor lehet a Bíróság szerveinek feladata, ha egy vélelem megfordítja a bizonyítási terhet. Az eddigi ügyekben látható volt, hogy az Ügyészi Hivatal minden esetben szükségesnek tartotta annak bizonyítását is, hogy az állam képessége vagy hajlandósága hiányzik. Ez tehát egy olyan, szükségszerűen megdönthető vélelem létezésére utal, amely szerint *minden állam hatóságai képesek és hajlandóak a leg súlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben eljárni*. E vélelem felállítása egyébként az államok ilyen bűncselekmények üldözésére vonatkozó nemzetközi kötelezettsége⁷⁶⁹ miatt egyúttal az ICC jóhiszeműség elvéből fakadó kötelezettségeként is értelmezhető.

⁷⁶⁷ JEFFREY L. BLEICH: *Complementarity*, 283. o.

⁷⁶⁸ Digesta 22, 3, 2

⁷⁶⁹ Az anyagi jogi tilalmon és az erkölcsi igazolhatóságon túl sokan vitatják e jogi kötelezettség létezését, túlnyomórészt az amnesztiák viszonylag nagy száma miatt. A magam részéről egyetértek azzal az állásponttal, hogy az amnesztiák nem az ellentétes tartalmú szokásjogot tartalmazzák. (L.: MILES M. JACKSON: *Customary International Law Duty to Prosecute Crimes against Humanity: A New Framework*, 120-121. o.). A kifejezett amnesztiára épülő valamennyi megoldás épp e kötelezettség meglétére utal, azáltal, hogy ezek az államok szükségesnek látják indokolni, hogy miért nem üldözik a nemzetközi bűncselekményeket. A nemzeti anyagi jogba való átültetés kötelezettsége (JANN K. KLEFFNER: *The Impact of Complementarity on National*

Az elfogadhatóság feltételeit a Statútum 17. cikke tartalmazza. A végleges szöveg viszonylag későn alakult ki, maga az alapkoncepció is részleteiben csak a Előkészítő Bizottság ülésein kezdett körvonalazódni.⁷⁷⁰ A feltételek, amelyek esetén a nemzeti hatóságok elsőbbsége miatt az ICC köteles az ügyet elfogadhatatlan minősíteni az alábbiak:

- „(a) Az ügyben joghatósággal rendelkező Állam nyomozást vagy büntetőeljárást indított, kivéve, ha az Állam nem hajlandó vagy nem képes a nyomozás vagy a büntetőeljárás megfelelő lefolytatására;
- (b) Az ügyben joghatósággal rendelkező Állam nyomozást indított, és az Állam úgy határozott, hogy nem indít büntetőeljárást az érintett személy ellen, kivéve, ha a határozatot azért hozták, mert az Állam nem hajlandó vagy nem képes a megfelelő büntetőeljárás lefolytatására;
- (c) Az érintett személyt a feljelentés tárgyául szolgáló magatartás miatt már felelősségre vonták, és a Bíróság a 20. cikk 3. bekezdése szerint nem járhat el;
- (d) Az ügy súlya nem indokolja a Bíróság további eljárását.”

A szöveg nem említi kifejezetten, de nyilvánvalóan magában foglalja, hogy a nemzeti eljárások teljes hiánya az elfogadhatóságot megalapozza, tehát ha érintett állam egyáltalán nem folytat érdemi eljárást, az ügy elfogadható.⁷⁷¹ Ha viszont zajlik valamifajta nemzeti eljárás, akkor annak minőségét kell vizsgálni, az eljárásnak érdeminek kell lennie, amely minőséget a Statútum nem határozza meg pontosan, jelentése egyéb eszközök használatával tárható fel. Az elfogadhatóság három kulcsszava az eredeti angol szöveg szerint: 1. nem képes (*unable*) vagy 2. nem hajlandó (*unwilling*) a vonatkozó eljárási cselekmény 3. megfelelő (*genuine*) lefolytatására. A feltételrendszer első két eleme egymással vagylagos viszonyban áll: bármelyik teljesülése esetén elfogadhatóvá válhat az ügy – még mindig hangsúlyozottan feltételes módban. A harmadik feltétel azonban már konjunktívan kapcsolódik az első kettő bármelyikéhez: megfelelő/érdemi eljárást kell lefolytatni.

Implementation of Substantive International Criminal Law, 92. o.) is maga után vonja az üldözésre vonatkozó eljárási kötelezettséget.

⁷⁷⁰ JOHN. T HOLMES: *Complementarity...* 672. o.

⁷⁷¹ DARYL ROBINSON: *The Inaction Controversy: Neglected Words and New Opportunities*, *The International Criminal Court and Complementarity: From Theory to Practice*, (eds: STAHN - ZEIDY) Cambridge University Press 2010 vagy KAVERI VAID: *State Action under Article 17 of the Rome Statute*, *NYU Journal of International Law and Politics*, 2011. 601. o.

A komplementaritás vizsgálata tehát két lépcsőben zajlik: elsőként azt vizsgálja a bíróság, hogy egyáltalán történt/történik-e eljárási cselekmény az érintett államban, és csak akkor lép tovább a második fázisba, ha ezt a kérdést igenlően válaszolja meg. A második kérdés már a nemzeti eljárás minőségét, és nem pusztán tényét vizsgálja.⁷⁷²

IV.3. Az ügy elfogadhatóságának pillérei a Római statútum szerint

A komplementaritás elve szűkebb értelemben tehát azt hivatott hangsúlyozni, hogy az ICC kiegészíti a nemzeti hatóságokat, de nem lép azok helyébe.⁷⁷³ A Római statútum kidolgozásában részt vevők széles köre által támogatott koncepció megtestesítőjeként kialakult kiegészítő joghatóság a Nemzetközi Büntetőbíróság egyik legfontosabb jellemvonása.⁷⁷⁴ A kiegészítő jelleg olyannyira hangsúlyos, hogy a jogtudományban korábban ismeretlen kifejezés bevezetését is indokolta, tág értelemben véve a joghatóság gyakorlásához szükséges feltételeket szinte egyöntetűen „a komplementaritás rendszereként” hivatkozva a szakirodalom. Az erre vonatkozó szabályok üzenetét röviden, technikai elemeket nélkülözve úgy foglalhatjuk össze, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság egyfajta garanciális intézmény, amelynek célja az egyes államok súlyos eljárási defektusaiból fakadó egyéni büntetlenség kiküszöbölése, részben azért, hogy az állam szuverenitását tisztelő módon nyomást gyakorol a hatékonyabb nemzeti eljárások lefolytatására.⁷⁷⁵

A joghatóságba tartozó bűncselekmények kétségkívül a legsúlyosabbak minden pönalizált tényállás között, következésképpen e bűncselekmények üldözése az államoknak nemcsak joga, hanem olykor egyenesen kötelessége is:⁷⁷⁶ az

⁷⁷² No. ICC-01/11-01/11 14. o. (26) bek.

⁷⁷³ A nemzeti eljárások prioritásának okairól I.: VARGA RÉKA: *Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt*, 91. o.

⁷⁷⁴ L. pl.: HANS PETER KAUL: *The Struggle for the International Criminal Court's Jurisdiction*, 49. o. A nemzeti hatóságok eljárásának preferálását ANTONIO CASSESE alapvető szintű elhatározásnak tartja. (*International Criminal Law*, 351. o.), MICHAEL NEWTON: *Comparative Complementarity: Domestic Jurisdiction Consistent with the Rome Statute of the International Criminal Court* 29. o.

⁷⁷⁵ HANS PETER KAUL: *op.cit.* 353. o.

⁷⁷⁶ A Római statútum preambulumbeli hivatkozásán túl tételes jogi kötelezettséget tartalmaz A népiirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt egyezmény I. és különösen V. cikke. Szokásjogi kötelezettség létezése mellett is szólnak érvek, I. DIANE F. ORENTLICHER: *Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights*

ICC tehát pusztán jogtechnikai oldalról vizsgálva sem vonhatja el az államok erre vonatkozó hatáskörét. Továbbá nyilvánvaló politikai abszurditás lett volna egy olyan Bíróság felállítására törekedni, amely az ENSZ két *ad hoc* törvényszékének mintáját követve elsődleges joghatósággal bír – ezúttal viszont már minden állam felett. Tehát már a részletek vizsgálata előtt is megállapíthatjuk, hogy az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények üldözése elsődlegesen a joghatósággal rendelkező állam feladata,⁷⁷⁷ és amennyiben egyetlen ilyen állam sem akar vagy nem képes érdemi eljárást lefolytatni, akkor, és csak akkor gyakorolhatja az ICC saját joghatóságát.⁷⁷⁸

A fentiek azonban sokkal inkább magyarázzák meg a komplementaritás súlyát, mint tényleges mibenlétét. Jobbiztonsági szempontból mind az érintett államok, mind az áldozatok és az elkövetők szempontjából is fontos a képesség, illetve akarat hiányának pontos meghatározása: ennek szabályozási kereteit a Római statútum tartalmazza.⁷⁷⁹ A jogbiztonság iránti igény a büntetés kiszabással kapcsolatban a legszembetűnőbb:⁷⁸⁰ Az eljárások hozzávetőleges kiszámíthatósága ugyanakkor megkövetelne egy olyan feltételrendszert is, amely tisztázza egyrészt, hogy milyen feltételek vizsgálata szükséges egy eljárás érdemi voltának megállapításához, másrészt hol a határ érdemi és nem érdemi eljárások között. Az újabb keletű jogirodalmi értelmezések egyre inkább egyetértenek abban, hogy a Statútum keretei képesség és akarat hiányát illetően taxatívnak tekinthetők. Ezzel a megállapítással a szöveg ismeretében nehéz nem egyetérteni, viszont a normatív feltételrendszer tartalmi vizsgálata alapján megállapítható, hogy a Statútum a komplementaritás részletes szabályaiban is olyan tág fogalmakat használ (véleményem szerint tudatosan), amelyek alapján valószínűsíthető, hogy a nemzeti szinten zajló eljárások megítélése – azok prioritását tekintve – esetli bírói, mégpedig nemzetközi bírói mérlegelés tárgya lesz.⁷⁸¹

Violations of a Prior Regime 2540. és 2593-2594. o. vagy MARY ROBINSON: *Foreword* in STEPHEN MACEDO: *Universal Jurisdiction: National Courts and the Prosecution of Serious Crimes under International Law*. 16. o.

Ugyanakkor még mindig vitatható egy általános kötelezettség léte, a problémákat illetően l. pl. ROBERT CRYER: *Prosecuting International Crimes*, 101. o.

⁷⁷⁷ Ténylegesen jóval erősebb kapacitással is rendelkeznek a nemzeti hatóságok, mint a nemzetközi közösség. Antonio Cassese, *International Criminal Law*, 351. o.

⁷⁷⁸ Római statútum 17. cikk

⁷⁷⁹ Római statútum. 17. cikk

⁷⁸⁰ DANIEL B. PICKARD: *Proposed Sentencing Guidelines for the International Criminal Court*, 127. o.

⁷⁸¹ L. Római statútum 17. cikk és az 1994. évi ILC Draft az ügyek elfogadhatóságáról szóló 35. cikkéhez fűzött kommentár: „az egyes esetek körülményei olyan mértékű változatosságot mutathatnak, hogy preambulumban foglalt célok megvalósításához a jelen cikkben leírt

Az eljárás megindításával kapcsolatos kérdések a Bíróságon belül szervezetenként az Ügyészi Hivatal és a Tárgyalás Előkészítő Tanács hatáskörébe tartoznak. Az Ügyészi Hivatal szemszögéből ezek a kérdések gyakorlatilag a beavatkozás módjára és idejére vonatkoznak: magyarul a kérdés úgy merül fel, hogy mikor kell közbelépnie az Ügyészi Hivatalnak, és ezt milyen formában tegye (pozitív komplementaritás, l. alább).⁷⁸² A 2003 decemberében megnevezett célok egyértelművé tették, hogy az Ügyészség értelmezésében a Statútum célja – így saját célja is – az, hogy a legsúlyosabb bűnök elkövetői ne kerülhessék el a felelőségre vonást; nem feltétlenül az, hogy maga az ICC folytassa le az ehhez szükséges büntetőeljárásokat.⁷⁸³ Ez a szemlélet „pozitív komplementaritás” néven terjedt el, és vált a kampalai konferencia után az Ügyészi Hivatal által szabott iránymutatásból a Bíróság részes felek többsége által támogatott jellegzetességévé.⁷⁸⁴ Ahhoz, hogy ez a gyakorlat sikeres lehessen, a nemzeti hatóságokkal való együttműködésnek sokkal kimunkáltabbá kell válnia. Ennek keretében az Ügyészi Hivatal ahol lehet, az érdemi nemzeti eljárások lefolytatását támogatja, nemzeti és nemzetközi hálózatokra számítva és egy nemzetközi együttműködési rendszer részeként.⁷⁸⁵

A Római statútum kötelező erejének felvállalása egyúttal a joghatóság teljes elfogadását jelenti, minden, a Bíróság joghatóságába tartozó bűncselekményre⁷⁸⁶ – kivéve persze a háborús bűncselekményre vonatkozó hét éves derogációt,⁷⁸⁷ vagy az adott bűncselekmény (agresszió) tényállásának hiányát. A joghatóság alá tartozó helyzetek közül ellenben viszonylag kevés ügy fejlődik ki, az elfogadhatóság részletes szabályai alapján.⁷⁸⁸ A komplementaritás rendszere, bár tökéletesnek nem nevezhető módon, mégis alapvetően jól oldotta meg e gondolat kibon-

hatalom bírósághoz rendelése szükségesnek látszik.” Vö. ICC Case No. ICC-01/04-01/07, ICC-01/04-01/07-T-67-ENG

⁷⁸² CEDRIC RYGAERT: *International Criminal Court and Universal Jurisdiction: A Fraught Relationship*, (2009.) in.: *New Criminal Law Review*; Vol. 12. No. 4. 508. o.; DAVID TOLBERT: *International Criminal Law: Past and Future*, (2009.) in.: *University of Pennsylvania Journal of International Law*; Vol. 30. No. 4. 1281-1294.

⁷⁸³ Ezt példázza az Oroszországgal kötött 2010. március-i megállapodás. L. ICC Prosecutor is working with the Russian Federation to promote justice for all victims of Georgian conflict - OTP and Russian Federation pledge co-operation at conclusion of Moscow visit ICC-OTP-20100310-PR505 sajtóközlemény

⁷⁸⁴ Morten Bergsmo, Olympia Bekou & Annika Jones: *Complementarity After Kampala: Capacity Building and the ICC's Legal Tools*, *Goettingen Journal of International Law* (2010), 797. o.

⁷⁸⁵ *Ibid.* 796. o.

⁷⁸⁶ Római statútum, 12. (1)

⁷⁸⁷ Római statútum 124. cikk kommentárja: HANS PETER KAUL: *op. cit.* 49-56. o.

⁷⁸⁸ WILLIAM SCHABAS: *An Introduction to the International Criminal Court*, 68. o.

tását. A kiegészítő joghatóságot illetően - a kodifikációs munka egy viszonylag korai szakaszában - kialakult tehát egy széleskörű konszenzus,⁷⁸⁹ miszerint az ICC ne járhasson el, ha egy állam már megkezdte a büntetőeljárást az ügyben; ha a terheltet már elítélték a szóban forgó cselekmény miatt; vagy ha a cselekmény súlya ezt nem indokolja.⁷⁹⁰ Gyakorlatilag e kritériumok kerültek kodifikálásra a Statútum hatályos szövegében.

Az ügy elfogadhatóságára vonatkozó látszólag egyszerű fordulat – nem *képes* vagy nem *akar érdemi eljárást* lefolytatni - számos kérdést hagy nyitva. A három kifejezés tartalmának feltárása során az első eldöntendő kérdés, hogy összetett egymáshoz való logikai kapcsolatuk miatt együttesen, vagy külön-külön kíséreljük-e meg értelmezésüket. A Statútum végleges szövege tartalmazza a – sajnos nem kimerítő – autentikus értelmezést. Eszerint ha „tekintettel a nemzetközi jog által elismert tisztességes eljárás alapelveire”,⁷⁹¹ megállapítható, hogy a magatartás az adott körülmények között az összeegyeztethetetlen az érintett személy bíróság elé állításának szándékával, az állami hajlandóság hiányára utal, ha (a) az Állam az eljárási cselekményt azért folytatta vagy folytatja le, hogy az érintett személyt kivonja a Bíróság joghatósága alá tartozó büntettekért való büntetőjogi felelősségre vonás alól; (b) az eljárás folyamán indokolatlan késedelem következett be, amely az adott körülmények között összeegyeztethetetlen az érintett személy bíróság elé állításának szándékával; (c) az eljárást nem függetlenül és pártatlanul folytatták vagy folytatják le.

Az állami *képesség* hiányának megállapításával kapcsolatban a Statútum egyébként dicséretet érdemlő magyar fordítása is elveszíti a fonalat, és – tévesen – a hajlandóság hiányának újabb tüneteként ülteti át a magyar jogba azt az esetet, amikor „az Állam, saját nemzeti igazságszolgáltatásának teljes vagy súlyos összeomlása vagy hiánya miatt képtelen arra, hogy a vádlottat elfogja, vagy a szükséges bizonyítékokhoz és tanúvallomásokhoz hozzájusson, vagy egyébként az eljárást lefolytassa.”⁷⁹²

A tárgyalások nehézségét a nemzeti hatóságok eljárásával szemben támasztott minőségi követelmény meghatározása, a hivatalos magyar fordításban „megfelelő”, az angolban „*genuinely*” fordulat jelentette.⁷⁹³ Ennek nyomai mai napig megtalálhatók a szabályozás egyes tisztázatlan kérdéseiben.

⁷⁸⁹ HANS PETER KAUL: *op. cit.* 48. o.

⁷⁹⁰ YILC 1994, vol. II. Part 2, p. 52

⁷⁹¹ Római statútum. 17. cikk 2. bek.

⁷⁹² T/4490 törvényjavaslat

⁷⁹³ A hivatalos fordítástól való eltérést, vagyis a megfelelő helyett az érdemi eljárás fogalom használatát több tényező is indokolja. Egyrészt a Statútum jogalkotás számára készült hivatalos

A Statútum könyvben már több ponton kritizált, de egyébiránt valóban kiváló magyar fordítása megítélésem szerint nem adja vissza a jelzőben rejlő csapdákat, valamint túlzottan hasonlít egy, a kodifikációs eljárásban már elvetett korábbi verzió fordítására.⁷⁹⁴ Ezért én a szó szerinti megfelelőhöz is közelebb álló „tényleges”, „érdemi” vagy „valódi” eljárást tartom helyesebbnek. A francia szöveg („*véritablement*”) is ezt a jelentést erősíti, míg az orosz változat („*должным образом*”) „kellő módon” lefolytatott eljárása anyanyelvünkön valóban választékosabban hangzana „megfelelő eljárásként” átültetve. A Statútum szövegét vizsgálva e kifejezés pontos tartalma tehát önmagában nem értelmezhető, gyakorlatilag elválaszthatatlan az elfogadhatóság másik, alternált elemétől a képesség vagy akarat hiányától. Míg az eredmény szempontjából irreleváns, hogy az állam akaratának vagy képességének hiánya vezet-e az érdemi eljárások elmaradásához, ez utóbbi követelmény a komplementaritás általános mércéje, ugyanakkor határozatlansága miatt annak Achilles-sarka is.

A szabályozás történeti alakulását vizsgálva, azt találjuk, hogy az eredeti Nemzetközi Jogi Bizottság javaslat e pilléreket nem az elfogadhatóság követelményei között, hanem a kétszeres eljárás tilalma kapcsán szabályozta.⁷⁹⁵ E rendszertani különbségtől függetlenül a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetéhez fűzött kommentár bővebb magyarázattal szolgált a tág fogalomrendszer pontosításához.

Eszerint két esetben nem fűződnenek az ítélt dolog joghatásai egy korábbi büntetőeljárásban hozott ítélethez: ha (a) az előző eljárás „közönséges bűncselekmények” miatt zajlott,⁷⁹⁶ vagy (b) ha a korábbi eljárás színlelt volt.⁷⁹⁷ A „hagyományos bűncselekmény” fordulat kissé idegen a magyar jogi nyelvtől: a Nemzetközi Jogi Bizottság kommentár is elismeri, hogy az „*ordinary crimes*” fordulat nem feltétlenül ismert valamennyi jogrendszerben. A Bizottság ezért egyértelművé teszi, hogy a bűncselekmények ilyenén megkettőzése a hagyo-

magyar fordítása megítélésem szerint nem adja vissza a jelzőben rejlő csapdákat, valamint túlzottan hasonlít egy, a kodifikációs eljárásban már elvetett korábbi verzió fordítására. Másrészt a későbbiekben vizsgált ECHR modell valóban megfelelő (adekvát) eljárás vizsgálatáról szól, ezért a két rendszer közötti különbségek hangsúlyozása érdekében is szükségesnek látszik a szemantikai elhatárolás.

⁷⁹⁴ Más alternatívákat a szuverenitás tiszteletben tartása és annak szemantikai megjelenítésére törekvés miatt vetettek el. *John T. Holmes: The Principle of Complementarity*, p. 49-50.

⁷⁹⁵ Vö. ILC statútum tervezete, 35. és 42. cikkei.

⁷⁹⁶ „Köztörvényes” bűncselekményként már ismerősebben hangzik, de ezzel szemben a magyar közfelfogás a „politikai” bűnöket állítja, ez viszont az ICC vonatkozásában kellemetlen félreértésekre adna okot.

⁷⁹⁷ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 58. o. 5. bek. Jellemző az eredeti szöveg kifejező szóhasználatára, amely az eredeti eljárást mint „komédiát” bélyegzi meg.

mányos bűncselekmények kategóriáját a nemzetközi bűncselekmények körétől határolja el: például azonos magatartás megvalósíthatja a testi sértés valamelyik minősített esetét, vagy a IV. Genfi egyezmény 147. cikkének megsértésével a kínzás és embertelen bánásmód tilalmát.⁷⁹⁸ A magyar jogalkotási hiányosságok eredményeképpen előállott jelenlegi helyzettel kapcsolatosan különösen fontos lehet a Nemzetközi Jogi Bizottság következtetése, amely szerint nem zárható ki az ICC eljárása egy olyan ítélet alapján, amelynek meghozatala során az eljáró bíróság nem vette számításba a tényállás azon elemeit, amelyek az adott cselekményt a nemzetközi büntetőjogi relevanciával ruházzák fel.⁷⁹⁹

Nem érdemi az eljárás akkor sem, természetesen, ha színlelt: a Nemzetközi Jogi Bizottság szerint ez az elkövető nemzetközi büntetőeljárástól való megóvását is szolgálhatja. Nem volna helyes, ha kisebb eljárási hibák, tévedések ilyen súlyos jogkövetkezményekhez vezetnének: olyan fokú mulasztások sorozata szükséges ehhez,⁸⁰⁰ amely a nevezett tényleges következményekkel járna, vagyis vélelmezhetővé teszi, hogy az állam eljárás lefolytatására irányuló akarata hiányzik.

Mindezt fejezte volna ki a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében a „*diligently*” jelző,⁸⁰¹ utalva az eljárás során a hatóságok által tanúsított kellő gondosságra. E helyett utóbb javasoltak néhány egyéb jelzőt: „jóhiszemű” (good faith), „megfelelő jogcímen” (sufficient grounds);⁸⁰² a végül elfogadott változat mellett. A hatékonyságra utaló javaslatokat azért zárták ki végül a tárgyalásokból, mert azt sugallhatták volna, hogy az ICC hatékonyabban járna el, mint a nemzeti hatóságok, amely viszont a fent említett elsőségi problémával lett volna összeegyeztethetetlen.⁸⁰³ Az érdemi eljárás vizsgálata egy igen érzékeny egyensúlyt érint: az államok szuverenitásának tisztelete áll az egyik oldalon, míg a másikon a legsúlyosabb bűncselekmények hatékony megtorlása.

A Római statútum végül elfogadott szövege alapján továbbra sem teljesen egyértelmű fogalmak a „komplementaritás” pillérei: az állami akarat vagy a képesség hiányát illetően a Statútum 17. cikke tartalmaz ugyan bizonyos támpontokat, de ezek alapján még mindig bátran kijelenthetjük, hogy a kérdés eldöntése mindig eseti mérlegelést igényel majd,⁸⁰⁴ ami egyes államok aggályait is

⁷⁹⁸ *Ibid.*

⁷⁹⁹ YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 58. o. 6. bek.

⁸⁰⁰ YILC 1994, vol. II. Part 2, p. 58, para. 7.

⁸⁰¹ YILC 1994, Vol. II. 2. rész, 58. o. 7. bek.

⁸⁰² JOHN T. HOLMES: *The Principle of Complementarity*, 49-50. o.

⁸⁰³ *Ibid.*, 50. o.

⁸⁰⁴ PAOLO BENVENUTI: *Complementarity of the ICC*, 42. o.

kiváltotta.⁸⁰⁵ Az eljárások prioritása viszont határozottabb körvonalakat öltött: egyértelművé vált, hogy a nemzeti eljárások élveznek elsőbbséget,⁸⁰⁶ és ezt az elvet a Bíróság igyekszik következetesen végrehajtani minden egyes vonatkozó szabály alkalmazása során.

Az érdemi eljárás meghatározása nehezen elhatárolható az állami akarat hiányától: nyilvánvaló, hogy ha az állam nem képes eljárni, de egyébként a felelősségre vonást óhajtja, nem fog színlelt eljárásokba bocsátkozni. Ha viszont bármilyen oknál fogva nem akar érdemi eljárást lefolytatni, akkor több módon akadályozhatja meg az eljárás céljának, a felelősségre vonásnak megvalósulását.

A Statútum szerint az állam nem akar eljárni többek között, ha az eljárási cselekményt azért teszi meg, „hogy az érintett személyt [el]vonja a Bíróság joghatósága alá tartozó büntettekért való büntetőjogi felelősségre vonástól; [...] az eljárás folyamán indokolatlan késedelem következett be, amely az adott körülmények között összeegyeztethetetlen az érintett személy bíróság elé állításának szándékával; [...] az eljárást nem függetlenül és pártatlanul folytatták vagy folytatják le, hanem oly módon, hogy adott körülmények között az összeegyeztethetetlen az érintett személy bíróság elé állításának szándékával”⁸⁰⁷

Ezt a rendszert a Római konferencia óta két irányból is érték kritikák: egyesek úgy vélik, az ügyész ilyen szigorú feltételek alapján szinte soha nem lesz képes elfogadhatónak minősíteni egy ügyet;⁸⁰⁸ mások szerint viszont ahhoz elég tág keretet adnak, hogy az államok erősen átpolitizált eljárásokat folytathassanak le.⁸⁰⁹

Amennyiben e jogszabály fogalmainak jelentését pontosítani kívánjuk, a történeti értelmezés módszeréhez az állami akarat hiányára utaló jelenségek meghatározására az ILC tervezet alapján a kétszeres ítélet tilalma körében azonos fogalmakra vonatkozó fenti megállapítások továbbra is irányadóak. Mindazonáltal az ott írottak sem segítenek sokat, egyes vélemények szerint a Nemzetközi Büntetőbírósággal szembeni legkomolyabb kihívás,⁸¹⁰ az elkövetők kormányzati támogatással zajló, büntetőeljárás alóli elvonása esetén. E magatartás pontos, tényállásszerű tartalmát azonban nem határozza meg a Statútum, csak az ún.

⁸⁰⁵ Ilyenek voltak pl. Japán vagy az Egyesült Államok. L. JEFFREY L. BLEICH: *Complementarity*, 284. o.

⁸⁰⁶ MADELINE MORRIS: *The Democratic Dilemma of the International Criminal Court*, 593. o.

⁸⁰⁷ Római statútum, 17. cikk (2) c. pont

⁸⁰⁸ REMIGIUS CHIBUEZE: *The International Criminal Court: Bottlenecks to Individual Criminal Liability in the Rome Statute*, többek között 187. illetve 218. o.

⁸⁰⁹ JEFFREY L. BLEICH: *Cooperation with National Systems*, 297. o.

⁸¹⁰ MADELINE MORRIS: *op. cit.* 592. o.

shielding fogalmát alkalmazza rá. Továbbá a hosszan elhúzódó magyarországi eljárások miatt különösen érdekes lehet, hogy mit jelent az az indokolatlan késedelem, amely „összeegyeztethetetlen az elkövető bíróság elé állításának szándékával.” Ennek tünetei valóban felsorolhatatlanul sokfélék lehetnek, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi az érdemi, nem kazuisztikus kodifikációt. Valóban helyesebb tehát a bíró mérlegelésére bízni annak megítélését, hogy az adott esetben a bekövetkező eljárási hibák, ideértve a késedelmet is, hiteltelenné teszik-e a nemzeti hatóságok eljárást. Egy precedens nélküli bírói diszkréció ilyen fajsúlyos kérdésben azonban több nemzetközi szereplő ellenzését válthatná (váltja) ki.⁸¹¹

A jogszabályok megállapításának segédeszközei közül kínálkozó lehetőség a korábbi bírói gyakorlat vizsgálata annak feltárására, hogyan születhet meg ilyen esetben a nemzeti eljárást minősítő bírói döntés, kiszámíthatóbbá válna így az ICC majdani gyakorlata. A lehetséges modellek keresése azonban nehézségekbe ütközik, hiszen az ICC az első olyan nemzetközi büntető fórum, amely kiegészítő joghatósággal rendelkezik. A nemzetközi büntetőjog elfogadott mintái a bírói gyakorlatot igénylő kérdések megválaszolására: elsősorban az *ad hoc* törvényszékek, és kevesebb ügyel ugyan, az egyes nemzeti eljárások. A korábbi eljárások megítélésében viszont ezek egyike sem látszik alkalmazhatónak.

Hipotézisként a modellértékű nemzeti eljárások között különbséget tehetünk aszerint, hogy a bíró saját államának egy korábbi eljárását kényszerül vizsgálni, vagy egy másik állam bíróját által lefolytatott eljárás érdemi volta kérdőjeleződik meg előtte. Az első esetben a bíróság minden kétséget kizáróan a saját államában bevett jogorvoslati rendszer keretein belül fogja értékelni a korábbi eljárást, annak mércéjeként saját büntető eljárásjogát használva. Az ún. *shielding* esetében viszont jellemzően az egész állam áll az elkövető mellett, nem csak az alsó fokú bíróságok, ezért az ilyen eljárások valószínűleg csak csekély számú példával szolgálhatnak a problémával az ICC-n szembesülő Tárgyalás-előkészítő Kamarák számára. Bármennyire imitált is a bíróság eljárása, formailag az állami főhatalom megnyilvánulása maradt, és így a joghatóság hiánya és az állami immunitás miatt szinte kizárt,⁸¹² hogy ilyenkor, más ország nemzeti eljárásában, ICC előtt mintaként használható döntés szülessen.

A nürnbergi és tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszékek adott történelmi körülmények között egyszerűen nem találtak hasonló problémával, semmi-

⁸¹¹ L. pl.: HENRY KISSINGER: *The Pitfalls of Universal Jurisdiction*, 86. o.; LEE A. CASEY: *The Case Against the International Criminal Court*, 843-844. o.

⁸¹² LORD BROWNE-WILKINSON-NAK a PINOCHET ügyben tett megállapítása szerint: „A nemzetközi jog alapvető elve, hogy egy szuverén állam (a fórum szerinti) nem bírálhatja el egy idegen állam magatartását.”

lyen, a náci illetve japán háborús bűnösök elleni korábbi eljárás természetét nem kellett vizsgálniuk, mivel ilyenek egyáltalán nem léteztek. Az ENSZ *ad hoc* törvényszékei közül az ICTY tűnik ígéretesebbnek, hiszen az ICTR sokkal inkább az állami hatóságok eljárási képességének gyakorlatilag teljes hiánya miatt jött létre. Ugyanakkor mindkét *ad hoc* törvényszék elsődleges joghatósággal rendelkezik,⁸¹³ ezért itt kevésbé fontos az esetleges korábbi nemzeti eljárások minősítése⁸¹⁴ – az elkövetők elvonása (talán éppen ezért) a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás alól nem annyira jogi útvésztkön, mint inkább tényleges, hatóságok előli fizikai elrejtésükben nyilvánul meg, mint azt Ante Gotovina vagy Radovan Karadzic és Ratko Mladic hosszas bujkálása mutatta.⁸¹⁵

Mivel az ICC az első olyan törvényszék, ahol a nemzeti eljárások elsődlegessége miatt egyáltalán vizsgálendő ez a kérdés, a korábbi *ad hoc* törvényszékek gyakorlata ebben a kérdésben nem vehető figyelembe – e kérdés vonatkozásában gyakorlatilag mindkét ENSZ törvényszék ítéletei hallgatnak. Valószínű tehát, hogy az ICC saját maga fog erre nézve valamifajta mércét felállítani, az első néhány ítéletében.⁸¹⁶ Más nemzetközi bíróságok gyakorlata azért nem tűnik túl ígéretes kutatási területnek, mert az ottani eljárások tárgya eltérő: nem nemzetközi büntetőbíróságok csak áttételesen találkozhatnak ezzel a jelenséggel.

Mégis, ha kissé távolian is, de felbukkan a fogalom a nemzetközi emberi jogi ítélkezési gyakorlatban: az utóbbi években az Emberi Jogok Európai Bíróságán Bulgáriát illetve Oroszországot marasztalták el hasonló tevékenység miatt.⁸¹⁷ Ezek az esetek természetesen nem tartoznak a nemzetközi büntetőjog körébe – relevanciájukat a védett jogi érték hasonlatosságán túl az a strasbourgi eredetű, de az Amerikaközi Bíróságon is átvett megközelítés teremti meg, amely az élethez való jog biztosítása keretében megköveteli, hogy az állam vizsgálatot folytasson az emberélet kioltásával járó esetek jogszerűségének megállapítása

⁸¹³ Rules of Procedure and Evidence, Part II, ICTY, IT/32/Rev. 44, 10 December 2009 és Rules of Procedure and Evidence, Part II, ICTR, 14 May, 2008

⁸¹⁴ Megjegyzendő azonban, hogy a nemzetközi eljárás elsődlegessége nem jelent abszolút elsőséget: amennyiben a megfelelő eljárás lefolytatására van esély a nemzeti hatóságok előtt, az ICTY is visszautalhat ügyeket. I. ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 348. o.

⁸¹⁵ Pl. ANTE GOTOVINA (ICTY Registry, Press Release, The Hague, 10 December 2005, CVO/MO/1034e) vagy RADOVAN KARADZIC (ICTY OTP, Press Release (Statement of the Prosecutor), The Hague, 21 July 2008 OTP/1274e)

⁸¹⁶ WILLIAM BURKE-WHITE: *The International Criminal Court and the Future of Legal Accountability*, 198. o.

⁸¹⁷ Az ECHR, mint az érdemi eljárást vizsgáló szerv relevanciájára nézve I. HARMEN VAN DER WILT - SANDRA LYNGDORF: *Procedural Obligations Under the European Convention on Human Rights: Useful Guidelines for the Assessment of 'Unwillingness' and 'Inability' in the Context of the Complementarity Principle*, 41-42. o.

tárgyában,⁸¹⁸ ezzel a vizsgálattal szemben az ECHR olyan minőségi követelményrendszert fejlesztett ki, amely alapul szolgálhat az ICC számára is az eljárások érdemi jellegének értékelésekor. Az Amerikaközi Bíróság értelmezésében a hatékony jogorvoslathoz való jog alapja ilyen jogsértések esetén egy bűnügyi nyomozás.⁸¹⁹

A nemzetközi büntetőjogi és emberi jogi bíraskodás mögöttes jogszabályi hátterére vonatkozó szembeszökő különbségek (az élethez való jog és hatékony jogorvoslathoz való jog együttes értelmezése az egyik, illetve a nemzetközi bűncselekmények vizsgálata a másik fórumon) sokkal inkább a jogkövetkezmények tekintetében eredményeznek hasonlóan látványos különbségeket. A mérlegelés módszere (nem annak célja) és a vizsgált kérdések hasonlósága teremti meg tehát a párhuzamot,⁸²⁰ amely alapján ECHR ítéleteiből kibontakozó minőségi követelmények jól alkalmazhatóak lehetnek az ICC előtt is, ha nem az ECHR fogalmai szerinti „megfelelő” (*adequate*), vagy az IACHR szerinti „hatékony” (*effective*) hanem az ICC Statútum szerinti „érdemi” (*genuine*) nemzeti eljárások mércéjeként használjuk azokat.

2005. júliusában született ítélet Strasbourgban a Nachova ügyben,⁸²¹ amelyben a bolgár katonai rendőrség által elkövetett jogsértéseket kifogásolták az áldozatok hozzátartozói. A Nachova ítélethez vezető események 1996-ban kezdődtek, amikor két roma származású katona (Angelov és Petkov) megszökött az egyik bulgáriai katonai fogdából. Az utánuk küldött járőr egyik tagja, G. őrnagy, menekülés közben mindkét szökevényt – a megállapított tényállás szerint legalábbis gyanús körülmények között – lelőtte,⁸²² az ügyben indult vizsgálatot pedig a vizsgálatot végző tiszt javaslatára marasztalás nélkül lezárták.

⁸¹⁸ Kaya v. Törökország ítélet 1998.02.19., Reports 1998-I, 329. o., 105. § vagy Baysayeva v. Oroszország (Application no. 74237/01) 2007.04.05. FINAL 124. §; Case of the Pueblo Bello Massacre v. Colombia, § 120

⁸¹⁹ Report N° 96/06[1] Petition 4348-02 Admissibility Jesús Mohamad CAPOTE, Andrés TRUJILLO et al. Venezuela October 21, 2006, section 63.

⁸²⁰ A párhuzamot az ECHR kiegészítő jellege (l. a belső jogorvoslati lehetőségek kimerítését, mint az elfogadhatóság feltételét) és az Emberi jogok és alapvető szabadságok európai egyezményének 13. cikke szerinti vizsgálati kötelezettség is tovább erősíti. L. HARMEN VAN DER WILT - SANDRA LYNGBORF: *op. cit.* 42. o.

⁸²¹ *Nachova & others v. Bulgaria*, (Applications nos. 43577/98 and 43579/98) Grand Chamber Judgement Strasbourg, 6 July 2005 (Hereinafter in the notes: *Nachova*)

⁸²² Döntő fontosságú kérdés volt például, hogy a szemtanúk szerint a szökevények az őrnaggyal szemben állva már megadták magukat, míg az őrnagy állítása szerint nem volt más módja újbóli menekülésük megakadályozásának. (*Nachova* ítélet, 51. pont) Az eredeti eljárásban negligált boncolási adatok szerint a lövések valóban szemből érték az egyik áldozat mellkasát. (*Ibid.* 41. pont)

A hatékony jogorvoslathoz való jog az adott esetben azért sérült, mert a hadsereg által lefolytatott vizsgálat az elkövetők elvonását szolgálta a tényleges felelősségre vonásuktól: az ítélet szóhasználata e kérdésben megegyezik a Római statútum szóhasználatával, de nem csak ezért rejthet számos tanulságot a „*shielding*” fogalmát illetően.⁸²³ A párhuzamot alátámasztja a más kérdésekben is visszatérő rokonítható szóhasználat: a Nachova ügy annak iskolapéldája, hogy milyen módon – és részben arra is, hogy milyen okokból – folytat az állam olyan eljárást, amely az elkövető elvonását szolgálja a tényleges felelősségre vonás alól.

Az ECHR megállapította (kimondatlanul is a nürnbergi elvek szellemét megidézve)⁸²⁴, hogy az incidens utáni vizsgálati eljárás bolgár katonai szabályzatnak való megfelelése csak azt bizonyítja, hogy e szabályzat nem tisztelti kellőképpen az Egyezmény 2. cikkében biztosított élethez való jogot:

„Az a tény, hogy a vizsgálat jogszerűnek találta az erő alkalmazását, csupán megerősíti a vizsgálat alapjául szolgáló szabályok hibás természetét és azt, hogy azok mennyire nem tisztelik az élethez való jogot. [...] Röviden: nem vizsgáltak *minden lényeges körülményt* kellő alapos-sággal.”⁸²⁵

Az elégtelen jogszabályi környezet tehát nemhogy kimentési ok lenne, hanem az állam által elkövetett jogsértés egyik tüneteként kezeli a Bíróság. Valószínűsíthető, hogy a Római statútum nem megfelelő átültetéséből eredő hasonló jogszabályi rendezetlenség sem számít majd kimentési oknak – gyakorlati szempontból pedig aligha van jelentősége hogy ez a két vagylagos feltétel közül a képesség vagy az akarat hiányát valósítja-e meg: döntő faktor az, hogy a norma alapvetően alkalmatlan a nemzetközi jog által védett érték tiszteletben tartására.⁸²⁶

A fenti idézet az ítélet egyéb részeivel együttesen vizsgálva, egyúttal azt is megmutatja, hogy az eljárási hibák milyen foka illetve mennyisége eredményez olyan helyzetet, amely egy független nemzetközi bírói értékelése szerint már nem lehet véletlen, hanem az elkövető megóvását szolgálja. Röviden, már a nemzeti

⁸²³ Nachova ügy, 167. pont

⁸²⁴ L. II. nürnbergi alapelv, Yearbook of the International Law Commission, 1950, Vol. II, 192.

⁸²⁵ Nachova ügy, 114. pont, saját kiemelés

⁸²⁶ Az egyetemes joghatósággal kapcsolatban ugyan, de ICC szempontból is releváns ilyen jogalkotási visszasságokat tárt fel, sőt tipizált (kiadásakor még az államok szinte mindegyikében) az Amnesty International egy 2001-es jelentése: The duty of states to enact and enforce legislation, AI Index: IOR 53/017/2001, 2001. augusztus 31.

eljárásban valamennyi lényeges körülmény vizsgálatát meg kell ejteni, enélkül az eljárással szemben kétségek merülnek fel. A Nachova ítélet hosszasan sorolja mindazokat a történeti tényállási elemeket,⁸²⁷ amelyek a fenti idézet alapján lényeges körülménynek számítottak volna egy érdemi eljárásban. Az ECHR tehát úgy ítélte meg, hogy az eset kivizsgálása során eljáró hatóság nem minden körülményt vizsgált meg kellő alapossággal, számos elhanyagolhatóan és nyilvánvaló nyomozati cselekményt nem hajtott végre.⁸²⁸ Tucatnyi súlyos és valóban döbbenetes,⁸²⁹ az eljárásban negligált, G. őrnagy állításait megkérdőjelező tény felsorolása után az ítélet megállapítja:

„A hatóságok ezeket a szignifikáns tényeket figyelmen kívül hagyták, és kielégítő magyarázat keresése nélkül, pusztán G. őrnagy állításai alapján megszüntették a nyomozást. Így a nyomozó és az ügyész sikerrel vonták el (shielded) G. őrnagyot a felelőségre vonástól.”⁸³⁰

Az ügyben tárgyalt körülmények beszédes példák, de csak a konkrét ügyre vonatkoznak: nem elvi szintű állásfoglalások. A Római statútum alkalmazását illetően megfontolásra érdemes az eljárások céljának vizsgálata,⁸³¹ mint az összes többi körülmény viszonylag objektív mércéje, valamint az, hogy az eljárást folytató hatóságok az érintett fél – a terhelt – elmondása alapján hoztak döntést, lényeges körülmények vizsgálata helyett.⁸³² A terhelti vallomás perdöntő erejének strasbourgi cáfolata jelent meg a Kaya ügyben is, ahol egy törökországi összecsapásban meghalt állítólagos terrorista ügyében ütközött meg azon a Bíróság, hogy az eljáró ügyész kérdés nélkül elhitte, hogy az áldozat a biztonsági erőkkel vívott harcban elhunyt terrorista volt.⁸³³

⁸²⁷ Nachova ügy 50-54. §

⁸²⁸ Nachova ügy 115. §

⁸²⁹ „a hatóságok által használt helyszíni térképváltozaton nem jelölik a terület jellegzetességeit. Releváns méretek hiányoznak. Nem történt helyszíni rekonstrukció. Az így megszerzhető információk hiányában nem volt lehetséges a letartóztatást végrehajtó tisztek állításainak ellenőrzése. *Nachova*, §§ 36-54 & 115.

⁸³⁰ Nachova ügy 116. §

⁸³¹ L. pl. alább Bazorkina v. Oroszország (a továbbiakban: Bazorkina) ügyben 2006.07.27-én hozott ítélet vonatkozó megállapításait.

⁸³² Ugyanez okozta az ECHR különös megütközését a már idézett Kaya ügyben is: „A Bíróság különösen megütközik azon, hogy az ügyész kétséget kizárva elfogadta, hogy az elhunyt a biztonsági erőkkel vívott harcban elhunyt terrorista volt.” (89. pont)

⁸³³ *Kaya v. Turkey*, (158/1996/777/978), ECHR Judgement, Strasbourg, 19 February 1998, §§ 89-90.

A nemzeti eljárások céljának vizsgálata bukkant fel a Bazorkina ügyben is,⁸³⁴ ahol az ECHR már közelített egy a 2. és a 13. cikkek együttes megsértése esetén a nemzeti vizsgálatokkal szemben alkalmazható mérceként szolgáló teszt kimunkálása felé. Az Oroszországgal szembeni keresetet egy, a háborúban eltűnt csecsen, Khadzhi-Murat Yandiyev hozzátartozói adták be, rokonuk feltételezhető halála miatt. Az ítéletben kifejtett teszt elemei, a nyilvánvalóan eltérő jogszabályi háttér ellenére, véleményem szerint felhasználhatók az ICC előtti vizsgálatokban is, az eljárás érdemi voltának megállapítására. Megerősítve az ilyen nemzeti eljárások fent említett célhoz való kötöttségét, a Bazorkina ítélet az érdemi eljárás lényegi követelményét, tulajdonképpeni definícióját az alábbiak szerint adja meg:

„Az ilyen vizsgálatok célja az élethez való jogot védő nemzeti jogszabályok hatékony érvényesülésének garantálása, továbbá azokban az ügyekben, amelyekben az állam ügynökei vagy szervei érintettek, a hatáskörükben bekövetkezett halálesetek miatti felelősségre vonhatóságuk biztosítása.”⁷⁸³⁵

[...] *Ez a kötelezettség a módszerekre, és nem az eredményre vonatkozik.* A hatóságoknak minden ésszerű lépést meg kell tenniük az ügyre vonatkozó bizonyítékok megőrzése érdekében, ideértve többek között a tanúvallomások felvételét és a törvényszéki vizsgálatokat. A Bíróság különösen megütközött azon, hogy az ügyész kérdés nélkül elfogadta, hogy az elhunyt terrorista volt, aki a biztonsági erőkkal történt összecsapásban halt meg.

A felelősségre vonhatóság gyakorlatilag a büntetlenség elkerülése, ami viszont a nemzetközi büntetőjog alapvető céljával azonos. Ezt a párhuzamot erősíti Alfonso Novales-Aguirre bíró Blake v. Guatemala ügyben tett szenvedélyes hangú különvéleménye:

Bármely személy jogellenes halála elfogadhatatlan, és önmagában elég okot jelent arra, hogy ne maradjon büntetés nélkül. A jelen ellen-

⁸³⁴ *Bazorkina v. Russia*, (Application no. 69481/01) ECHR Judgement, 27 July 2006 (Hereinafter in the notes: *Bazorkina*)

⁸³⁵ *Bazorkina* ügy 117. §

vélemény legyen a csatakiáltásom az ilyen események büntetlensége ellen...⁸³⁶

Ez azonban már a következő kérdéshez vezet, amely a Római statútum alapján szintén a korábbi büntetőeljárás elégtelenségére utal, vagyis az eljárásban bekövetkező indokolatlan késedelem problémájához.

A nemzeti eljárások időtényezőjét illetően a strasbourgi Bíróság megállapította, hogy a hatékony eljárás további feltétele, hogy azt hivatalból meg kell indítani, haladéktalanul, mihelyest a hatóságok tudomást szereztek az ügyről.⁸³⁷

Az Egyezmény 2. cikke szerinti nyomozásoknak alkalmasnak kell lenniük a felelősök azonosítására és megbüntetésére. [...] ⁸³⁸

Az állam ügynökeinek tevékenysége következtében bekövetkezett állítólagos jogellenes halálesetek kivizsgálásának hatékonysága érdekében általában szükségszerűként elvárható, hogy a felelős illetve az ügyben érintett személyektől független személyek folytassák azt le.⁸³⁹

Az időtényező pontosítása hiábavaló kísérlet lenne. Az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága szerint például az ilyen ügyekben a nyomozást *haladéktalanul* le kell folytatni az áldozatok és a bizonyítékok megővésének érdekében.⁸⁴⁰ Az ECHR szerint legalább az eljárás megindításában kell az államnak bizonyos gyorsaságot mutatnia.⁸⁴¹

Annak ellenére, hogy az időtényező mérlegeléséhez szükséges szabályok sincsenek köbe vésvé,⁸⁴² az eljárásokban bekövetkező indokolatlan késedelem gyakorlatilag azonos jogkövetkezményekkel jár, mint a sorozatos eljárási mulasztások. Mivel az ilyen eljárás nem érdemi/megfelelő, az adott ügy körülményeitől függően éppúgy megalapozhatja a súlyos emberi jogi jogsértést, mint az ügy elfogadhatóvá nyilvánítását az ICC előtt. Talán még inkább, mint az elmaradt

⁸³⁶ Individual Concurring Opinion of Judge Alfonso Novales-Aguirre, *Blake v. Guatemala*, Judgement on the Preliminary Objections of July 2, 1996 IACHR

⁸³⁷ *Ibid.* ill. *Ihan v. Turkey* 63 §,

⁸³⁸ *Bazorkina* ügy 117. §

⁸³⁹ *Bazorkina* ügy 118. §, hivatkozva: *Güleç v. Turkey* judgment of 27 July 1998, Reports 1998-IV, §§ 81-82; and *Öğur v. Turkey* [GC], no. 21954/93, §§ 91-92, ECHR 1999-III).

⁸⁴⁰ *Hernando Osorio Correa v. Colombia*, Case 11.727, Report No. 62/00, OEA/Ser.L/V/II.111 Doc. 20 rev. at 191 (2000), § 25

⁸⁴¹ *Bazorkina*, §§ 119-122

⁸⁴² *Jesus Mohamad Capote, Andres Trujillo et al. v. Venezuela*, Case 4348-02, Report No. 96/06, Inter-Am. C.H.R., OEA/Ser.L/V/II.127 Doc. 4 rev. 1 (2007) para. 72.

eljárási cselekmények esetében, az indokolatlan késedelemnél is érdemes lehet megemlíteni a várható érveket a késlekedő állam részéről.

A már említett Bazorkina ügyben a nyomozás megindulásától számított négy és fél évvel az még mindig nem hozott eredményt, a felperes panasza szerint a nyomozást többször halasztották vagy függesztették fel a hatóságok.⁸⁴³ Oroszország ezt a csecsenföldi helyzet sajátosságaival magyarázta, hivatkozva többek között arra, hogy a nyomozásokat vezető ügyészek közül többeket megölték, súlyosan megsebesítettek vagy elraboltak a szóban forgó időszakban.⁸⁴⁴

„felmerül továbbá az azonnaliság és az ésszerű gyorsaság implicit követelménye. El kell fogadni, hogy létezhetnek olyan akadályok és nehézségek, amelyek adott helyzetben gátolhatják a nyomozás folyamatát”⁸⁴⁵

A késedelmet illetően nem szabad megfeledkeznünk az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények tényleges környezetéről, amely az emberi jogok súlyos, tömeges megsértését, gyakorlatilag háborús viszonyokat jelent. Ez önmagában vezethet késedelemhez bármilyen jogi eljárásban, amely mindenképpen figyelembe veendő az eljáró állam szándékainak értékelésekor. A fent idézett ügyben az orosz hatóságok hasonló helyzetben működnek Csecsenföldön. Ennek ellenére, bár az ECHR tudomásul vette az Orosz Kormány erre vonatkozó érveit, megállapította, hogy:

Míg bizonyos fokú mentséget jelentenek a késedelemre a Csecsenföldön uralkodó és a Kormány által hivatkozott kivételes körülmények, a Bíróság úgy véli, hogy a késedelem mértéke a jelen esetben már nyilvánvalóan meghaladott minden elfogadható korlátot, amely az ilyen súlyú bűncselekményekkel kapcsolatban még tolerálni lehet.⁸⁴⁶

Valószínűleg hozzájárult ehhez, hogy az 1999 augusztusában eltűnt személy édesanyját (az ügy felperesét) csak hat hónappal a nemzeti eljárás megindítása után hallgatták ki, hogy nemzeti ügyben eljáró ügyész több utasítása elítélte

⁸⁴³ Bazorkina, 113.

⁸⁴⁴ *Ibid.* 114.

⁸⁴⁵ Hivatkozva: *Yaşa v. Turkey*, § 102-104; *Çakici v. Turkey*, §§ 80, 87, 106; *Tanrikulu v. Turkey*, § 109; and *Mahmut Kaya v. Turkey* §§ 106-107

⁸⁴⁶ *Ibid.* 121. §

e késelemeket és hogy a legtöbb nyomozati cselekményt, amely egyáltalán történt az ügyben 2003 decembere után hajtották végre, amikor az ECHR elé utalt panaszról az Orosz Kormány értesült.⁸⁴⁷

A már említett Kaya ügyben a nyomozati munka nehézségeként az adott térségben valóban intenzív terrorizmus, és nem egyfajta fegyveres konfliktus okozta problémák merültek fel az eljárási hiányosságok magyarázataként. Ezeket azonban a Bíróság elutasította, hiszen a helyszíni vizsgálatok közül több pótolható lett volna, az eljáró hatóságok helyzetnek megfelelő magatartásával:

A Bíróság elfogadja, hogy a helyszíni post-mortem és törvényszéki vizsgálatok lefolytatására olyan, terrorista erőszaknak kitett területen került sor, amely különösen megnehezíthette a bevett gyakorlatok követését. [...] Ezért meglepő, hogy sem az orvos, sem az ügyész nem kérte a holttest biztonságosabb helyre történő átszállítását, amely lehetővé tette volna a holttest, a ruházat és a lött sebek részletes vizsgálatát.⁸⁴⁸

Ezáltal az ECHR elutasította, hogy ilyen alapvető – helyszíntől elszakítható – törvényszéki vizsgálatok elmaradjanak a körülményekre való hivatkozással. Így tehát véleményem szerint, ha egy állam egy adott terület felett legalábbis időleges kontrollal rendelkezik, a joghatóságába tartozó ügyek kivizsgálása a fenti keretek között elvárható tőle. Amennyiben az ehhez szükséges minimális ideig sem képes a területen hatásköreit gyakorolni, terrorizmus, felkelők vagy egyéb hasonló ok miatt, akkor viszont nyilvánvalóan a komplementaritás másik eleme, az állami képesség hiánya miatt válik az ügy elfogadhatóvá az ICC előtt.

Csak részben kapcsolódik az időtényezőhöz, sokkal inkább az eljárás megindításához, hogy az ilyen ügyekben zajló nyomozásoknak *hivatalból meg kell indulniuk*. Ez egyrészt jelenti azt, hogy amint a hatóság tudomást szerez a problémáról, nem várhat további feljelentésre, formális eljárás kezdő aktusra – *motu proprio* indítandó a nyomozás.⁸⁴⁹ Más, hasonló összefüggésben a vizsgálat indítás kötelezettsége, és nem pusztán lehetősége volt hangsúlyos az *ex officio* fordulat használatában.⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ Bazorkina, 113.

⁸⁴⁸ Kaya ügy 89. §

⁸⁴⁹ Bazorkina, 117

⁸⁵⁰ L. *mutatis mutandis*: İlhan v. Turkey, Grand Chamber Judgement, 2000. június 27. §63. v.ö.: Black's Law Dictionary, 616. o.

A fentiek alapján az emberi jogi bíróságok gyakorlatából az alábbi feltételrendszer látszik alkalmazhatónak az ICC előtt kérdésessé váló nemzeti eljárások érdemi természetének megállapítására:

- Pártatlanság: az elfogulatlan vizsgálat formális alapkövetelménye, hogy a nyomozást végző hatóság *de iure* és *de facto* is elkülönüljön a vádlottól⁸⁵¹
- Alaposság: az eljárás során tanúsított kellő gondosság megfogalmazásaként értelmezhető, hogy a hatóságoknak „minden ésszerű lépést meg kell tenniük a válaszok megtalálása érdekében”⁷⁸⁵²
- Gyorsaság: az eljárási cselekményeket ésszerű határidőn belül meg kell tenni. Ez magában foglalja az eljárás hivatalból történő megindításának kötelezettségét, haladéktalanul (*as soon as practicable*) és feltétel nélkül, amint a hatóság tudomást szerzett a jogsértésről.⁸⁵³
- Hatékonyság: minden valószínűség szerint ez a legszubjektívebb feltétel. A Római statútum kodifikációja során különös figyelemmel próbálták elkerülni e jelző használatát. Az állam szuverenitásának tisztelete miatt nemzetközi bíróság általában e kérdésben csak igen visszafogott nyilatkozatokat tehet. E követelmény összefoglalásaként értékelhető az IACHR megállapítása: „Az ilyen nyomozásokban minden rendelkezésre álló jogi eszközt fel kell használni az igazság megállapítása, a nyomozás lefolytatása, a cselekmények kitervelőinek és tényleges elkövetőinek felkutatása, letartóztatása, bíróság elé állítása és megbüntetése érdekében, különösen, ha ezek a személyek az Állam tisztségviselői, vagy azok közül kerülhetnek ki.”⁷⁸⁵⁴
- Módszertani, nem eredmény-központú minősítés: A nyomozás lefolytatásának feladata nem eredménykötelezettség.⁸⁵⁵ A hatékony vagy megfelelő jogorvoslat illetve a tényleges eljárás megállapításának nem lehet feltételül szabni az adott nyomozás eredményét (az elkövető megbüntetését vagy akár azonosítását). Nyilvánvaló azonban, hogy ha az elkövető azonosítható, egyéb körülmények fennállta nélkül megbüntetése elvárható.

⁸⁵¹ L.: *Kaya*, §§ 87, 91; Inter-American Court of Human Rights: Case of Baldeón-García v. Perú Judgment of April 6, 2006 (Merits, Reparations, and Costs), § 95; Case of Durand and Ugarte. Judgment of August 16, 2000. §§ 125 and 126; and ECHR *Nachova*, § 112.

⁸⁵² Jesus Mohamad Capote, Andres Trujillo et al. v. Venezuela, Case 4348-02, Report No. 96/06, Inter-Am. C.H.R., OEA/Ser.L/V/II.127 Doc. 4 rev. 1 (2007), § 68

⁸⁵³ *Ibid.* 72.

⁸⁵⁴ L. még: *Kaya*, bek. 107, *Oğur v. Turkey*, 88. bek.

⁸⁵⁵ *Bazorkina*, § 118

Ez utóbbi feltétel jelentheti a nemzetközi büntető boszorkányüldözést vizionáló félelmek elleni legfontosabb garanciák egyikét.⁸⁵⁶ Ahogy a nemzeti, úgy a nemzetközi büntetőeljárás sem kizárólag a büntetés elrendelése és végrehajtása végett jött létre. Az ECHR Bazorkina ügyben tett megállapítása az ICC által is jól használható üzenet lehet, amely a komplementaritás esszenciáját továbbbíthatja az államok felé: ez a vizsgálat nem az eredményre, hanem az alkalmazott módszerekre vonatkozik.

Megjegyzendő továbbá, hogy akármilyen negatív legyen is a korábbi eljárás nemzetközi megítélése utólag, az abban hozott ítélet alapján ténylegesen letöltött büntetés a nemzetközi eljárásban kiszabott büntetésbe beszámítható – sőt, beszámítandó.⁸⁵⁷

A Statútum szövege szerint az ügy elfogadhatósága akkor állapítható meg, ha az állam az igazságszolgáltatás „teljes vagy súlyos összeomlása vagy hiánya miatt képtelen arra, hogy a vádlottat elfogja, vagy a szükséges bizonyítékokhoz és tanúvallomásokhoz hozzájusson, vagy egyébként az eljárást lefolytassa.”⁸⁵⁸ Egyes javaslatok teljes vagy részleges bénultságot is elégnak tartottak, de a delegációk többsége ennél szigorúbb feltételekhez ragaszkodott.⁸⁵⁹ Kompromisszumként fogadták el a jelenlegi, súlyos akadályoztatás követelményét. E különbségre nézve szolgált tragikus gyakorlati példával a Kongói Demokratikus Köztársaság esete.

Az állam alkalmatlansága a büntetőeljárás lefolytatására egyúttal elérheti az állam és a jogalkalmazási apparátus olyan fokú bénultságát, amikor az már képtelen lesz nem csak az eljárás lefolytatására, de a szükséges nemzetközi segítség kérésére is: a Római statútum ilyen esetekre egyfajta biztonsági hálóként lehetővé teszi, hogy a Bíróság az érintett állam jóváhagyása nélkül annak területén bizonyítékokat gyűjtsön.⁸⁶⁰

Véleményem szerint a Statútum egyik legnagyobb hiánya, hogy a komplementaritás leírásából hiányzik a büntetés mellőzésével záruló eljárások minősítése. Eldönthetetlen jelenleg a kérdés, hogy elfogadhatónak minősül vagy minősülhet-e egy ügy, ha a próbára bocsátás, a vádemelés elhalasztása vagy vádalku alkalmazása mellett döntenek a hatóságok, nem is beszélve arról, ha a már elítélt elkövetőt kegyelemben részesítik. Bár maga az eredmény (a büntetés kiszabása

⁸⁵⁶ HENRY KISSINGER: *Pitfalls of Universal Jurisdiction* 86-97. o.

⁸⁵⁷ Bazorkina. 118 7-8. bek.

⁸⁵⁸ Római statútum, 17.cikk (3)

⁸⁵⁹ JOHN T. HOLMES: *The Principle of Complementarity*, 48-49. o.

⁸⁶⁰ MAOGOTO: *op. cit.*, 110. o. Római statútum 54. cikk 3 (d); 57. cikk 3. (d) és 99. cikk 4. bekezdések alapján

és végrehajtása) nem veendő figyelembe a nemzeti eljárás minősítése során, ha egy állam szervesen, szisztematikusan alkalmazza az amnesztia valamely formáját, akkor így kijátszhatja a komplementaritás rendszerét.⁸⁶¹ A megoldás egyetlen lehetősége jelenleg e kérdésben is az eseti bírói mérlegelés lehet, hiszen a Statútum szövege az eset összes körülményének vizsgálata alapján elképzelhetőnek tartja, hogy a Bíróság úgy ítélje meg, hogy a nemzeti eljárás összeegyeztethetetlen az elkövető felelősségre vonásának szándékával,⁸⁶² de másrésztől úgy is dönthet, hogy az ICC esetleges eljárása nem szolgálja az igazságszolgáltatás érdekeit.⁸⁶³

A Nemzetközi Jogi Bizottság 1994-es tervezete még tartalmazott első ránézésre releváns szabályozást: a „Kegyelem, próbára bocsátás és a büntetés megváltoztatása” című 60. cikk azonban ezen intézmények alkalmazhatóságát szabályozta volna az ICC saját ítélete után. A viszonylag bonyolult szabályrendszer kereteit az ICC ítélete és az azt végrehajtó állam általánosan alkalmazható, tehát nem egyéni, hanem jogszabályon alapuló kegyelem jelentették. Így a fent vázolt probléma továbbra is csak eseti bírói mérlegelés útján oldható fel.

Hiányzik továbbá az igazságtételi és megbékélési bizottságok eljárásának minősítése. Ezt az alternatív igazságtételi formát a világ számos pontján alkalmazzák jelenleg is. Ilyen esetekben az általános szabályokat alkalmazva egyrészt az Ügyész diszkrecionális jogkörébe kerül a döntés, hogy megindítja-e egyáltalán az elfogadhatósági eljárást, vagy sem,⁸⁶⁴ másrészt a Tárgyalás Előkészítő Kamara is minősítheti elfogadhatatlannak az egyes ügyeket.⁸⁶⁵ a Római statútum az „igazságszolgáltatás érdekeire” való hivatkozással teszi lehetővé az alternatív eljárások minősítését.⁸⁶⁶

⁸⁶¹ HELMUT GROPENGEIBER MEIBNER: *Amnesties and the Rome Statute of the International Criminal Court*, 287. o.

⁸⁶² Római statútum, 17. cikk (2) c. pont

⁸⁶³ Római statútum, 53. cikk (2) c. pont; MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism of the ICC...*, 75. o.

⁸⁶⁴ Ennek keretét l.: Policy Paper on the Interest of Justice, 2007. szeptember. (Ref-ICC-OTP-InterestsOfJustice)

⁸⁶⁵ Római statútum, 53. cikk (3) b. pont

⁸⁶⁶ KIRS ESZTER: *A nemzetközi büntetőjogi felelősségrevonás...*, 83-85. o.

IV.4. Együttműködés a tagállami hatóságokkal

Akár a képesség, akár az akarat hiánya akadályozza meg az államot az eljárások lefolytatásában, az állam saját nyomozati szerveinek munkája gyakorlatilag megkerülhetetlen marad az ICC eljárásokban:⁸⁶⁷ saját rendőrség nélkül a Nemzetközi Büntetőbíróság önmagában a politikai zsargonnal élve „béna kacsá”. A komplementaritás rendszerét tárgyalva nem kerülhetjük meg azokat a módszereket, amelyekkel az ICC – vagy ha úgy tetszik a tágabb értelemben vett nemzetközi közösség – eléri az egyes államok együttműködését a nyomozati cselekmények végrehajtása során.

Az is könnyen elképzelhető, hogy eljárás lefolytatására irányuló állami akarat hiánya a nemzetközi törvényszékekkel való együttműködési kötelezettség be nem tartásaként realizálódik, vagy azt eredményezheti – helyesebben mindkét sajnálatos jelenség gyakorlatilag azonos okok alapján állhat be, és eredményük tekintetében nehéz ezeket elhatárolni egymástól. Például ha a nemzeti eljárás azért nem fogadható el érdemi eljárásaként, mert az állam meg kívánja óvni az elkövetőt a nemzetközi felelősségre vonástól, akkor ezáltal egyrészt az állami akarat hiányát fejezi ki, másrészt ennek megjelenési formája az együttműködés hiánya lesz.

Az államok együttműködésre kényszerítésének jogtechnikai nehézségeit mutatta a Blaskič ügyben kiadott végzés következtében kirobbant polémia:⁸⁶⁸ egyének és államok felelőssége többszörös átfedést mutat e kérdésben, és a nemzetközi büntetőjog szabályai csak az egyénnel szembeni kényszerítő cselekményeket teszik lehetővé. A kibontakozó kép tehát igen pesszimista: az ICC csak az állami képesség és akarat hiányában jogosult eljárni – az állam segítsége nélkül viszont gyakorlatilag nem képes erre.⁸⁶⁹ Mivel a joghatóságba tartozó bűncselekmények többségét jellemzően kormányzati támogatással vagy egyenesen utasításra követik el, nem valószínű, hogy egy, az elkövetésben részes kormányzat élen járna a bűncselekmények felderítésében,⁸⁷⁰ kivéve persze, ha az előző, megdöntött rendszer által végrehajtott atrocitásokról van szó. A Római statútum már részben (a részes államok vonatkozásában) elébe ment a hasonló

⁸⁶⁷ REMIGIUS CHIBUEZE: *The International Criminal Court: Bottlenecks to Individual Criminal Liability in the Rome Statute*, 210. o.

⁸⁶⁸ L. fenn, 30. o.

⁸⁶⁹ PAOLO BENVENUTI: *Complementarity of the ICC*, 49-50. o.

⁸⁷⁰ MADELINE MORRIS: *The Democratic Dilemma of the International Criminal Court* 591. o.

helyzeteknek, és megteremtette a személyek kiadására vonatkozó együttműködési kötelezettséget.⁸⁷¹

A főügyész legfontosabb feladatai a nyomozás során a kontinentális ügyészek feladataival gyakorlatilag teljesen megegyeznek. Az ügyész kötelességei „az igazság megállapításának”⁸⁷² alárendeltek. Ezért a nyomozás „során egyaránt megvizsgálja a bűnösség mellett és a bűnösség ellen szóló bizonyítékokat”⁸⁷³. Az ügyész több olyan funkciót is gyakorol, amelyek érvényesülése mögöttes állami hatalom és kikényszerítésükre képes erő hiányában legalábbis megkérdőjelezhető. Az ügyész a fenti kiterjesztéssel bizonyítékokat gyűjthet és vizsgálhat meg; *beidézheti* és kihallgathatja a gyanúsítottakat, sértetteket és tanúkat.⁸⁷⁴ Ez az idézés karhatalom híján kizárólag az államok támogató együttműködésével valósulhat meg.⁸⁷⁵ Az együttműködés megkönnyítésére az ügyész több intézkedést tehet saját hatáskörében. Természetesen minden további együttműködés alapja, hogy az ügyész ilyen irányú kéréssel fordulhat államokhoz és nemzetközi szervezetekhez,⁸⁷⁶ a részes államok pedig az ilyen megkereséseket kötelesek teljesíteni.⁸⁷⁷ Az elkövetett bűncselekményekre vonatkozó információk az *ad hoc* törvényszékek gyakorlatában tapasztaltak alapján könnyen kötődhetnek katonai vagy titkosszolgálati információkhoz.⁸⁷⁸ Különösen fontos ezért, és a valószínű együttműködési hajlandóságot nagyban növelheti, hogy az ügyész saját hatáskörében köthet olyan, szükségesnek látszó megállapodást, amelyben akár arra is kötelezettséget vállalhat, hogy „az eljárás egyik szakaszában sem hoz nyilvánosságra olyan dokumentumokat vagy információkat, amelyeket azzal a feltétellel kapott, hogy titokban tartja, és amelyek kizárólag új bizonyítékok feltárását szolgálják, kivéve, ha az a személy, aki az információt szolgáltatta, a nyilvánosságra hozatalhoz hozzájárul”.⁸⁷⁹ A főügyész közvetlenül is folytathat nyomo-

⁸⁷¹ Római statútum 89. cikk szerint: „A Bíróság bármely olyan Államnak előterjeszthet személyek letartóztatására és átadására irányuló megkeresést, [...] amelynek területén az adott személy található, és az adott Állam együttműködését kéri az adott személy letartóztatása és átadása érdekében. A Részes Államok a jelen Fejezet rendelkezései és nemzeti eljárási szabályaik szerint teljesítik a letartóztatás és az átadás iránti kérelmet.”

⁸⁷² Római statútum, 54. cikk 1. (a)

⁸⁷³ *Ibid.*

⁸⁷⁴ Római statútum 54. cikk 3. (b)

⁸⁷⁵ BERT SWART-GÖRA SLUITER: *The international criminal court...*, 91. o.; MATTHEW BRUBACHER: *Prosecutorial Discretion within the International Criminal Court*, 88. o.; LYN S. STEVENS: *Towards a Permanent International Criminal Court*, 246. o.

⁸⁷⁶ Római statútum 54. cikk 3. (c)

⁸⁷⁷ Római statútum 86. cikk, (1)

⁸⁷⁸ *ICTY Manual...*, 27. o.; *ICTY Eljárási és bizonyítási szabályzat*, 70. szabály,

⁸⁷⁹ Római statútum 54. cikk (3) e.

zást az érintett állam területén, vagy az együttműködés általános szabályiról szóló IX. fejezet rendelkezéseinek megfelelően, vagy akár a fejezet keretein túl, a Tárgyalás Előkészítő Tanács ilyen irányú kifejezett felhatalmazása alapján.⁸⁸⁰

A joghatóságba tartozó bűncselekményekre, azok súlyára és brutalitására tekintettel már a nyomozás során több áldozatvédelmi rendelkezést kell figyelembe venni. Az eljárás hatékonysága mellett további követelmény alapján az ügyész tiszteletben tartja a sértettek és tanúk érdekeit és személyi körülményeit, ideértve életkorukat, nemüket, egészségi állapotukat; figyelembe veszi a bűncselekmény jellegét, különösen, ha az nemi és szemérem elleni erőszakot, vagy gyermekek sérelmére elkövetett erőszakot foglal magában.⁸⁸¹

A Római statútum 55. cikke sorolja fel a személyek jogait az ICC eljárásban – amely elsősorban a terheltek vonatkozásában értelmezhető jogokat tartalmazza, ráadásul lényegesen szűkebb felsorolást tartalmaz, mint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 9-15. cikkei – így némileg tautologikus szabálynak tűnnek. Amennyiben viszont az ICC megkeresése alapján a kihallgatást nemzeti hatóságok végzik, részben a sajátos, előre nem látható szabályok alapján működő intézményi háttér miatt a PPJNE tisztességes eljárással szembeni kritériumain túli elvárások is megjelennek. Ilyen többlet követelmény a hatóságok kioktatási kötelezettsége, arról, hogy alapos gyanú áll fenn arra, hogy a Bíróság joghatóságába tartozó bűntett miatt zajlik a kihallgatás;⁸⁸² hogy a vallomás megtagadható anélkül, hogy hallgatását bűnössége vagy ártatlansága megállapításánál figyelembe vennék, valamint arról, hogy választása szerinti védő segítségét veheti igénybe, vagy ha nincs védője, azt számára kirendelnek, mindenkor, amikor az igazságszolgáltatás érdeke úgy kívánja, ellenszolgáltatás nélkül, ha az érintett személy nem képes azt megfizetni.⁸⁸³ Az emberi jogi egyezményekben foglalt követelményeken túli terhelti jogok – a nemzeti hatóságok eljárásában – nagymértékű hasonlóságot mutatnak az önvádra kötelezés tilalmának kibontását megtestesítő közismert „Miranda figyelmeztetésekkel”.⁸⁸⁴

⁸⁸⁰ Római statútum, 57. cikk (3) d.

⁸⁸¹ Római statútum 54. cikk (1) b.

⁸⁸² Római statútum 55. cikk (2) a.

⁸⁸³ Római statútum 55. cikk 2. A választott védő személyével kapcsolatos kritériumok hiányát érték nagyrészt megalapozott kifogások. L. SHABTAI ROSANNE: *Poor Drafting and Imperfect Organization: Flaws to Overcome in the Rome Statute*, 183-184. o. N.B. A szerző állításával szemben mindenesetre nehezen hihető ugyanakkor, hogy a nemzetközi büntetőjog vegyes jellege miatt megkövetelt, a common law és római-germán megoldások kellő szintű ismerete egyszerre csak quebeci, kameruni, esetleg vaunautui jogászok esetében lenne vélelmezhető.

⁸⁸⁴ AARON FICHELBERG: *Democratic Legitimacy and the International Criminal Court*, 779. o. A gyakran idézett ügy háttérben egy 1963. októberi, Arizonában aláíratott vallomás áll,

A főügyész, de akár a terhelt is (védelemhez való jogát gyakorolva)⁸⁸⁵ a Tárgyalás Előkészítő Tanácson keresztül,⁸⁸⁶ egyes, különösen fontos, „egyedülálló alkalmat kínáló” bizonyítási eszközökhöz való hozzáférés céljából (amelyek a későbbiekben elengedhetetlenek lesznek a bírósági tárgyaláson) egyéb eszközökkel is rendelkezik az állami hatóságok együttműködésének minél hatékonyabbá tétele érdekében. Ilyen ügyési kezdeményezés esetén a Tárgyalás Előkészítő Tanács kiadhat a nemzeti eljárás menetére vonatkozó ajánlást, elrendelheti jegyzőkönyv készítését, és a jogsegély érdekében szakértőt vagy a Tárgyalás Előkészítő Tanács vagy az Elsőfokú Tanács egy bíróját rendelheti ki.⁸⁸⁷ Amennyiben az ICC egy bírója megfigyeli az eljárást, akkor a megfigyelésen túl javaslatokat tehet, sőt utasításokat adhat a tárgyi és személyi bizonyítékok kezelését illetően is.⁸⁸⁸ A Római statútum szabályai a bizonyítási eljárásban a nemzeti hatóságok felé címzett intézkedések körét nem zárják le, helye marad az adott eset körülményeihez illő egyedi intézkedések megtételének is.⁸⁸⁹ Megállapítható tehát, hogy egyes esetekben a Tárgyalás Előkészítő Tanács az egyes jogrendszerekben ismert nyomozó ügyvéd helyébe lép, a védelem munkáját saját intézkedéseivel segíti.⁸⁹⁰

amelyben Ernesto Arturo Miranda elismerte rendőrségi kihallgatása során egy néhány nappal korábbi emberrablás és nemi erőszak elkövetését, a nyomtatvány szerint önkéntesen. Mivel nem lett kitanítva, ügyvédje sikerrel fellebbezett. A szövetségi Legfelsőbb Bíróság döntése után Mirandát újratárgyal ügyében más bizonyítékok alapján bűnösnek találták, és letöltendő, húsz évnél hosszabb szabadságvesztésre ítélték. 1972-ben kegyelemben részesült, de néhány évvel később egy kocsmai verekedésben leszúrták. (L. The New York Times, Miranda Slain; Main Figure in Landmark Suspects' Rights Case, 1976. február 1.)

A nevét híressé tevő ítélet: Supreme Court Of The United States 384 U.S. 436 Miranda v. Arizona [...] Decided: June 13, 1966, különösen 1. (b), (d) és (e) pontok

⁸⁸⁵ Római statútum, 57. cikk 3. (b):

„A letartóztatott, vagy az 58. cikk szerinti idézésre megjelent személy kérésére utasításokat ad ki, ideértve az 56. cikkben írt intézkedéseket, vagy a IX. Fejezet szerinti bármilyen együttműködést kérhet, amely a személy saját védelmére való felkészülésében szükséges lehet”.

vö.: Eljárási és bizonyítási szabályzat, 116. szabály (Bizonyítékok gyűjtése a védelem indítványára az 57. cikk 3. (b) szerint), Római statútum 18. cikk 6., 56. cikk 1. (a), Eljárási és bizonyítási szabályzat, 87. (védelmi intézkedések), 88. (különleges intézkedések) 114. szabály (egyedülálló nyomozati lehetőség),

⁸⁸⁶ Vagy akár a Tárgyalás Előkészítő Tanács hivatalból is kezdeményezhet ilyen intézkedést, ha úgy ítéli meg, hogy az ügyész indokolatlanul nem kezdeményezte. L. Római statútum, 56. cikk 3. (a)

⁸⁸⁷ Római statútum 56. cikk 2.

⁸⁸⁸ Római statútum 56. cikk 2. (e)

⁸⁸⁹ Római statútum 56. cikk 2. (f)

⁸⁹⁰ KENNETH S. GALANT: *Role and Powers of Defense Counsel in the Rome Statute of the International Criminal Court*, 40. o.

A kampalai konferencia előkészítő folyamatától kezdve zajlott – Dánia és a Dél-Afrikai Köztársaság vezetésével – az ún. komplementaritási állapotfelmérés (stocktaking),⁸⁹¹ amelynek részeként készült egy Kampalában egyhangúlag elfogadott munkaanyag, amely a pozitív komplementaritást az alábbiak szerint határozta meg:

„minden olyan tevékenység, amelyek által a nemzeti joghatóság erősödik, és képessé válik arra, hogy érdemi nemzeti nyomozást és tárgyalást folytasson le a Római statútumban foglalt bűncselekmények esetén, anélkül, hogy a Bíróságot a képességfejlesztés, a pénzügyi támogatás vagy technikai segítségnyújtás területein bevonná, ezeket a tevékenységeket az államokra bízva, hogy egymást önkéntes alapon segíthessék.”⁸⁹²

A meghatározás első szembeszökő eleme, hogy a pozitív komplementaritás fenti értelmezése a bíróságot kihagyja az együttműködésből, főszereplővé az államok válnak. Ennek oka, hogy a pozitív komplementaritás három fő eleme – a képességfejlesztés, a pénzügyi támogatás, illetve a technikai segítségnyújtás – jelentős költségvonzattal bír, illetve a bírói funkcióktól részben vagy egészben idegen. Ugyanakkor az ICC holdudvarában megtalálható kiterjedt civil mozgalmak szerepe már eddig is meghatározó volt, ezért vélhetően az államok mellett a civil szervezetek is aktív részesei lesznek az ide sorolt tevékenységeknek,⁸⁹³ elsősorban minden bizonnyal a képességfejlesztés és a technikai segítségnyújtás területén.

A kampalai konferencián elhangzott olyan javaslat is, amely ezt a szemléletmódot a „technikai segítségnyújtás” fogalmával írta volna le, hiszen a jelenlegi megoldásban egy tulajdonképpeni képességfejlesztési intézkedés-csomagra használunk egy eredetileg – és jelenleg is elsősorban – a joghatóság gyakorlására alkalmazott kifejezést. Ez a kontinentális dogmatikai tisztaságot célzó – jelen szerző számára meglehetősen szimpatikus – javaslat azonban a kampalai konferencián nem szerezte meg az államok többségének támogatását, vélhetően azért, mert a pozitív komplementaritás mára úgy látszik meggyökeresedett a szakmai zsargonban.⁸⁹⁴

⁸⁹¹ Taking stock of the principle of complementarity: bridging the impunity gap ICC-ASP/8/51, http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/asp8r/icc-asp-8-51-eng.pdf (letöltve: 2013. február 4.)

⁸⁹² Review Conference, Resolution ICC-ASP/8/Res.9

⁸⁹³ MORTEN BERGSMO, OLYMPIA BEKOU & ANNIKA JONES, op.cit. 798. o.

⁸⁹⁴ *Ibid.* 802. o.

A korábbi fogalmi zavart jelzi egyebekben, hogy a pozitív komplementaritással szemben az olvasó hajlamos lehet – okkal – egyfajta negatív komplementaritásról szóló ismertetőt is elvárni. Ez az ellentétpár azonban nem releváns, a „pozitív” értelme a fenti kontextus alapján „tevékeny” komplementaritásként lehet értelmezhető. Található ugyan ezzel ellentétes vélemény, de a gyakorlat próbáját a fogalompár véleményem szerint nem állja ki. Negatív értelemben a komplementaritás azt jelentette volna, hogy az ICC akkor, és csak akkor helyettesíti a nemzeti eljárásokat, ha az érintett nemzeti jogrendszer általi felelősségre vonás nem valósul meg, míg pozitív értelemben a 17. cikk csak akkor korlátozza a joghatóságot az akarat, illetve a képesség hiánya esetén, ha a nemzeti eljárás és az ICC között konfliktus áll fenn.⁸⁹⁵ Ez a fajta fogalmi kettősség véleményem szerint öncélú dogmatizmus, mivel az ICC és az államok szempontjából is ugyanazon vizsgálat különböző elemeiről van szó (zajlik-e érdemi eljárás érintett államban, vagy van-e olyan állam, amelyik ilyen eljárás lefolytatására képes és azt akarja is), nem egymástól lényegesen eltérő jelenségekről, amelyek új fogalmak bevezetését indokolnák. Ugyanarról a folyamatról van szó: a komplementaritás vizsgálata két lépésben történik. Ha nincs nemzeti szintű eljárás, nyilvánvalóan az érdemiségre épülő vizsgálatot felesleges folytatni, hiszen egy egyszerű és nyilvánvaló ténykérdésről lévén szó (~nincs eljárás) indifferens, hogy azért nincs-e, mert az állam azt nem akarja vagy nem tudja lefolytatni. Ha viszont bármely érintett állam az ügyben eljár vagy el kíván járni, a vizsgálatot le kell folytatni. Mindazonáltal még ezekben az utóbbi esetekben sem a joghatósági rendszer olyan újraértelmezéséről lesz szó, amely a komplementaritás új kategóriára vonatkozó kifejezések bevezetését indokolná.

A joghatóság ilyen értelemben nem csak hatalmi kérdésként jelenik meg, hanem az ügyek elosztására vonatkozó szabályozásként.⁸⁹⁶ Az ügyek elosztásában prioritással tehát az állami hatóságok bírnak, azonban a komplementaritás lényege miatt ez a prioritás feltételekhez kötött. Pozitív komplementaritás alatt olyan tevékeny, képességfejlesztő magatartást értünk, amely a komplementaritással, vagyis a joghatósággal kapcsolatos, ugyanakkor elsődleges tevékeny szereplője költséghatékonysági és bírói funkciójából eredő okokból nem lehet az ICC.

Elsődleges szerepének kampaljai háttérbe szorulása ellenére a pozitív komplementaritásban a bíróság részvétele távolról sem elhanyagolható: kiemelt

⁸⁹⁵ NIDAL NABIL JURDI: *The Prosecutorial Interpretation of the Complementarity Principle: Does It Really Contribute to Ending Impunity on the National Level?* 77-78. o.

⁸⁹⁶ VÖ. TREMMEL FLÓRIÁN: *Magyar büntetőeljárás*, Dialóg Campus, 2001. 113. o.

szerepet kell kapnia a minden jogi eljárás alapját jelentő információk biztosításában. Ez alatt nyilvánvalóan nem az adott ügy tényállásszerű körülményeit kell érteni, hiszen azokat a helyi hatóságok jellemzően sokkal jobban ismerhetik, mint bármilyen nemzetközi szervezet. A Nemzetközi Büntetőbíróságon felhalmozott szaktudás egyrészt a nemzetközi büntetőjogi jogszabályok és bírói gyakorlat formájában válik ilyen szempontból relevánssá, másrészt az ügykezelés gyakorlata is példamutató lehet, hiszen a tényállások viszonylag limitált száma és nemzetközi jogi előírtsága miatt a jellemzően előforduló bizonyítékok, tanúvédelmi igények stb. az egyes esetekben nagymértékű hasonlóságot mutathatnak.

Az állami szervekkel való együttműködés mellett hiba lenne elfeledkezni az ICC körül jelentős számban tevékenykedő civil szervezetről. Az ICC szempontjából releváns civil szervezetek működését illetően jól dokumentált, empirikus kutatások Kenyában zajlottak, ahol megállapították, hogy a nemzetközi jellegű civil szervezetek a bizalomhiány és a kormányzati-civil párbeszéd jellemzően alacsony intenzitása ellenére jobban együtt tudtak dolgozni az állami szervekkel, például részt vettek (nem kizárólagosan)⁸⁹⁷ bírák és ügyészek emberi jogi továbbképzésében.⁸⁹⁸ Minél szorosabb kapcsolatokat ápolt egy szervezet az állami szervekkel, annál inkább tartotta elsődlegesnek az államon belüli felelősségre vonást a nemzetközi eljárással szemben. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy valamennyi civil szervezett az ICC beavatkozás pártján állt,⁸⁹⁹ sőt, összességében még azok a szervezetek is, amelyek tényleges befolyással rendelkezhetek volna a kenyai nemzeti eljárások fejlesztésében, inkább az ICC beavatkozását pártolták,⁹⁰⁰ mert az az államot meggyőzhetné, hogy akarja a felelősségre vonást saját maga lefolytatni.⁹⁰¹ Jól érzékelteti ugyanakkor a pozitív komplementaritás mögötti megfontolások megalapozottságát, a kutatás azon meglepő eredménye, hogy néhány helyi civil szervezet azért nem kezdett bele az ICC beavatkozás előtt a kenyai jogrendszer reformját célzó tevékenységébe, mert attól tartott, hogy egy helyi erők által véghezvitt reformfolyamat után az ICC beavatkozás elmaradna, és az atrocitások tényleges felelősei elkerülhetnék a felelősségre vonást.⁹⁰²

⁸⁹⁷ CHRISTINE BJORKT & JUANITA GOEBERTUSTT: *Complementarity in Action: The Role of Civil Society and the ICC in Rule of Law Strengthening in Kenya*, 218. o.

⁸⁹⁸ *Ibid.* 216 o.

⁸⁹⁹ *Ibid.* 217. o.

⁹⁰⁰ *Ibid.* 218. o.

⁹⁰¹ *Ibid.* 219. o.

⁹⁰² *Ibid.* 224. o.

IV.5. Az együttműködés megtagadásától az ügy elfogadhatóságának megtámadásáig

Amennyiben az előzetes vizsgálati eljárás *nem* a Biztonsági Tanács kezdeményezésére indult, a főügyész tájékoztatja a részes államokat, és azokat a nem részes államokat is, amelyek „az adott bűntettek fölött általában joghatósággal rendelkezének”⁹⁰³. A tájékoztatás pontos tartalmának vagy akár egyes formai kérdéseinek (titkos vagy nyilvános) meghatározása során az ügyész nagymértékű diszkreciót élvez, a Statútum szerint erre akkor van lehetősége, „amikor úgy véli, hogy bizonyos személyek védelme, bizonyítékok megsemmisítésének vagy bizonyos személyek szökésének megakadályozása miatt szükséges”⁹⁰⁴.

Amennyire a letéteményes munkája szükséges egy szerződés életében a részes felek és az aláíró államok egymás közötti kommunikációjához, annyira szükséges ez a 18. cikk szerinti értesítés ahhoz, hogy érdemi tartalommal töltsen meg az állami eljárások elsődlegességéről fent kifejtett célokat. A Statútum ezáltal egy újabb lehetőséget teremt arra, hogy az állam érdemi eljárást folytasson le, még akkor is, ha korábban azt bármilyen oknál fogva nem kezdte meg. Teljes jóhiszeműség mellett nehéz elfogadni, hogy bármely állam, amelynek képessége, illetve akarata nem zárja ki az érdemi eljárások lefolytatását, ne értesülne már korábban a saját joghatóságába tartozó, kirívóan súlyos bűncselekmény elkövetéséről, amely az ICC joghatóságába is tartozik. A Statútum azonban erről nem vesz tudomást, és a szuverén államok érdekét valóban a végsőkig tiszteletben tartva, még egy – utolsó előtti – esélyt biztosít az állami hatóságoknak arra, hogy megindítsák saját büntetőeljárásaikat. Ha az állam értesíti a Bíróságot, hogy megindítja, vagy megindította a nyomozást, a főügyész átengedheti annak lefolytatását az államnak, kivéve, ha a Tárgyalás Előkészítő Tanács, a főügyész megkeresésére, a nyomozást engedélyezi.⁹⁰⁵ A nyomozás megindítására vonatkozó döntés meghozatalára az államnak az értesítés átvételétől számított egy hónap áll rendelkezésre: ekkor még nem kell magát az eljárást megindítani, erre nézve tulajdonképpen nem is találunk irányadó határidőt, de a nyomozás nemzeti hatóságoknak történő átengedésétől számított hat hónapon túl az ügyész bármikor felülvizsgálhatja az erre vonatkozó döntést, „ha a körülmények lényeg-

⁹⁰³ Római statútum 18. cikk (1)

⁹⁰⁴ Római statútum 18. cikk (1)

⁹⁰⁵ Római statútum, 18. cikk 2.

gesen megváltoztak az Államnak a megfelelő nyomozás lefolytatására való hajlandósága, vagy képessége tekintetében.”⁹⁰⁶

A fenti lépés azonban nem az egyetlen eszköz az ügyészség kezében: az állami hatóságok eljárása nem kerül ki az ICC figyelméből, épp ellenkezőleg: a főügyész a nyomozás átengedése után bármikor kérheti az érintett Államot, hogy rendszeresen értesítse a nyomozás és az azt követő büntetőeljárás lefolyásáról.⁹⁰⁷ A Részes Államok statútumban foglalt kötelezettsége, hogy indokolatlan késedelem nélkül válaszoljanak az ilyen kérelmekre.⁹⁰⁸ A nyomozás átengedésével az ügyész nem veszíti el teljesen nyomozati jogkörét: amennyiben egyedülálló lehetőség kínálkozik fontos bizonyíték megszerzésére, vagy jelentős a bizonyíték megsemmisülésének veszélye, bármikor kérhet rendkívüli felhatalmazást a tárgyalás-előkészítő tanácstól arra, hogy „a bizonyítékok megóvása érdekében szükséges nyomozati cselekményeket megtegye”.⁹⁰⁹

A fenti döntések szinte mindegyikét megtámadhatja az érintett állam.⁹¹⁰ A Statútum szövege alapján vélelmezhető, hogy a rendkívüli nyomozati cselekmény lefolytatására engedélyt adó Tárgyalás Előkészítő Tanács döntés természeténél fogva nem támadható meg. Az ICC joghatóságának és az ügy elfogadhatóságának megtámadása a komplementaritás másik oldala, amely jelentősége az egyének felé megjelenített jogbiztonsági garanciákon túl részben abban rejlik, hogy az államok kezébe adja azokat a eszközöket, amelyekkel kikényszeríthetik saját joghatóságukat az esetleges főügyészi túlkapásokkal szemben.⁹¹¹

A joghatóságot (itt és most az elfogadhatóságot is ideértve), pontosabban az arról szóló bírósági döntést, megtámadhatja a terhelt és az eljárásban más minőségben idézett magánszemély, vagy az ügyben egyébként joghatósággal rendelkező részes fél vagy azt elfogadó más állam. A Római statútumban részes fél csak akkor támadhatja meg az ICC joghatóságát, ha saját maga kívánja lefolytatni az eljárást, és a nyomozást már legalább *megkezdte*: a 19. cikk vonatkozó pontjában használt igeidő („az ügyben nyomozást folytat vagy folytatott”)⁹¹² egyértelműen erre utal. Természetesen, kérhet még a Bíróságtól joghatóságra vonat-

⁹⁰⁶ Római statútum, 18. cikk 3.

⁹⁰⁷ Római statútum, 18. cikk 5.

⁹⁰⁸ Római statútum, 18. cikk 5.

⁹⁰⁹ Római statútum 18. cikk 6.

⁹¹⁰ Római statútum 19. cikk

⁹¹¹ GERHARD HAFNER – KIRSTEN BOON – ANNE RÜBESAME- JONATHAN HUSTON: *A Response to the American View*, 112-113. o.

⁹¹² Római statútum, 19. cikk (2) b. (it is investigating or prosecuting the case or has investigated or prosecuted)

kozó kifejezett döntést az ügyész is. A joghatóság vitatása esetén lefolytatott eljárásban annak kezdeményezőin kívül kifejtheti álláspontját az, aki az ügyet eredetileg a Bíróság elé utalta, és végül, de nem utolsósorban a sértettek is.⁹¹³

A joghatóság megtámadásának jogát minden, fentiekben felsorolt személy csak egyszer gyakorolhatja egy eljárás keretében, mégpedig legkésőbb a tárgyalási szakasz megkezdésekor.⁹¹⁴ A joghatósággal szembeni ennél későbbi vagy megismételt kifogásokra, kivételes esetben és csak a Bíróság külön engedélyével kerülhet sor. Az ügy elfogadhatósága e tekintetben már nem vonható össze a joghatósággal, mivel az elfogadhatóság a tárgyalási szakasz megkezdése utáni megtámadása csak akkor engedélyezhető, ha az elkövető ügyét már más fórumon jogerősen lezárták, és ezért az ICC eljárás lefolytatása a kétszeres ítélet tilalmába ütközne.⁹¹⁵

A joghatósággal szembeni kihívások koncepciója magában rejti a büntető-eljárás ellehetetlenítését, indokolatlanul hosszúra nyújtásának lehetőségét. Ezt a fajta tulajdonképpeni obstrukciót a Statútum több szabálya próbálja jó előre visszaszorítani, hiszen nemcsak a nemzetközi közösség és az azt képviselő ICC, hanem a tisztességes eljárás követelményeivel is ellentétes lenne.⁹¹⁶ Ilyen, általános jellegű keretszabály – amely azonban a nemzetközi büntetőbírók agilitásának ismeretében komoly fegyverré válhat – az államoknak azon kötelezettsége, miszerint a joghatósággal szembeni kifogásaikat a tárgyalás megkezdésekor, vagy azelőtt a *lehető leghamarabb* kell megtenniük. Az obstrukciót nem nehezíti, de „hatékonyságát” nagymértékben lerontja azon szabályok együttese, amelyek alapján leszögezhetjük, hogy a joghatóság vizsgálata nincs minden tekintetben halasztó hatállyal a folyamatban lévő büntetőügy érdemi, ICC általi vizsgálatára.

Az ICC eljárásának minden fázisa szinte zavartalanul haladhat tovább, miközben a Tárgyalás Előkészítő Tanács (a tárgyalási szakasz kezdetén, vagyis a vád megerősítése után az Elsőfokú Tanács) a joghatóságot, illetve az ügy elfogadhatóságát érintő kifogást *is* megvizsgálja. Igaz ugyan, hogy a vizsgálat idejére a nyomozást fel kell függeszteni,⁹¹⁷ de a főügyész közben – éppen úgy, mint a nyomozás önkéntes átengedése után, az ott ismertetett kiemelt esetekben⁹¹⁸ – bírói engedéllyel nyomozati cselekményeket végezhet: tanúkat hallgathat meg,

⁹¹³ Eljárási és bizonyítási szabályzat, 59. szabály, 1. (a)-(b)

⁹¹⁴ Római statútum, 19. cikk, 4.

⁹¹⁵ *Ibid.*

⁹¹⁶ GORAN SLUITER: *The Surrender of War Criminals to the International Criminal Court*, 617. o.

⁹¹⁷ Amennyiben azt joghatósággal rendelkező, vagy olyan állam kérte, akitől a joghatóság elfogadását be kell szerezni. L. Római statútum, 19. cikk 7.

⁹¹⁸ Római statútum 18. cikk 6.

vallomásokat vehet fel, és folytathatja a bizonyítékoknak azon a begyűjtését és vizsgálatát, amelyek már a kifogás megtétele előtt megkezdett.⁹¹⁹ Talán ennél is fontosabb, hogy a letartóztatási parancs kiadása után az érintett személyek eltűnésének megakadályozása iránti együttműködést kérhet az államoktól.⁹²⁰ Emberi jogi szempontból ha nem is aggályos, de igencsak komplex helyzeteket eredményezhet ez a szabály a jövőben, különösen a 95. cikk fényében. Eszerint ugyanis megtagadható a terhelt átadása az ICC részére az elfogadhatóság kifogásolása miatt, a Bíróság határozathozataláig, amennyiben egyáltalán a bizonyítás felvétel folytatását a Tárgyalás Előkészítő Tanács engedélyezte.⁹²¹ A formális jogi logika szabályai szerint a két szabály együttesen teljesül akkor is, ha a megkeresett állam a kifogás eldöntése előtt már átadja a terheltet az ICC-nek, mindazonáltal ennek praktikus megvalósulására aligha van esély. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy az állam hoz jobb esetben valóban hatékony intézkedéseket a terhelt eltűnésének megakadályozása érdekében, ami viszont mindenképpen a személyi szabadság valamifajta korlátását jelenti. Demokratikus országokban az ilyen intézkedés bírói döntést igényel, ami viszont funkcionáló jogalkalmazást tételez fel: az az állam, amelyik képes egy ICC ügyben terhelt személy szabadságának emberi jogi szttenderdeknek megfelelő korlátzását megvalósító intézkedés végrehajtására, az valószínűleg az érdemi eljárás lefolytatására is képes, ráadásul az őrizet bármilyen formájának megfelelő kivitelezésével erősíti azt a Statútum egészét végigkísérő vélelmet, hogy az érdemi eljárás lefolytatását óhajtja is.⁹²²

Eljárásjogi értelemben nem elhanyagolható továbbá az sem, hogy a kifogás benyújtása nem befolyásolja a kifogás benyújtása előtt hozott főügyészi aktusok vagy bírósági határozatok, illetőleg parancsok érvényességét.⁹²³ Összességében tehát megerősödő bírói kontroll mellett, és komoly korlátok közzé szorítva ugyan, de a nyomozati munka folytatódhat.

A joghatóságról szóló kifejezett döntés a Fellebbviteli Tanács előtt megfellebbezhető,⁹²⁴ Az ügyész felülvizsgálatot is kérhet elutasító határozat ellen, új tények felmerülése esetén.⁹²⁵

Az államok perspektívájából vizsgálva ezt a kérdést, az együttműködés jogszerű elutasításának néhány lehetősége rejlik a Statútum Nemzetközi együtt-

⁹¹⁹ Római statútum 18. cikk 8. b

⁹²⁰ Római statútum 18. cikk 8. c.

⁹²¹ Római statútum 95. cikk

⁹²² MOHAMED EL ZEIDY: *Critical Thoughts on Article 59(2) of the ICC Statute*, 453. o.

⁹²³ Római statútum 19. cikk 9.

⁹²⁴ Római statútum, 82. cikk 1. (a)

⁹²⁵ Római statútum 19. cikk 10.

működés és jogsegély című IX. fejezetében. A terhelt átadása iránti megkeresés (amely mindig az ICC-től érkezik az államok felé) több esetben megtagadható, de legalábbis késleltethető: ez a módszer már lényegesen komolyabb akadályokat állíthat a nemzetközi szervek munkája elé.

Elhalasztható a kérelem teljesítése, ha az egy másik ügyben folytatott büntetőeljárást, a nyomozást is ideértve, akadályozna.⁹²⁶ A halasztás idejét illetően az ICC és az adott állam megállapodása irányadó, de a kialakult időtartam nem lett hosszabb annál, mint amennyi idő a megkeresett államban egy nyomozás vagy büntetőeljárás befejezéséhez szükséges.⁹²⁷ Az évekig húzódó hazai eljárásokból kiindulva e szabály igen komoly veszélyt jelent a nemzetközi büntetőeljárás későbbi lefolytatására, amennyiben más államokban is hasonlóan elhúzódó büntetőügyekkel szembesülne az ICC. Ilyen hosszú idő alatt bizonyítékok veszhetnek el, a tanúk egy része a bizonytalan körülmények miatt vonakodhat vallomást tenni olyan helyi hatalmasságok ellen, akik nincsenek az ICC tényleges őrizetében.

Az ICC támogatói között szinte hírhedtté vált a 98. cikk, különösen a második bekezdés szabályai. A 98. cikk szabályozza azokat a nemzetközi jogban meggyökeresedett különböző mentességeket, amelyek tiszteletben tartása nélkül szinte el sem képzelhető az ICC nemzetközi jogrendbe történő beillesztése. A Nemzetközi Bíróságnak a Yerodia ügyben hozott ellentmondásos ítélete után mindenképpen légvár lenne az államok lelkes közreműködésére számítani olyan terheltek letartóztatására és átadására vonatkozó kérelmek teljesítése esetén, akiknek átadása az állam korábbi nemzetközi kötelezettségvállalásával lenne ellentétes. A 98. cikk szavai alapján azt feltételezhetnénk, hogy nem minden korábbi kötelezettségvállalás zárja ki az ICC megkeresések teljesítését. A 98. cikk első bekezdésének szövege alapján a nemzetközi jogi normakonfliktus speciális eseteként a Római statútum alapján a megkeresés teljesítésére vonatkozó kötelezettség akkor nem élvez elsőbbséget más nemzetközi kötelezettség teljesítésével szemben, ha ezzel az állam az állami immunitás, a diplomáciai mentesség vagy harmadik állam tulajdona tekintetében követne el jogsértést. Logikusan ez a *lex specialis* szabály alkalmazását jelenti, a nevezett kivételek tiszteletben tartásával. A Statútum talán legnagyobb öngólja a következő bekezdésben rejlik, amelyet eredetileg a katonai jogállási megállapodások (*Status of Forces Agreements – SOFA*) és az azokban foglalt joghatósági klauzulák tiszteletben tarthatósága érdekében foglaltak a

⁹²⁶ Római statútum 94. cikk 1.

⁹²⁷ Római statútum 94. cikk 1.

szerződés szövegébe.⁹²⁸ Erre azonban csak a „küldő Állam” fordulat használata utal a végleges szövegben:⁹²⁹ így az egyes speciális kiadatási megállapodások is e cikkely hatálya alá tarthatnak. Mivel a bekezdés semmilyen időtényezőt,⁹³⁰ sem az egyezmények pontos körét meghatározó rendelkezést nem tartalmaz, a tágongó joghézag kiváló lehetőséget jelentett az Egyesült Államok diplomáciájának a Bush kormányzat ICC ellenes intézkedései közül a Bíróság tekintélyét és érdemi munkáját talán leginkább lejártni képes cselekménysorozat megtételére. Az USA a világ talán összes államát igyekezett rávenni olyan kétoldalú egyezmények megkötésére, amely kizárná az Egyesült Államok állampolgárainak vagy nevében eljáró személyek átadását az ICC bármilyen megkeresésére, kifejezetten hivatkozva a 98. cikk 2. bekezdésben rejlő lehetőségre.⁹³¹ Ugyanakkor ez nem a joghatóságot kizáró tényező, hanem a személyek átadásának megakadályozásával egy, a joghatóság gyakorlását *de facto* kizáró szabály.⁹³²

Tehát a komplementaritás elve, ideértve ezúttal a joghatósággal szembeni kifogások intézményét is, az államok szuverenitását és a nemzetközi büncselekmények üldözéséhez fűződő érdeket egyszerre hivatott érvényre juttatni. Kompromisszumos megoldásról lévén szó, nem meglepő, hogy a rendszernek számos kritikusa is fellelhető a nemzetközi jogirodalomban.

A megfogalmazott kritikákikák jelentős része az állami szuverenitás elégtelen védelmét rója fel a rendszer legnagyobb hibájának,⁹³³ figyelemre méltó azonban, hogy általában nem magát a komplementaritás mögött álló eszmét érik kritikák,⁹³⁴ hanem a Statútum szövegének jogtechnikai megoldásait, a komplementaritás beépített eljárási garanciáit találják sokan – jellemzően az amerikai szerzők némelyike – elégtelennek, és ezért hipotéziseikben egy saját hatáskörét

⁹²⁸ ROBERT CRYER, HAKAN FRIMAN, DARRYL ROBINSON, ELIZABETH WILMSHURST: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 176. o.

⁹²⁹ Római statútum 98. cikk 2. „A Bíróság nem terjeszthet elő olyan átadás iránti megkeresést, amely a Megkeresett Államot arra kényszerítené, hogy olyan fennálló nemzetközi szerződéses kötelezettségével ellentétesen cselekedjen, amely szerint a küldő Állam hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy az adott Államhoz tartozó személyt átadhassa a Bíróságnak, kiéve, ha a Bíróság előzetesen megszerzi a küldő Állam együttműködését az átadáshoz szükséges hozzájáruláshoz.”

⁹³⁰ RUTH WEDGEWOOD 1999-es cikke már előrevetítette ezt a fajta értelmezést. (*The International Criminal Court: an American View*, 103. o.)

⁹³¹ COSMOS EUBANY: *Justice for Some? US Efforts to Under Article 98...* 104. o.

⁹³² OLUFEMI ELIAS – ANNELIESE QUAST: *The Relationship between the Security Council and the International Criminal Court in the Light of Resolution 1422*, 178. o.

⁹³³ LEE A. CASEY: *The Case Against the International Criminal Court*, 840. o. vagy RUTH WEDGEWOOD: *The International Criminal Court: An American View*, 99. o.

⁹³⁴ MICHEAL A. NEWTON: *The Complementarity Conundrum: Are We Watching Evolution or Evisceration?* 144. o.

az államok szuverenitásának rovására mindenáron kibővíteni igyekvő ügyész illetve bíróság szerepel.⁹³⁵

A kritikák egy részére – az ICC eljárásának felülvizsgálhatatlanságára – részben választ ad a komplementaritáshoz szorosan kapcsolódó, attól gyakorlatilag elválaszthatatlan intézmény, a joghatóság vagy az ügy elfogadhatóságának megtámadása a Római statútum 19. cikke alapján. Az ezekre vonatkozó döntést megtámadhatja a terhelt, az eljárásban beidézett magánszemély, vagy az ügyben egyébként joghatósággal rendelkező részes fél vagy a joghatóságot az adott ügyre elfogadó más állam. A Római statútumban részes fél csak akkor támadhatja meg az ICC joghatóságát vagy az ügy elfogadhatóságát, ha saját maga kívánja lefolytatni az eljárást, és a nyomozást már legalább megkezdte.⁹³⁶ A joghatóság vitatása esetén lefolytatott eljárásban annak kezdeményezőin kívül kifejtheti álláspontját az, aki az ügyet eredetileg a Bíróság elé utalta, és végül, de nem utolsósorban a sértettek is.⁹³⁷

A joghatóság vagy az elfogadhatóság megtámadásának jogát minden, fentiekben felsorolt személy csak egyszer gyakorolhatja egy eljárás keretében, mégpedig legkésőbb a tárgyalási szakasz megkezdésekor.⁹³⁸ A joghatósággal szemben ennél későbbi vagy megismételt kifogásokra, kivételes esetben és csak a Bíróság külön engedélyével kerülhet sor. Az elfogadhatóság a tárgyalási szakasz megkezdése utáni megtámadása csak akkor engedélyezhető, ha az elkövető ügyét már más fórumon jogerősen lezárták, és ezért az ICC eljárás lefolytatása a kétszeres ítélet tilalmába ütközne.⁹³⁹ Ez a rendszer egyes ICC kritikusok szerint azt jelzi, hogy az ICC eljárása nincs alávetve külső kontrollnak.⁹⁴⁰ Ez a megfigyelés az ICC egészére nézve igaz, azonban egyes szervezeti egységei között az ellenőrzés megvalósul. Tény, hogy ezek a szervezeti egységek egy közös cél érdekében jöttek létre, azonban a kritikusok állításával szemben ez a közös cél

⁹³⁵ Michael Scharf USA szenátusi meghallgatásán használta a „nemzetközi Ken Starr” leírást, hűen tükrözve az ügyészi karrierizmus miatti félelmeket, utalva a Bill Clinton szexbotránya kapcsán eljáró ügyész magatartására. (L. MARK A. SUMMERS: *A Fresh Look at the Jurisdictional Provisions of the Statute of the International Criminal Court: The Case for Scrapping the Treaty*, 67. o.) William Schabas tankönyvében hasonló összefüggésben Dr. Strangelove-hoz hasonlítva mutatta be a szkeptikus államok félelmeiben szereplő ügyészt, az 1964-es Stanley Kubrick film örült tudósára utalva. L. WILLIAM SCHABAS: *An Introduction to the International Criminal Court*, 121. o.

⁹³⁶ Római statútum, 19. cikk (2) b. (it is investigating or prosecuting the case or has investigated or prosecuted)

⁹³⁷ Eljárási és bizonyítási szabályzat, 59. szabály, 1. (a)-(b)

⁹³⁸ Római statútum, 19. cikk, 4.

⁹³⁹ *Ibid.*

⁹⁴⁰ LEE A. CASEY: op.cit. l. 840. o.

nem az, hogy ők büntessék meg az elkövetőt, hanem az, hogy az elkövető – ha bűnös – ne maradjon büntetlen.

A belső jogi garanciák hiánya miatti kritikákra (pl. hogy az amerikai Bill of Rights értelmében az Egyesült Államok minden polgárának joga van ahhoz, hogy ügyét pártatlan esküdtszék tárgyalja) maga a komplementaritás jelentheti a választ, amennyiben az ICC nem járhat el, ha bármely érintett állam érdemi eljárást folytat vagy folytatott azonos ügyben, azonos elkövetővel szemben.⁹⁴¹ Az ICC semmilyen formában nem tiltja, hogy a joghatóságába tartozó bűncselekményeket esküdtszék tárgyalja; mint ahogy kötelezővé sem teszi azt. A nemzeti eljárások minősítésének egyedüli kérdése, hogy érdemi eljárás zajlik vagy zajlott-e.

Az azonos elkövetővel szembeni eljárás az egyéni felelősség elvéből fakadó, egyértelmű és nyilvánvaló követelmény. Következményeként az ügy elfogadhatósága akkor támadható az ICC előtt, ha a nemzeti hatóságok eljárásainak és az ICC potenciális eljárásának alanyi köre fedi egymást. A kenyai helyzet vizsgálata során például a kenyai hatóságok tettek ugyan bizonyos lépéseket, de azokat az ICC nem találta elégségesnek ahhoz, hogy az ügy elfogadhatóságát megtámadhassák miattuk, mivel az állami eljárási cselekmények csak alacsony rangú elkövetőkre koncentráltak, és így nem alakult ki átfedés a nemzeti és az ICC eljárásának potenciális alanyai között.⁹⁴²

Az „azonos ügyben” fordulat azonban számos, a komplementaritás anyagi jogi feltételrendszeréhez tartozó kihívást rejt magában. A Római statútum ugyanis nem írja elő közvetlenül, hogy az államoknak a Statútum tényállásait kell-e, és ha igen, hogyan kell átültetniük saját jogrendszerükbe, a nemzeti szintű alkotmányos és anyagi büntetőjogi szabályozások sokfélesége miatt ez aligha lenne lehetséges. Alapvetően a kérdés három módon kezelhető: (1) az állam szó szerint átemeli a Statútum tényállásait saját jogába; (2) az állam saját büntetőjogában üldözi a Statútumban szereplő bűncselekményeket, de nem a Statútum megfogalmazását követi, attól szövegszerűen vagy strukturálisan eltér; (3) az állam egyáltalán nem veszi át a Statútum tényállásait. Mindhárom eset elégséges megoldását jelentheti az érdemi eljárások előfeltételeként jelentkező megfelelő anyagi jogi minősítésnek, ugyanakkor mindhárom eset tökéletesen alkalmatlan anyagi jogi kereteket is teremthet az adott ország jogalkalmazói számára.

Az első esetben – szó szerinti átültetés esetén – gondot okozhat, hogy a Római statútum tényállásai keretszabályozások, a pontos tényállásszerű magatartásokat sok esetben Tényállások elemei című melléklet tartalmazza, amelyek

⁹⁴¹ KAVERI VAID: *op.cit.* 601. o.

⁹⁴² *Ibid.* 604. o.

szó szerinti átültetése a legtöbb nemzeti büntetőkódex méretét megduplálná, ezért legjobb megoldása egy önálló törvényben történő kihirdetés. Önmagában ráadásul a módszer ez utóbbi kiegészítéssel is elégtelen lehet számos országban (így Magyarországon is), mivel a tényállások büntetési tételek nem tartalmazzak, a nemzetközi szabályozás e kérdésben legalábbis kiegészítendő. A mechanikus átvétel tehát bármennyire is biztonsági megoldásnak tűnik, kellő megfontolás nélkül nem eredményezi a megfelelő anyagi jogi minősítés lehetőségét. A szó szerinti átvétel valósult meg az Egyesült Királyságban, ahol ennek köszönhetően az Abu Gharib incidensben érintett brit katonákkal szembeni nemzeti eljárás sikeresen kiváltotta az ICC eljárását,⁹⁴³ egy erre vonatkozó beadvány alapján az ICC elfogadhatatlannak minősítette az ügyet, mivel az ügybe érintett részes fél (az Egyesült Királyság) érdemi eljárást folytatott le.⁹⁴⁴

A második eseti fel minden bizonnyal a legtöbb problémát, ugyanakkor az államok számára a legrugalmasabb átültetési lehetőségeket tartalmazza. Az új Btk. szövegének ismeretében úgy tűnik, Magyarország ezt a modellt kívánja alkalmazni.⁹⁴⁵ A magyar példa alapján is releváns, hogy az átültetés ilyen módja során a megfelelőségi mérce a nemzetközi jogi kötelezettség, és nem kizárólag a nemzeti büntetőjog belső koherenciája, a jogalkalmazónak tehát a mögöttes nemzetközi joganyagot is figyelembe kell majd vennie az ilyen ügyekben zajló eljárások esetén.

A harmadik eset hagyományosan monista alkotmányú országok esetében lehet működőképes, amennyiben a nemzetközi jog közvetlen alkalmazása a nemzeti szinten eljáró bíróság számára sem elméleti, sem gyakorlati kihívást nem jelent. (Jellemzően) dualista hagyományú országokban a nemzetközi jog, és annak különösen komplex részterülete, a nemzetközi büntetőjog megfelelő és közvetlen alkalmazása komoly kihívások elé állítja a nemzeti jogalkalmazót, amit legutóbb Magyarországon a Biszku-ügy megkérdőjelezhető kezelése példáz.⁹⁴⁶

⁹⁴³ Micheal A. Newton: *The Complementarity Conundrum*, 144. o.

⁹⁴⁴ *Ibid.* 148. o., különösen 110. jegyzet

⁹⁴⁵ L. 2012. évi C. tv. 142-159. §, Magyar Közlöny, 2012. évi 92. szám 13478-13482. o.

⁹⁴⁶ Vö. LATTMANN TAMÁS: *A múlt árnyai a jelen homályában*, ÉS, 2011. november 25., GELLÉRT ÁDÁM: *A Biszku-ügyhöz*, ÉS, LV. évfolyam 50. szám, 2011. december 16., HOFFMANN TAMÁS: *A jelen árnyai*, ÉS, LVI. évfolyam, 4. szám, 2012. január 27. A három idézett cikk rávilágít az ilyen jogalkalmazási helyzetekben felmerülő alapvető problémára, Hoffmann Tamás megfogalmazásával egyetértve: „a nemzetközi szokásjog tartalmának pontos megállapítása nehézkes és könnyen téves eredményre vezethet akkor, ha a nemzetközi jogban járatlan fórum próbálja azt véghezvinni” A konkrét ügyben ennek sajnálatos következménye volt, hogy „az ügyészség [...] nem létezőnek tekintette a nemzetközi szokásjogot, egyszerűen egy rendes tényállást vett alapul, és érdemben még csak meg sem vizsgálta, hogy a feljelentésben szereplő cselekmények beleeshetnek-e az emberiség elleni bűncselekmények kategóriájába.” VARGA

Az „azonos ügy” fordulatot is felvetette az ICC előtt az Ügyészi Hivatal kontra Germain Katanga és Mathieu Ngudjolo Chui ügyben,⁹⁴⁷ egy elfogadhatóságot megtámadó ügyvédi beadvány vizsgálata.⁹⁴⁸ Az ügyben a vád héttrendbeli háborús és háromrendbeli emberiesség elleni bűncselekmény, amelyeket a vád szerint jellemzően a Kongói Demokratikus Köztársaságban található Bogoro nevű falu elleni 2003-as támadás alatt, majd az azt követő másfél éves megszállás alatt követtek el.⁹⁴⁹ Germain Katanga ügyvédei az ügy elfogadhatósága elleni kifogással éltek, mivel ellene a Kongói Demokratikus Köztársaság már (nyomozati szakban járó) eljárást indított a bogoroi feltételezett bűncselekmények miatt, és erről az ügyész nem adott megfelelő tájékoztatást a Tárgyalás Előkészítő Tanácsnak.⁹⁵⁰

Az ügyvédek szerint ilyen eljárás létezésére utaló bizonyíték lett volna, hogy 2007-ben, a vádlott akkori kinsasha-i előzetes letartóztatásának meghosszabbítását célzó javaslat tíz egyéb település mellett már említette Bogoro-t, mint olyan helyszínt, ahol a „polgári lakosság elleni széleskörű támadást” hajtottak végre, ami pedig az emberiesség elleni bűncselekmények tényállásszerű elkövetési magatartása.⁹⁵¹ Az ügyben eljáró bírák szerint azonban ez nem olyan meghatározó értesülés (decisive information), amely érdemben befolyásolta volna az ügy elfogadhatóságára vonatkozó korábbi döntést, így a folyamodványt elutasították.

A Katanga védelmét ellátó ügyvédek beadványára adott bírói reakció a beadvány elutasítása ellenére is figyelemre méltó, részben a vizsgálat módszertana miatt, részben az obiter dictumként kifejtett, komplementaritásra vonatkozó értelmezése okán.

RÉKA: *A nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekmények magyarországi alkalmazása.* (A Biszku-ügy margójára.) Iustum Aequum Salutare, 2011/4. 22. o.

⁹⁴⁷ Reasons for the Oral Decision on the Motion Challenging the Admissibility of the Case (Article 19 of the Statute) ICC-01/04-01/07-1213-tENG, 8-9. o. 11-13. bek.

⁹⁴⁸ Végül ebben a kérdésben nem született döntés. Reasons for the Oral Decision on the Motion Challenging the Admissibility of the Case (Article 19 of the Statute) ICC-01/04-01/07-1213-tENG, 37. o. 98. bek.

⁹⁴⁹ Peter Eichstaedt és Jacques Kahorha (AR No. 176, 23-Jun-08): DRC: Ituri case revives village horrors, l.: <http://reliefweb.int/report/democratic-republic-congo/drc-ituri-case-revives-village-horrors>

⁹⁵⁰ Tárgyalási jegyzőkönyv, 2009. június 12. ICC Case No. ICC-01/04-01/07, ICC-01/04-01/07-T-67-ENG 5. o. 7-17.

⁹⁵¹ Tárgyalási jegyzőkönyv, 2009. június 12. ICC Case No. ICC-01/04-01/07, ICC-01/04-01/07-T-67-ENG 6. o. 20-25.

Az eljáró tanács először az elfogadhatósággal szembeni kifogás elfogadhatóságát vizsgálta meg, és azt minden feltételben kielégítőnek találta,⁹⁵² csak ezután került sor a beadvány érdemének vizsgálatára. Látható tehát, hogy a joghatósággal szembeni kifogások obstrukciós használatát a bíróság igyekszik megelőzni.

A komplementaritás rendszeréről általánosságban a Tanács megállapította, hogy az elsőbbség a nemzeti eljárásokat illeti meg; a képesség és az akarat hiánya vagylagos feltételek, az egyik teljesülése esetén szükségtelen a másik vizsgálata; az ICC eljáró tanácsa nincs abban a helyzetben, hogy megállapítsa, az állam miért dönt úgy, hogy nem folytat eljárást; az akarat hiánya az eljárás lefolytatására vonatkozó szándék hiányaként értelmezhető, amely eseti alapú mérlegeléssel dönthető el kizárólag; az akarat hiányával kapcsolatban „különösen fontos” lehet, hogy az adott ügyben az állam maga utalta a helyzetet az ICC elé, maga adta át a vádlottat, és nem emelt kifogást az ügy elfogadhatóságával szemben.⁹⁵³

A Kongói Demokratikus Köztársaság akaratának hiányát az adott ügyben a tanács bizonyítottnak látta, nagyrészt az állam képviselőinek az adott kérdés vizsgálata során tett nyilatkozatai alapján.⁹⁵⁴

Ez a döntés jelzi, hogy bár az elsőség az állami hatóságokat illeti meg, az ICC joganyagában foglalt garanciák és eljárási megoldások nem üresítik ki a bíróság joghatóságát. A nemzeti hatóságok érdemi eljárása elsőbbséget élvez, az ügy elfogadhatóságáról szóló döntés megtámadható, azonban az elsőbbség érvényesülése nem feltétel nélküli. Az ICC ilyen esetekben – a Katanga ügyben hozott döntés példája szerint – megvizsgálja a komplementaritás feltételeit, és azoknak megfelelően dönt.

A kritikusok szerint azokban az esetekben, amikor az állam saját maga utal egy helyzetet az ICC elé, a joghatóság és az elfogadhatóság megtámadása pusztán formalitás, és ezekben az esetekben az ICC primátusa érvényesül. Ez általánosításként véleményem szerint nem állja meg a helyét, bár tagadhatatlanul valószínűsíthető egy – a Katanga ügyben tapasztalható – hasonló forgatókönyv, vagyis az, hogy egy állam akkor utal egy ügyet a Bíróság elé, ha nem akar eljárást lefolytatni. Ha ez irányú akarata időközben megváltozik, a tárgyalás megkezdése előtt megtámadhatja az ügy elfogadhatóságát.

⁹⁵² Reasons for the Oral Decision on the Motion Challenging the Admissibility of the Case (Article 19 of the Statute) ICC-01/04-01/07-1213-tENG, 13-25. o.

⁹⁵³ Tárgyalási jegyzőkönyv, 2009. június 12. ICC Case No. ICC-01/04-01/07, ICC-01/04-01/07-T-67-ENG 10. o. 2-3.

⁹⁵⁴ Reasons for the Oral Decision on the Motion Challenging the Admissibility of the Case (Article 19 of the Statute) ICC-01/04-01/07-1213-tENG, 36-37. o 92-94. bek.

A Biztonsági Tanács alább tárgyalandó szerepére is tekintettel különösen érdekes a líbiai szituációval kapcsolatban az ICC elé került eddigi egyetlen ügyben hozott döntés. Az ügy két terheltje – Moammer Kaddafi halála után – a néhai diktátor fia, Saif Al-Islam Kaddafi és a titkosszolgálat korábbi vezetője, Abdullah Al-Senussi lett. Az ügy anyagi jogi szempontból is hozott magával új kihívásokat, hiszen korábban nem tárgyaltak olyan emberiség elleni bűncselekményeket, amelyeket nem egy fegyveres konfliktusban követtek el. A terhelték letartóztatását 2011. június 27-én rendelte el az ICC.

Saif Al Islam Kaddafi ügyében 2012. május 1-jén, Al-Senussi ügyében 2013. április 2-án Líbia megtámadta az ügy elfogadhatóságát. Az ICC az első esetben elutasította a líbiai beadványt, és Kaddafi ügyét elfogadhatónak minősítette, míg az Al-Senussi ügyben úgy találta, hogy a komplementaritás fentiekben vizsgált feltételei alapján az ügyben az eljárás lefolytatására Líbia jogosult.

Saif Al Islam Kaddafi ügyében az elutasítás közvetlen oka az anyagi jogi minősítés volt, jelesül az ICC nem látott garanciát arra nézve, hogy a nemzeti eljárásban azokért a cselekményekért fogják Kaddafit felelősségre vonni, amelyek miatt a nemzetközi büntetőeljárás is zajlott ellene.⁹⁵⁵ A már korábban kifejtett megközelítés alapján azonos ügyről akkor beszélhetünk, ha azonos elkövető ellen, azonos magatartás miatt zajlik a nemzeti és a nemzetközi eljárás is.⁹⁵⁶ Az azonos magatartás megítélésben központi kérdés lett, a „nemzetközi” és a „hagyományos” bűncselekmények közötti különbség: a kérdésben a Tárgyalás Előkészítő Kamara úgy foglalt állást, hogy az azonos magatartás, és nem annak jogi minősítése a döntő faktor, ezért érdemi eljárás lehet az is, amelyben egy érintett állam hagyományos bűncselekmények miatt folytat le.⁹⁵⁷ Ezután a Tanács érdemben megvizsgálta a vonatkozó líbiai anyagi jogot, és bár lényeges tényállási különbségeket talált, úgy vélte, hogy a nemzeti jog összességében alkalmas lehet arra, hogy megragadja azt a magatartást, amelyre az ICC által kiadott konkrét letartóztatási parancs vonatkozik.⁹⁵⁸ Az anyagi jogi keretek rugalmas értelmezése után Tanács áttért a líbiai eljárás vizsgálatára, amelynek eredmé-

⁹⁵⁵ Decision on the admissibility of the case against Saif Al Islam Gaddafi, ICC Tárgyalás Előkészítő Tanács, ICC-01/11-01/11 11. o. 22. o. (50) bek.

⁹⁵⁶ L. Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, Decision concerning Pre-Trial Chamber I's Decision of 10 February 2006 and the Incorporation of Documents into the Record of the Case against Mr. Thomas Lubanga Dyilo, 24 February 2006, ICC-01/04-01/06-8-Corr, para. 31. Decision on the admissibility of the case against Saif Al Islam Gaddafi, ICC Tárgyalás Előkészítő Tanács, ICC-01/11-01/11 11. o. 26. o. (61) bek.

⁹⁵⁷ Decision on the admissibility of the case against Saif Al Islam Gaddafi, ICC Tárgyalás Előkészítő Tanács, ICC-01/11-01/11 11. o. 36. o. (88) bek.

⁹⁵⁸ *Ibid.* 46-47. o. (113). bek.

nyeként megállapította, hogy az mutat ugyan átfedéseket az ICC előtti ügygel, de Líbiának nem sikerült kellő meggyőző erővel bizonyítania, hogy valóban azonos ügyben – tehát azonos magatartás miatt – folytat eljárást Kaddafi ellen.⁹⁵⁹ Líbia további vizsgálatokat tartott volna szükségesnek, de a Tanács ezt elutasította: részben azért mert véleményük szerint épp elég lehetőséget biztosítottak a bizonyítékok beterjesztésére, részben azért, mert a komplementaritás második lépcsőjének – az eljárás érdemi jellegének – vizsgálata ennél sokkal súlyosabb aggályokat vetett fel az adott ügyben.

A Tanács megállapította, hogy Líbia nem képes az adott ügyben érdemi eljárás lefolytatására, és ezért az akarat meglétét már szükségtelen volt vizsgálni.⁹⁶⁰ A képesség hiányát a felvetések alapján az anyagi jogi háttér, a biztonsági körülmények és az indokolja, hogy a hatóságok nem képesek megszervezni a terhelt átszállítását.⁹⁶¹ (Kaddafi nem a hivatalos állami szervek, hanem egy helyi milícia őrizetében volt Zintanban, a vele szemben alkalmazott bánásmód egyébiránt súlyos emberi jogi kérdéseket is felvetett.⁹⁶²) A Tanács megállapítása szerint e három körülmény közül a két utóbbi bizonyult a legfontosabbnak: a végzés alapján a Tanács nem látott reális esélyt arra, hogy a közeljövőben Kaddafi a kormányerők őrizetébe kerüljön,⁹⁶³ ezt pedig az eljárás lefolytatására vonatkozó képesség hiányaként értékelte. (A líbiai jog nem engedi meg az eljárás lefolytatását a terhelt távollétében, ha annak belföldi tartózkodási helye ismert.)⁹⁶⁴ A korábbi rezsim vezetőivel szemben tanúsított bánásmód súlyos emberi jogi kérdéseket vetett fel: a kínzást, az embertelen bánásmódot a Tanács nem a tisztességes eljárás kellékeként értelmezte, hanem a megfelelő bizonyítási eszközök (tanúvallomás) megszerzésének akadályát látta benne. A tanúvédelmi program hiánya vagy a megfelelő védelem kérdése tovább erősítette a fenti következtetést. Ezért a Tanács úgy döntött, hogy annak ellenére, hogy Líbiában van működő igazságszolgáltatás, számos jogi és ténybeli körülmény alapján az ország nem képes a Saif Al Islam Kaddafi elleni érdemi eljárás lefolytatására.⁹⁶⁵

Ez a döntés azonban szemmel láthatóan nem bizonyult perdöntőnek a teljes szituációra nézve: a másik terhelt, Abdullah Al-Senussi ügyét az ICC azonos

⁹⁵⁹ Decision on the admissibility of the case against Saif Al Islam Gaddafi, ICC Tárgyalás Előkészítő Tanács, ICC-01/11-01/11 11. o. 57. o. (135) bek.

⁹⁶⁰ *Ibid.* 58. o. (138) bek.

⁹⁶¹ *Ibid.* 62. o. (148) bek.

⁹⁶² Al-Jazheera: „Gaddafi's son Saif appears in Libyan court” 2013. szeptember 19.

⁹⁶³ *Ibid.* 85. o. (207) bek.

⁹⁶⁴ *Ibid.* 85-86. o. (208) bek.

⁹⁶⁵ *Ibid.* 89. o. (215) bek.

személyi összetételben eljáró Tárgyalás Előkészítő Tanácsa elfogadhatatlannak minősítette. Al-Senussi ellen 2012. április 9-én indult nemzeti büntetőeljárás a líbiai katonai ügyészség kezdeményezésére, amelyet később a polgári hatóságok vettek át. A beadványban Líbia még nem tudta pontosan megnevezni a vádiratban említett konkrét belső jogi tényállásokat, de a lehetséges elemek alapján⁹⁶⁶ az emberiesség elleni bűncselekmények alkalmazása látszott legvalószínűbbnek. Az azonos ügy kérdésében – tehát a komplementaritási teszt első lépcsőjében – még az Ügyészség is amellet érvelt, hogy Líbia valóban azonos személy ellen, azonos magatartás miatt folytat eljárást,⁹⁶⁷ ezzel az eljáró Tanács is egyetértett. Említésre méltó, hogy a Kaddafi végzéshez képest sokkal pontosabban körül lehetett határolni a szóban forgó „azonos magatartást”.⁹⁶⁸ A történeti tényállás széttagoltsága ebben az esetben jóval kevésbé befolyásolta a döntést, mert itt inkább a magyar dogmatika szerinti egységként értelmezte az egyes incidenseket a Tanács. A nemzeti eljárásban vizsgált események a Tanács szerint lefedik azokat a magatartásokat, amelyek miatt az ICC eljárás zajlott Al-Senussi ellen, ezért a komplementaritás első kérdésére – zajlik-e azonos ügyben eljárás – a Tanács igennel válaszolt.⁹⁶⁹

A második lépcsőt – a képesség és az akarat létezését – illetően a Tanács megállapította, hogy azonos körülmények gyakran mindkettőre hatással lehetnek, ezért a vizsgálat során nem külön-külön vizsgálta a két tényezőt, hanem a nemzeti eljárás körülményeit egységesen vizsgálva jutott el a következtetéséig, mindkét vonatkozásban.⁹⁷⁰ Érveiben mind a védelem, mind a vád kitért az eljárás tisztességes jellegére: a védelem a tisztességes eljárás egyes elemeinek hiányát – a pártatlanságot és az indokolatlan késedelmet – az állami akarat hibájaként értelmezte. A vád arra hívta fel a Bíróság figyelmét, hogy a tisztességes eljárás egyes elemeinek megsértése csak akkor lehet hatással a komplementaritás vizsgálatára, ha az olyan súlyú, hogy már az ICC eljárás célját veszélyeztetné.⁹⁷¹ A védelem és a sértetti képviselő által is kifogásolt eljárási elemeket hosszasan elemezve a Tanács végül úgy ítélte meg, hogy Al-Sanussi konkrét ügyére azoknak nincs

⁹⁶⁶ Decision on the admissibility of the case against Abdullah Al-Senussi, ICC Tárgyalás Előkészítő Tanács, ICC-01/11-01/11 11. o. 17. bek.

⁹⁶⁷ Decision on the admissibility of the case against Saif Al Islam Gaddafi, ICC Tárgyalás Előkészítő Tanács, ICC-01/11-01/11 23. o. (43) bek.

⁹⁶⁸ *Ibid.* 38. o. (71) bek.

⁹⁶⁹ *Ibid.* 86-88. o. (165)-(167) bek.

⁹⁷⁰ *Ibid.* 88. o. (168)-(169) bek.

⁹⁷¹ *Ibid.* 95. o. (188) bek.

érdemi hatása.⁹⁷² Az akarat hiányát illetően nem meglepő a Tanács döntése, de mivel a tanúvédelmi kérdéseket a Kaddafi végzésben meglehetősen szigorral értékelték, és azok az eltelt időben nem javultak, ezért ezen a ponton némi eltérés látható a két végzés között: azonos tényleges körülményt az ügy többi tényezőjére tekintettel majdhogynem ellentétesen értelmezett a Bíróság. Al-Senussi esetében a nemzeti eljárásban már korábban összegyűjtött, nagyrészt tárgyi és okirati bizonyítékok alapján lehetségesnek látták az eljárás lefolytatását.⁹⁷³

Al-Senussi ügyében tehát a Tanács megalapozottnak találta Líbia beadványát, de mivel még ebben az ügyben is súlyos kérdések maradtak nyitottak, indokolt az ICC további figyelme.

IV.6. A felfüggesztéstől a megszüntetésig: a Biztonsági Tanács

A Biztonsági Tanács és az ICC kompetenciáinak lehetséges ütközése egyrészt az eljárás megindításával kapcsolatban merült fel.⁹⁷⁴ A potenciális hatásköri ütközések másik oldalát tükrözi a Római statútum 16. cikke, miszerint ha „a Biztonsági Tanács az Egyesült Nemzetek Alapokmánya VII. fejezetének értelmében hozott határozatában erre kéri a Bíróságot, 12 hónapig nem indítható vagy folytatható nyomozás vagy büntetőeljárás”. Ez a VII. fejezet alapján hozott határozat meghosszabbítható.⁹⁷⁵ A kodifikáció során született javaslatokhoz képest ez mindenképpen komoly változást jelent.⁹⁷⁶ A Biztonsági Tanács öt állandó tagjának vétőjoga így már nem garantálja állampolgáraik tartós immunitását az ICC joghatósága alól, hiszen vétőjoguk ellenére kiszolgáltatottak – ráadásul 12 havonta újra meg újra – a Biztonsági Tanács többi tagjának. A konfliktus hamar kiéleződött, hiszen a 1497. számú Biztonsági Tanács határozat a Libériában szolgálgó békefenntartók immunitásának ügyében még a jelenlegi 16. cikkben foglalt jogkörén is túllépett.⁹⁷⁷ A Biztonsági Tanács határozat halasztó vagy felfüggesztő hatályának vizsgálata előtt azonban érdemes áttekintetni a római kompromisszumhoz vezető lépéseket.

⁹⁷² *Ibid.* 123. o. (244). bekezdéstől 130. o. (250) bek.

⁹⁷³ *Ibid.* 146. o. (288). bek.

⁹⁷⁴ L. fentebb, 133. o.

⁹⁷⁵ Római statútum 16. cikk

⁹⁷⁶ ROBERT CRYER, HAKAN FRIMAN, DARRYL ROBINSON, ELIZABETH WILMSHURST: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 169. o.

⁹⁷⁷ Határidő vagy a megújítás szükségessége nélkül érdemben az eljárás megszüntetéséről van szó. ADEMOLA ABBAS: *The Competence of the Security Council...* 265-266. o.

Az 1994-es Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete korábban már részletesen tárgyalta⁹⁷⁸ 23. cikke vonatkozott a Biztonsági Tanács cselekményeire. A Biztonsági Tanács büntetőeljárást gátló szerepe itt még kétféleképpen jelentkezett: agresszió kérdésében a Biztonsági Tanács agressziót megállapító határozata az ICC agresszió ügyében folytatott eljárásnak *conditio sine qua non*-ja lett volna.⁹⁷⁹ Az ICC csak akkor járhatott volna el agresszió egyéni felelőseinek ügyében, ha a Biztonsági Tanács már megállapította, hogy az ICC előtti panaszban érintett állam valóban elkövetett agressziós cselekményt.⁹⁸⁰ A tervezet kommentárja szerint „bármilyen, az agresszió büntetésében fennálló egyéni büntető felelősség feltételezi, hogy egy Állam már elkövetett agressziót.”⁹⁸¹ A 2001. szeptember 11-i terrorista támadások után nehéz egyetérteni ezzel az akkor még magától értetődő feltételezéssel: jogtechnikai értelemben ez a tulajdonképeni axiómája a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének egyúttal azt is magában foglalja, hogy *minden agressziós cselekmény* az államnak betudható. Az 1974-es agresszió fogalom értelmében ez a megállapítás tagadhatatlanul igaz, de a 3314. számú ENSZ közgyűlési határozatban foglalt ajánlás a XXI. század elejének biztonságpolitikai kihívásai között nem feltétlenül felel meg a tényleges helyzetnek, különös tekintettel a terrorizmusban rejlő növekvő biztonsági kockázatra. Az axióma következményeként az ICC pusztán azt vizsgálhatta volna, hogy az előtte folyó eljárásban terhelt személy valóban egyénileg játszott-e olyan szerepet az állam agressziójában, ami egyéni felelősségét megalapozza.⁹⁸²

A másik vonatkozó szabály szerint a tervezet megtiltotta, helyesebben a Biztonsági Tanács engedélyéhez kötötte olyan ügyekben eljárások lefolytatását, amelyek a nemzetközi békét veszélyeztető helyzetként vagy agressziós cselekményként a Biztonsági Tanács napirendjén szerepelnek.⁹⁸³ Így azokban az ügyekben is, ahol a vád nem tartalmazott volna agressziót, a Biztonsági Tanács előzetes engedélye lett volna szükséges akkor, amikor a Tanács már megkezdte egy helyzet vizsgálatát.⁹⁸⁴ A tervezet kommentárja azonban siet leszögezni: nem

⁹⁷⁸ L. fenn, IV.1.3. fejezetben a 137. oldaltól

⁹⁷⁹ YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 44. o. 8-9. bek. A Felülvizsgálati Konferencián elfogadott szöveg ehhez a változathoz visszatért.

⁹⁸⁰ ILC statútum tervezete, 23. cikk (2)

⁹⁸¹ YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 44. o. 8. bek.

⁹⁸² *Ibid.*

⁹⁸³ ILC statútum tervezete, 23. cikk (3)

⁹⁸⁴ Eredetiben: „*being dealt with*”. Több delegáció ezt túl tág megfogalmazásnak találta, l. LIONEL YEE: *The International Criminal Court and the Security Council: Articles 13(b) and 16*, 150. o.

keletkezne ezáltal a Biztonsági Tanács öt állandó tagjának vétőjoga az ICC eljárásra nézve: a Biztonsági Tanács tevékeny magatartására lett volna szükség ahhoz, hogy az ICC eljárásra vonatkozó halasztó hatály beálljon.⁹⁸⁵ A tevékeny magatartás alatt azonban nem csak egy halasztó határozatot értett a Nemzetközi Jogi Bizottság, hanem a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető helyzetben az ENSZ Alapokmánya VII. fejezete szerinti valamely Biztonsági Tanács tevékenységet. Az ICC ügy akkor indulhatott volna, ha a Biztonsági Tanács akciók már megszűntek volna.⁹⁸⁶

A Biztonsági Tanács politikai alapú és az ICC jogi döntéseinek imént tárgyalt, egymáshoz való viszonya már a Nemzetközi Jogi Bizottságon belül is komoly vitát váltott ki,⁹⁸⁷ amely a későbbi jogirodalomban is visszatükröződött.⁹⁸⁸ A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint az is felmerült, hogy a Statútum minél szélesebb körű elfogadottsága érdekében a kérdést ne a Statútum, hanem külön egyezmény szabályozza, amelyben az ENSZ Közgyűlés és a Biztonsági Tanács megfelelő képviselője mellett meg lehetne állapodni, egy az államok egyenlőtlenségét kevésbé kielező megoldásban.⁹⁸⁹

A javaslattal szembeni kritikák megfogalmazták, hogy a tervezet e szabálya nagymértékben lerontaná a Bíróság függetlenségét, és beavatkozást jelentene annak bírói funkcióba.⁹⁹⁰ Lehetséges kompromisszumként az is felvetődött, hogy a hatásköri kollízió csökkentése érdekében az agresszió büntette kerüljön ki a Bíróság joghatóságából.⁹⁹¹ Az ICC kiszolgáltatottságának kulcsa valószínűleg a Biztonsági Tanács cselekmények és azok időtényezőjének határozatlansága: így a Biztonsági Tanács pusztán napirendjén tartva egy helyzetet érdemben megakadályozhatta volna az ICC eljárását.⁹⁹²

E sokat kritizált tervezettől az érdemi elmozdulást az 1997. augusztusi Előkészítő Bizottság ülés után a Szingapúr javasolta kompromisszum hozta

⁹⁸⁵ YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 45. o. 12. bek.

⁹⁸⁶ *Ibid.*

⁹⁸⁷ YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 44-45. o.

⁹⁸⁸ L. pl.: MOHAMMED EL ZEIDY: *The United States Dropped...*, 1510. & 1516. o.

⁹⁸⁹ YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 45. o. 13-15. bek.

⁹⁹⁰ SIENHO YEE: *A Proposal to Reformulate Article 23 of the ILC Draft Statute for an International Criminal Court* 531. o., valamint LIONEL YEE: *The International Criminal Court and the Security Council: Articles 13(b) and 16*, 150. o.

⁹⁹¹ SIENHO YEE: *A Proposal to Reformulate Article 23 of the ILC Draft Statute for an International Criminal Court Ibid.*

⁹⁹² L. a kanadai delegáció aggályait, id.: MOHAMMED EL ZEIDY: *The Security Council...*, 1517 o. (84. jegyzet) és ROY S. LEE: *The Making of the Rome Statute*, 149-150. o.

el.⁹⁹³ A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerinti állapotokat megfordítva, az ENSZ Alapokmány VII. fejezete szerinti Biztonsági Tanács határozat már nem az ICC eljárás engedélyezéséhez, hanem annak blokkolásához szükséges.⁹⁹⁴ Így az állandó tagság már nem garantálna *de facto* vétőjogot az ICC eljárás felett,⁹⁹⁵ annak megakadályozásához az öt állandó tag és négy nem állandó tag együttes erőfeszítésére lenne szükség. Eleinte az Egyesült Államok és Franciaország ellenállása azonban a javaslat érdemi vitáját is megakadályozni látszott,⁹⁹⁶ ennek ellenére Kanada és Costa Rica javaslataival kiegészítve (illetve felfrissítve) kialakult a mai 16. cikk koncepciója, a 12 hónapos, megújítható halasztás lehetősége. A végső lökést mindazonáltal a brit álláspont 1998. áprilisi változása jelentette.⁹⁹⁷

A római konferencián elfogadott végleges megoldás szerint az ICC már nem a Biztonsági Tanácsnak ténylegesen alávetett testület. A Biztonsági Tanács öt állandó tagjának vétőjoga csak akkor tudná megakadályozni az ICC eljárásának megindulását, ha a Biztonsági Tanács határozata lenne a „trigger mechanism” kizárólagos módszere, vagy a Biztonsági Tanács támogató határozata más módon lenne az eljárás megindításának előfeltétele. Az eljárás megindulásának oldaláról vizsgálva láttuk, hogy a Biztonsági Tanács nem képes teljes kontrollt gyakorolni az ICC felett – egyes vélemények szerint ez a fordulat vezetett a megváltozott amerikai hozzáálláshoz.⁹⁹⁸

A 16. cikk jelenlegi megfogalmazásának joghatásait vizsgálva vissza kell utalnunk az ICC eljárás szakaszaira. A 16. cikk alapján a Biztonsági Tanács ugyanis – talán figyelmetlenségből, talán tudatosan – nem minden eljárási cselekményt halaszthat el. A szöveg egyértelműen a nyomozás és a vádeljárás halasztására jogosítja fel a Tanácsot, és nem szól az azokat megelőző eljárási szakaszról, vagyis az előzetes vizsgálatról.⁹⁹⁹ Mohamed El Zeidy tanulmánya alapján további nyitott kérdések is maradnak, a már megkezdett eljárási cselekmények hatásait, azok fenntarthatóságát illetően.¹⁰⁰⁰ Mi történik például azokkal a személyekkel, akik már őrizetben vannak (akár egy államban, akár már az ICC-nek átadva) egy

⁹⁹³ ADEMOLA ABBAS: *The Competence of the Security Council*, 270-271. o.; LIONEL YEE: *The International Criminal Court and the Security Council: Articles 13(b) and 16*, 150. o.

⁹⁹⁴ ROBERT CRYER, HAKAN FRIMAN, DARRYL ROBINSON, ELIZABETH WILMSHURST: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 169-170. o.

⁹⁹⁵ Bár egyes szerzők még a jelen megoldást is így értékelik. L.: LAWRENCE ROCKWOOD: *Walking away from Nuremberg...*, 174. o.

⁹⁹⁶ STEVEN GERBER: *The Train Keeps Rolling – But Will the ICC Be Derailed?* (ASIL Newsletter)

⁹⁹⁷ MOHAMED EL ZEIDY: *The United States Dropped...*, 1512. o.

⁹⁹⁸ JOHN WASHBURN: *The ICC Arrives...* 877-879. o.

⁹⁹⁹ „12 hónapig nem indítható vagy folytatható nyomozás vagy büntetőeljárás;”

¹⁰⁰⁰ MOHAMED EL ZEIDY: *The Principle of Complementarity...*, 964. o.

megkezdett, de 12 hónapra elhalasztott eljárásban? El Zeidy válasza szerint ha a terhelt ilyenkor szabadon kéne bocsátani, akkor a Biztonsági Tanács tulajdonképpen bírói funkciókat gyakorolna: ezért a halasztás nem értelmezhető úgy, mintha a vád megszűnt volna.¹⁰⁰¹ Javaslatára szerint ilyenkor ügyészi/bírói diszkrecionális jogkörben maradna az őrizetben lévő személy szabadon bocsátásának kérdése. Ez azonban még szerinte sem válaszolja meg azt a nyilvánvaló emberi jogi aggályt, miszerint a tisztességes eljáráshoz való jog egyértelműen sérül, indokolatlan késedelem miatt. Ezen a ponton azonban úgy vélem, a Biztonsági Tanács határozat miatti halasztás, bármennyire is politikai alapú, a jogrendszeren belüli kényszerítő körülmény, amely nem okoz *indokolatlan* késedelmet a szó emberi jogi értelmében. Egyetértve a szerző alapvetésével annyiban, hogy a Biztonsági Tanács határozata nem járhat a hipotézisben szereplő személyi következményekkel, meg kell állapítanunk, hogy amennyiben a terhelt őrizetben tartása indokolt volt a Biztonsági Tanács halasztó határozata előtt, akkor annak meghozatala után is az marad: bármennyire más is a látszat, az ICC eljárása nem szűnik meg, ezért nem szabad elfeledkeznünk az eljárás további folytathatósága iránti alapvető igényről sem. El Zeidy további kérdésfelvetései is erre mutatnak, amennyiben a bizonyítékok megőrzésére vonatkozó intézkedések folytatását is lehetségesnek tartja.¹⁰⁰² Következtetését erősíti véleményem szerint az is, hogy a bizonyítékok megőrzése iránti intézkedéseket nem a csak nyomozás, hanem már az előzetes vizsgálat részeként is lehet kérni.¹⁰⁰³

Az eljárás elhalasztása – kétséges joghatások mellett – Statútumban foglalt lehetőség. Ezzel a lehetőséggel napokkal a Statútum hatályba lépése után élt is a Biztonsági Tanács, 1422. és azt meghosszabbító, azzal azonos szövegű 1487. számú határozatában. A 1497. számú határozat azonban új értelmet adott a Biztonsági Tanács és az Bíróság viszonyrendszerének: bebizonyította, hogy a Statútum, mint nemzetközi szerződés alárendelt az ENSZ Alapokmányának, és ha Biztonsági Tanács úgy látja jónak, a Nemzetközi Büntetőbírósághoz fűződő viszonyát nem feltétlenül köti a Statútum számára kedvezőtlen keretei közé.

Az első, halasztó hatályú határozat 2002. július 12-én született, a Bíróság pártolói számára elkésérítő tartalommal és hirtelenséggel. Érdemi része szerint a Biztonsági Tanács, a Római statútum 16. cikkének megfelelően, arra kéri a Bíróságot, hogy egy Statútumban nem részes fél volt vagy aktív hivatalos képviselőjének ENSZ által alapított vagy engedélyezett műveletekkel összefüggésben

¹⁰⁰¹ *Ibid.* 965. o

¹⁰⁰² *Ibid.* 966. o.

¹⁰⁰³ Római statútum 18. cikk 6.

végrehajtott tevékenységei illetve mulasztásai miatt 12 hónapig ne indítsanak semmilyen nyomozati vagy vádemelési cselekményt, csak a Biztonsági Tanács kifejezett engedélyével.

A határozattal kapcsolatban felmerülő legyenyhébb aggály – minden irónia nélkül – annak visszamenőleges hatálya. Egyrészt megítélésem szerint ez adott körülmények között egy pusztán technikai jellegű, és nem igazán jogbiztonsági természetű probléma, másrészt a határozatot olyan gyorsan fogadták el, hogy valóban kevesebb, mint két heti időszokról van szó. A mai napig nem vált ismertté ebben a pár napban elkövetett, ICC joghatóságba amúgy beletartozó cselekmény, így e probléma gyakorlati jelentősége elenyészőnek is alig nevezhető.

Komolyabb aggályokat vetett fel, hogy a szöveg alapján egyértelmű, hogy a korábbi szabályok szellemiségével ellentétben, amelyek mindig egy konkrét, a Biztonsági Tanács által vizsgált helyzethez kötötték a halasztás lehetőségét, a 1422. számú határozat nem egy konkrét misszióra szól, hanem tulajdonképpen jogforrási természetű és általános kötelezettséget ír elő.¹⁰⁰⁴ E kötelezettség címzettje nem csak az ICC, hanem kifejezetten nevesítve az ENSZ tagállamai is, így az Alapokmány 25. cikkének fényében egy, a tagállamokat kötelező általános tartózkodási kötelezettség jött létre, amely az Alapokmány 103. cikkének értelmében minden más szerződésből fakadó kötelezettséget megelőz,¹⁰⁰⁵ így a Római statútumban foglalt általános együttműködési kötelezettséget is.¹⁰⁰⁶ Egyértelműen közvetlen politikai fenyegetésként, és nem jogi szándéknyilatkozatként értelmezhető a határozat azon pontja, mely szerint a Biztonsági Tanácsnak szándékában áll, minden július 1-ével meghosszabbítani a határozat hatályát, ameddig az szükséges marad. Joseph Heller regényének címét parafrázálva azt is mondhatnánk, hogy a 1422-es csapdája az, ahogy az Egyesült Államok, a Biztonsági Tanács támogatását megszerezve – a nem részes felek érdekeire hivatkozva – nem részes félként, gyakorlatilag saját korábbi javaslatainak megfelelően egyoldalúan módosította a Római statútumot.

Külön érdemes megvizsgálni a 1422. számú határozat preambulumát, amely a Biztonsági Tanács e kérdésben meghatározó érték-prioritását hivatott tükrözni. Eszerint tudomásul veszik a Római statútum hatályba lépését, ugyanakkor hangsúlyozzák az ENSZ műveletek fontosságát a béke és biztonság vonatko-

¹⁰⁰⁴ MOHAMED EL ZEIDY: *The United States Dropped...*, 1538. o.

¹⁰⁰⁵ A lehetséges visszas következményekre nézve l.: MOHAMED EL ZEIDY: *The United States Dropped...*, 1539. o.

¹⁰⁰⁶ Vö. Római statútum 86. cikk

zásában. Megjegyzi ugyanakkor a Tanács, hogy nem minden állam részes fél a Statútumban, és hogy a nem részes felek „továbbra is teljesítik nemzeti jogrendszerükben a nemzetközi bűncselekményekre vonatkozó vállalásaikat.” Az eredeti fordulat (*fulfil their responsibilities*) megtévesztő lehet, hiszen tételes jogi kötelezettséget csak egyes vonatkozó egyezményekben foglalt tényállások tartalmaztak, így *valamennyi* nemzetközi bűncselekmény esetében kikényszeríthető, jogi értelemben vett felelősségről beszélni minden bizonnyal túlzás lenne.

2003. júniusában a Biztonsági Tanács azonos szövegű határozata meghosszabbította a nem ICC tagállamokból küldött, ENSZ missziókban részt vevő katonák immunitását.¹⁰⁰⁷ 2004-ben erre már nem került sor. Január 16-án, a két határozatot előterjesztő Egyesült Államok összefegyvernemi parancsnoksága, a *United States Central Command* iraki foglyokkal szembeni visszaélésekről tájékoztatta a médiát. Február 24-én már egyes amerikai katonák felfüggesztéséről szóltak a hírek. A média lassan reagált, az „Abu Ghraib botrányt” végül a CBS csatorna egyik műsora robbantotta ki 2004. április 28-án.¹⁰⁰⁸ Az incidens egy csapásra megsemmisítette az amerikai ICC ellenes kampány erkölcsi alapját: a változás egyik jeleként a 1487. számú határozatot a Biztonsági Tanács már nem hosszabbította meg.

Még a botrány kirobbanása előtt, 2003. augusztusában született egy másik határozat, amely mintegy *obiter dictum*-ként tér ki az ICC eljárásokra. A 1497. számú határozat a Libéria polgárháború sikertelen rendezése utáni fegyveres beavatkozást készített elő, amelynek részeként került a szövegbe az alábbi rendelkezés:

Elhatározza, hogy a hozzájáruló Állam szolgálatában álló vagy visszavonult hivatalos illetve más személyek, amennyiben az adott Állam nem részese Nemzetközi Büntetőbíróság római statútumának, a hozzájáruló Állam kizárólagos joghatósága alatt maradnak, minden olyan feltételezett cselekményükért, amelyeket a Többszemélyiségű Csapatok vagy az ENSZ libériai stabilizációs erőihez kapcsolódva követtek el, kivéve ha a hozzájáruló Állam kifejezetten lemond e kizárólagos joghatóságáról.¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁷ 1487/2003. sz. biztonsági tanácsi határozat

¹⁰⁰⁸ A híradás megtekinthető a <http://www.cbsnews.com/stories/2004/04/27/60II/main614063.shtml> címen.

¹⁰⁰⁹ S/Res/1497 7. pont

Ez a megfogalmazás már nem elhalasztja az ICC eljárását, hanem gyakorlatilag a Statútum rendszerét teljesen átalakítva, feltétel nélkül az állampolgárság szerinti állam kifejezett jóváhagyásához köti azt. Ez a lehetőség a Római statútumban nem szerepelt, de a Biztonsági Tanács nemzetközi jogi és politikai hatalmát tekintve is stabil alapokon kreált magának olyan új hatáskört, amely ezt a korlátozást lehetővé teszi. Etikai oldalról vizsgálva a kérdést ugyanakkor, nehéz nem egyetérteni azzal az indiai kifogással, hogy a Biztonsági Tanács eljárást blokkoló hatásköre annak kodifikálást jelenti, hogy az igazság a nemzetközi békét és biztonságot veszélyezteti.¹⁰¹⁰ A hivatalos indoklás szerint részben ez a kérdés vezetett az ICC indiai elutasításához.¹⁰¹¹ Ugyanakkor a Biztonsági Tanács számára garantált hatáskör segíthet a Nemzetközi Büntetőbíróság jobb integrálásában, enélkül radikális újszerűsége nem csak a nemzetközi jogot, de a nemzetközi politikát is olyan nagy mértékben alakítaná át, ami gyakorlatilag lehetetlenné tette volna létrejöttét.

¹⁰¹⁰ India az utolsó tárgyalási napon is módosítani kívánta emiatt a Statútum tervezetét. MACHTELD BOOT-MATTHJISSEN: *International Criminal Court and International Peace and Security*, 521. o. India távolmaradása a Bíróságtól azonban inkább köszönhető kitartó, de sikertelen próbálkozásának az érintett állam eseti jóváhagyásán alapuló joghatósági rendszer fenntartására. L. SHARON A. WILLIAMS: *The Rome Statute on the International Criminal Court: From 1947-2000 and beyond*, 320. o.

¹⁰¹¹ WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...* 83. o.

V.

KONKLÚZIÓK

A nemzetközi büntetőbíráskodás, de talán az egész ezredforduló általános nemzetközi jogfejlődésének legjelentősebb eredménye volt a Nemzetközi Büntetőbíróság felállítása. A Statútum 1998. évi aláírását követően nem egészen négy év alatt összegyűlt a hatályba lépéshez szükséges hatvan ratifikáció, egyes nagyhatalmak tartózkodásának, vagy kifejezett ellenzésének dacára.¹⁰¹²

A Bíróság megszületéséhez számos kompromisszumra volt szükség. Ezek, már pusztán nagy számuk miatt sem tettek jót a Római Konferencia elé benyújtott szövegtervezet konzisztenciájának. Jogtechnikai értelemben jó néhány ellentmondást, hiányosságot fedezhetünk fel a jelenlegi szövegben,¹⁰¹³ de nem szabad elfelejtenünk, hogy a célt, a Bíróság létrehozását, sikerült megvalósítani.

E kompromisszumok közül jó néhány a Bíróság joghatóságára, az eljárás megindítására vonatkozott. Nincs ebben semmi rendkívüli, hiszen első ránézésre is egyértelmű, hogy ebben a kérdésben érinti a legérzékenyebben, a mindenkori nemzetközi rendszer alapját, az államok szuverenitását a Bíróság pusztá létezése – legalábbis a jelenleg hatályos Statútum alapján. A Bíróság joghatóságát tehát csak bizonyos, szigorúan meghatározott körülmények fennállta esetén gyakorolhatja: ezek megítélése, úgy tűnik, a belső jogban megszokottnál lényegesen nehezebb problémák elé állítja majd a testületet.

Könyvemben olyan kérdésekre kerestem választ, amelyek az egyéni felelősség elmúlt néhány évtizedes fejlődésének következtében a nemzetközi jog rendszerén belül jeleznek bizonyos problémákat. A legsúlyosabb jogsértések elleni szankciókra a nemzetközi jogrend több módon próbált és próbál megol-

¹⁰¹² A helyzet azóta is nagyjából változatlan, a világ lakosságának jelentős része nem tartozik a Statútum hatálya alá. L. pl.: WILLIAM K. LIETZAU őrnagy kommentárját: *Panel - The International Criminal Court: Contemporary Perspectives and Prospects for Ratification*, 515-516. o.

¹⁰¹³ Részletesen l. pl.: M. CHERIF BASSIOUNI: *Negotiating the Treaty of Rome on the Establishment of an International Criminal Court*, különösen 454, 462. o. SHABTAI ROSANNE: *Poor Drafting and Imperfect Organization: Flaws to Overcome in the Rome Statute*, 164-185. o.

dást találni, ezek egy része a klasszikus, államközi rendszer kereteit nem haladja meg, mint például az államok felelőssége vagy az egyetemes joghatóság gyakorlása. Mindazonáltal e megoldások *önmagukban* nem voltak, nem is lehettek képesek a felmerülő esetek többségének szankcionálására. E törekvések dacára a büntet(het)lenség kultúráját nem sikerült felszámolni, az állami hatóságoknak a nemzetközi bűncselekmények üldözésében és megelőzésében való megfelelő szintű együttműködése az államközi rendszerben szinte soha nem volt *békés* eszközökkel kikényszeríthető.

A Nemzetközi Büntetőbíróság tehát nem légüres térben jött létre. A joghatóságába tartozó bűncselekmények elleni fellépés már régóta kérdése volt az államközi rendszernek, ennek megfelelően több intézményes kísérlet is született – az egyetemes joghatóságra épülő állami együttműködés mellett az *ad hoc* törvényszékek – a probléma rendezésére. Meggyőződésem, hogy ezek nem jelentenek tartósan elégséges választ a legsúlyosabb jogsértések elleni fellépésben rejlő valamennyi kihívásra. Mindazonáltal ilyen értelemben hiába elégtelen intézmények, ilyen előfutárok nélkül aligha lehetne sikeres az állandó törvényszék.

A Nemzetközi Büntetőbíróság jövőbeni sikerének vagy kudarcának másik döntő faktora várhatóan a megfelelő állami támogatást: ilyen radikális változás az államok többségének egybehangzó akarata nélkül nem lehetséges. Az *ad hoc* törvényszékek gyakorlata tisztáz számos büntető anyagi és eljárási jogi kérdést, az államok együttműködésének korábban, részben az egyetemes joghatóságra tekintettel kialakított jogi keretei azonban elengedhetetlenek a hatékony eljárásokhoz, ezek nélkül az ICC nemhogy félkarú, de egyenesen karja vesztett óriás maradna.

Ezért foglalkoztam jelen munkában az államok és egyének felelősségének kölcsönhatásaival, abból az eredeti kérdésből kiindulva, hogy egymás mellett létezésük eredményezhet-e olyan helyzeteket, amelyekben kölcsönösen kiváltják, ezzel egyúttal kizárják egymást. A párhuzamos alkalmazhatóság a terminológiai vita ellenére már most is minden kétséget kizáró módon megállapítható, a két rendszer (az egyéni és állami felelősség) közötti kölcsönhatások azonban még némiképp bizonytalanok.

A boszniai népiptás ügyében mind az egyének feletti, mind az államközi bírások hozott ítéletet. Nyilvánvaló lett, hogy a Nemzetközi Bíróság a nemzetközi büntetőtörvényszékek ítéletét, az ott megállapított tényállást és jogi minősítést is a jog megállapításának igen meggyőző segédeszközeként, de nem *res iudicata*-ként kezeli: ezen az alapon a későbbiekben azonos esetben eltérő ítéletek lehetősége csekély valószínűséggel ugyan, de nem kizárható. A kártérítési kérdések még mindig inkább a jogi keretek helyett inkább a politika területéhez tartozó

kárpótlás területéhez tartoznak, a felelősség jogkövetkezményei közül egyedül az elégtétel nyújtása lesz a fenti ítéletek alapján vitán felül alkalmazható.

Az egyéni és állami felelősség rendszere között további átfedést jelent, hogy egyéni felelősök megbüntetése egyúttal az állam nevében adott elégtétel megfelelő formája is lehet, a Nemzetközi Bíróságnak a boszniai népirtás ügyében hozott 2007. évi ítéletének analógiájával. A Yerodia ügyben és a boszniai népirtás ügyében hozott ítéletek bizonyítják, hogy a Nemzetközi Bíróság – és így az államok felelőssége – nem vesztette el relevanciáját a nemzetközi büntetőjog területén a nemzetközi törvényszékek elterjedésével.¹⁰¹⁴

Azonosítható ugyanakkor egy olyan tendencia is, amely az államok felelőségének előzetes megállapítását, a cselekmény betudhatóságát már magas rangú állami vezetőkkel szemben sem követeli meg, mint az egyéni felelősségre vonás előfeltételét. Az agresszió bűncselekményét illetően ez a jelenlegi rendszerhez képest nyilvánvalóan ellentétes a Biztonsági Tanács állandó tagjainak érdekével, ez az érdekkellentét az agresszió esetében eltérő joghatósági rendszert eredményez.

A jogi változások mellett a hidegháború után, a XXI. század első évtizedére a biztonságpolitikai környezet is jelentősen átalakult. A hagyományos fegyveres konfliktusokra kidolgozott jogi kategóriák egy része ennek megfelelően átalakulóban van, és az afganisztáni, iraki beavatkozások után egyre gyakrabban lehet hallani, hogy nem csak a háborút, de a békét is meg kell nyerni. A *ius ad bellum* – *ius in bello* klasszikus fogalompárja mellett megjelent a *ius post bellum* iránti igény,¹⁰¹⁵ amely fogalom magában foglalná a konfliktus tartós rendezéséhez szükséges jogi kategóriákat éppúgy, mint a jogállami átmenet elősegítésének módszereit:¹⁰¹⁶ ezek viszont már nem tárgyalhatók a *ius in bello* területén. A nemzetközi büntetőbíráskodás lehet a határ hagyományos és az újabb kategória között.

A jelen kötet mögött meghúzódó alapkérdésként a béke és az igazság egymáshoz való viszonyának jogtechnikai vetületei álltak. Az „igazságszolgáltatás”, azaz a nemzetközi büntetőbíráskodás hatékonyságát megtorló és preventív funkciói mentén tudjuk megbecsülni.

Ami a megtorló funkció valóra válását illeti, arra a büntetőjogi szabályok általában alkalmasak. Fontos azonban leszögezni, a büntetőjogi megtorlás nem azonos a cselekmények miatti bosszúval, ennek a látszata is kerülendő. A konfliktusban jobban érintett, helyi fórumok hajlamosabbak lehetnek nem teljesen

¹⁰¹⁴ BLAISE TSCHIKAYA: *Jogesetek a nemzetközi bíróságok gyakorlatából*, 188. o.

¹⁰¹⁵ CARSTEN STAHN-JANN K. KLEFFNER: *Jus post bellum: towards a law of transition from conflict to peace*, 98-103.o.

¹⁰¹⁶ *Ibid.* 162. o.

elfogulatlanul eljárni, a nemzetközi bíróságok pedig olykor túl messze vannak szó szerinti és átvitt értelemben egyaránt. Megfelelő kompromisszumot jelenthet az *ad hoc* törvényszékeken már többé-kevésbé sikeresen alkalmazott modell, amely szerint a nemzetközi fórum a legmagasabb rangú elkövetőkkel szemben jár el, míg az alacsonyabb rangú elkövetők a megfelelő nemzeti fórumok előtt vonhatók felelősségre.¹⁰¹⁷

Szintén a megtorló funkcióval kapcsolatban kell újra említést tennünk a nemzetközi büntetőjog egyik legfontosabb folyamányáról, a szuverenitás abszolutizmusának áttöréséről. A nürnbergi per egyértelművé tette, hogy az egyén a nemzetközi közösség védelmére jogosult, akár saját államával szemben is, ezzel az emberi jogok nemzetközi szabályozásának egyik előfutárává vált.¹⁰¹⁸ A totalitárius rendszerek térnyerésének idején, 1939-ben jelent meg a katolikus egyház társadalmi tanításában is az állami szuverenitás abszolutizálásának elítélése,¹⁰¹⁹ ez azonban itt sem jelenti a szuverenitás meghatározó szerepének csökkenését: sőt ez továbbra is fontos a nemzetek közötti egyenjóság megteremtéséhez.¹⁰²⁰ Az állami funkciókból származó mentességek továbbra is szükségesek az államközi kapcsolatok rendeltetésszerű gyakorlásához, ugyanakkor a legsúlyosabb bűnök elkövetőinek mentességét már nem szolgálhatják. A nürnbergi elvek között megjelent a hivatalos minőség figyelmen kívül hagyása, amely hivatalban lévő államfők esetében is alkalmazható, igaz csak nemzetközi törvényszékek előtt.

A megtorló funkció másik fontos szerepe az elkövetők jogszerű eljárásban történő megbélyegzésében rejlik. A XXI. század első évtizedének végén kitört gazdasági világválság Magyarországon is a szélsőséges politikai csoportok újbóli megerősödéséhez vezetett, ennek egyik sajnálatos jele volt a 2009. augusztusában egy magyar neonáci csoport által bejelentett tüntetés, amely Rudolf Hess, nürnbergi elítéltről szóló megemlékezés lett volna.¹⁰²¹ A háborús bűnök elkövetőit éltető megemlékezések tartós megakadályozása szintén a tartós megbé-

¹⁰¹⁷ CARSTEN STAHN-JANN K. KLEFFNER: *Jus post bellum...*, 159-160. o.

¹⁰¹⁸ ANDREW CLAPHAM: *Issues of complexity...*, 34. o.

¹⁰¹⁹ *Summi Pontificatus*, 60. „A szuverén nemzetek feljogosítottak saját ügyeik intézésre, politikáik alakításra és kormányformájuk megválasztására. Másként fogalmazva, a nemzetek között szabadon vállalt kölcsönös együttműködésre van szükség, amelyben minden állam egyforma méltósággal rendelkezik és segíthet egy emberhez méltó világközösség formálásában.”

¹⁰²⁰ *Summi Pontificatus*, 59. és *Populorum Progressio*, 54.

¹⁰²¹ MTI: A rendőrség megtiltotta a tizedik, szombatra tervezett felvonulást is, 2009. augusztus 13., vagy MNO: A rendőrség megtiltotta a péntekre tervezett Hess-menetet, 2009. augusztus 27. vagy a Népszabadságban kibontakozó publicisztikai vitában elhangzó érveket, különös tekintettel: VALKI LÁSZLÓ: *A Hess-menet megállítása*, 2009. szeptember 7.

kelés elengedhetetlen kelléke, de csak akkor lehetséges, ha az eljárások történelmi távlatokban sem hagynak kívánnivalót maguk után. Ez a megfontolás a jogbiztonság eszméjén túl erősíti a tisztességes eljárás követelményeinek betartása iránti igényt, hiszen csak ez segíthet a háborús bűnösök mártírrá alakításának, vagy ellenkezőleg – a jogi eszközökkel végrehajtott pusztá bosszú eredményeképp – az igazi mártírok háborús bűnösökénti megbélyegzésének elkerülésében. Hosszú, tulajdonképpen történelmi távlatokban vizsgálva, talán nem túlzó idealizmus azt remélni, hogy a legsúlyosabb atrocitások elkövetőire, mint ilyenre, és nem mint nemzeti hősökre fognak emlékezni, és ily módon a példaképpül választható hősök közé nem kerülhetnek a kirívó kegyetlenségek elkövetői.

A büntetőeljárások esetében a „siker” fogalma nehezen értelmezhető, a nemzeti jogrendszerekben is jellemzően a bűnügyi statisztikákat használják erre a célra. Ezek a statisztikák azonban több szempontból félrevezetőek lehetnek. A ma működő törvényszékek közül a közvélekedés az ICTY-t tartja a legsikeresebbnak, ahol 161 benyújtott vádirat alapján valamennyi ügyben legalább az eljárást sikerült megindítani: 2011 júliusa óta egyetlen vádlott sem maradt szökésben.¹⁰²² A statisztikák mögött a bűncselekmények legmagasabb rangú elkövetőinek megbüntetését keresve már kevésbé egyértelmű kép rajzolódik elénk: a konfliktusban érintet három legfontosabb állami vezető már nem él, közülük csak Slobodan Milosevic ellen indult eljárás, ő azonban néhány héttel az ítélethozatal előtt elhunyt. A legsúlyosabb bűncselekményért nagyrészt felelős Ratko Mladic, akitidőközben családja holtta nyilvánított, még ítéletre vár. A kilencvenes évek magas rangú délszláv vezetői közül többen elhunytak, így nem tudhatjuk meg, hogy az ICTY érdeklődési körébe még kik kerültek közülük.

A nemzetközi igazságügyi statisztikák egyik nagy hiánya, hogy önmagukban nem képesek jelezni az *el nem követett* bűncselekményeket, vagyis a törvényszékekben rejlő preventív erőt. A prevenció a nemzetközi bűncselekményekkel kapcsolatban részben tételes jogi kötelezettségek formájában is létezik.¹⁰²³ A népirtás tilalmáról és megelőzéséről szóló egyezmény alapján a Nemzetközi Bíróság előtti első ügyben a megelőzés tökéletes kudarca miatt (a kereset beadásakor és a megelőző intézkedések kérésekor még nem követték el azt cselekményt, amelyet tizennégy évvel a kereset benyújtását követően már népirtásnak volt kénytelen elismerni a Bíróság)¹⁰²⁴ bizonyítást nyert, hogy a klasszikus állam-

¹⁰²² L. <http://www.icty.org/sid/10010> (2014. január)

¹⁰²³ Népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény, VI. cikk

¹⁰²⁴ *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 166. o. 297. bek.

közi jogban kidolgozott intézmények e bűncselekmények megelőzésére alkalmatlanok. Az *ad hoc* törvényszékek hatékonyságuknál és a fentiek szerint értett sikereiknél fogva alkalmasak lehetnek egyes, létrejöttük utáni cselekmények megelőzésére. Viszont mivel ezeket jellemzően az események után, vagy legalábbis közben hozzák létre, a cselekményeket jelentős része úgy történik meg, hogy ott a törvényszék semmilyen visszatartó erőt nem képvisel, hiszen nem is létezik.

A preventív erő szempontjából az állandó intézményrendszer komoly előrelépést jelent, ugyanakkor együtt járhat korábban ismeretlen problémákkal: Ugandában az „Úr Ellenálló Hadseregének” vezetői a béketárgyalások feltételül korábbi háborús bűneik alóli mentesítésüket kérték.¹⁰²⁵ Röviddel a jelen kötet szövegének zárása előtt, 2013. késő őszén, a regnáló kenyai elnök és alelnök védelmében az Afrikai Unió egyre határozottabban ICC ellenes nyilatkozataitól hangos az érdeklődő világsajtó.¹⁰²⁶ A megelőzés szempontjából mindenképpen előnyös állandóság nem kívánatos hatása lehet továbbá, a fenti, a konfliktus rövid távú rendezését megnehezítő mentességi igények megjelenésén túl, a megváltozó elkövetői magatartás. Ha a törvényszék léte nem elegendő a bűncselekmény elkövetésétől való elrettentésre, akkor az elkövető valószínűleg mindent megtesz majd a bizonyítékok megsemmisítése érdekében. Ez viszont nem csak a nyomozást teszi majd nehezebbé, de akár új, sokkal súlyosabb bűncselekmények elkövetését is eredményezheti.

Az atrocitások megelőzésében a nemzetközi büntető fórumok szerepe leginkább abban érhető tetten, hogy a nemzetközi anyagi büntetőjog részben áttöri a nemzetközi humanitárius jog olykor merev, technikai fogalmi kategóriáit (például a konfliktus nemzetközi – nem-nemzetközi természetét, a kombattánsi minőséget illetően), sok esetben inkább az áldozatok védelméből indul ki, de megint csak az ismert genfi kategóriák nélkül: így a szabályozás rugalmasabb, a védelmet jobban szolgálja, ha képes a potenciális elkövetők motivációit befolyásolni, alakítani. Ezt nagyban segítené, ha nemzetközi humanitárius joghoz

¹⁰²⁵ Az ICC letartóztatási parancsok kiadásakor a helyi katolikus püspök a béketárgyalások koporsójába vert utolsó szöggként értékelte azokat. Néhány hónap alatt azonban az ICC-nek köszönhetően sikerült az LRA-t elszigetelni, és annyira meggyengíteni, hogy érdemi tárgyalásokba bocsátkozzon, a hágai tárgyalások helyett pedig az ICC előírásoknak megfelelő helyi bírói tanács joghatóságában állapodtak meg a felek. A megállapodást végül JOSEPH KONYA, az LRA vezetője nem írta alá. SARA DAREHSHORE: *Selling justice short: why accountability matters for peace* 28-33. o.

¹⁰²⁶ L. pl. Shane Hickey: African Union says ICC should not prosecute sitting leaders, 2013. október 12. The Guardian (<http://www.theguardian.com/world/2013/oct/12/african-union-icc-kenyan-president>) vagy Solomon Ayele Dersso: The AU's Extraordinary Summit decisions on Africa-ICC Relationship, EJIL: Talk! 2013. október 28. (<http://www.ejiltalk.org/the-aus-extraordinary-summit-decisions-on-africa-icc-relationship/>)

hasonló oktatási kötelezettségét írná elő kötelező erejű jogforrás, ilyen azonban jelenleg nem létezik. A humanitárius jog viszonylag bonyolult szabályait nehéz lehet készségszinten elsajátítani, míg a nemzetközi büntetőjog olyan alapvető erkölcsi kategóriákra épít, amelyek könnyebben befolyásolhatják a fegyveres konfliktusban harcoló felek magatartását. Ez a különbségtétel természetesen csak a népirtás és az emberiség elleni bűntettek esetében igaz, mivel a háborús bűncselekmények rendszere a humanitárius jog ismerete nélkül szinte nem is értelmezhető.

Részben a bűnelkövetés megelőzéséhez tartozik továbbá a nemzetközi büntetőtörvényszékek mindegyikénél megtalálható cél: a *bűntelenség* felszámolása. E cél elérése érdekében az állandó törvényszék egészen más technikát alkalmaz, amely egyúttal a konfliktus utáni rendezést is megkönnyítheti. A komplementaritásban ezért nagyon komoly lehetőségek rejlenek, mert nem csak a megtorlást teszi elkerülhetetlenné, hanem egyúttal az érdemi eljárás kritériumainak kimunkálása esetén képes lehet hosszú távon a nemzeti bíróságokat rávenni alaposabb, tisztességes eljárásra,¹⁰²⁷ ezáltal minőségi javulást idézve elő a nemzeti jogalkalmazásban. Feleslegesnek tűnhet egy olyan büntetőbíróság, amelyik nem ítélkezik: az ilyen kritikák azonban a megelőzés szerepét alábecsülik. Az államok szuverenitásának tiszteletben tartása soha nem lesz elhanyagolható szempont a nemzetközi szervezetekben, és az ICC ennek valóban a lehető legnagyobb mértékben eleget tesz. Ennél többet már csak akkor tehetne, ha lemondana az elkövetők megbüntetésének végső lehetőségéről. Kiegészítő, kiegészítő jelleggel hozták létre, ilyen jellegénél fogva rokonítható lenne a szubszidiaritásra vonatkozó társadalmi tanítással vagy annak az európai integrációban való megjelentésével.

Ezek a nemes célok, illetve elvárások azonban csak akkor teljesülhetnek, ha a törvényszék támogatottsága közelít az univerzalitáshoz. Erről azonban jelenleg szó sincs. Igaz ugyan, hogy minden várakozást felülmúlt az a gyorsaság, ahogy a hatályba lépéshez szükséges hatvan ratifikáció megérkezett, de a ratifikációs helyzet alaposabb vizsgálata elkeseredésre is bőven ad okot. Természetesen biztató a 130 aláíró állam, még ígéretesebb az ezek közül kikerülő 110 olyan ország, amely már valamilyen módon elismerte a Római statútum kötelező erejét. Az államok szuverén egyenlőségének talaján vizsgálva meggyőző erejű nagy számú ratifikáció azonban más statisztikai aspektusból vizsgálva ellentmondásosnak bizonyul. Az Orosz Föderáció például aláíró, de nem részes fél, az őt a listában követő részes felek az angol alfabetikus sorrendet tartva: Saint Kitts &

¹⁰²⁷ WILLIAM BURKE-WHITE: *The ICC and the Future of Legal Accountability*, 201. o.

Nevis (kb. 42 000 lakos), Saint Vincent & the Grenadines, (kb. 118 000 lakos) Szamoa (kb. 182 000 lakos) és San Marino (kb. 30 000 lakos).

A világ három legnépesebb országa viszont kimaradt a Statútumból, és várhatóan nem csak átmeneti jelleggel. Közismert, hogy az Egyesült Államok hevesen ellenzi az ICC létrejöttét és működését. Hasonlóan a valószínűleg tartósan kimaradó országok közé tartozik – különböző okok alapján – a már említett Oroszország, a Kínai Népköztársaság, India, Pakisztán, Banglades, Indonézia, Izrael és az arab országok túlnyomó többsége (Jordánia és Dzsibuti kivételével). Ezek az országok nem csak a Föld lakosságának közel két harmadát jelentik a maguk hozzávetőlegesen négy milliárd főt kitevő lakosságával, de a világ vezető katonai hatalmain túl, a nemzetközi kapcsolatokat régóta jellemző konfliktusokban érintett államok népessége is kimarad a Római statútum hatálya alól. Még Afrikában is, ahol az ICC viszonylag széles körben elfogadott, Etiópia és Eritrea nem lett részes fél.

A joghatóság kiterjesztése kiterjesztése a reálisan elérhető legnagyobb mértékig megnövelte azt a kört, amelyben az államok (helyesebben az államok ügynökei, illetve kvázi funkcionáriusai) a nemzetközi büntetőeljárás fenyegetésével néznek szembe. Ennek terhét az államok a komplementaritás rendszerébe beépített számos szűrőn keresztül sikeresen igyekeznek csökkenteni, de büntetőjogi kényszer újszerű eleme még így is megmarad a nemzetközi jogban, ami a fentiek alapján két lehetséges következménnyel jár: az egyik a határozott politikai ellenállás, a másik a saját nemzeti jogrendszer fejlesztése. Hogy ezek közül melyik lesz erősebb, jelenleg még nem látható, és meggyőződésem szerint jogi eszközökkel nem is feltárható.

Biztosan látható azonban, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság és a Biztonsági Tanács potenciális hatásköri konfliktusai, a 1497-es határozat módszertani megközelítése, a békefenntartók *de facto* immunitásának átmeneti (vagy átmenetileg épp szünetelő) biztosítása azonban minden korábbi jelszóval ellentétesen továbbra is életben tartja a kérdést: mi a kapcsolat béke és igazság között?

Az egyik lehetséges választ az európai gondolkodás fontos pillérét jelentő zsidó-keresztény kultúra rejti: a szakirodalomban gyakran idézett politikai alapú etikai válaszok¹⁰²⁸ mellett a két meghatározó érték többek között a katolikus egyház társadalmi tanításában is megjelenik. E tanítás lényegre törő összefoglalója e tekintetben az az Izajás próféta könyvében olvasható Ószövetségi vers, amelyet a II. világháború kitörése előtt alig néhány hónappal megválasztott,

¹⁰²⁸ Egyrészt „az igazságszolgáltatás a békét veszélyezteti” gondolat, másrészt a La Paix par la Justice illetve a no peace without justice jelszavai.

egyebek mellett jogi végzettséggel is rendelkező XII. Pius pápa jelmondatának választott: *Opus iustitiae – pax*, „az igazságosság békét terem, az igazságnak meg biztonság lesz a gyümölcse mindörökre.”¹⁰²⁹

¹⁰²⁹ „erit opus iustitiae pax et cultus iustitiae silentium et securitas usque in sempiternum”, Iz, 32,17

FORRÁSJEGYZÉK

Összefoglaló munkák

- Alina Iona SZABÓ: *The ICC – Starting with Africa?* 2010.
- Antonio CASSESE– Paola GAETA– John R.W.D. JONES: *The Rome Statute of the International Criminal Court. A Commentart.* Oxford, OUP, 2002.
- Antonio CASSESE: *International Criminal Law.* OUP, 2001.
- Antonio CASSESE: *International Law.* Oxford. OUP, 2001.
- Arkagyij POLTARAK: *Nürnbergi epilógus.* Magvető, 1967.
- Benjamin N. SCHIFF: *Building the International Criminal Court.* Cambridge, CUP, 2008.
- BELOVICS Ervin dr., GELLÉR Balázs dr., NAGY Ferenc dr., TÓTH Mihály dr., BUSCH Béla dr.: *Büntetőjog I-II.* HVG Orac, Budapest, 2012.
- BOGNÁR Zalán (ed.): *Malenkij robot.* 2009.
- BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *Nemzetközi jog.* Aula, 1997.
- BULMERINCQ Ágost [August von Bulmerincq]: *Nemzetközi-jog.* Lampel Róbert fordítása (Wodianer F. és fiai), Budapest, 1892.
- BURHÁCS János: *Nemzetközi jog. I-II.* Pécs, Dialóg Campus, 1998/1999.
- Carsten STAHN – Jann K. KLEFFNER: *Jus post bellum: towards a law of transition from conflict to peace.* Hága, TMC Asher, 2008.
- Cecilia M. BAILET: *Security: A multidisciplinary Normative Approach.* Martinus Nijhoff, 2009.
- CSAPÓ Zsuzsanna: *(Fe)gy(v)erekkkel szemben, (fe)gy(v)erekkel kézben – Nemzetközi jogi védőháló a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek oltalmára.* Pécs Publikon, 2011.
- Elies van SLIEDREGT: *The criminal responsibility of individuals for violations of international humanitarian law.* Cambridge, CUP, 2003.
- Emile YAKPO – Tahar BOUMEDRA (eds.): *Lieber Amicorum Mohammed Bedjaoui.* Hága, Kluwer Law International, 1999.
- Farhad MALEKIAN: *International Criminal Responsibility of States.* Stockholm, University of Stockholm, 1985.

- Flavia LATTANZI – William SCHABAS (eds.): *Essays on the Rome Statute of the International Criminal Court*. il Sirente, RFA, 1999.
- Frits KARLSHOVEN: *Belligerent Reprisals*. Martinus Nijhoff, 2005.
- GELLÉR Balázs: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, adalékok egy vitához*. Budapest, Tullius, 2009.
- HAJDU Gyula: *Nemzetközi jog*. 1954.
- HERCEGH Géza (ed.): *Nemzetközi jog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1989.
- HERCEGH Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*. KJK, 1982.
- Herman A.M. VON HEBEL – Johan G. LAMMERS – Jolien Schukking (eds.): *Reflections on the International Criminal Court*. T.M.C. Asser Press, 1999. Hága
- Hervé ASCENSION – Emmanuel DECAUX – Alain PELLET (eds.): *Droit international pénal*. Párizs, Pedone, 2000.
- HILGENDORF–FRANK–VALERIUS: *Computer-und Internetstrafrecht*. Berlin, Springer, 2005.
- INAZUMI, Mitsue: *Universal jurisdiction in modern international law: expansion of national*. Utrecht, Intersentia, 2005.
- Jean PICTET: *Le Droit humanitaire et la protection des victimes de la guerre*. Genf, Institut Henry Dunant, 1973.
- Jean PICTET: *Les Principes du Droit international humanitaire*. Genf, CICR, 1966.
- John F. DULLES: *War or Peace*. New York, MacMillan, 1957.
- José DORIA – Hans Peter GASSER – M. Cheriff BASSIOUNI: *The Legal Regime of the International Criminal Court*. Leiden–Boston, Martinus Nijhoff, 2009.
- KOVÁCS Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai*. PPKE JÁK, 2010.
- KUSSBACH Erik: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.
- LAMM Vanda: *A Nemzetközi Bíróság kötelező joghatósági rendszere*. Budapest, KJK-Kerszöv – MTA Jogtudományi Intézet, 2005.
- Larissa J. van den HERIK: *The contribution of the Rwanda Tribunal to the development of international law*. Leiden, Martinus Nijhoff, 2005.
- Lindsay MOIR: *The Law of Internal Armed Conflicts*. Cambridge, CUP, 2002.
- M. Cherif BASSIOUNI: *Cour Pénale Internationale*. Toulouse, AIDP, 2000.
- M. NYITRAI Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. 2003.
- Malcolm N. SHAW: *Nemzetközi jog*. 2009.
- Mark W. JANIS: *An Introduction to International Law*. New York, Aspen, 2003.

- Michael Yew Meng HOR – Victor Vridar RAMRAJ – Kent ROACH: *Global anti-terrorism law and policy*. Cambridge, CUP, 2005.
- MOLNÁR Tamás: *A nemzetközi jogi eredetű normák beépülése a magyar jogrendszerbe*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013.
- n/a: *ICTY Manual on Developed Practices*. ICTY-UNICRI, 2009.
- NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Püski, 1999.
- Nguyen QIbid. DINH– Alain PELLET – Patrick DAILLIER: *Droit International Public*. LGDJ, 2002.
- Otto TRIFFTERER (ed.): *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court; Observers' Notes, Article by Article*. Baden-Baden, Nomos, 1999.
- Phillippe SANDS (ed.): *From Nuremberg to the Hague – The Future of International Criminal Justice*. Cambridge, CUP, 2003.
- Pierre-Marie DUPUY: *Droit International Public*. Dalloz, 2000.
- Rafael LEMKIN: *Axis Rule in Occupied Europe*. 1944.
- Rebecca M. WALLACE: *International Law*. London, Thomson–Sweet & Maxwell, 2005.
- Richard MAY – David TOLBERT – John HOCKING – Ken ROBERTS – Bing Bing Ja-Daryl MUNDIS – Gabriel OOSTHUISEN: *Essays on ICTY Procedure and Evidence*. Hága, Kluwer Law International, 2001.
- Robert CRYER – Hakan FRIMAN – Darryl ROBINSON – Elizabeth WILMSHURST: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. 2010.
- Robert CRYER: *Prosecuting International Crimes: selectivity and the international criminal law regime*. Cambridge, CUP, 2005.
- Rosanne SHABTAI: *The World Court – What it is and how it works*. Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1995.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: *Ars boni et aequi – Tanulmányok az ezredvég nemzetközi jogi rendszeréről Bokorné Szegő Hanna 75. születésnapjára*. BKÁE, 2000.
- Roy S. LEE: *The Making of the Rome Statute*. Hága, Kluwer Law International, 1999.
- Rüdiger WOLFRUM (ed.): *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford, OUP, 2008.
- Stephen MACEDO (ed.): *Universal Jurisdiction: National Courts and the Prosecution of Serious Crimes under International Law*. 2006.
- Stephen MACEDO: *The Princeton Principles on Universal Jurisdiction*. Princeton, 2001.
- Steven C. ROACH: *Politicizing the International Criminal Court: the convergence of politics*. Budapest, Rowman & Littlefield, 2006.

- STEVEN R. RATNER – JASON ABRAMS: *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law – Beyond the Nuremberg Legacy*. Oxford, OUP, 2001.
- SULYOK GÁBOR: *Az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa: összetétel, szavazás, reform*. Budapest, Complex, 2009.
- SZABÓ MARCEL: *A jóvátételi cikkek kodifikációja*. PPKE JÁK, 2005.
- SZALAI ANIKÓ: *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2013.
- SZONDY VIKTOR: *Nemzetközi büntetőjog*. Budapest, Centrum, 1933.
- VALKI LÁSZLÓ: *A Közös Piac szervezeti és döntéshozatali rendszere*. Budapest, KJK, 1977.
- WILLIAM A. SCHABAS: *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- WILLIAM D. COPLIN: *The Functions of International Law*. Chicago, Rand McNally & Co., 1966.

Cikkek, tanulmányok

- ABBAS, Ademola: The Competence of the Security Council to Terminate the Jurisdiction of the International Criminal Court. *Texas Journal of International Law*; Vol. 40., No. 2. (2005) 263–298.
- ABI-SAAB, Georges: International Criminal Tribunals and the Development of, (1999.) In: Lieber Amicorum Mohammed Bedjaoui; 649–658.
- ABI-SAAB, Georges: The Proper Role of International Law in Combating Terrorism. *Chinese Journal of International Law*, Vol 1., No. 1. (2002) 305–313.
- AKHAVAN, Payam: Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities. *AJIL*, Vol. 95., No. 1. (2001) 7–32.
- AKHAVAN, Payam: Justice and Reconciliation In the Great Lakes Region of Africa: The Contribution of the International Criminal Tribunal for Rwanda. *Duke Journal of Comparative and International Law*, Vol. 7., No.2. (1997) 325–349.
- ALLAND, Denis: Countermeasures of General Interest. *EJIL*; Vol. 13., No. 5. (2002) 1221–1240.
- ANNAN, Kofi: Advocating for an International Criminal Court. *Fordham International Law Journal*, Vol. 21. (1998) 363–367.
- ARNELL, Paul: International Criminal Law and Universal Jurisdiction. *International Legal Perspectives*, Vol. 11., No.1. (1999) 53–64.

- ARSANJANI, Mahmoud H.: Jurisdiction and Trigger Mechanism. In: *Reflections on the International Criminal Court*. (1999) 57–77.
- BALINT, Jennifer L.: The Place of Law In Addressing International Regime Conflict. *Law and Contemporary Problems*; Vol 59., No. 4. (1996) 103–127.
- BÁRD Károly: Visszamenő igazságszolgáltatás, alkotmányosság, emberi jogok. *Társadalmi Szemle*, 1992/3.
- BARETT, John: The Nuremberg Roles of Justice Robert H. Jackson. *Washington University Global Studies Law Review*, Vol. 6. (2007) 511–525.
- BASSIOUNI, M. Cherif: Former Yugoslavia: Investigating Violations of International Humanitarian Law and Establishing an International Criminal Tribunal. *Fordham International Law Journal*, Vol. 19. (1995) 1191–1211.
- BASSIOUNI, M. Cherif: From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court. *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 10. (1997) 11–62.
- BASSIOUNI, M. Cherif: International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes. *Law and Contemporary Problems*, Vol 59. No. 4. (1996) 63.
- BASSIOUNI, M. Cherif: L'association internationale de droit pénal (a.i.d.p.): plus d'un siècle de dévouement à la justice pénale et aux droits de l'homme. *Nouvelles Études Pénales*. (1999) AIDP website
- BASSIOUNI, M. Cherif: Negotiating the Treaty of Rome on the Establishment of an International Criminal Court. *Cornell International Law Journal*, Vol 32., No. 3. (1999) 443-470.
- BASSIOUNI, M. Cherif: Searching for Peace and Achieving Justice: The Need for Accountability. *Law and Contemporary Problems*, Vol 59., No. 4. (1996) 9.
- BASSIOUNI, M. Cherif: Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice. *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4. No. 3. (2006) 561–585.
- BATTLE, George Gordon: Trials before the Leipsic Supreme Court of Germans Accused of War Crimes. *Virginia Law Review*, Vol. 8., No. 1. (1921) 1–26.
- BENVENUTI, Paolo: Complementarity of the ICC. In: *Essays on the Rome Statute of the International Criminal Court*. 1999. 21–51.
- BERMAN, Paul Schiff: The Globalization of Jurisdiction. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 151. (2002) 311–529.
- BERMAN, Sir Franklin: The Relationship between the International Criminal Court and the Security Council. In: *Reflections on the International Criminal Court*. 1999. 173–181.
- BIANCHI, Andrea: Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case. *EJIL*; Vol. 10., No.2. (1999) 237–277.

- BIBÓ István: A szankciók kérdése a nemzetközi jogban (1934.) In: *Válogatott tanulmányok*. 1990. Vol. 4. 4–47.
- BIERZANEK, Remigiusz: Reprisals in Armed Conflicts. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, Vol. 14. (1988) 829–843.
- BILZ, Kenworthy: The Puzzle of Delegated Revenge. *Boston University Law Review*, Vol. 87. (2007) 1059–1112.
- BLAKESLEY, Christopher L.: Jurisdiction, Definition of Crimes, and Triggering Mechanisms. *Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 25., No. 2. (1997) 233–280.
- BLEICH, Jeffrey L.: Complementarity. *Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 25., No. 2. (1997) 281–292.
- BLEICH, Jeffrey L.: Cooperation with National Systems. *Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 25., No. 2. (1997) 293–304.
- BOISTER, Neil: Treaty Crimes, International Criminal Court? *New Criminal Law Review*, Vol. 12., No.3. (2009) 341–365.
- BOISTER, Niel: Transnational Criminal Law. *EJIL*, Vol. 14., No.5. (2003) 953–976.
- BOLTON, John R.: The Risks and Weaknesses of the International Criminal Court from America’s Perspective. *Law and Contemporary Problems*, Vol. 64., No. 4. (2001) 167–180.
- BOOT-MATTHJISSEN, Machteld: International Criminal Court and International Peace and Security. *Tilburg Foreign Law Review*, Vol. 11. (2003) 517–536.
- BOOTH, Cherie: Prospects and Issues for the International Criminal Court: lessons from Yugoslavia and Rwanda. In: *From Nuremberg to The Hague*. 2003. 157–193.
- BOS, Adriaan: 1948-1998: The Universal Declaration of Human Rights and the Statute of the International Criminal Court. *Fordham International Law Journal*, Vol. 22., No. 2. (1998.) 229–235.
- BOS, Adriaan: The International Criminal Court: Recent Developments. In: *Reflections on the International Criminal Court*. (1999) 39–47.
- BOTTINI, Gabriel: Universal Jurisdiction after the Creation of the International Criminal Court. *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol 36. No. 2–3. (2004.) 503–563.
- BROOMHALL, Bruce: Toward U.S. Acceptance of the International Criminal Court. *Law and Contemporary Problems*. Vol. 64., No. 4. (2001) 141–153.
- BROWN, Bertram S.: Primacy or Complementarity: Reconciling the Jurisdiction of National Courts and International Criminal Tribunals. *Yale Journal of International Law*, Vol 23. No. 2. (1998) 383–436.

- BROWN, Bertram S.: The Evolving Concept of Universal Jurisdiction. *New England Law Review*, Vol. 35. (2000) 383–397.
- BROWN, Daniel J.: The International Criminal Court and Trial In Absentia. *Brooklyn Journal of International Law*, Vol 24., No. 3. (1999) 763–797.
- BRUBACHER, Matthew: Prosecutorial Discretion within the International Criminal Court. *Journal of International Criminal Justice*, Vol 2., No. 1. (2004) 71–95.
- BRUHÁCS János: Az államok felelősségéről szóló végleges tervezet. *In memoriam Nagy Károly*. 2002. 117–132.
- BURCHARD, Christoph: The Nuremberg Trial and Its Impact on Germany. *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4., No. 4. (2006) 800–829.
- BURKE-WHITE, William: The International Criminal Court and the Future of Legal Accountability. *ILSA Journal of International and Comparative Law*, Vol. 10. (2003) 195–206.
- BYERS, Michael: The Law and Politics of the Pinochet Case. *Duke Journal of Comparative and International Law*, Vol. 10., No. 2. (2000) 415–443.
- STAHN, Carsten: Complementarity: A Tale of Two Notions. *Crim. L. F.* Vol. 19., No. 87. (2008) 92.
- CASEY, Lee A.: The Case against the International Criminal Court. *Fordham International Law Journal*, Vol. 25. (2002) 840–877.
- CASSEL, Douglass: Lessons from the Americas: Guidelines for International Response to Amnesties for Atrocities. *Law and Contemporary Problems*, Vol 59., No. 4. (1996.)197–230.
- CASSESE, Antonio: On the Current Trend towards Criminal Prosecution and Punishment of Breaches of International Humanitarian Law. *EJIL*, Vol. 9., No.1. (1998) 2–17.
- CASSESE, Antonio: Reflections on International Criminal Justice. *Modern Law Review*, Vol. 64. No. 1. (1998) 1–10.
- CASSESE, Antonio: When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes? Some Comments on The Congo v. Belgium Case. *EJIL*, Vol. 13., No.4. (2002) 853–875.
- RYGAERT, Cedric: International Criminal Court and Universal Jurisdiction: A Fraught Relationship. *New Criminal Law Review*, Vol. 12., No. 4. (2009) 508.
- TOLBERT, David: International Criminal Law: Past and Future. *University of Pennsylvania Journal of International Law*, Vol. 30., No. 4. (2009) 1281–1294.
- CHIBUEZE, Remigius: The International Criminal Court: Bottlenecks to Individual Criminal Liability in the Rome Statute. *Annual Survey of International and Comparative Law*, Vol. 12., No. 3. (2006) 185–219.

- CHIBUEZE, Remigius: United States Objection to the International Criminal Court: A Paradox of Operation Enduring Freedom. *Annual Survey of International and Comparative Law*, Vol 9. (2003) 19–54.
- BJORKT, Christine–GOEBERTUSTT, Juanita: Complementarity in Action: The Role of Civil Society and the ICC in Rule of Law Strengthening in Kenya.
- CLAPHEM, Andrew: Issues of complexity, complicity and complementarity: from the Nuremberg trials to the dawn of the new International Criminal Court. *From Nuremberg to The Hague*. 2003. 30–68.
- COUPLAND, Robin: Humanity: what is it and how does it influence international law. *ICRC Review*, No. 844. (2001) 966–989.
- CRAWFORD, James: Revising the Draft Articles on State Responsibility. *EJIL*; Vol. 10., No. 2. (1999) 435–460.
- CRAWFORD, Peel, Olleson: The ILC’s Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Completion of the Second Reading. *EJIL*, Vol. 12., No. 5. (2001) 963–991.
- ROBINSON, Daryl: The Inaction Controversy: Neglected Words and New Opportunities. In: *The International Criminal Court and Complementarity: From Theory to Practice*. (eds: STAHN–ZEIDY) Cambridge University Press, 2010.
- DOAK, Jonathan: Victim and the Criminal Process: An Analysis of Recent Trends in Regional and International Tribunals. *Legal Studies*, Vol 23., No. 1. (2003) 1–32.
- DOWNEY Jr., William Gerald: Law of War and Military Necessity. *AJIL*, Vol. 47. (1953) 251–262.
- DRUMBLE, Mark A.: Pluralizing International Criminal Justice. *Michigan Law Review*, Vol. 103., No. 6. (2005) 1295–1328.
- DU PLESSI, Max: Seeking an International International Criminal Court – Some Reflections on the United States Opposition to the ICC. *South African Journal of Criminal Justice*, Vol. 15., No. 3. (2002) 301–320.
- DUMÉÉ, Marie: Le Crime d’agression. In: *Droit international pénal*. 2000. 251–265.
- DWORKIN, Ronald: Hard Cases. *Harvard Law Review*, Vol 88., No. 6. (1975) 1057–1111.
- EL ZEIDY, Mohamed M.: The Principle of Complementarity: A New Machinery to Implement International Criminal Law. *Michigan Journal of International Law*, Vol. 23., No. 4. (2002) 869–976.
- EL ZEIDY, Mohamed: Critical Thoughts on Article 59(2) of the ICC Statute. *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4., No. 3. (2006) 448–465.

- EL ZEIDY, Mohamed: The United States Dropped the Atomic Bomb of Article 16 of the ICC Statute: Security Council Power of Deferrals and Resolution 1422. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 35., No. 5. (2002) 1503–1544.
- ENDO, Guillaume: Nullum crimen nulla poena sine lege and the ICTY and ICTR. *Revue quebecoise de droit international*, Vol. 15., No. 1. (2002) 205–220.
- ERASMUS, Adele: Revisiting Schwarzenberger Today: The problem of an International Criminal Law. *South African Journal of Criminal Justice*, Vol. 16., No.2. (2003) 393–414.
- EUBANY, Cosmos: Justice for Some – U.S. Efforts under Article 98 to Escape the Jurisdiction of the International Criminal Court. *Hastings International and Comparative Law Review*, Vol. 27., No. 1. (2003) 103–130.
- FELLER, Schneyour-Zalman: Concurrent Criminal Jurisdiction in the International Sphere. *Israel Law Review*, Vol. 16., No. 1. (1981.) 40–74.
- FERENCZ Benjamin: A Nuremberg Prosecutor’s Response to Henry Kissinger. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 8., No. 1. (2001) 177–182
- FERENCZ, Benjamin: Nurnberg Trial Procedure and the Rights of the Accused. *Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 39. (1949) 144–152.
- FERENCZ, Benjamin: The International Criminal Court: The First Year and Future Prospects. *ASIL Proceedings*, Vol. 97. (2003) 259–264.
- FICHTELBERG, Aaron: Democratic Legitimacy and the International Criminal Court. *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4., No. 4. (2006) 765–785.
- FRULLI, Micaela: Jurisdiction Ratione Personae. In: *The Rome Statute of the International Criminal Court; A Commentart*. 2002.
- FRULLI, Micaela: Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes? *EJIL*, Vol 12., No. 2. (2001) 329–350.
- GAETA, Paola: The Defence of Superior Orders: The Statute of the International Criminal Court vs. Customary International law. *EJIL*, (1999)
- GALANT, Kenneth S.: Role and Powers of Defense Counsel in the Rome Statute of the International Criminal Court. *International Lawyer*, Vol. 34., No. 1. (2000) 21–44.
- GALLIANT, Kenneth S.: Jurisdiction to Adjudicate and Jurisdiction to Prescribe in International Criminal Courts. *Villanova Law Review*, Vol. 48., No. 3. (2003) 763–842.
- GARDAM, Judith: Legal Restraints on Security Council Military Enforcement Action. *Michigan Journal of International Law*, Vol. 17., No. 2. (1996) 285–322.

- GASSER, Hans-Peter: Acts of terror, „terrorism”, and international humanitarian law. *ICRC Review*, 847. (2002) 547–570.
- GELLÉRT Ádám: A Biszku-ügyhöz. *ÉS*, LV. Évfolyam, 50. szám, 2011. december 16.
- FLETCHER, George P. – OHLIN, Jens David: Reclaiming Fundamental Principles of Criminal Law in the Darfur Case. *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 3., No. 3. (2005) 539–561.
- GRAEFRATH, Bernhard: Universal Criminal Jurisdiction and an International Criminal Court. *EJIL*, Vol 1., No. 1. (1990) 67–88.
- ACQUAVIVA, Guido – POCAR, Fausto: Crimes Against Humanity. In: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. 2008.
- HAFNER, Gerhard – BOON, Kristen – RUBESAME, Anne – HUSTON, Jonathan: A Response to the American View as Presented by Ruth Wedgewood. *EJIL*, (1999)
- HALE, Winfield B.: Nuremberg War Crimes Tribunals. *Tennessee Law Review*, Vol. 21., No. 1. (1949) 8–19.
- VAN DER WILT, Harmen – LYNGDORF, Sandra: Procedural Obligations Under the European Convention on Human Rights: Useful Guidelines for the Assessment of ‘Unwillingness’ and ‘Inability’ in the Context of the Complementarity Principle. *International Criminal Law Review*, Vol. 9., No. 1. (2009) 39–76.
- HAYASHI, Nobou: The Role of Judges in Identifying Status of Combattants. *Acta Societatis Martensis*, Vol. 2. (2006) 69–92.
- HOFFMANN Tamás: A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 2011/4.
- HOFFMANN Tamás: A jelen anyai. *ÉS*, LVI. évfolyam, 4. szám, 2012. január 27.
- HOLMES, John T.: Complementarity: National Courts versus the ICC. In: *The Rome Statute of the International Criminal Court. A Commentart*. 2002.
- HOLMES, John T.: The Principle of Complementarity. In: *The Making of the Rome Statute*. 1999.
- Human Rights Watch, Selling justice short: why accountability matters for peace. In: *HRW Report*. 2009.
- HUNT, David: The Meaning of a Prima Facie Case. In: *Essays on ICTY Procedure and Evidence*. 2001.
- JACKSON, Miles M.: Customary International Law Duty to Prosecute Crimes against Humanity: A New Framework. *Tulane Journal of International and Comparative Law*, Vol. 16., No. 1. (2007) 117–156.

- JAMISON, Sandra L: A Permanent International Criminal Court: A Proposal that Overcomes Past Objections. *Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 23., No. 2. (1995) 419–458.
- KLEFFNER, Jann K.: The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law. 1 *J. Int'l Crim. Just.* 86, 91 (2003)
- HELLER, Jon Kevin: A Sentence Based Theory of Complementarity, 98. vö. Daryl Robinson: The Rome Statute and Its Impact on National Laws, 1849.
- JOS, Emmanuel: La traite des êtres humains et l'esclavage. In: *Droit international pénal*. 2000. 337–349.
- JOUET, Mugambi: Spain's Expanded Universal Jurisdiction to Prosecute Human Rights Abuses in Latin America, China, and Beyond. *Georgia Journal of International and Comparative Law*, Vol. 35., No. 3. (2007) 495–538.
- JUHÁSZ Gyula: A lengyel kérdés a második világháborúban. *História*, Vol. 15., No. 5–6. (1993) 38–39.
- KAMMINGA, Menno T.: Lessons Learned from the Exercise of Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offenses. *Human Rights Quarterly*, Vol. 23., No. 4. (2001.) 940–974., különösen 964.
- KANDIC, Natasa: War Crimes and Civil Society. *East European Constitutional Review*, Vol. 10., No. 2–3. (2001) 110–117.
- KAUL, Hans-Peter: Special Note: The Struggle for the International Criminal Court's Jurisdiction. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 6. No. 4. (1998) 364–376.
- KAVERI Vaid: State Action under Article 17 of the Rome Statute. *NYU Journal of International Law and Politics*, 2011. 601.
- KELLY, Michael J.: Can Sovereigns Be Brought to Justice – The Crime of Genocide's Evolution and the Meaning of the Milosevic Trial. *St. John's Law Review*, Vol. 76., No. 2. (2002) 257–378.
- KELSEN, Hans: Collective and Individual Responsibility in International Law with Particular Regard to the Punishment of War Criminals. *California Law Review*, Vol. 31., No. 5. (1943) 530–571.
- KIELSGARD, Mark D.: War on the International Criminal Court. *New York City Law Review*, Vol 8. (2005) 1–52.
- KIM, Young Sok: Preconditions to the Exercise of the Jurisdiction of the International Criminal Court: With Focus on Article 12 of the Rome Statute. *Michigan State University –DCL Journal of International Law*, Vol. 8., No. 1. (1999) 47–90.

- KING Jr., Henry T.: The Meaning of Nuremberg. *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol. 31., No. 1. (1998) 143–148.
- KIRS Eszter: A nemzetközi büntetőjogi felelősségrevonás és a békéltetés közötti határvonalak az átmeneti igazságszolgáltatás rendszerében. In: *Egységesedés és széttagolódás*. 2009. 77–91.
- KIRS Eszter: Introduction and Critical Remarks. *Miskolc Journal of International Law*, Vol 5., No. 1. (2008) 50–56.
- KISSINGER, Henry A.: Pitfalls of Universal Jurisdiction. *Foreign Affairs*; Vol. 80. (2001.) 86–97.
- KLEFFNER, Jann: The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law. *Journal of International Criminal Justice*, Vol 1., No. 1. (2003.) 86–113.
- KOH, Harold H.: On American Exceptionalism. *Stanford Law Review*, Vol. 55., No. 5. (2003) 1479–1524.
- KOLLER, David S.: Immunities of Foreign Ministers: Paragraph 61 of the Yerodia Judgement as It Pertains to the Security Council and the International Criminal Court. *American University International Law Review*, Vol. 20., No. 1. (2004) 7–42.
- KONTOROVICH, Eugene: The Piracy Analogy: Modern Universal Jurisdiction’s Hollow Foundation. *Harvard International Law Journal*, Vol. 45., No. 1. (2004) 183–238.
- KOVÁCS Péter: Le grand précédent: la Société des Nations et son action après l’attentat contre Alexandre, roi de Yougoslavie. *Terrorism and International Law (European Integration Studies)*, Vol. 1., No. 2. (2002) 135–144.
- KOVÁCS Tamás: A nemzetközi büntetőbíráskodás fejlődése a XX. század első felében. *Studia iurisprudentiae*, Vol. 2., No. 1. (2002) 377–399.
- BBC NEWS: Marine Guilty of Afghanistan Murder, 2013. november 9.
- DEUTSCHE WELLE: Bonn court reviews 2009 Kunduz air strike, 2013. október 30.
- LANG, Jack: Le reconnaissance par la France du génocide Arménien. In: *Lieber Amicorum Mohammed Bedjaoui*. 1999.
- LATTMANN Tamás: A múlt árnyai a jelen homályában. *ÉS*, 2011. november 25.,
- LATTMANN Tamás: A nemzetközi büntetőbírói fórumok működésének rendszere, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróságra – politika, parancs vagy jog? In: *Egységesedés és széttagolódás*. 2009.
- LEE, Roy S.: Creating an International Criminal Court – Of Procedures and Compromises. In: *Reflections on the International Criminal Court*. 1999.
- LEVIE, Howard S.: Command Responsibility. *United States Air Force Academy Journal of Legal Studies*, Vol. 8., No. 1. (1998) 1–18.

- LIPPMANN, Matthew: War Crimes: The My Lai Massacre and the Vietnam War. *San Diego Justice Journal*, Vol. 1., No. 2. (1993) 295–364.
- LORD WRIGHT: Killing of Hostages as a war crime. *British Year Book of International Law*, Vol. 25. (1948) 296–310.
- CONDORELLI, Luigi – VILLALPANDO, Santiago: Referral and Deferral by the Security Council. In: *The Rome Statute of the International Criminal Court. A Commentary*. 2002.
- MARTINEZ, Luis Miguel Hinojosa: *Legislative Role of the Security Council in its Fight against Terrorism: Legal, Political and Practical Limits*.
- LUTNICK, Suzanne M.: Extradiction – Nazis. *Suffolk Transnational Law Journal*, Vol. 10., No. 2. (1986) 607–620.
- MALIARIS, Stylianos: Assessing the ICTY Jurisprudence in Defining the Elements of the Crime of Genocide: The Need for a Plan. *USAK Yearbook of International Politics and Law*, Vol. 3. (2010) 145–170.
- MANNER, George: The Object Theory of the Individual in International Law. *AJIL*, Vol. 46., No. 3. (1952) 428–449.
- MAOGOTO, Jackson Nyamuya: Giant Without Limbs: The International Criminal Court’s State Centric Co-operation Regime. *University of Queensland Law Journal*; Vol. 23., No. 1. (2004) 102–133.
- MAOGOTO, Jackson: The Experience of the Ad Hoc Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda. In: *The Legal Regime of the International Criminal Court*. 2009.
- MARCHESI, Antonio: Referral by a State Party. In: *Commentary on the Rome Statute...* 1999.
- ÖBERG, Marko Divac: *The Legal Effects of Resolutions of the UN Security Council and General Assembly in the Jurisprudence of the ICJ*.
- MATAS, David: Prosecuting Crimes against Humanity: The Lessons of World War I. *Fordham International Law Journal*, Vol. 13., No. 1. (1990) 86–104.
- MCNERNEY, Patricia: The International Criminal Court: Issues for Consideration by the United States Senate. In: *Law and Contemporary Problems*. 2001. 181.
- MEIBNER, Helmut Gropengeiber: Amnesties and the Rome Statute of the International Criminal Court. *International Criminal Law Review*, Vol. 5., No. 2. (2005) 267–300.
- MERON, Theodore: International Criminalization of Internal Atrocities. *AJIL*, Vol. 89., No. 3. (1995) 554–577.
- MERON, Theodore: The Case for War Crimes Trials in Yugoslavia. *Foreign Affairs*, Vol. 72. (1993) 122–135.

- KEEGAN, Michael J. – MUNDIS, Daryl A.: Legal Requirements for Indictments. In: *Essays on ICTY Procedure and Evidence*. 2001.
- SCHARF, Michael P. – KANG, Ahran: Errors and Missteps: Key Lessons the Iraqi Special Tribunal Can Learn from the ICTY, ICTR, and SCSL. *Cornell International Law Journal*, Vol. 38., No. 3. (2005) 911–948.
- SCHARF, Micheal P.: *Universal Jurisdiction and the Crime of Aggression*.
- MOMTAZ, Djamchid: La piraterie en haute mer. In: *Droit international pénal*. 2000. 505–511.
- MORANCHEKT, Laura: Protecting National Security Evidence While Prosecuting War Crimes: Problems and Lessons for International Justice from the ICTY. *Yale Journal of International Law*, Vol. 31., No. 2. (2006) 477–502.
- MORRIS, Madeline: High Crimes and Misconceptions: The ICC and Non-party States. *Law and Contemporary Problems*, Vol 64., No. 1. (2001) 13.
- MORRIS, Madeline: The Democratic Dilemma of the Internatinonal Criminal Court. *Buffalo Criminal Law Review*, Vol. 5., No. 2. (2002) 591–600.
- NEWMAN, Stephen C.: Duress as a Defense to War Crimes and Crimes against Humanity—Prosecutor v. Drazen Erdemovic. *Military Law Review*, Vol. 166. (2000) 158–171.
- NEWTON, Michael: Comparative Complementarity: Domestic Jurisdiction Consistent with the Rome Statute of the International Criminal Court. *Military Law Review*, Vol. 167. (2001) 20–73.
- NIANG, Abdourahmane: Les individus et tant que personnes privées. In: *Droit international pénal*. 2000. 225–239.
- Nidal Nabil JURDI: The Prosecutorial Interpretation of the Complementarity Principle: Does It Really Contribute to Ending Impunity on the National Level? *International Criminal Law Review*, 2010. 77–78.
- NOLLKAEMPER, André: Concurrence Between Individual Responsibility. *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 52. (2003) 615–640.
- OLUSANYA, Olaoluwa Abiola: Do Crimes against Humanity Deserve a Higher Sentence than War Crimes? *International Criminal Law Review*, Vol. 4., No. 4. (2004) 431–474.
- ELIAS, Olufemi – QUAST, Anneliese: The Relationship between the Security Council and the International Criminal Court in the Light of Resolution 1422. *Non-State Actors and International Law*, Vol. 3., No. 2. (2003) 165–186.
- ORENTLICHER, Diane F.: Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime. *Yale Law Journal*, Vol. 100., No. 8. (1991) 2537–2618.

- OVERY, Richard: The Nuremberg Trials. In: *From Nuremberg to The Hague*. 2003.
- PALASSIS, Stathis: Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro). *University of New South Wales Law Journal*, Vol. 31., No. 1. (2008) 80–106.
- PARKS, William H.: Command Responsibility for War Crimes. *Military Law Review*, Vol. 62. (1973) 1–104.
- GRZEBYK, Patrycja: *Criminal Responsibility for the Crime of Aggression*.
- PELLA, Vespasian: Towards an International Criminal Court. *AJIL*, Vol. 44., No. 1. (1950) 37–68.
- PELLET, Alain: Brief Remarks on the Unilateral Use of Force. *EJIL*, Vol. 11., No.2. (2000)
- PELLET, Alain: Can a State Commit a Crime? Definitely, Yes! *EJIL*, Vol. 10., No.2. (1999)
- KIRSCH, Phillipe – ROBINSON, Daryl: Referral by State Parties. In: *The Rome Statute of the International Criminal Court A Commentary*. 2002.
- PICKARD, Daniel B.: Proposed Sentencing Guidelines for the International Criminal Court, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, Vol. 20., No. 1. (1997) 123–164.
- PRANDLER Árpád: A Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása. In: *Ars boni et aequi – Tanulmányok az ezredvég nemzetközi jogi rendszeréről Bokorné Szegő Hanna 75. születésnapjára*. 2000.
- PRITCHET, Suzanne M.: Entrenched Hegemony, Efficient Procedure, or Selective Justice?: An Inquiry into Charges for Gender-Based Violence at the International Criminal Court. *Transnational Law & Contemporary Problems*, Vol. 17., No. 1. (2008) 265–306.
- PROULX, Vincent-Joel: Rethinking the Jurisdiction of the International Criminal Court in the Post-September 11th Era: Should Acts of Terrorism Qualify as Crimes against Humanity. *American University International Law Review*, Vol. 19., No. 5. (2004) 1009–1090.
- RABBAT, Paul: Aut Dedere Aut Judicare: Constitutional Prohibitions on Extradition and the Statue of Rome. *Revue quebecoise de droit international*, Vol. 15., No. 1. (2002) 179–204.
- RADOSAVLIEVIC, Dragana: An Overview of the ICC Complementary Regime. *Review of International Law and Politics*, Vol. 3., No. 10. (2007) 96–114.
- MILLER, Robert H.: *The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity*.

- ROBINSON, Darryl: Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions and the International Criminal Court. *EJIL*, Vol. 14., No.3. (2003)
- RUBIN, A.: Critical View of the Proposed International Criminal Court. *Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 23., No. 2. (1999) 139–150.
- RUBIN, Alfred P.: The International Criminal Court: Possibilities for Prosecutorial Abuse. *Law and Contemporary Problems*. 2001. 153.
- RYGAERT, Cedric: International Criminal Court and Universal Jurisdiction: A Fraught Relationship. *New Criminal Law Review*, Vol. 12., No. 4. (2009) 498–512.
- SADAT, Leila N. – CARDENS, Richard: The New International Criminal Court: An Uneasy Revolution. *Georgetown Law Journal*, Vol. 88., No. 3. (2000) 381–474.
- SADAT, Leila N.: Redefining Universal Jurisdiction. *New England Law Review*, Vol. 35. No. 2. (2001) 241–264.
- SAMMONS, Anthony: The Under-Theorization of Universal Jurisdiction: Implications for Legitimacy on Trials of War Criminals by National Courts. *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 21., No. 1. (2003) 111–143.
- SAMSEY, John: 80 Years Too Late: The International Criminal Court and the 20th Century's First Genocide. *Journal of Transnational Law & Policy*, Vol. 11., No. 2. (2002) 327–384.
- SANDS, Phillippe: After Pinochet: The Role of National Courts. In: *From Nuremberg to The Hague*. 2003.
- SÁNTHA Ferenc Parancsnokok, elöljárók speciális felelőssége a nemzetközi büntetőjogban. In: *Egységesedés és széttagolódás*. 2009.
- SAQID, Reza: Transnational Criminal Law and Procedure: An Introduction. *Journal of Legal Education*, Vol. 56., No. 3. (2006) 430–432.
- SASSOLI, Marco: The Concept of Security in International Law Relating to Armed Conflicts. In: *Security: A multidisciplinary Normative Approach*. 2009. 7–23.
- SCHABAS, William: Le Génocide. In: *Droit international pénal*. 2000. 319–377.
- SCHABAS, William: Perverse Effects of the Nulla Poena Principle: National Practice and the Ad Hoc Tribunals. *EJIL*, Vol. 11., No.3. (2000)
- SCHABAS, William: United States Hostility to the International Criminal Court: It's All About the Security Council. *EJIL*, Vol. 15., No. 4. (2004)
- SCHABAS, William: Was Genocide Committed in Bosnia and Herzegovina – First Judgments of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Fordham International Law Journal*, Vol. 25., No. 1. (2001) 23–54.

- SCHABTAI, Rosanne: Poor Drafting and Imperfect Organization: Flaws to Overcome in the Rome Statute. *Virginia Journal of International Law*, Vol. 41., No. 1. (2001) 164–185.
- SCHARF, Michael: A Critique of the Yugoslavia War Crimes Tribunal. *Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 25., No. 2. (1997) 305–312.
- SCHEFFER, David J.: The International Criminal Court: The Challenge of Jurisdiction. *ASIL Proceedings*, Vol. 93. (1999) 68–72.
- SCHWARZENBERGER, Georg: The Judgment of Nuremberg. *Tulane Law Review*, Vol. 21., No. 3. (1947)329–361.
- SCHWARZENBERGER, Georg: The Problem of an International Criminal Law. *Current Legal Problems*, Vol. 8. (1950) 263.
- SCMITT, Michael N.: Wired warfare: Computer attack and ius in bello. *ICRC Review*, 846. (2002) 365–398.
- SCOBIE, Ian: The Invocation of Responsibility for the Breach of 'Obligations under Peremptory Norms of General International Law'. *EJIL*, (2002)
- SEMMELMAN, Jacques: Due Process, International Law, and Jurisdiction over Criminal Defendants Abducted Extraterritorially: The Ker-Frisbie Doctrine Reexamined. *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 30., No. 3. (1992) 513–576.
- SHARP, Sr., Walter Gary: International Obligations to Search for and Arrest War Criminals: Government Failure In the Former Yugoslavia? *Duke Journal of Comparative and International Law*, Vol. 7., No. 2. (1997) 411.
- SIMMA, Bruno: NATO, the UN and the use of force: legal aspects. *EJIL*, (1999)
- SLUITER, Goran: The Surrender of War Criminals to the International Criminal Court. *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 25., No. 3. (2003) 605–652.
- SOLERA, Oscar: Complementary Jurisdiction and international criminal justice. *ICRC Review*, 845. (2002) 145–170.
- SPINEDI, Marina: La responsabilité de l'Etat pour „crime”: une responsabilité pénale? In: *Droit international pénal*. 2000. 93–115.
- SPINEDI, Marina: State Responsibility v. Individual Responsibility for International Crimes: Tertium Non Datur? *EJIL*, Vol. 13., No.4. (2002)
- STAHN, Carsten: United Nations peace building, amnesties and alternative forms of justice: A change in practice? *ICRC Review*, 845. (2002) 191–205.
- SMITH, Stephen Eliot: Definitely Maybe: The Outlook for U.S. Relations with the International Criminal Court during the Obama Administration. *Florida Journal of International Law*, Vol. 22. (2010)

- STEVENS, Lyn S.: Towards a Permanent International Criminal Court. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 6., No. 3. (1998) 236–251.
- STRAPATSAS, Nicolaos: Universal Jurisdiction and the International Criminal Court. *Manitoba Law Journal*, Vol. 29., No. 1. (2003.) 1–32.
- STRYSZAK, Michal: Command Responsibility: How Much Should a Commander be Expected to Know. *Journal of Legal Studies*, Vol. 11. (2002) 27–82.
- STYLE, Ronald S.: The Legitimacy of Amnesties Under International Law and General Principles of Anglo-American Law: Is a Legitimate Amnesty Possible? *Virginia Journal of International Law*, Vol. 43., No. 1. (2002) 173–248.
- SUCHARITKUL, Schompong: Jurisdictional Immunities In Contemporary International Law from Asian Perspectives. *Chinese Journal of International Law*, Vol. 4., No. 1. (2005.) 1–44.
- SULLIVAN Jr., Frank: A Separation of Powers Perspective on Pinochet. *Indiana International & Comparative Law Review*, Vol. 14., No. 2. (2004) 409–415.
- SUMERS, Mark A.: A Fresh Look at the Jurisdictional Provisions of the Statute of the International Criminal Court: The Case for Scrapping the Treaty. *Wisconsin International Law Journal*, Vol. 20., No. 1. (2002) 57–88.
- SUMMERS, Mark. A.: Immunity or Impunity – The Potential Effect of Prosecutions of State Officials for Core International Crimes in States Like the United States That Are Not Parties to the Statute of the International Criminal Court. *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 36., No. 2. (2006) 463–494.
- SUNGA, Lyal S.: The Crimes within the Jurisdiction of the International Criminal Court. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 6. No. 4. (1998) 377–399.
- SWART-SLUITER, Bert, Goran: The International Criminal Court and International Criminal Co-operation. In: *Reflections on the International Criminal Court*. (1999)
- TAKÁCS Péter: Hostes Humani Generis. *Fundamentum*; No. 4. (2001) 21–38.
- TALLGREN, Immi: The Sensibility and Sense of International Criminal Law. *EJIL*; Vol. 13., No. 3. (2002)
- TAMS, Christian J.: Do Serious Breaches Give Rise to Any Specific Obligations of the Responsible State? *EJIL*, Vol. 13., No. 5. (2002)
- TEITEL, Ruti: The Law and Politics of Contemporary Transitional Justice. *Cornell International Law Journal*, Vol. 38. (2005) 837–862.

- THIERY, Hubert: The Thought of Georges Scelle. *EJIL*; Vol. 1., No. 2. (1990) 193–209.
- THOUVENIN, Jean-Marc: L'intervention. In: *Droit international pénal*. (2000) 447–457.
- TOLBERT, David: International Criminal Law: Past and Future. *University of Pennsylvania Journal of International Law*, Vol. 30., No. 4. (2009) 1281–1294.
- TOTTEN, Christopher L.: International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond. *Northwestern University Journal of International Human Rights*, Vol. 7., No. 1. (2009) 1–34.
- TOWNSEND, Gregory: State Responsibility for Acts of De Facto Agents. *Arizona Journal of International and Comparative Law*, Vol. 14. No. 3. (1997) 635–678.
- URNS, David: Pinochet's Fallout: Jurisdiction and Immunity for Criminal Violations of International Law. *Legal Studies*, Vol. 20., No. 4. (2000) 566.591.
- VAGTS, Detlev F.: Which Courts Should Try Persons Accused of Terrorism? *EJIL*; Vol. 14., No.2. (2003)
- VALKI László: A Hess-menet megállítása. *Népszabadság*; 2009. szeptember 7.
- VAN DER VYVER, Johan D.: Personal and Territorial Jurisdiction of the International Criminal Court. *Emory International Law Review*, Vol. 14., No. 1. (2000) 1–104.
- VAN SLIEDREGT, Elies: Article 28 of the ICC Statute: Mode of Liability and/or Separate Offense. *New Criminal Law Review*, Vol. 12., No. 3. (2009) 420–432.
- VARGA Csaba: Nehézségek az alkotmányos átmenetben – Belső ellentmondások az elévületlenség és elévülhetetlenség törvényi megerősítésében. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/4.
- VARGA Réka Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt. In: *Egységesezés és széttagolódás*. 2009.
- VARGA Réka: A nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekmények magyarországi alkalmazása. (A Biszku-ügy margójára.) *Iustum Aequum Salutare*, 2011/4. 22.
- WEDGWOOD, Ruth: The International Criminal Court: An American View. *EJIL*, 1999.
- WEDGWOOD, Ruth: The Irresolution of Rome. In: *Law and Contemporary Problems*. 2001. 193.

- WEXLER, Leila Sadat: Committee Report on Jurisdiction, Definition of Crimes and Complementarity. *Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 25. No. 2. (1997) 221–232.
- WHITMANN, James Q.: Between Self-Defense and Vengeance/between Social Contract and Monopoly of Violence. *Tulsa Law Review*, Vol. 39., No. 4. (2004) 901–924.
- WIENER A. Imre: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságáról. *Magyar Jog*, Vol. 48., No. 8. (2001) 457–463.
- WIJEWARDANE, D. S.: Criminal Jurisdiction over Visiting Forces with Special Reference to International Forces. *British Yearbook of International Law*, Vol. 41. (1966) 122–197.
- WILKINSON, Robert B.: The Nuremberg and Tokyo Trials: Another Step toward International Justice. *American Bar Association Journal*, Vol. 35., No. 4. (1949) 299–302.
- WILLIAMS, Sharon A.: Preconditions to the Exercise of Jurisdiction. In: *The Rome Statute of the International Criminal Court A Commentary*. 2002.
- WILLIAMS, Sharon A.: The Rome Statute on the International Criminal Court: From 1947–2000 and beyond. *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 38., No. 2. (2000) 297–330.
- WILSON, Robert A.: Diplomatic Immunity from Criminal Jurisdiction: Essential to Effective International Relations. *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, Vol. 7., No. 1. (1984) 113–138.
- WIRTH, Steffen: Immunity for Core Crimes? The ICJ's Judgment in The Congo v. Belgium Case. *EJIL*; Vol. 13. No.4. (2002)
- WOLFBURG, Andrew David: Israel v. Ivan (John) Demjanjuk; Wachmann Demjanjuk Allowed to Go Free. *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, Vol. 17., No. 2. (1995) 445–476.
- WORTZEL, Kerry R.: Jurisdiction of an International Criminal Tribunal in Kosovo. *Pace International Law Review*, Vol. 11., No. 2. (1999) 379–404.
- WRIGHT, Quincy: A Proposal for an International Criminal Court. *AJIL*, Vol. 46., No. 1. (1952) 60–72.
- WRIGHT, William F.: Limitations on the Prosecution of International Terrorists by the International Criminal Court. *Michigan State University – DCL Journal of International Law*, Vol. 8., No. 1. (1999) 139–150.
- WYLER, Eric: From 'State Crime' to Responsibility for 'Serious Breaches of Obligations Under Peremptory Norms of General International Law'. *EJIL*, Vol. 13., No.5. (2002)

- YANG, Liun: On the Principle of Complementarity in the Rome Statute of the International Criminal Court. *Chinese Journal of International Law*, Vol. 4., No. 1. (2005) 121–132.
- YEE, Lionel: The International Criminal Court and the Security Council: Articles 13(b) and 16. In: *The Making of the Rome Statute*. 1999.
- YEE, Sienho: A Proposal to Reformulate Article 23 of the International Law Commission Draft Statute for an International Criminal Court. *Hastings International and Comparative Law Review*, Vol. 19., No. 3. (1996) 529–538.
- YEE, Sienho: The Erdemovic Sentencing Judgement: A Questionable Milestone for the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Georgia Journal of International and Comparative Law*, Vol. 26., No. 2. (1997) 263–310.
- ZWANNENBURG, Marten: The statute for an international criminal court and the united states: peacekeepers under fire? *EJIL*, (1999)
- Ибрагимов, Статут Международного уголовного суда и уголовный кодекс РФ: анализ совместимости некоторых их установлений и проблема имплементации. In: *Российский ежегодник международного права*. (2004) 41–45.

Előkészítő anyagok, határozatok

ICC Jogi adatbázis

19960401_ST_GERMANY_UD(E)
19970807_UDAAC.2491997WG.3IP.12(E)
19960401_ST_UNITEDSTATES_UD(E)(2)

A Nemzetközi Jogi Bizottság évkönyvei

1950. Vol. II.,
1969. Vol II.
1970. Vol. I.
1970. Vol. II.
1987. Vol. II. 2. rész,
1994. Vol. II. 2. rész
2001. Vol. II. 2. rész

ENSZ Közgyűlés határozatai

95 (I).
177. (III).
2675(XXV).
3314(XXIX).

ENSZ Biztonsági Tanács határozatai

1422(2002)
1487(2003)
1497(2003)
1593 (2005)

ICC Részes Államok Gyűlése és Felülvizsgálati Konferencia aktusai:

ICC-ASP/1/3(part II-B)
ICC-ASP/6/20/Add.1
RC-Res.6

Egyéb előkészítő anyagok

ICC Ügyészi Hivatal:
Policy Paper on the Interest of Justice, 2007. szeptember. (Ref-ICC-OTP-InterestsOfJustice)

ENSZ Főtitkár

Jelentés a 808/1993 biztonsági tanácsi határozatról (S/25704) (1993. május 3.)
Report of the Ad Hoc Committee on the Establishment of an International Criminal Court; ENSZ Közgyűlés, A/50/22 1995,

Bírósági döntések, ítéletek*Nemzetközi Bíróság (ICJ)*

Az ENSZ szolgálatában elszenvedett károkért való jóvátétel tárgyában adott tanácsadó vélemény (1949. április 11.),

- ICJ Reports, 1949. 174. o.
A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezményhez fűzött fenn-
tartások tárgyában adott tanácsadó vélemény (1951. május 28.),
ICJ Reports, 1951. 15. o.
Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v.
Spanyolország)
ICJ Reports, 1970. 3. o.
Az Egyesült Államok teheráni diplomáciai és konzuli személyzete (USA v. Irán)
ICJ Reports, 1980. 3. o.
Nicaraguában illetve ellene végzett katonai és félkatonai tevékenységek
(Nicaragua v. USA)
ICJ Reports, 1986. 14. o.
Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága, illetve azzal való fenyegetés tárgyában
adott tanácsadó vélemény (1996. július 8.),
ICJ Reports, 1996. 226. o.
A 2000. április 11-i letartóztatási parancs (Belgium v. Kongó)
ICJ Reports, 2002. 3. o. [a szövegben: Yerodia ügy]
A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalma-
zása (Bosznia és Hercegovina v. Szerbia és Montenegro) ICJ Reports,
2007. 43. o.

Emberi jogi bíróságok

- Baysayeva v. Oroszország (74237/01), 2007.04.05.
Bazorkina v. Oroszország (69481/01), 2006.07.27.
Blake v. Guetamala, a pergátló kifogások tárgyában 1996.07.02. született ítélet
Kaya v. Törökország (22729/93), 1998.02.19
Pueblo Bello Massacre v. Colombia, érdemi ítélet, 2006.01.31.
Korbély v. Magyarország (9174/02), 2008.09.19.
Nachova v. Bulgária (43577/98; 43579/98), 2005.07.06.

Az ENSZ ad hoc törvényszékei

- Jean-Paul Akayeshu (ICTR-96-4-T)
Tihomir Blaškić (IT-95-14) „Lašva Valley”,
Mucić et al. (IT-96-21) „Čelebići Camp” [a szövegben: Čelebići ügy]
Dražen Erdemović (IT-96-22) „Pilica Farm”
Anto Furundžija (IT-95-17/1) „Lašva Valley”

Goran Jelisić (IT-95-10) „Brčko”
Jean Kambanda (ICTR 97-23-S)
Clément Kayishema (ICTR-95-1-T)
Radislav Krstić (IT-98-33) „Srebrenica-Drina Corps”
Kupreškić et al. (IT-95-16) „Lašva Valley”
Ratko Mladić (IT-09-92)
Momir Nikolić (IT-02-60/1) „Srebrenica”
Popović et al. (IT-05-88) „Srebrenica”
Vojislav Šešelj (IT-03-67)
Duško Tadić (IT-94-1) „Prijeđor”

Egyéb ítéletek és periratok

„Tellini” incidens
League of Nations, Official Journal, 5th Year, No. 4 (April 1924),
Nuremberg Trial Proceedings – Yale Avalon Project (http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/imt.asp)
International Military Tribunal for the Trial of the Major War Criminals ítélet:
1946. szeptember 30.
Miranda v. Arizona
Supreme Court of the United States 384 U.S. 436
Certiorari to the Supreme Court of Arizona No. 759
ítélet: 1966.06.13.
Demanjuk v. Petrovsky
United States Court of Appeals, Sixth Circuit.
John DEMJANJUK, Petitioner-Appellant, v. Joseph PETROVSKY, et al.,
Respondents-Appellees. No. 85-3435.
ítélet: 1985.10.31.
Adolf Eichmann
Criminal Case 40/61 The Attorney General Versus Adolf Eichmann
District Court of Jerusalem
Augusto Pinochet
Regina -v- Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others,
ex parte Pinochet Ugarte;
Regina -v- Evans and Another and the Commissioner of Police for the Metropolis
and Others, ex parte Pinochet Ugarte (No 3) [1999] UKHL 147 [2000] 1
AC 147 [1999] 2 WLR 825 [1999] 2 All ER 97

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyterv.gov.hu
06 40 638 638

MAGYARORSZÁG MEGÚJUL

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

ISBN 978-963-308-182-2

9 789633 081822